

Załącznik
do uchwały Nr XXXI/422/20
Sejmiku Województwa Małopolskiego
z dnia 17 grudnia 2020 r.



Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”

***Małopolska 2030. Przestrzeń rodziny.
Twoja przestrzeń na sukces.***

Prace nad *Strategią Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* prowadzone były pod kierunkiem Zarządu Województwa Małopolskiego w składzie:

Witold Kozłowski – Marszałek Województwa Małopolskiego,

Łukasz Smółka – Wicemarszałek Województwa Małopolskiego,

Tomasz Urynowicz – Wicemarszałek Województwa Małopolskiego,

Marta Malec-Lech – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego,

Anna Pieczarka – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego w latach 2018–2019,

Edward Czesak – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego (od 2019 roku),

przez Zespół redakcyjny w składzie:

Andrzej Binda, Joanna Dobrzańska, Magdalena Dusza, Paweł Godzina, Jarosław Kostrzewa, Agnieszka Majkowska, Ewelina Motak, Bożena Pietras-Goc, Jeremiasz Salamon, Daria Skowron, Paulina Soja,
korekta redakcyjna: Agnieszka Misiaszek-Wylandowska

pod kierunkiem:

Joanny Urbanowicz – Dyrektora Departamentu Zrównoważonego Rozwoju,

Anny Mlost – Zastępcy Dyrektora Departamentu Zrównoważonego Rozwoju.

Szanowni Państwo,

oddajemy w Państwa ręce dokument, który powstał we współpracy Samorządu Województwa Małopolskiego z szerokim gronem partnerów społecznych oraz gospodarczych. Wytyczyliśmy w nim wizję rozwoju regionu w najbliższej dekadzie. Chcemy, aby zrównoważony rozwój Małopolski prowadził do podnoszenia jakości życia mieszkańców wszystkich obszarów regionu, a realizacja celów Strategii przyczyniała do wzmacniania więzi społecznych i budowania poczucia dumy Małopolan z tego, co uda nam się osiągnąć wspólnym wysiłkiem.

Szczególne miejsce w Strategii zajmuje rodzina. Pragniemy, aby dzięki wspólnemu wysiłkowi Samorządu Województwa i jego partnerów w ciągu nadchodzącej dekady region stał się miejscem, które daje Małopolanom i ich rodzinom poczucie bezpieczeństwa i stabilności, oparte na poszanowaniu wartości duchowego i materialnego dziedzictwa, a jednocześnie, aby Małopolska była regionem z dynamicznie rozwijającą się gospodarką bazującą na innowacjach, w którym troszczymy się o środowisko dla dobra nas samych i następnych pokoleń.

Potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa nabiera szczególnego znaczenia w kontekście pandemii koronawirusa, której skutki w 2020 roku w różnym stopniu odczuła większość Małopolan. Odpowiedzią Samorządu Województwa na wybuch epidemii było szybkie przyjęcie i uruchomienie Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej, na co przeznaczyliśmy blisko miliard złotych. Dzięki tym środkom wiele szpitali otrzymało niezbędny sprzęt medyczny, przedsiębiorcy uzyskali wsparcie pozwalające na dalsze prowadzenie działalności i utrzymanie miejsc pracy, uczniowie i kadra pedagogiczna otrzymali pomoc w zakresie zdalnego nauczania.

Pandemia, której skutków tak boleśnie doświadczyło wielu z nas sprawiła, że zweryfikowaliśmy priorytety nie tylko w bieżącej polityce rozwoju województwa, ale także w dłuższym horyzoncie czasowym. Szczególny nacisk położyliśmy w Strategii m.in. na takie zagadnienia, jak: rozwój e-usług medycznych, zapewnienie adekwatnych do potrzeb kadr medycznych, integrowanie systemów łączności i zarządzania pomiędzy służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo i ratownictwo w regionie, dostosowanie placówek edukacyjnych do możliwości efektywnego prowadzenia nauki w trybie zdalnym, upowszechnianie w sieci dziedzictwa kulturowego i oferty instytucji kultury, promowanie i upowszechnianie elastycznych form świadczenia pracy, rozwój cyfrowych kompetencji oraz usług.

Chcemy serdecznie podziękować tym wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego dokumentu, biorąc udział w spotkaniach, warsztatach, debatach, przesyłając nam swoje postulaty, komentarze, pomysły na przedsięwzięcia strategiczne. Wiele z tych głosów zostało wykorzystanych w pracach nad Strategią. Ten dokument to nasze wspólne dzieło i wierzymy, że dzięki zaangażowaniu wielu środowisk we wdrażanie strategii uda nam się zrealizować ambitną wizję rozwoju.

Witold Kozłowski

Marszałek Województwa Małopolskiego

**CZĘŚĆ I:
DIAGNOZA I PROGNOZY
ROZWOJOWE**

SPIS TREŚCI

CZĘŚĆ I: DIAGNOZA I PROGNOZY ROZWOJOWE

Wstęp	3
Przesłanki aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020	4
Ocena skuteczności realizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020	6
Diagnoza i analiza trendów rozwojowych	9
WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE	9
MAŁOPOLANIE	10
Zmiany demograficzne	10
Małopolskie rodziny	12
Zdrowie	22
Bezpieczeństwo	28
Sport i rekreacja	31
Kultura i dziedzictwo	33
Edukacja	36
Rynek pracy	44
GOSPODARKA	50
Produkt krajowy brutto	50
Innowacyjność	52
Atrakcyjność gospodarcza	56
Turystyka	64
Transport	67
Cyfryzacja	71
Gospodarka o obiegu zamkniętym	73
KLIMAT I ŚRODOWISKO	76
Zmiany klimatyczne	76
Powietrze	78
Wody	81
Odpady	87
Energetyka	89
Zasoby surowcowe	91
Bioróżnorodność i krajobraz	92
Edukacja prośrodowiskowa	95
ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE REGIONEM	97
Zarządzanie strategiczne rozwojem województwa	97
Kapitał społeczny	100
ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE	105
Przestrzenne aspekty rozwoju regionalnego	105
Małopolskie miasta	107
Obszary wiejskie	110
Spójność wewnątrzregionalna i dostępność	112
Prognoza trendów rozwojowych	116
Analiza SWOT	124
Spis map, tabel, wykresów i rysunków	127
Spis skrótów	129
Bibliografia	132

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” jest aktualizacją *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020* (SRWM 2011–2020). Dokument ten reprezentuje czwartą generację strategii opracowywanych przez samorząd regionalny. Ewolucja strategii rozwoju województwa małopolskiego ilustruje wzrastające znaczenie, a co za tym idzie także odpowiedzialność samorządowych władz regionalnych za rozwój Małopolski. Pierwsza generacja strategii stanowiła przejaw przejmowania przez nowo powstały samorząd wojewódzki odpowiedzialności za rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Interwencja publiczna opisana w strategii drugiej generacji koncentrowała się na określeniu ścieżki modernizacji gospodarczej regionu oraz na sposobach wykorzystania szans na rozwój społeczny. Z kolei trzecia generacja strategii była przejawem przejęcia odpowiedzialności władz samorządowych za rozwój województwa.

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” stanowi przejaw woli samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmocnienia pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej. Kierunki polityki w nim opisane składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej całej Małopolski, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych jej poszczególnych obszarów (rozwój terytorialnie zrównoważony). Beneficjentami tak rozumianego rozwoju będą wszyscy mieszkańcy Małopolski, zaś jego priorytetem będzie zagwarantowanie jak najlepszej jakości życia małopolskich rodzin (rozwój społecznie wrażliwy). Tym samym wdrażanie interwencji publicznej opisanej w *Strategii* nie może prowadzić do narastania dysproporcji terytorialnych i społecznych, lecz będzie koncentrować się na ich wyrównywaniu.

Niniejszy dokument jest efektem prac analitycznych prowadzonych w Departamencie Zrównoważonego Rozwoju Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego oraz szerokich konsultacji społecznych prowadzonych m.in. w ramach dwóch edycji debaty regionalnej na temat przyszłości Małopolski w perspektywie 2030 roku. Projekt strategii prezentowany był ponadto podczas spotkań z Radnymi Województwa Małopolskiego, w trakcie forów doradczych Samorządu Województwa oraz konsultowany z jednostkami samorządu terytorialnego (w tym województwami ościennymi: śląskim, świętokrzyskim i podkarpackim), Komisją Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego, a także z władzami słowackiego Kraju Preszowskiego. Dokument zawiera szereg wniosków i uwag zgłoszonych w trakcie szerokich konsultacji społecznych wzmocnionych rekomendacjami sformułowanymi w trakcie ewaluacji ex-ante oraz strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Szczegółowy opis całego procesu konsultacji społecznych wraz ze stanowiskiem Zarządu Województwa Małopolskiego do poszczególnych uwag i postulatów znajduje się w *Sprawozdaniu z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu aktualizacji Strategii Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, pn. *Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*¹.

W celu zapewnienia optymalnej formuły prac nad dokumentem, powołany został Zespół ds. *Strategii „Małopolska 2030”* oraz *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2021–2027*, składający się z Komitetu Sterującego ds. Rozstrzygnięć Strategicznych oraz Zespołów strategicznych. W skład Zespołu ds. *Strategii „Małopolska 2030”* oraz *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2021–2027* wchodzi m.in. przedstawiciele Zarządu Województwa Małopolskiego, przedstawiciele właściwych merytorycznie departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego oraz wybranych jednostek organizacyjnych Województwa Małopolskiego, a także kluczowych instytucji regionalnych i eksperci zewnętrzni.

Ponadto w ramach prac nad *Strategią* prowadzony był nabór przedsięwzięć do Banku Projektów Ponadlokalnych. Miał on na celu rozpoznanie potrzeb rozwojowych w regionie i w oparciu o nie określenie zakresu interwencji publicznej opisanej w *Strategii*. Dzięki temu możliwe było zidentyfikowanie typów projektów, które potencjalnie mogłyby zostać wsparte ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata

¹ Uchwała Nr 515/20 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 7 kwietnia 2020 roku w sprawie przyjęcia Sprawozdania z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu aktualizacji Strategii Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020, pn. *Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*.

2021–2027 (RPO WM 2021–2027) oraz mogą być pomocne przy formułowaniu postulatów Samorządu Województwa dotyczących instrumentów i programów opracowywanych na szczeblu centralnym.

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” jest spójna z celami określonymi w obecnie obowiązującej średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*. W związku z trwającymi w dalszym ciągu pracami nad dokumentami strategicznymi określającymi ramy krajowej polityki rozwoju w perspektywie 2030 roku oraz toczącymi się negocjacjami Wieloletnich Ram Finansowych Unii Europejskiej na lata 2021–2027, w tym także budżetu oraz zasad wdrażania polityki spójności, w trakcie prac nad *Strategią* uwzględniane były zapisy najbardziej aktualnych projektów dokumentów tworzonych przez stronę rządową oraz Komisję Europejską. Dotyczy to w szczególności:

- projektów zintegrowanych strategii krajowych;
- projektu tzw. pakietu legislacyjnego dla polityki spójności na lata 2021–2027.

W strukturze niniejszego dokumentu wyodrębniono:

- I. **Część diagnostyczno-prognostyczną**, w której przedstawiona została obecna sytuacja rozwojowa Małopolski oraz główne trendy, które będą determinowały rozwój regionu w perspektywie 2030 roku.
- II. **Część strategiczną**, gdzie, w oparciu o wnioski wynikające z Części I, zdefiniowano wizję rozwoju Małopolski oraz główne kierunki działań służące jej realizacji wraz ze wskaźnikami reprezentującymi zakładane miary sukcesu.

W części diagnostyczno-prognostycznej przedstawiono, w takim stopniu w jakim to było możliwe, skutki społeczno-gospodarcze oraz wyzwania związane z pandemią koronawirusa, a w części strategicznej określono działania stanowiące odpowiedź na nie, choć w chwili przyjęcia dokumentu nieznane były jeszcze wszystkie następstwa COVID-19. Działaniem mającym na celu ograniczenie negatywnych skutków pandemii było szybkie uruchomienie przez władze województwa Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej, na realizację której przeznaczono około 1 miliarda złotych. Opracowano 6 pakietów pomocowych (medyczny, przedsiębiorczości, płynności finansowej, społeczny, edukacyjny, rozwoju). Środki pochodziły z funduszy europejskich oraz budżetów państwa i województwa. W *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* zaplanowano działania, które w dłuższej perspektywie stanowią będą odpowiedź Samorządu Województwa na obecne i mogące wystąpić w przyszłości skutki pandemii.

Zarząd Województwa Małopolskiego podziela pogląd, iż *Strategia* nie jest wyłączną własnością administracji regionalnej, lecz całej regionalnej wspólnoty samorządowej, którą z mocy prawa tworzą wszyscy mieszkańcy województwa. Dlatego też jednym z priorytetów Zarządu było stworzenie warunków, które umożliwiły jak najszerszemu gronu Małopolan oraz reprezentującym ich interesy organizacjom, instytucjom i środowiskom wypowiedzenie się na temat proponowanych kierunków rozwoju województwa.

Przesłanki aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 przyjęta przez Sejmik Województwa Małopolskiego 26 września 2011 roku jest najdłużej obowiązującym spośród wszystkich dotychczas opracowanych przez Samorząd Województwa dokumentów tego typu. *Strategia* ta stała się nie tylko katalizatorem dla wielu działań i inicjatyw wspierających rozwój Małopolski, ale również platformą międzysektorowej współpracy podmiotów działających na rzecz naszego regionu. Skuteczność polityk publicznych, w tym zwłaszcza tych projektowanych i wdrażanych w oparciu o zapisy *Strategii*, wymaga jednak, aby treść tego dokumentu nadążała za zmianami zachodzącymi w jego otoczeniu. Współczesna dynamika procesów rozwojowych sprawiła, że podczas dekady wdrażania SRWM 2011–2020 w sferze realnej, jak i formalno-prawnej zaszły zmiany, które przesądziły o potrzebie rozpoczęcia aktualizacji opisanej w niej interwencji publicznej.

Wśród procesów oraz czynników, które kształtują sferę realną otoczenia *Strategii* wskazać należy w szczególności na:

- dynamiczny rozwój województwa małopolskiego, któremu towarzyszy pogłębianie się różnic w tempie rozwoju poszczególnych jego obszarów;
- potrzebę bardziej precyzyjnego adresowania polityk publicznych, tak aby możliwe było skuteczne rozwiązywanie problemów hamujących rozwój poszczególnych obszarów oraz zamieszkujących je społeczności;
- coraz bardziej widoczne skutki zbyt wolnego, w stosunku do posiadanego potencjału, rozwoju średnich miast oraz ich otoczenia;
- zmiany demograficzne oraz ich konsekwencje dla sfery społecznej i gospodarczej – starzenie się społeczeństwa;
- coraz bardziej odczuwalne deficyty siły roboczej na rynku pracy, przy jednoczesnym wzroście liczby osób biernych zawodowo;
- zagrożenia bezpieczeństwa w wymiarze zdrowotnym, społecznym, publicznym i środowiskowym, w tym zagrożenia epidemiczne (m.in. pandemia COVID-19);
- konsekwencje zmian klimatycznych oraz potrzebę zapobiegania ryzykom i zagrożeniom z nich wynikającym (zwiększanie odporności na klęski żywiołowe);
- coraz bardziej odczuwalne skutki eksploatacji zasobów środowiska przez człowieka, w tym zanieczyszczenie powietrza, susze hydrologiczne i towarzyszące im deficyty wody;
- wzrost znaczenia udziału niskoemisyjnej i bardziej ekologicznej produkcji energii;
- potrzebę dalszego poszukiwania zasobów stanowiących o przewadze konkurencyjnej regionu;
- potrzebę zwiększenia potencjału w zakresie badań i innowacji oraz wykorzystania zaawansowanych technologii do transformacji gospodarki na bardziej produktywną i ekologiczną;
- dynamicznie postępujące procesy automatyzacji i cyfryzacji oraz towarzyszące im konsekwencje dla relacji społecznych oraz funkcjonowania gospodarki.

W ostatnim dziesięcioleciu zaszły także zmiany w otoczeniu formalno-prawnym *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, które uzasadniały potrzebę przeprowadzenia aktualizacji interwencji publicznej w niej opisanej. W tym kontekście w szczególności należy wspomnieć o nowym krajowym modelu polityki rozwoju opisanym w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*. Wynikający z treści obu dokumentów model odpowiedzialnego rozwoju zakłada budowanie siły konkurencyjnej z wykorzystaniem nowych czynników rozwojowych, przy jednoczesnym zapewnieniu udziału i korzyści wszystkim grupom społecznym. Tak rozumiany rozwój efektywnie wykorzystuje lokalne (miejscowe) zasoby i potencjały wszystkich terytoriów, a w szczególności wspomaga rozwój tych obszarów, które mając mniejszą odporność na zjawiska kryzysowe, nie mogą w pełni rozwijać swojego potencjału lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze.

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” jest spójna zarówno ze *Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, jak również z *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030*, co czyni zadość wymogom wynikającym z przepisów ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Ponadto podjęcie decyzji o przeprowadzeniu aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020* wiązało się z koniecznością wydłużenia jej horyzontu czasowego do roku 2030, tj. do roku wyznaczającego okres obowiązywania średniookresowej strategii rozwoju kraju. Tym samym spełniony został wymóg określony w ustawie o samorządzie województwa.

Również dobiegający końca wieloletni okres finansowania Unii Europejskiej na lata 2014–2020 oraz towarzyszące mu przygotowania do perspektywy finansowej na lata 2021–2027 stanowiły kolejną przesłankę formalną rozpoczęcia procesu aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*. Środki przekazywane Polsce w ramach kolejnych unijnych perspektyw stanowiły trudny do przecenienia impuls rozwojowy, którego pozytywne efekty są zauważalne zarówno w sferze gospodarczej, społecznej, przestrzennej,

jak również kulturowej, politycznej, a niekiedy nawet cywilizacyjnej. Dzięki europejskiej polityce spójności zbudowany został znaczący potencjał na poziomie regionalnym, a także lokalnym, uwzględniający między innymi sektory: podmiotów gospodarczych, administracji publicznej, organizacji pożytku publicznego, środowiska naukowego, instytucji otoczenia biznesu. Sukces ten nie byłby możliwy bez właściwego ukierunkowania strumienia środków europejskich płynących w ostatnich latach do Polski i Małopolski. To właśnie kolejne strategie rozwoju regionalnego stanowiły racjonalny plan pozwalający na efektywne wykorzystanie tych funduszy. Również *Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* ma ambicję wytyczenia takich celów rozwojowych oraz określenia metod i mechanizmów ich osiągania przy wykorzystaniu środków europejskich, które pozwolą zdynamizować doczasowe tempo rozwoju społeczno-gospodarczego przy jednoczesnym respektowaniu zasad rozwoju społecznie odpowiedzialnego oraz terytorialnie zrównoważonego.

Ocena skuteczności realizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020

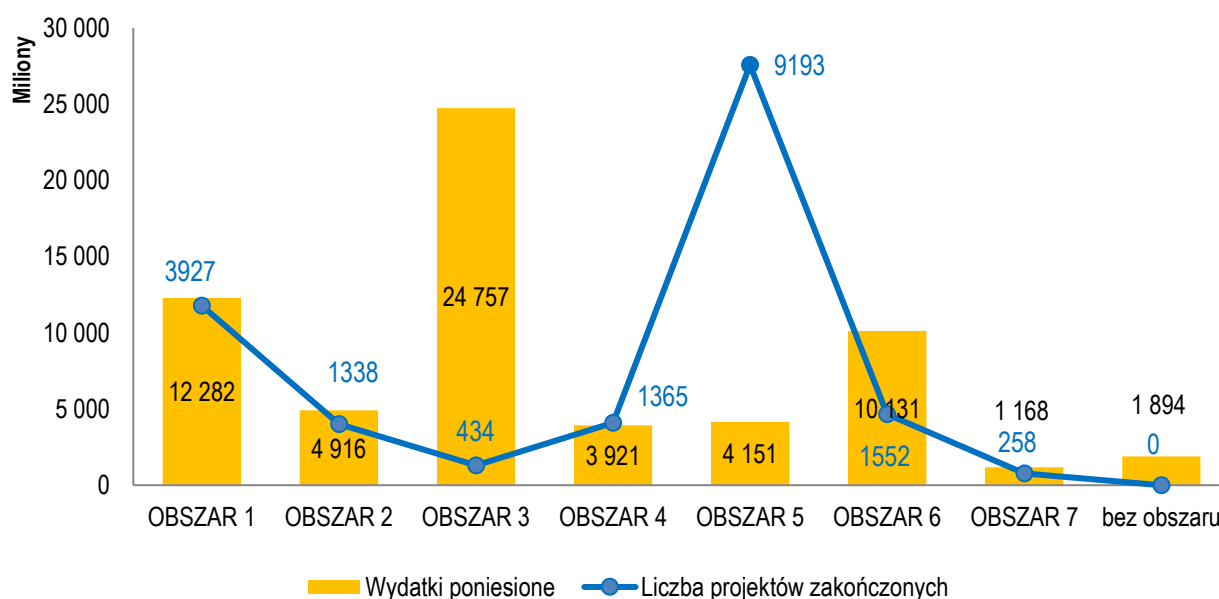
W 2017 roku przeprowadzona została śródkresowa ocena realizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*². Celem głównym badania była analiza postępów wdrażania opisanej w *Strategii* interwencji publicznej, ocena efektywności instrumentarium wspierającego jej wdrażanie, identyfikacja zagrożeń w zakresie osiągnięcia celów strategicznych oraz sformułowanie rekomendacji dotyczących sposobu dalszego wdrażania *Strategii* bądź też przeprowadzenia jej zmiany.

Przeprowadzona przez zewnętrznych ewaluatorów analiza wskazała na prawidłowość trendów rozwojowych zidentyfikowanych w scenariuszach rozwoju w większości obszarów *Strategii* oraz skuteczność i trafność opisanej w nich interwencji publicznej. Przekroczono zakładaną na rok 2020 wartość docelową większości wskaźników mierzących postępy realizacji celu głównego oraz celów strategicznych. Ewaluatorzy zwrócili jednakże uwagę, że wyższe niż pierwotnie zakładano wartości poszczególnych wskaźników wynikają nie tylko z działań podejmowanych na rzecz realizacji *Strategii*, ale również stanowią efekt błędów popełnionych w trakcie szacowania wartości docelowych dla części wskaźników oraz większej niż zakładano na etapie jej tworzenia dynamiki zmian w niektórych obszarach (dotyczy to w szczególności Obszaru 1. *Gospodarka wiedzy i aktywności* oraz Obszaru 2. *Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego*).

W trakcie oceny zidentyfikowano 14 021 zakończonych projektów o łącznej wartości 60,3 mld zł, które przyczyniały się do realizacji celów opisanych w *Strategii*. Najwięcej projektów zidentyfikowano w Obszarze 5. *Rozwój miast i terenów wiejskich* (9193 projektów), przy czym pamiętać należy, że zdecydowana większość z nich (78%) to decyzje scaleniowe wydawane w ramach PROW 2007–2013. Z kolei największą wartość wydatków – prawie 25 mld zł – zarejestrowano w ramach Obszaru 3. *Infrastruktura dla dostępności komunikacyjnej*.

² Wnioski z oceny znajdują się w raporcie *Badanie śródkresowe skuteczności realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2017. Całość raportu dostępna pod linkiem: https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Rozwoj%20Regionalny/RK_mid%20term%20SRWM_ostateczny_www.pdf

Wykres 1. Liczba projektów oraz poniesionych wydatków w poszczególnych obszarach SRWM 2011–2020



Źródło: Badanie śródkresowe skuteczności realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2017

Dokonując oceny działań podejmowanych w ramach poszczególnych obszarów SRWM 2011–2020 oraz ich efektów, zwrócono uwagę, że:

- w **Obszarze 1. Gospodarka wiedzy i aktywności** zidentyfikowano pełną realizację założonego scenariusza, odnotowując jednak niekorzystne zjawisko polegające na zwiększeniu dystansu rozwojowego Krakowa wraz z jego obszarem funkcjonalnym w stosunku do pozostałych części regionu. Zwrócono uwagę, że w kolejnych latach konieczne jest większe przełożenie środków przeznaczonych na badania i rozwój na ich komercjalizację i wykorzystanie wyników, wzmocnienie współpracy klastrowej i sektorowej między firmami, wsparcie inwestycji prywatnych (również ekonomii społecznej) poprzez regionalne instrumenty dłużne, również poza środkami europejskimi;
- w **Obszarze 2. Dziedzictwo kulturowe i przemysły czasu wolnego** stwierdzono silną dominację Krakowa, Zakopanego, Wieliczki, Oświęcimia i Kalwarii Zebrzydowskiej w generowaniu ruchu turystycznego. Realizowane działania przyczyniły się do wykorzystania potencjału turystyki religijnej (Kraków, Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska) i biznesowej (Kraków) w województwie. Wśród sformułowanych dla tego obszaru rekomendacji wskazano na potrzebę wzmocnienia współpracy między poszczególnymi obszarami regionu w zakresie budowania ponadlokalnych produktów turystycznych, kontynuowanie innowacyjnej promocji, integrację produktów turystycznych w pakiety turystyczne w celu wydłużenia pobytu turystów;
- w **Obszarze 3. Infrastruktura dla dostępności komunikacyjnej** stwierdzono skuteczną realizację zakładanego scenariusza (z wyjątkiem zwiększenia dostępności kolejowej Krakowa i Katowic) i niektórych zakładanych obszarów dostępności drogowej. Zwrócono uwagę na występowanie potrzeby zwiększenia dostępności drogowej i kolejowej północnych i południowych powiatów Małopolski oraz obszarów przygranicznych, a także zwiększenie stopnia intermodalnej integracji transportu. W transporcie należy zwrócić uwagę na stworzenie zintegrowanej, wzajemnie powiązanej sieci transportowej, poprzez wypełnienie luk inwestycyjnych;
- w **Obszarze 4. Krakowski Obszar Metropolitalny i pozostałe subregiony** stwierdzono niską skuteczność realizacji celu poza Krakowskim Obszarem Metropolitalnym (KOM). Powiększyły się dysproporcje między KOM a pozostałymi częściami Małopolski. Tym samym wyzwaniem staje się wypracowanie mechanizmów integracji ponadlokalnych przedsięwzięć rozwojowych oraz mechanizmów dyfuzji rozwojowej KOM na pozostałe części regionu, ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć gospodarczych i turystycznych;

- w **Obszarze 5. Rozwój miast i obszarów wiejskich** zidentyfikowano niską skuteczność realizacji celu w segmencie lokalnych ośrodków rozwoju, w tym średnich i małych miast. Zdaniem ewaluatorów konieczne jest nadanie większego znaczenia działaniom podejmowanym w tym zakresie. W przypadku obszarów wiejskich zidentyfikowano postęp w realizacji zakładanej strategii postępowania;
- w **Obszarze 6. Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i społeczne** stwierdzono dużą skuteczność realizacji celów SRWM 2011–2020. Wyzwaniem staje się dostosowanie polityki ponadsektorowej do wyzwań związanych ze starzeniem się społeczeństwa;
- w **Obszarze 7. Zarządzanie rozwojem województwa** wysoko oceniono działania koordynacyjne podejmowane przez Samorząd Województwa na rzecz wzrostu poziomu kapitału społecznego i aktywności obywatelskiej, a także wzmacniania pozycji Małopolski na forum krajowym i europejskim. Rekomendowano kontynuację takich inicjatyw jak budżet obywatelski czy promocja marki Małopolska.

Dokonując całościowej oceny realizacji SRWM 2011–2020 stwierdzono, że cele wyznaczone w tym dokumencie okazały się trafne w kontekście zmian zachodzących w otoczeniu społeczno-gospodarczym, zaś ich realizacja była w dużym stopniu zbieżna z założonym scenariuszem. Wiele wskaźników realizacji celów *Strategii* już w roku 2016 osiągnęło wartość docelową zaplanowaną na rok 2020. Niemniej jednak nie wszystkie zaplanowane kierunki interwencji były realizowane zgodnie z założoną logiką, a nowe wyzwania rozwojowe i zachodzące zmiany w otoczeniu instytucjonalno-prawnym okazały się jedną z przesłanek do rozpoczęcia prac nad aktualizacją SRWM. Powiększyły się dysproporcje między Krakowskim Obszarem Metropolitalnym a pozostałymi obszarami województwa. Wyzwaniem staje się wypracowanie mechanizmów integracji ponadregionalnych przedsięwzięć rozwojowych oraz wypracowanie instrumentów wspierających zrównoważony rozwój całego regionu.

SRWM 2011–2020 zawiera *Wykaz Zadań Strategicznych*, uznanych w 2011 roku za kluczowe dla „osiągnięcia skokowej zmiany” w rozwoju Małopolski. Obejmuje on 19 pozycji w różnych obszarach strategicznych, w ich ramach łącznie 38 zróżnicowanych przedsięwzięć - zarówno pojedynczych zadań inwestycyjnych, jak i programów o złożonym charakterze, różniących się także co do statusu zadania na etapie przyjmowania SRWM 2011- 2020 (nowe, w trakcie realizacji), pod względem podmiotu decydującego o realizacji (samorządowe, rządowe, inne), stopnia złożoności, zasięgu terytorialnego itp. Wg stanu w trzecim kwartale 2020 roku spośród tych przedsięwzięć 7 uznać można za w pełni zrealizowane, 22 pozostają w realizacji, 9 nie zostało zrealizowanych (dotychczas nie podjęte).

Stałym elementem monitorowania SRWM 2011-2020 poprzez najważniejsze przedsięwzięcia realizowane przez Samorząd Województwa Małopolskiego jest przygotowywany co roku raport z realizacji Małopolskiego Planu Inwestycyjnego na lata 2015-2023, zawierający informacje dotyczące postępów w realizacji w ramach 10 obszarów MPI zarejestrowanych według stanu na dzień 31 grudnia danego roku. Na koniec grudnia 2019 r. do MPI wpisane były 184 projekty na kwotę blisko 4 mld zł. Z analizy statusów wszystkich projektów wynikało, że spośród nich 109 było w trakcie realizacji; 7 nie zostało rozpoczętych, 68 – zostało zakończonych.

Stan realizacji SRWM 2011-2020 przedstawia ponadto Raport o stanie województwa małopolskiego za dany rok³. Struktura tego dokumentu odzwierciedla funkcjonujący w Małopolsce od 2011 r. system dokumentów strategiczno-programowych, które wyznaczają ramy działań podejmowanych przez Samorząd Województwa.. U podstaw tego podejścia leży przekonanie, że strategia rozwoju województwa wraz z zestawem dokumentów ustanowionych na rzecz realizacji wynikających z niej celów, stanowią zasadniczą determinantę działalności organów Samorządu Województwa. Łączna wartość projektów współfinansowanych ze środków unijnych wyniosła na koniec 2019 roku 34,7 mld zł. Największe środki zaangażowane były w realizację projektów zaliczonych do PS Transport i Komunikacja –30,3% całkowitej wartości wszystkich projektów. Drugie miejsce zajęły projekty zaliczone do Regionalnej Strategii Innowacji –27,4%, a trzecią lokatę projekty w ramach PS Ochrona Środowiska –18,4%.

³ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych wprowadziła w art. 34a ustawy o samorządzie województwa przepisy dotyczące obowiązku sporządzania raportu o stanie województwa.

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

Małopolska jest jednym z najmniejszych regionów w Polsce pod względem powierzchni (12. miejsce, 15,2 tys. km²), natomiast jednym z największych pod względem liczby ludności (4. miejsce, 3,4 mln osób), co powoduje, że jest drugim po województwie śląskim regionem o najwyższej gęstości zaludnienia (224 os./km²).

Małopolska położona jest w południowo-wschodniej części Polski, sąsiadując od zachodu z województwem śląskim, od północy z województwem świętokrzyskim, a od wschodu z województwem podkarpackim. Południowym sąsiadem regionu jest Republika Słowacka, a dokładniej Kraje: Żyliński i Preszowski.

Stolicą regionu jest Kraków, drugie co do liczby ludności miasto w Polsce (771 tys. mieszkańców) – istotny ośrodek naukowy, kulturalny i gospodarczy.

Stolicę regionu od Warszawy dzieli 350 km, a niewiele więcej od Wiednia, Pragi, Bratysławy czy Budapesztu, co w połączeniu z położeniem na przecięciu głównych szlaków komunikacyjnych w liniach wschód–zachód i południe–północ zapewnia dobrą dostępność i buduje pozycję silnego ośrodka tej części Europy.

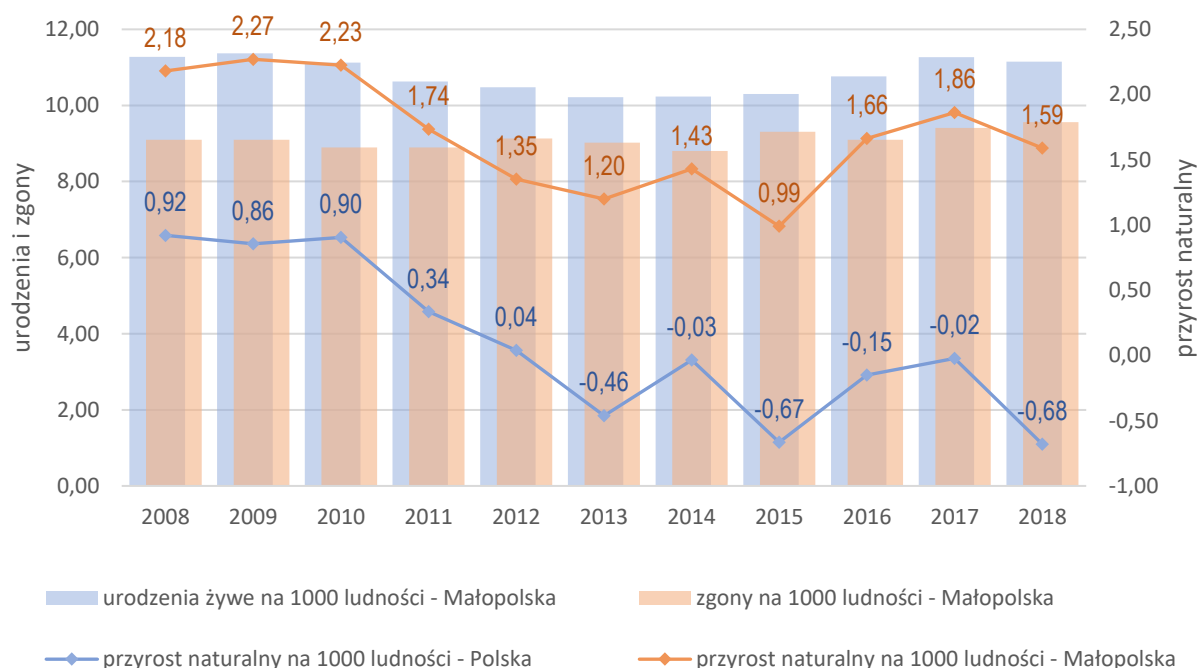


Zmiany demograficzne

W 2019 roku województwo małopolskie zamieszkiwało 3 410 901 osób (tj. o 10 324 osoby więcej niż w 2018 roku i o 123 765 osób więcej niż w 2008 roku). W skali kraju województwo małopolskie zajmuje 4. miejsce pod względem największej liczby ludności (po województwach: mazowieckim, śląskim i wielkopolskim). W regionie odnotowuje się systematyczny wzrost liczby ludności, będący efektem utrzymującego się od wielu lat dodatniego przyrostu naturalnego i dodatniego salda migracji.

Relatywnie wysoki poziom przyrostu naturalnego – wskaźnik 1,59 na 1 tys. mieszkańców – jest znacznie wyższy od poziomu krajowego przyjmującego od kilku lat wartości ujemne. W 2018 roku współczynnik przyrostu naturalnego był dodatni w 15 powiatach, najwyższy w nowosądeckim (5,37‰) i limanowskim (5,21‰). Ujemny przyrost naturalny odnotowano w 7 powiatach, najniższy w powiecie miechowskim (-4,67‰). W 2019 roku przyrost naturalny pozostał dodatni, a ze współczynnikiem 1,2 na 1 tys. mieszkańców Małopolska zajęła 2. pozycję w kraju (po województwie pomorskim).

Wykres 2. Urodzenia żywe, zgony i przyrost naturalny na 1 tys. ludności

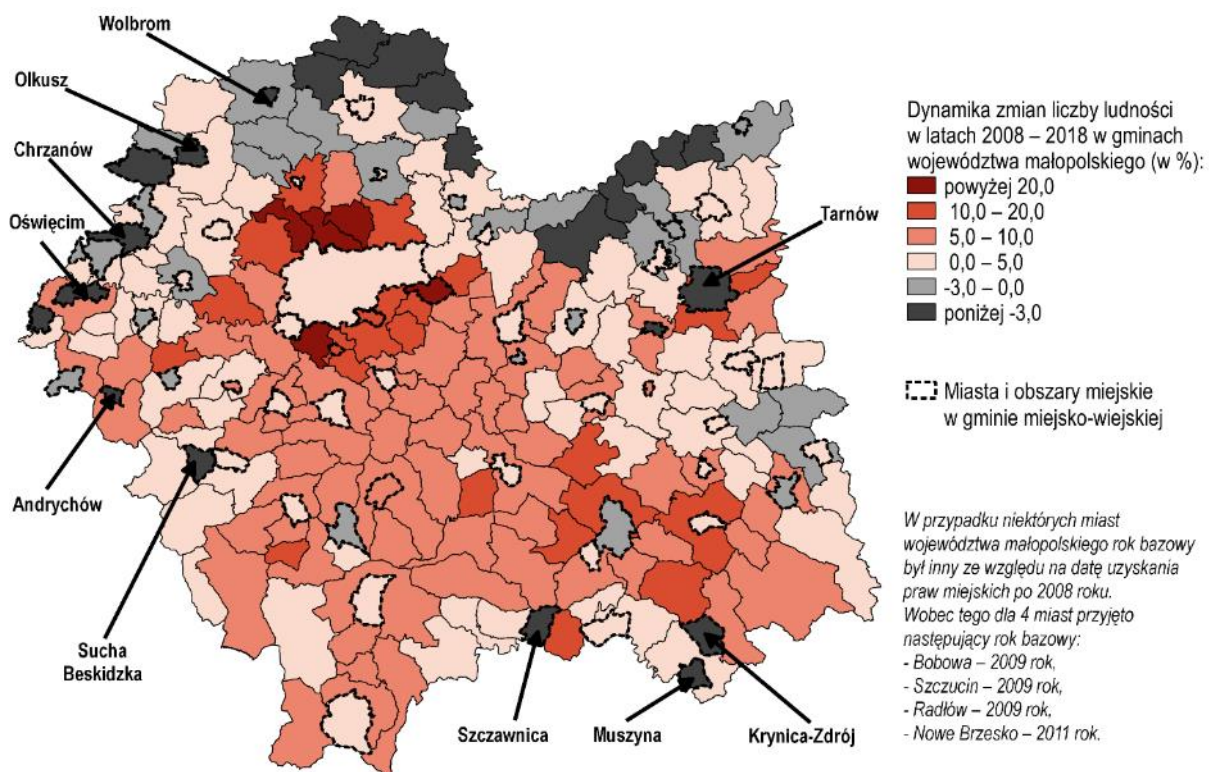


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Różnica między napływem a odpływem migracyjnym w regionie wyniosła w 2018 roku 5 521 osób. Wartości powyżej średniej ogólnego salda migracji na 1 tys. mieszkańców w Małopolsce (1,63) odnotowano w powiecie wielickim (12,13), powiecie krakowskim (6,46), Krakowie (6,13) i powiecie myślenickim (1,78). W 16 powiatach saldo migracji było ujemne, najniższe w Nowym Sączu (-4,25) i Tarnowie (-3,99).

Wzrost ludności województwa jest bardzo nierównomierny przestrzennie. Największą dynamikę przyrostu mieszkańców w latach 2008–2018 zaobserwowano w gminach skupionych wokół Krakowa: w mieście Niepołomice (42,37%) oraz w Zielonkach (34,64%), Michałowicach (28,58%) i Wielkiej Wsi (27,21%). Stosunkowo wysokie wartości dynamiki wykazywały także gminy wokół Nowego Sącza: Łabowa (13,81%), Chelmiec (12,12%) i Podegrodzie (11,50%), a także gmina wiejska Tarnów (10,80%). Wysoki przyrost ludności, będący efektem relatywnie dużej liczby urodzeń, odnotowano również w południowej i środkowej części regionu. Z kolei w północnej części województwa, głównie w powiatach: miechowskim, proszowickim i dąbrowskim, liczba ludności wyraźnie spada. Widoczny jest także ubytek ludności w miastach – w okresie 2008–2018 aż w 21 ośrodkach odnotowano spadek liczby mieszkańców, największy w: Szczawnicy, Chrzanowie, Andrychowie, Wojniczu, Wolbromiu i Olkuszu.

Mapa 1. Zmiana liczby ludności w latach 2008-2018 w Małopolsce

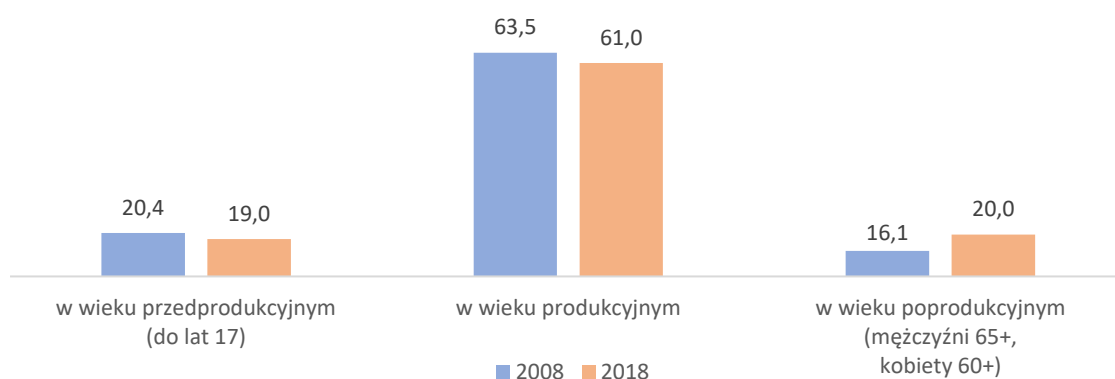


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mimo iż obecnie Małopolska na tle kraju znajduje się we względnie dobrej sytuacji demograficznej, widać już **niekorzystne zmiany w strukturze ludności**. Współczynnik dzietności w regionie (w latach 2008–2018 najniższy w 2013 roku: 1,29, najwyższy w 2018 roku: 1,50; w 2019 roku: 1,49) od lat jest poniżej progu zapewniającego zastępowalność pokoleń (przyjmuje się, że minimalna wartość powinna wynosić 2,1, co oznacza wartość współczynnika przekraczającą dwoje dzieci na jedną kobietę).

Efektom wydłużania się trwania życia, przy relatywnie niskim współczynniku dzietności, jest starzenie się społeczeństwa.

Wykres 3. Zmiana struktury ludności według ekonomicznych grup wieku w latach 2008–2018 w Małopolsce (udział w ludności ogółem w %)

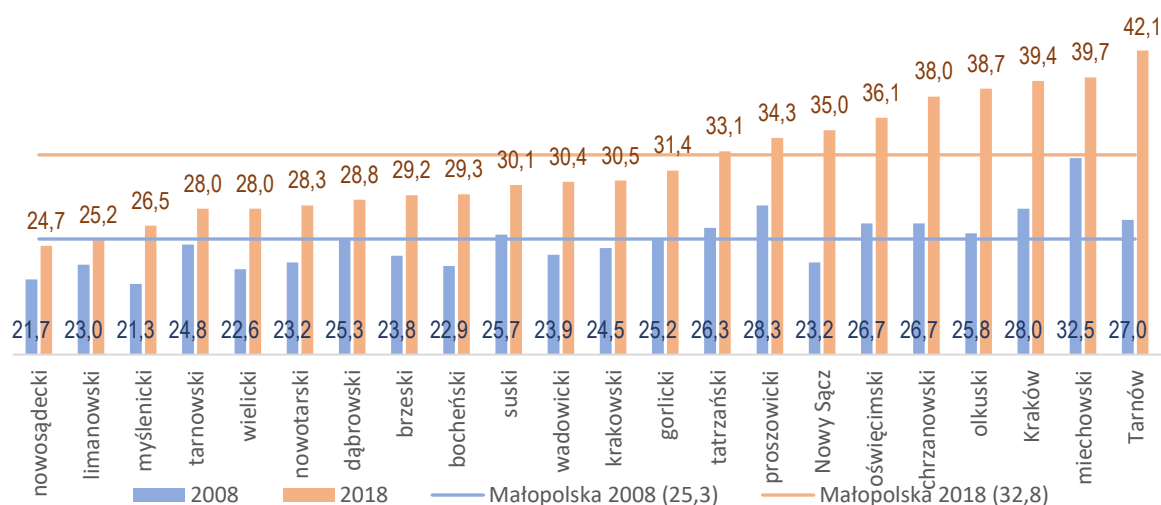


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Konsekwencją tego procesu jest systematyczny wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Szczególną kumulację niekorzystnych zjawisk można zauważyć w Tarnowie oraz powiatach: chrzanowskim, miechowskim, olkuskim i oświęcimskim. W powiatach tych obserwuje się jednocześnie

zmniejszającą się liczbę ludności, ujemny przyrost naturalny oraz wysoki wskaźnik obciążenia demograficznego, a także ujemne (z wyjątkiem powiatu miechowskiego) saldo migracji.

Wykres 4. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (w osobach)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Uszeregowano wg wartości wskaźnika w 2018 roku

WYZWANIA:

- ➔ Konieczność podjęcia wieloaspektowych działań w celu zapewnienia odpowiedniej liczby osób aktywnych na rynku pracy wobec malejącej liczby osób w wieku produkcyjnym.
- ➔ Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych odpowiadających na potrzeby rosnącej grupy osób starszych.

Małopolskie rodziny

• Sytuacja rodzin

Wobec braku aktualnych danych obrazujących stan rodzin w Małopolsce (ostatnie dane pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku), w 2019 roku przeprowadzono badanie kondycji społeczno-gospodarczej małopolskich rodzin. Wynika z niego, iż 31,9% gospodarstw domowych w regionie to rodziny z co najmniej jednym niepełnoletnim dzieckiem. Wśród rodzin z dziećmi dominują rodziny wychowujące jedno dziecko (57,1%), rodziny z dwójką dzieci stanowią 37,1%. Najmniej jest rodzin wielodzietnych, czyli co najmniej z trójką dzieci (5,8%).

Osoby planujące posiadanie dzieci w przyszłości preferują niewielką ich liczbę. Najczęściej wskazywano na chęć posiadania dwójki dzieci (ponad 60%), następnie trójki (prawie 30%). Jednocześnie tylko nieco ponad 3% respondentów wyraziło chęć posiadania czwórki dzieci, natomiast nikt nie zadeklarował większej liczby potomstwa. Wśród rodzin z dziećmi, kolejne potomstwo planują najczęściej te, w których wychowuje się jedno dziecko (co trzecia). Tylko 5% rodzin z dwójką dzieci planuje dalsze powiększenie rodziny.

Na spadek dzietności może mieć wpływ obserwowana tendencja odkładania przez młodych ludzi decyzji małżeńskich i prokreacyjnych.

W Małopolsce zawieranych było więcej małżeństw na 1 tys. mieszkańców niż przeciętnie w kraju, jednak na przestrzeni lat ich liczba spada. W 2018 roku zawarto ich 18,5 tys., co w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców dało współczynnik 5,4‰ (w kraju 5,0‰). W 2019 roku liczba zawartych małżeństw zmniejszyła się do 17,9 tys. (współczynnik na 1 tys. ludności wyniósł 5,3‰; w kraju 4,8‰). Od 2008 do 2019 roku spadek liczby zawieranych małżeństw na 1 tys. ludności odnotowano we wszystkich małopolskich powiatach (z wyjątkiem Krakowa).

W okresie 2008-2018 liczba kobiet wchodzących po raz pierwszy w związek małżeński zmniejszyła się o 47,5%, a w 2019 roku (w stosunku do roku 2018) o kolejne 11%. W grupie wiekowej 25-29 lat nie zaobserwowano większych różnic. Znacząco zwiększyła się natomiast liczba kobiet zawierających po raz pierwszy związek małżeński w wieku 30-39 lat (w latach 2008-2018 o 58,2%, w 2019 roku o kolejne 3%) oraz w wieku 40 lat i więcej (w latach 2008-2018 o 84,2%, w 2019 roku o kolejne 6,8%). Wśród mężczyzn spadki obserwowane są wśród wszystkich grup wiekowych poniżej 30 roku życia.

Tendencja opóźniania decyzji o urodzeniu dziecka, może być jedną z przyczyn mniejszej liczby dzieci lub ich braku. W Małopolsce w 2018 roku przeciętny wiek matek wynosił 30,4 lat. W ciągu dekady (2008-2018) liczba kobiet rodzących, będących w wieku do lat 20 zmniejszyła się o 54,2% (w 2019 roku, w stosunku rocznym spadek wyniósł kolejne 9,6%), a kobiet rodzących w wieku 21-30 lat – o 14,7% (w 2019 r o kolejne 3,7%). Jednocześnie liczba kobiet rodzących w wieku 31-40 lat zwiększyła się o 48,8%, a kobiet rodzących powyżej 40. roku życia – o 53,7% (w 2019 roku ich liczba zwiększyła się odpowiednio o kolejne 0,8 i 6,3%).

W Małopolsce dochodziło do mniejszej liczby rozwodów na 1 tys. mieszkańców niż przeciętnie w kraju. W 2018 roku sądy orzekły 4,4 tys. rozwodów (współczynnik na 1 tys. ludności wyniósł 1,3‰; w kraju 1,6‰). Rok później orzeczono 4,7 tys. rozwodów (współczynnik na 1 tys. ludności wyniósł 1,4‰; w kraju 1,7‰). W latach 2008–2019 wzrost liczby rozwodów na 1 tys. ludności odnotowano w większości małopolskich powiatów (16 z 22).

Rosnąca liczba rozwodów stanowi dość poważny problemem społecznym, szczególnie w odniesieniu do małżeństw z małoletnimi dziećmi. W 2019 roku orzeczono 1540 rozwodów w rodzinach z jednym małoletnim dzieckiem, 945 rozwodów w rodzinach z dwójką małoletnich dzieci i 178 rozwodów w rodzinach wielodzietnych (z trójką lub większą liczbą dzieci).

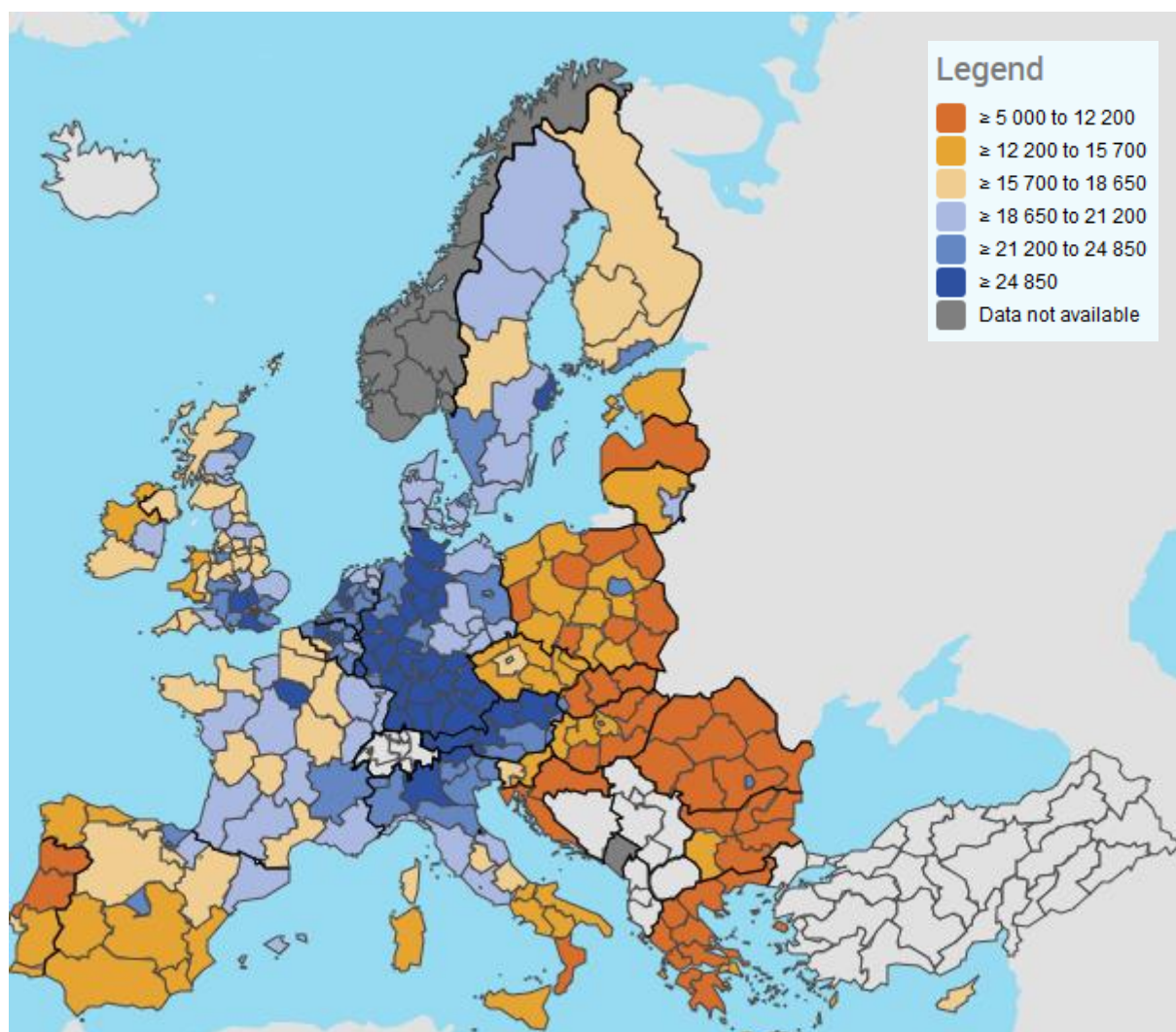
Ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych nie jest jednoznaczna. Według badania budżetów gospodarstw domowych BAEL zjawisko ubóstwa i związane z nim ryzyko wykluczenia społecznego w dalszym ciągu dotyczy znacznej części społeczeństwa. Dane GUS wskazują na wzrost zasięgu ubóstwa w latach 2018 i 2017. O ile w okresie 2010-2013 wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym dla Małopolski była niższa niż średnia ogólnopolska, to od 2014 roku sytuacja w regionie jest gorsza niż średnia krajowa (w 2018 r. 156%). Podobnie niekorzystnie przedstawia się wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem skrajnym dla Małopolski. Począwszy od 2015 roku jest ona wyższa niż średnia krajowa (w 2018 r. 170%). W efekcie Małopolska z 7. pozycji w kraju jaką zajmowała w latach 2015 i 2016, w roku 2018 stała się 2. (po województwie warmińsko-mazurskim) regionem o najwyższym wskaźniku zagrożenia ubóstwem (zarówno relatywnym – 22,2%, jak i skrajnym – 9,2%).

W odróżnieniu od analiz GUS, wyniki badania przeprowadzonego przez Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych UJ wskazują na poprawę pozycji Małopolski w rankingach województw dotyczących wysokości stopy ubóstwa. Według tego badania zasięg ubóstwa, zarówno w ujęciu absolutnym, jak i relatywnym, ulegał w kolejnych latach (2014–2018) spadkowi, tak w skali ogólnokrajowej, jak i w województwie małopolskim.

Niezależnie od przyjętej metodologii badania wskazują, iż w 2018 roku skrajnym ubóstwem najbardziej zagrożone były gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura czy renta (głównie bezrobotni utrzymujący się z zasiłków i różnego rodzaju świadczeń, w szczególności udzielanych na podstawie ustawy o pomocy społecznej).

Warunki życia mieszkańców poszczególnych regionów UE pod względem sytuacji materialnej charakteryzuje poziom przychodu pierwotnego na jednego mieszkańca w gospodarstwach domowych, przeliczony na porównywalne miary według standardu siły nabywczej (*Purchasing power standard* – pps). Według tej umownej waluty przychody na mieszkańca w Małopolsce wyniosły 12,4 tys. pps, co daje w rankingu regionów 227. lokatę (na 281 regionów).

Mapa 2. Przychody pierwotne na jednego mieszkańca w gospodarstwach domowych według standardu siły nabywczej (pps) w 2017 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

Należy mieć świadomość możliwych zmian w sytuacji dochodowej gospodarstw domowych, zarówno w okresie trwania **epidemii COVID-19**, jak i po jej zakończeniu. Blisko 40% Małopolan deklaruje, iż sytuacja finansowa ich gospodarstw domowych w porównaniu ze stanem sprzed pandemii pogorszyła się. Utrzymanie tendencji malejącej zasięgu ubóstwa w regionie, z jednoczesnym utrzymaniem pozycji Małopolski w grupie województw o niskiej stopie ubóstwa, zwłaszcza w kontekście spodziewanych skutków epidemii, wymagać będzie opracowania efektywnej strategii walki z ubóstwem, w szczególności adresowanej do osób najbardziej nim dotkniętych.

Niewątpliwie wpływ na poziom zamożności rodzin ma realizowany od kwietnia 2016 roku rządowy program **Rodzina 500+**. W Małopolsce w 2018 roku programem tym objęto łącznie 253,9 tys. rodzin i 408,4 tys. dzieci w tych rodzinach. Świadczenia uzależnione od dochodu (na pierwsze dziecko) w 2018 roku otrzymywało 58,2% wszystkich rodzin, które korzystały z programu, na ponad 147,8 tys. dzieci, co stanowi 21,7% Małopolan w wieku 0–18 lat. W 2019 roku programem objęto prawie 380,8 tys. rodzin i prawie 646,9 tys. dzieci w tych rodzinach. Znaczący wzrost liczby dzieci objętych programem wynika z faktu, iż od lipca 2019 roku zniesiono kryterium dochodowe i świadczenie przyznawane jest na wszystkie dzieci w rodzinie.

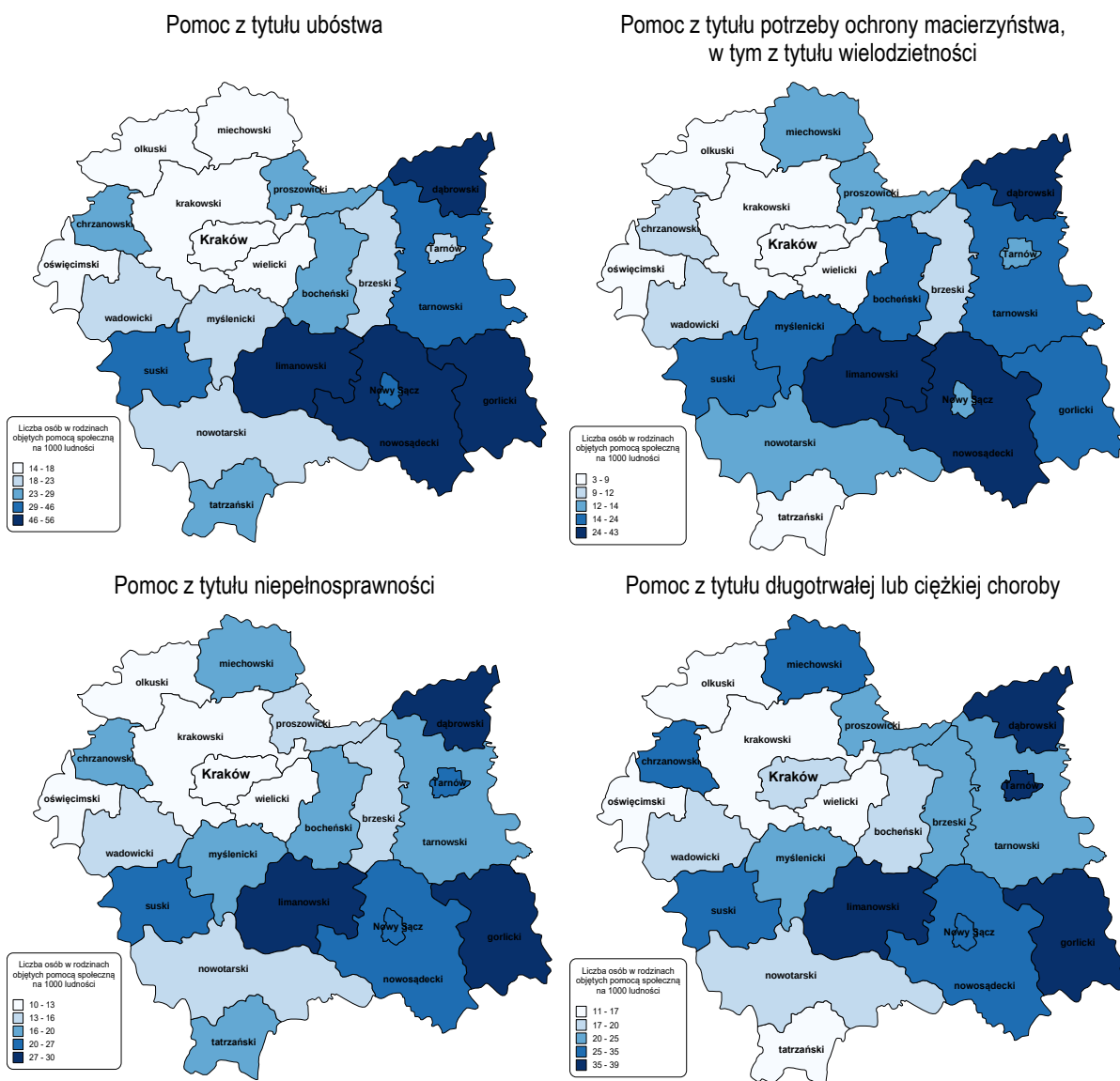
W 2018 roku z **systemu pomocy społecznej** skorzystało 162,4 tys. osób, co stanowiło 4,8% mieszkańców regionu (o 74 tys. osób i 2,1 p. p. mniej niż w 2012 roku). W 2019 roku trend spadkowy utrzymał się – pomocą objęto 151,5 tys. osób (4,4% ludności). Na przestrzeni lat widać zmianę w przyczynach korzystania z pomocy społecznej

– rzadziej jest to bezrobocie i ubóstwo oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, częściej choroba i niepełnosprawność, a także potrzeba ochrony macierzyństwa. Z badań GUS na temat ubóstwa i nierówności dochodowych w Polsce wynika, że w opinii społecznej najbardziej preferowanymi formami pomocy kierowanej do osób ubogich są w kolejności: pomoc w znalezieniu pracy, pielęgnacja osób niepełnosprawnych i przewlekle chorych, zwiększenie dostępności do bezpłatnych usług medycznych, pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego osobom starszym oraz zasiłki pieniężne. W porównaniu z 2015 rokiem na uwagę zasługuje spadek znaczenia zasiłków pieniężnych jako preferowanej formy pomocy osobom ubogim, wyraźnie widoczny także w opiniach osób dotkniętych ubóstwem dochodowym.

Z badania kondycji rodzin w Małopolsce, jakie przeprowadzono w 2019 roku wynika, iż rodziny w najtrudniejszej sytuacji finansowej to przede wszystkim rodziny dotknięte problemem niepełnosprawności i/lub niezdolności do pracy zarobkowej z uwagi na stan zdrowia osób dorosłych prowadzących gospodarstwo domowe. W sposób szczególny problem ten dotyka rodzin, w których jeden lub więcej członków wymaga stałego leczenia oraz rehabilitacji. Respondenci borykający się na co dzień z tego rodzaju trudnościami wskazywali na brak systemowych, kompleksowych, a zarazem zindywidualizowanych mechanizmów wsparcia. Trudności finansowe przeżywają także jednoosobowe gospodarstwa domowe, zwłaszcza samotne osoby starsze.

Aktualnym problemem pozostaje znaczne zróżnicowanie wewnątrzregionalne problemów społecznych. Szczególnie niekorzystna sytuacja dotyczy południowo-wschodniej i północno-wschodniej części województwa, przede wszystkim powiatów: dąbrowskiego, nowosądeckiego, gorlickiego i limanowskiego, gdyż (mimo poprawy sytuacji w tym względzie) wciąż charakteryzują się one najwyższym udziałem korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców.

Mapa 3. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną na 1 tys. ludności



Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania MRPiPS-03-R za 2018 rok

WYZWANIA:

- ➔ Skoordynowanie działań w zakresie wsparcia na rzecz wysokiej jakości zatrudnienia, usług społecznych oraz świadczeń społecznych dla osób w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, pozwalających na efektywne pełnienie ról społecznych i aktywność na rynku pracy, a docelowo skutkujących trwałym zmniejszeniem liczby osób zagrożonych ubóstwem.

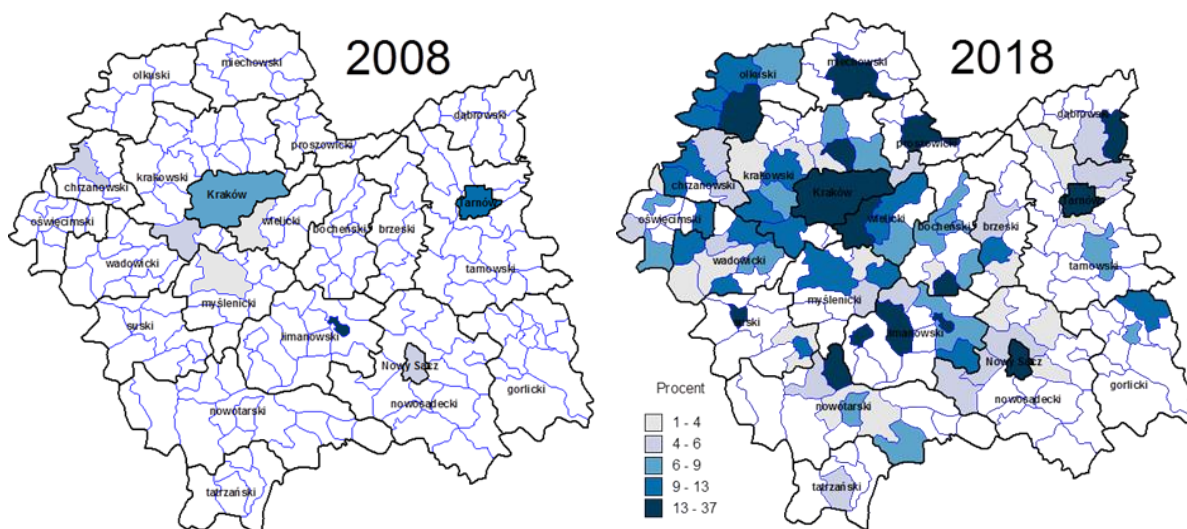
• **Wsparcie rodzin w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych**

Zmiana modelu rodziny skutkuje także zmianami w sposobach realizacji funkcji opiekuńczej rodziny w stosunku do dzieci. Powrót kobiet na rynek pracy po urodzeniu dziecka, w połączeniu z brakiem możliwości zapewnienia najmłodszemu opiece przez dziadków, zwiększa zapotrzebowanie na pozarodzinne formy opieki. Tendencja do cedowania funkcji opiekuńczej na różnego rodzaju instytucje ma miejsce także w rodzinach z dziećmi w wieku do

lat sześciu (upowszechnianie się opieki przedszkolnej) oraz w wieku szkolnym (opieka świetlicowa, wzrost zainteresowania zajęciami pozaszkolnymi).

W ciągu 10 lat **dostępność do opieki nad najmłodszymi dziećmi** znacząco się poprawiła – w 2008 roku tylko 2,4% dzieci w regionie (w 8 miastach) objętych było opieką żłobkową, w 2018 roku odsetek ten wzrósł do 10,7%, w 2019 roku wyniósł 12,0%. Dla części mieszkańców usługi te wciąż są trudno dostępne z uwagi na ograniczoną liczbę miejsc w żłobkach, ale także z powodu ich koncentracji w większych miastach. Na obszarach miejskich w 2018 roku opieką żłobkową objęto 19,8% dzieci, natomiast na wsi jedynie 2,5%. W 2019 roku różnice te pogłębiły się – wskaźnik dla miast wzrósł o 1,9 p. p. (do 21,7%), a na terenach wiejskich o 0,6% (3,1%). W odpowiedzi na te deficyty Samorząd Województwa od 2017 roku realizuje projekt *Małopolska Niania*. Polega on na wsparciu rodzin w godzeniu życia zawodowego z rodzinnym, poprzez udzielenie finansowej pomocy na dofinansowanie opieki nad dziećmi do lat 3. Do końca marca 2020 roku w ramach projektu wsparciem objęto łącznie 445 rodzin.

Mapa 4. Odsetek dzieci do lat 3 (bez 3-latków) objętych opieką żłobkową w Małopolsce w 2008 i 2018 roku



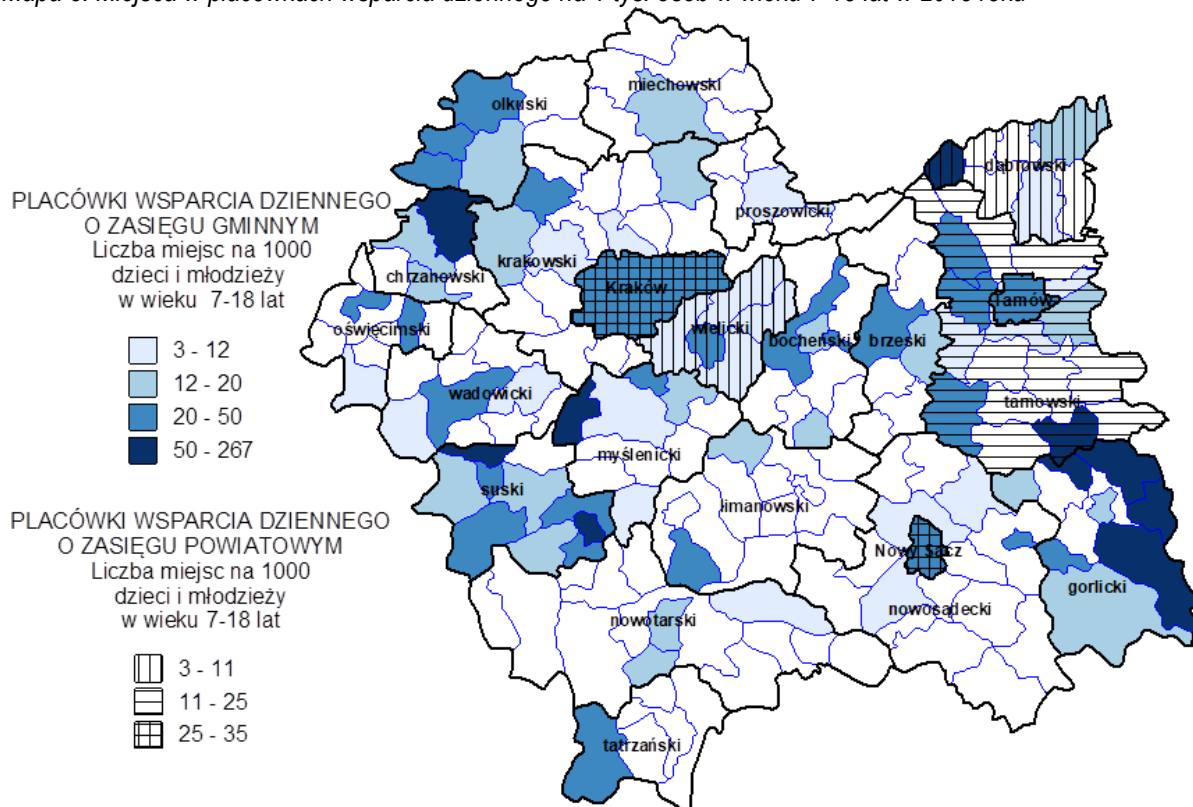
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ważnym elementem pomocy rodzinom jest zapewnienie **wczesnego wielospecjalistycznego wsparcia** dla dzieci z niepełnosprawnościami, zagrożonych niepełnosprawnością i nieharmonijnym rozwojem. Skalę potrzeb pokazuje m. in. liczba dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju, która w Małopolsce w ciągu dekady zwiększyła się przeszło trzykrotnie (z 1526 w 2008 roku do 5038 w 2018 roku). Problemem jest wewnątrzregionalne zróżnicowanie dostępności do świadczeń oraz „rozproszenie” pomocy (wiele typów placówek, których działania nie są koordynowane), a także czas oczekiwania na pomoc i brak ciągłości wsparcia.

Do wzmocnienia **opiekuńczo-wychowawczych funkcji rodziny** potrzebne są zarówno działania prewencyjne, jak i wsparcie w sytuacji wystąpienia kryzysu. Co istotne, wsparcie to nie powinno być zawężane do rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, trudności w sprawowaniu opieki nad dzieckiem mogą bowiem wynikać także z częstej nieobecności w domu pracujących rodziców i osłabienia relacji rodzinnych. Jednocześnie statystyki pokazują, że dzieci coraz częściej doświadczają różnego rodzaju problemów w sferze zdrowia psychicznego, mających źródło w czynnikach psychospołecznych, których rodzina (obok szkoły i grupy rówieśniczej) jest kluczowym elementem.

Istotną rolę wspierającą rodziców w sprawowaniu przez nich obowiązków opiekuńczo-wychowawczych odgrywają **placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży**. Prowadzone są one w formie opiekuńczej, specjalistycznej lub pracy podwórkowej. W Małopolsce w 2018 roku funkcjonowały 173 placówki wsparcia dziennego, oferujące 6,5 tys. miejsc, z których w ciągu roku skorzystało prawie 11 tys. dzieci (w 2019 roku: 216 placówek, 8,3 tys. miejsc, prawie 12,4 tys. dzieci).

Mapa 5. Miejsca w placówkach wsparcia dziennego na 1 tys. osób w wieku 7-18 lat w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ROPS i GUS

Podstawową formą pomocy osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie jest **praca socjalna**. W 2018 roku tą formą wsparcia objęto ponad 153,7 tys. osób w ponad 66,3 tys. rodzin, a w 2019 roku – 139,6 tys. osób w prawie 61,9 tys. rodzin. Funkcję wspierającą rodziny przeżywające trudności w sprawowaniu opieki nad dziećmi pełnią również **asystenci rodzin**. W 2018 roku z tej formy pomocy skorzystało 2620 małopolskich rodzin, w 2019 roku – 2629 rodzin. Dla osób i rodzin potrzebujących wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych ważny jest także dostęp do **poradnictwa specjalistycznego**. Wydzielone jednostki specjalistycznego poradnictwa (39 w 2018 roku, 32 w 2019 roku) udzieliły wsparcia ponad 12 tys. osób w 2018 roku i blisko 7,9 tys. osób w roku 2019. Z usług punktów poradnictwa specjalistycznego funkcjonujących w strukturach ośrodków pomocy społecznej lub powiatowych centrów pomocy rodzinie (w 2018 roku – 44, w 2019 roku – 46) skorzystało prawie 10 tys. osób w 2018 roku i prawie 11 tys. osób w roku 2019.

Poważną dysfunkcją rodziny, często związaną z współwystępowaniem problemów alkoholowych, jest **przemoc**. Według danych Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, w 2018 roku w Małopolsce przemocą w rodzinie dotkniętych było 5788 osób (o 1655 osób mniej niż w 2015 roku). Ofiarami przemocy w rodzinie są głównie kobiety – w Małopolsce stanowiły one 64-66% wszystkich osób doświadczających przemocy w latach 2015–2017 i 67,5% w 2018 roku. Większość wskaźników charakteryzujących zjawisko przemocy w rodzinie na terenie Małopolski wykazuje jednak tendencję spadkową, m.in. liczba Niebieskich Kart (wszczynających procedurę oraz wypełnianych w związku z kolejnymi przejawami przemocy) zmniejszyła się od 2015 roku o 13% (w 2018 roku wyniosła 4269), a wskaźnik małoletnich osób doświadczających przemocy obniżył się z około 25% w latach 2015-2016 do poziomu 21,5-19,8% w latach 2017-2018 (w 2018 roku odnotowano 1147 małoletnich osób doświadczających przemocy).

Istotnym elementem wsparcia osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji jest **interwencja kryzysowa**. W 2018 roku w Małopolsce funkcjonowało 10 ośrodków interwencji kryzysowej, w 2019 roku – 11. Z ich oferty skorzystało w 2018 roku blisko 9,5 tys. osób, w 2019 roku ponad 9,8 tys. osób. Interwencja kryzysowa prowadzona jest również przez ośrodki pomocy społecznej – tą formą pomocy w 2018 roku objęto 688 rodzin (ponad 1,9 tys. osób w tych rodzinach), a w 2019 roku – 632 rodziny (ponad 1,8 tys. osób).

W przypadkach braku możliwości sprawowania opieki nad dziećmi przez rodziców biologicznych, wsparcie realizowane jest poprzez system tzw. **pieczy zastępczej**. Na koniec 2018 roku w ramach pieczy rodzinnej wychowywało się 2895 dzieci i młodzieży, a w ramach pieczy instytucjonalnej – 1022 (w 2019 roku odpowiednio 3033 i 1074 osoby). Istotnym problemem są nieefektywnie prowadzone procesy usamodzielniania wychowanków – w 2017 roku Małopolska była na ostatnim miejscu w kraju pod tym względem. Problem dotyczy głównie wychowanków pieczy instytucjonalnej – odsetek osób, które po ukończeniu 18. roku życia opuściły placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej i powróciły do rodzin biologicznych, w latach 2017–2019 wynosił według danych GUS odpowiednio: 45%, 61% i 52%.

W 2018 roku funkcjonowały w Małopolsce łącznie 102 **mieszkania chronione** (w 2019 roku – 105). Zwraca uwagę fakt, iż z mieszkań chronionych korzysta znacznie mniej osób, niż jest dostępnych miejsc (w 2018 roku: 429 miejsc / 336 osób, w 2019 roku 424 miejsca / 344 osoby; w 32 mieszkaniach w ciągu całego 2018 roku nie przebywała ani jedna osoba, w 2019 roku takich mieszkań było 23).

Ze względu na specyfikę pracy z osobami w trudnej sytuacji życiowej oraz zmieniającą się rzeczywistość, w tym nowe zjawiska i problemy społeczne, dla efektywności prowadzonych działań kluczowe znaczenie mają kompetencje i liczebność **kadry sektora pomocy i integracji społecznej**. Problemem w regionie, podobnie jak w całym kraju, jest postępujący proces starzenia się aktualnie zatrudnionej kadry i niewystarczający napływ nowych pracowników. W 2019 roku 87 małopolskich gmin nie spełniało ustawowego wymogu zapewnienia 1 pracownika socjalnego na nie więcej niż 2 tys. mieszkańców.

WYZWANIA:

- ➔ Poszerzanie oferty wsparcia rodzin w godzeniu obowiązków opiekuńczo-wychowawczych z zawodowymi oraz dedykowanej rodzinom oferty aktywnego, wspólnego spędzania czasu wolnego.
- ➔ Pomoc rodzinom zagrożonym ubóstwem i wykluczeniem społecznym, z utrwalonymi już trudnościami w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, skoncentrowana na podnoszeniu kompetencji wychowawczych rodziców oraz wyrównywaniu szans edukacyjnych dzieci, aby zapobiec zjawisku dziedziczenia biedy i bezradności życiowej.
- ➔ Stworzenie kompleksowego systemu w zakresie wczesnego wielospecjalistycznego wsparcia rozwoju dziecka.
- ➔ Lepsze wykorzystanie potencjału mieszkań chronionych.
- ➔ Poprawa efektywności procesu usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej.

• Sytuacja osób starszych i niepełnosprawnych

Jedną z konsekwencji postępującego procesu starzenia się społeczeństwa jest **wzrost liczby mieszkańców w starszym wieku, wymagających opieki lub wsparcia w funkcjonowaniu w codziennym życiu**. W 2018 roku województwo zamieszkiwało 784,8 tys. osób powyżej 60. roku życia, rok później już 801,3 tys. osób. Zwiększa się również liczba osób w wieku ponad 80 lat. W 2008 roku było ich 101,6 tys., w 2018 roku 148,9 tys., rok później 152 tys. W okresie 2008–2019 udział osób, które ukończyły 80. rok życia w ogóle populacji regionu zwiększył się z 3,1% do 4,5%, a wśród osób w wieku 60 lat i więcej z 16,9% do 19,0%. W 2019 roku najwyższym udziałem najstarszych mieszkańców w ogólnej liczbie ludności charakteryzował się Tarnów (5,6%) i Kraków (5,3%) oraz powiaty: miechowski, olkuski, chrzanowski (odpowiednio: 5,2%, 5,0%, 5,0%). Powiatami o największym udziale najstarszych mieszkańców wśród osób w wieku 60+ były powiaty tarnowski i dąbrowski (odpowiednio 20,8 i 20,5%).

Z przeprowadzonego w 2019 roku badania kondycji rodzin w Małopolsce wynika, iż w co trzecim badanym gospodarstwie domowym mieszka osoba w wieku 65+. Osoby starsze często mieszkają samotnie – stanowiły one 56,6% wszystkich jednoosobowych gospodarstw domowych. W przypadku gospodarstw wieloosobowych, gospodarstwa z udziałem osób w wieku 65 lat i więcej stanowiły 27,5%.

Jakość życia starszych osób pozostaje niezadowolająca ze względu na znaczne obciążenie chorobami przewlekłymi i wielochorobowością oraz niesprawnością funkcjonalną. W 2014 roku ponad 70% 50-latków

sygnalizowało problemy zdrowotne, wśród 60-latków odsetek ten wyniósł już 85%, a w grupie ludzi najstarszych – ponad 90%. Pogarszająca się wraz z wiekiem kondycja zdrowotna skutkuje wyższym udziałem osób z niepełnosprawnością wśród starszych grup wiekowych niż w ogóle ludności. Co piąty Małopolanin w wieku od 50 do 69 lat oraz prawie co drugi w wieku 70 lat i więcej to osoby z niepełnosprawnością.

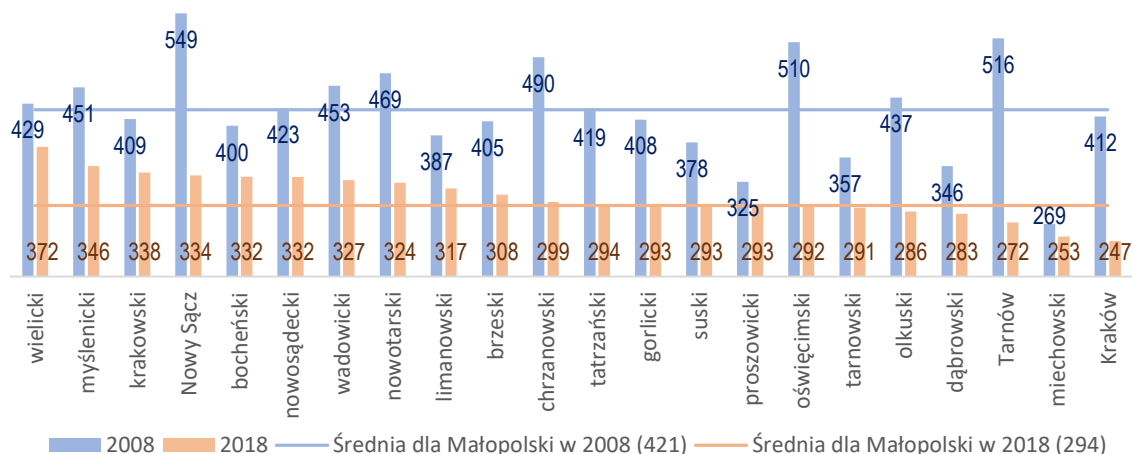
Zgodnie z danymi pochodzącymi z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku (najnowsze dane z tego zakresu), w Małopolsce mieszkało 394,3 tys. osób niepełnosprawnych (prawnie i biologicznie). Powiatami o najwyższym odsetku osób z niepełnosprawnościami w liczbie ludności ogółem były: Tarnów (14,8%), Kraków (14,2%) i powiat olkuski (14,0%). Najniższy odsetek odnotowano w powiatach: tatrzańskim (8,5%) i nowotarskim (8,6%). Z badań potrzeb osób z niepełnosprawnościami wynika, że na niską wartość wskaźnika jakości życia tych osób najbardziej negatywny wpływ ma niska aktywność edukacyjna i zawodowa – tylko 9% osób z niepełnosprawnością posiada wykształcenie wyższe i aż 81% jest biernych zawodowo. Osoby te na co dzień zmagają się z wieloma barierami, począwszy od architektoniczno-przestrzennych, poprzez społeczne (w tym mentalne), po ekonomiczne.

Obecnie opiekę nad osobami wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu sprawuje głównie rodzina. Nawet co piąty Małopolanin (a co trzeci w wieku między 45. a 59. rokiem życia) opiekuje się osobą starszą. Nadal zbyt mało jest usług opiekuńczych w stosunku do szacowanego zapotrzebowania. W 2018 roku gminnymi usługami opiekuńczymi objęto nieco ponad 5% Małopolan w wieku 80+. Tymczasem maleje tzw. **potencjał pielęgnacyjny**, czyli stosunek liczby kobiet w wieku 45–64 lat do osób w wieku 80+. W 2018 roku było 294 potencjalnych opiekunów rodzinnych przypadających na 100 osób potrzebujących, w 2019 roku – 289 (w latach 2015–2017 odpowiednio: 319, 308 i 300), a według prognoz GUS w 2035 roku potencjał pielęgnacyjny ma wynosić już tylko 215 opiekunów.

Zmienia się też model rodziny – osoby młode coraz częściej dążą do usamodzielnienia się i zakładania własnych gospodarstw domowych. W efekcie znacząco zmniejsza się liczba rodzin wielopokoleniowych, nawet na obszarach o długich tradycjach w tym zakresie. Równolegle, w związku ze zmianami demograficznymi, rośnie potrzeba aktywizacji zawodowej kobiet na rynku pracy, w tym kobiet biernych zawodowo z powodu sprawowania opieki nad członkami rodziny wymagającymi pomocy w codziennym funkcjonowaniu.

Ciekawych wniosków w tym zakresie dostarcza badanie CBOS z 2019 roku, dotyczące preferowanych i realizowanych modeli życia rodzinnego. Z porównania stanu faktycznego z preferowanym modelem życia wynika, że największe rozbieżności dotyczą właśnie rodziny wielopokoleniowej, w której – zgodnie z deklaracjami – żyje 22% badanych, a chciałoby żyć 32%. W małej rodzinie, składającej się z rodziców i dzieci, żyje 49% respondentów, a chciałoby żyć 55%. Za postrzeganiem rodziny wielopokoleniowej jako optymalnej mogą stać dwa zjawiska – pomoc dziadków w opiece nad dziećmi oraz wsparcie starzejących się rodziców w codziennym funkcjonowaniu, które okazują się najprostsze do zrealizowania w wielopokoleniowym gospodarstwie domowym.

Wykres 5. Potencjał pielęgnacyjny w latach 2008 i 2018 (liczba kobiet w wieku 45–64 lat na 100 osób w wieku 80 lat i więcej)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Uszeregowano według pozycji powiatu w 2018 roku

Problemy z łączeniem pracy zawodowej z opieką nad osobami wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu prowadzą często do pogorszenia sytuacji finansowej opiekuna. Wraz z długością trwania opieki pogarsza się również stan psychofizyczny opiekunów. Napięcia związane z wykonywaniem zadań opiekuńczych, w połączeniu z poczuciem uwięzienia w roli opiekuna (ograniczenie innych aktywności) i brakiem systemowego wsparcia, należą do głównych powodów, dla których opiekunowie decydują się na skorzystanie z instytucjonalnych form opieki nad swoimi bliskimi.

W Małopolsce, podobnie jak w całym kraju, **brakuje miejsc w placówkach**, które świadczą usługi dla osób wymagających opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności. Sytuacji nie ułatwia podział publicznej opieki instytucjonalnej nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi na sektor zdrowotny i socjalny, z odrębnymi kryteriami dostępu i mechanizmami finansowania. Ogromnym problemem są braki kadrowe w placówkach opiekuńczych. Osobną kwestią jest ograniczony nadzór nad standardami jakości w funkcjonowaniu placówek opieki długoterminowej.

W 2019 roku (podobnie jak rok wcześniej) w regionie działały 94 domy pomocy społecznej (DPS), w tym 92 samorządowe, z których oferty w ciągu roku skorzystało ponad 9 tys. osób. Mimo iż liczba miejsc opieki rośnie, a liczba osób oczekujących na miejsce w DPS-ach zmniejszyła się z 779 w 2010 roku do 416 w 2019 roku, kolejka oczekujących jest jednak wciąż bardzo długa. Działalność DPS-ów uzupełniają inne placówki zapewniające całodobową opiekę (działające pod różnymi nazwami: pensjonat, dom: opieki, seniora, spokojnej jesieni, starości itp.) – w 2018 roku było ich 48, rok później – 52. Ośrodkami wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi są środowiskowe domy samopomocy (ŚDS), funkcjonujące we wszystkich powiatach z wyjątkiem tatrzańskiego. W 2018 roku 78 ŚDS-ów udzieliło wsparcia 3323 osobom. W 2019 roku liczba ŚDS-ów wzrosła do 80, a z ich usług skorzystało 3347 osób. Ciągłe mało rozpowszechnione są usługi opiekuńcze i bytowe dla osób starszych i osób z niepełnosprawnością organizowane w formie rodzinnych domów pomocy (RDP). W latach 2018 i 2019 prowadzone były jedynie 2 takie domy: w Krakowie oraz w gminie Lisia Góra (p. tarnowski). Wsparcie osobom starszym oferują również dzienne domy pomocy (DDP) – w 2018 roku z usług 20 takich placówek skorzystało 1437 osób. W 2019 roku liczba DDP-ów znacząco się zwiększyła do 38. Dodatkowo z rządowego programu Senior + tworzone są placówki typu „Senior +”. Do połowy 2020 roku w Małopolsce powstało 19 Dziennych Domów „Senior +” oraz 56 Klubów „Senior +”.

Zupełnie nową skalę wzywań w zakresie organizacji usług opiekuńczych pokazała epidemia COVID-19. W ramach **pakietu społecznego** Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej na pomoc dla małopolskich placówek opieki całodobowej przeznaczono środki na zakup potrzebnego sprzętu i wyposażenia, w tym środków ochrony indywidualnej, a także na zapewnienie miejsc noclegu, izolacji lub odbywania kwarantanny dla mieszkańców/podopiecznych oraz pracowników placówek opieki całodobowej.

Ważnym elementem działań na rzecz **przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu seniorów** jest ich aktywizacja, ukierunkowana na podtrzymanie sprawności intelektualnej i fizycznej oraz uczestnictwa w życiu społecznym. Szeroką ofertę edukacyjną, a także ofertę czasu wolnego umożliwiającą aktywność fizyczną i społeczną, oferują uniwersytety trzeciego wieku (UTW). W 2019 roku w regionie działało 58 UTW (w 2012 roku było ich 30). Ciekawą inicjatywą jest projekt Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji (LOWE). Uruchomione przy szkołach lub placówkach systemu oświaty ośrodki stanowią lokalne centra aktywizacji edukacyjnej osób dorosłych. W pierwszej edycji (2017–2018), w ramach której utworzono 15 pilotażowych LOWE w Polsce, udział wzięły 3 jednostki z Małopolski (Gmina Wielka Wieś, Gmina Iwanowice, Powiat Gorlicki). Przykładem dobrej praktyki w zakresie działań dla seniorów są także krakowskie Centra Aktywności Seniora (CAS), organizowane ze środków miejskich przez organizacje pozarządowe działające na rzecz osób starszych. Oprócz zajęć edukacyjno-rekreacyjnych oferta CAS pobudza też aktywność społeczną seniorów, angażując ich do udziału w różnych inicjatywach społecznych.

Wsparciem dla osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami, szczególnie mieszkających samotnie, są także e-usługi wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne. Przykładem jest Centrum Teleopieki, które powstało w ramach projektu **Małopolski Tele-Anioł** współfinansowanego ze środków RPO WM 2014-2020. Osoby wyposażone w opaskę bezpieczeństwa z przyciskiem SOS mają możliwość całodobowego

połączenia głosowego z ratownikiem medycznym w Centrum i uzyskania pomocy. Mogą również skorzystać ze wsparcia asystentów teleopieki i psychologów. Siłą projektu jest połączenie e-usług ze wsparciem bezpośrednim. Osoby najbardziej potrzebujące asysty przy wykonywaniu codziennych czynności otrzymują dodatkową pomoc w postaci usług opiekuńczych lub sąsiedzkich świadczonych w miejscu zamieszkania. W projekcie udało się zaangażować, niewykorzystywany dotychczas na tak dużą skalę, potencjał sąsiadów (ponad tysiąc osób), odciążając w ten sposób publiczny system pomocy społecznej i opiekunów nieformalnych.

WYZWANIA:

- ➔ Tworzenie systemowych rozwiązań w zakresie aktywności społecznej i zawodowej osób starszych i osób z niepełnosprawnościami, ukierunkowanych na wykorzystanie ich potencjału i zapobieganie wycofywaniu się przez nich lub „wypychaniu” ich z życia społecznego i zawodowego.
- ➔ Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości i przystępnych cenowo usług asystencko-opiekuńczych dla osób potrzebujących pomocy w samodzielnym funkcjonowaniu oraz wsparcie dla ich nieformalnych opiekunów (z uwzględnieniem zasady deinstytucjonalizacji usług).
- ➔ Poprawa dostępu do placówek opieki długoterminowej i poziomu świadczonych przez nie usług; zapewnienie odpowiednio wykwalifikowanej kadry w zawodach opiekuńczych.

Zdrowie

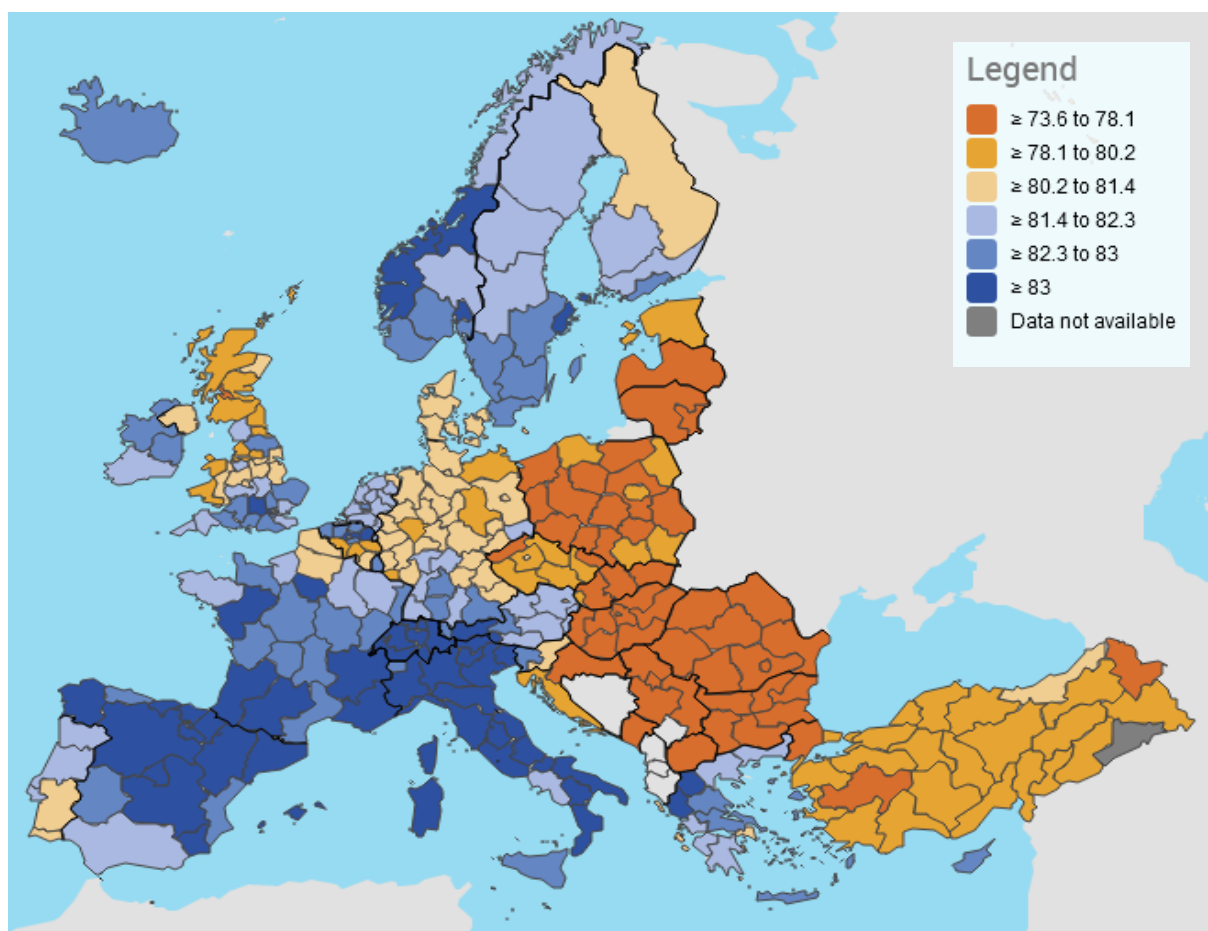
• Stan zdrowia mieszkańców

Dobry stan zdrowia obywateli jest istotną determinantą wzrostu gospodarczego, a interwencje w dziedzinie zdrowia są kluczowe w ograniczaniu ryzyka ubóstwa z powodu dezaktywizacji zawodowej wynikającej z przyczyn zdrowotnych.

Oczekiwana **długość życia** w momencie narodzin jest jednym z mierników jakości życia. Jest wypadkową zarówno dostępu oraz jakości opieki medycznej, jak i stanu środowiska czy stylu życia. W 2015 roku w Polsce i Małopolsce nastąpiło załamanie trwającego od 2000 roku wzrostowego trendu długości życia. Mimo tego przewidywana długość życia mieszkańca Małopolski w 2018 roku, tj. 79,1 lat (kobiety – 82,9 lata, mężczyźni – 75,3 lat) była i tak znacząco większa niż w roku 2008, w którym wynosiła 76,9 lat (kobiety – 80,9 lata, mężczyźni – 72,9 lat). W 2019 roku przewidywana długość życia mieszkańca Małopolski zmniejszyła się do 79 lat (kobiety – 82,7 lata, mężczyźni – 75,3 lat).

Pod względem przewidywanej długości życia Małopolska znalazła się w 2018 roku na 2. miejscu w kraju i na 226. miejscu spośród 281 regionów UE.

Mapa 6. Przewidywana długość życia w 2018 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

Załamanie wzrostowego trendu długości życia wiąże się z natężeniem liczby zgonów. Ich skokowy wzrost odnotowano w 2015 roku (o 6% w skali roku), a następnie w latach 2017 i 2018 (odpowiednio o 4% i 2%). Częściowo jest to rezultat przyspieszonego starzenia się społeczeństwa (65 lat przekraczają kolejne roczniki z powojennego wyżu demograficznego lat 50.). Na wzrost liczby zgonów ma też wpływ pogarszająca się jakość powietrza, szczególnie w okresach zimowych.

Najczęstszą przyczyną zgonów wciąż pozostają **choroby układu krążenia**, które w Małopolsce w 2018 roku odpowiadały za 47,2% zgonów (w Polsce – 40,5%). W latach 2008-2018 liczba zgonów z powodu tych chorób na 100 tys. ludności wzrosła w regionie o 1,6% (w Polsce spadek o 3,6%).

Narastający społeczny problem zdrowotny stanowią **nowotwory złośliwe**, które są drugą przyczyną zgonów. W Małopolsce w 2018 roku, odsetek zgonów z powodu tych chorób wyniósł 26,9% (w Polsce – 26,4%). Liczba zgonów z powodu chorób nowotworowych na 100 tys. ludności wzrosła od 2008 roku o 10,0% (w Polsce wzrost o 13,5%).

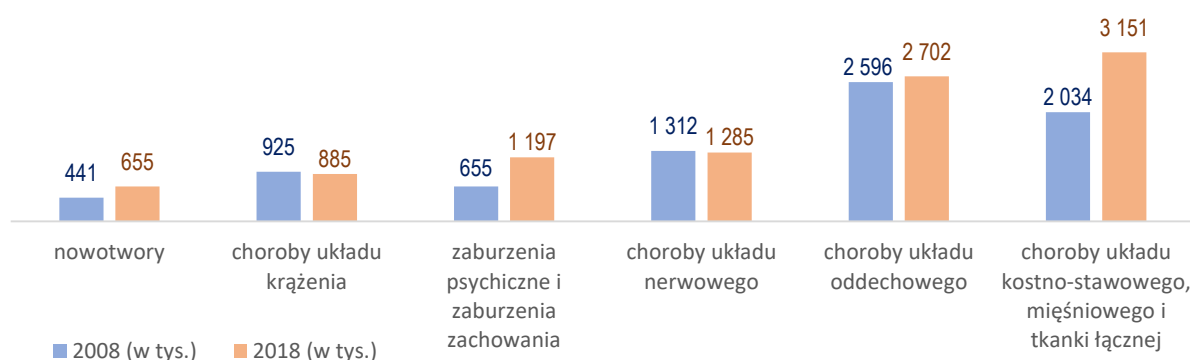
Od 2017 roku obserwuje się wzrost umieralności z powodu **chorób układu oddechowego**. W latach 2008-2016 odsetek zgonów z powodu tych chorób w regionie wahał się od 3,9 do 5,0% (najwyższy był w 2008 roku, najniższy w 2010 roku). W 2017 roku wzrósł do 6,5%, rok później wyniósł 6,4%. W omawianym okresie (2008-2018) udział zgonów z powodu niewydolności układu oddechowego zwiększył się w 18 małopolskich powiatach, najwięcej w: proszowickim, tatrzańskim i nowotarskim.

Wśród głównych przyczyn obciążenia zdrowotnego znajdują się **problemy ze zdrowiem psychicznym**. W poradniach dla osób z zaburzeniami psychicznymi, uzależnionych od alkoholu i innych substancji leczonych było w 2018 roku 140 244 Małopolan, tj. o 4,3% więcej niż w 2008 roku. W ciągu dekady (2008-2018) liczba prób

samobójczych zarejestrowanych przez Komendę Wojewódzką Policji w Krakowie wzrosła z 369 do 1033 (w 2019 roku 1075).

WHO przewiduje, że w ciągu najbliższych 20 lat depresja stanie się najczęstszym problemem zdrowotnym. Potwierdza to analiza zjawiska absencji chorobowej, wskazująca na rosnący udział czynników psychospołecznych w ogólnej strukturze nieobecności w pracy. W ciągu dekady (2008-2018) liczba dni absencji chorobowej spowodowanej zaburzeniami psychicznymi i zaburzeniami zachowania wzrosła o 83%. Wysoką dynamikę wzrostu odnotowano również w przypadku chorób układu kostno-stawowego, mięśniowego i tkanki łącznej (55%) oraz nowotworów (49%).

Wykres 6. Liczba dni absencji chorobowej z tytułu choroby własnej osób ubezpieczonych w ZUS (dane dla Małopolski) według wybranych grup chorobowych (w tys.)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ZUS

Złożonym problemem zdrowotnym są również **choroby rzadkie**. Blisko 1/3 pacjentów z chorobą rzadką otrzymuje 3 lub więcej nieprawidłowe rozpoznania, prawie połowa oczekuje na właściwą diagnozę ponad rok od momentu pojawienia się objawów, u 20% ten okres przekracza 5 lat, a u 12% sięga nawet 10 lat. Zbyt późne wykrycie utrudnia skuteczne leczenie pacjentów, pogłębia niesprawność, wymaga angażowania do opieki osób trzecich. Choroby rzadkie ujęte zostały jako priorytet działań UE w zakresie promocji zdrowia, w tym w zmniejszaniu nierówności w zakresie zdrowia.

Problemem jest nadal niska **świadomość zdrowotna społeczeństwa** oraz wykrywalność chorób dopiero w zaawansowanych stadiach rozwojowych. Wciąż aż 36% obciążenia zdrowotnego przypisuje się behawioralnym czynnikom ryzyka, a zainteresowanie programami profilaktycznymi wciąż jest niewielkie. Działania powinny być zatem ukierunkowane nie tylko na zwiększenie dostępu do badań diagnostycznych, ale również na podnoszenie wiedzy społeczeństwa w zakresie zdrowego stylu życia, chorobotwórczych czynników ryzyka oraz znaczenia regularnych badań profilaktycznych.

W zakresie sytuacji epidemiologicznej **chorób zakaźnych** w regionie, pozytywny jest systematyczny (od 2014 roku) spadek liczby zachorowań na różyczkę. W 2019 roku odnotowano 25 przypadków, tj. aż 6 razy mniej niż trzy lata wcześniej (w 2016 roku było ich 150). Na przestrzeni ostatnich lat zmniejszyła się również liczba chorych na gruźlicę (z 490 przypadków w 2010 roku do 398 w 2019 roku). Niepokojący jest natomiast wzrost zachorowań na odrę, zarówno w regionie, jak i w całym kraju, szczególnie gwałtowny w 2019 roku. Współczynnik zapadalności w województwie małopolskim w 2019 roku wyniósł 5,17/100 tys. (w 2018 roku 0,30/100 tys., w 2017 roku 0,09/100 tys.) i był wyższy niż średnio w kraju (w 2019 roku 3,88/100 tys.), w przeciwieństwie do lat ubiegłych, kiedy wskaźniki w regionie były korzystniejsze niż dla Polski (w 2018 roku 0,93/100 tys., w 2017 roku 0,16/100 tys.). Epidemiolodzy są zgodni, że rozprzestrzenianie się odrzy wynika z niedostatecznego stanu zaszczepienia populacji, będącego widocznym przejawem nasilenia aktywności ruchów antyszczepionkowych w różnych krajach. Jednym z poważniejszych problemów, który zaobserwowano w ostatnich latach, jest również rozprzestrzenianie się wysoce lekoopornych bakterii, co stanowi poważne zagrożenie dla zdrowia publicznego.

Zupełnie nową skalę wyzwań w zakresie profilaktyki chorób zakaźnych pokazała epidemia **COVID-19** (świadomość znaczenia szczepień, kształtowanie nawyków zwiększających bezpieczeństwo własne i innych itp.). Według danych Małopolskiego Państwowego Wojewódzkiego Inspektora Sanitarnego (stan na 20 października 2020 roku), od początku epidemii w regionie stwierdzono 25696 przypadków zakażenia wirusem SARS-CoV-2, najwięcej w Krakowie (7310). Wyzdrowiało 14176 osób, zmarło 358 osób. Poprzez kontakt w szpitalu lub w przychodni odnotowano 1361 zachorowań, w zakładach pracy 1171, w DPS 1155, w szkołach 372. Na wzmocnienie systemu ochrony zdrowia w regionie, poprzez zakup sprzętu i wyposażenia niezbędnego do skutecznej walki z pandemią, przeznaczono specjalne środki w ramach pakietu medycznego Małopolskiej Tarczy Antykrzysowej.

• **Dostęp do usług zdrowotnych**

Ważnym elementem systemu ochrony zdrowia jest **ambulatoryjna opieka zdrowotna** (obejmująca podstawową i specjalistyczną opiekę zdrowotną), od której w znacznym stopniu zależy efektywność procesu leczenia pacjenta i sprawność całego systemu opieki medycznej. W ramach ambulatoryjnej opieki zdrowotnej w Małopolsce na koniec 2018 roku działało 1976 przychodni oraz 161 praktyk lekarskich i stomatologicznych realizujących świadczenia zdrowotne w ramach środków publicznych (w 2008 roku funkcjonowało 1304 przychodni i 285 praktyk). W 2019 roku liczba przychodni i praktyk zmniejszyła się w stosunku do roku poprzedniego: działalność prowadziło 1924 przychodni oraz 141 praktyk lekarskich i stomatologicznych (i był to najgorszy wynik w zakresie liczby praktyk realizujących świadczenia w ramach umowy z Narodowym Funduszem Zdrowia spośród wszystkich województw). W 2018 roku na 1 podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej w regionie przypadło średnio 1591 osób, rok później 1652. Wartości te są znacznie powyżej średniej krajowej (w latach 2018 i 2019 odpowiednio 1439 i 1461 osób), co sytuuje Małopolskę w grupie regionów o najwyższych wartościach wskaźnika (wyższy wynik odnotowują tylko 3 województwa: pomorskie, kujawsko-pomorskie i mazowieckie). W 2019 roku najwięcej ludności na jedną przychodnię i praktykę odnotowano w powiecie wadowickim (2667), a najmniej w Nowym Sączu (1061). Jednocześnie pod względem liczby porad udzielonych w ramach ambulatoryjnej opieki zdrowotnej Małopolska zarówno w 2018 roku (25,4 mln), jak i w 2019 roku (25,6 mln) znalazła się na 3. miejscu w kraju (za Mazowszem i Śląskiem). Przeciętna liczba porad ambulatoryjnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła w 2018 roku 8,5, w 2019 roku 8,6. W latach 2012–2019 liczba porad udzielanych w ramach podstawowej opieki zdrowotnej wzrosła we wszystkich małopolskich powiatach, najwięcej w dąbrowskim (44%), najmniej w gorlickim (4%). Z kolei liczba porad udzielanych w ramach ambulatoryjnej opieki specjalistycznej wzrosła w 15 powiatach, najwięcej w miechowskim (49%), a spadła w 7 powiatach, najwięcej w tarnowskim (16%).

W 2018 roku **szpitale ogólne** w Małopolsce dysponowały 43,68 łózkami na 10 tys. mieszkańców (dla kraju wskaźnik ten wyniósł 47,31). Liczba leczonych wyniosła 649 625 osób.

Tabela 1. Liczba łóżek i liczba leczonych na wybranych oddziałach w szpitalach ogólnych w Małopolsce

Wybrane oddziały w szpitalach ogólnych	Łóżka			Leczeni (łącznie z ruchem międzyoddziałowym)		
	2010	2018	2018/2010	2010	2018	2018/2010
kardiologiczne i kardiologiczne	710	925	30%	41 250	51 721	25%
neurologiczne i neurochirurgiczne	723	784	8%	28 508	40 219	41%
onkologiczne	309	384	24%	17 368	20 791	20%
rehabilitacyjne	1 294	1 581	22%	16 751	19 174	14%
psychiatryczne	439	527	20%	5 035	6 396	27%
terapii uzależnień	111	136	23%	1 251	2 191	75%
geriatryczne	48	113	135%	1 403	3 435	145%
chorób zakaźnych	347	311	-10%	13 941	11 353	-19%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wzrost liczby pacjentów większy niż liczby łóżek dotyczy oddziałów: neurologicznych i neurochirurgicznych, psychiatrycznych i terapii uzależnień oraz geriatrycznych. Mimo wzrostu liczby łóżek rehabilitacyjnych, nadal

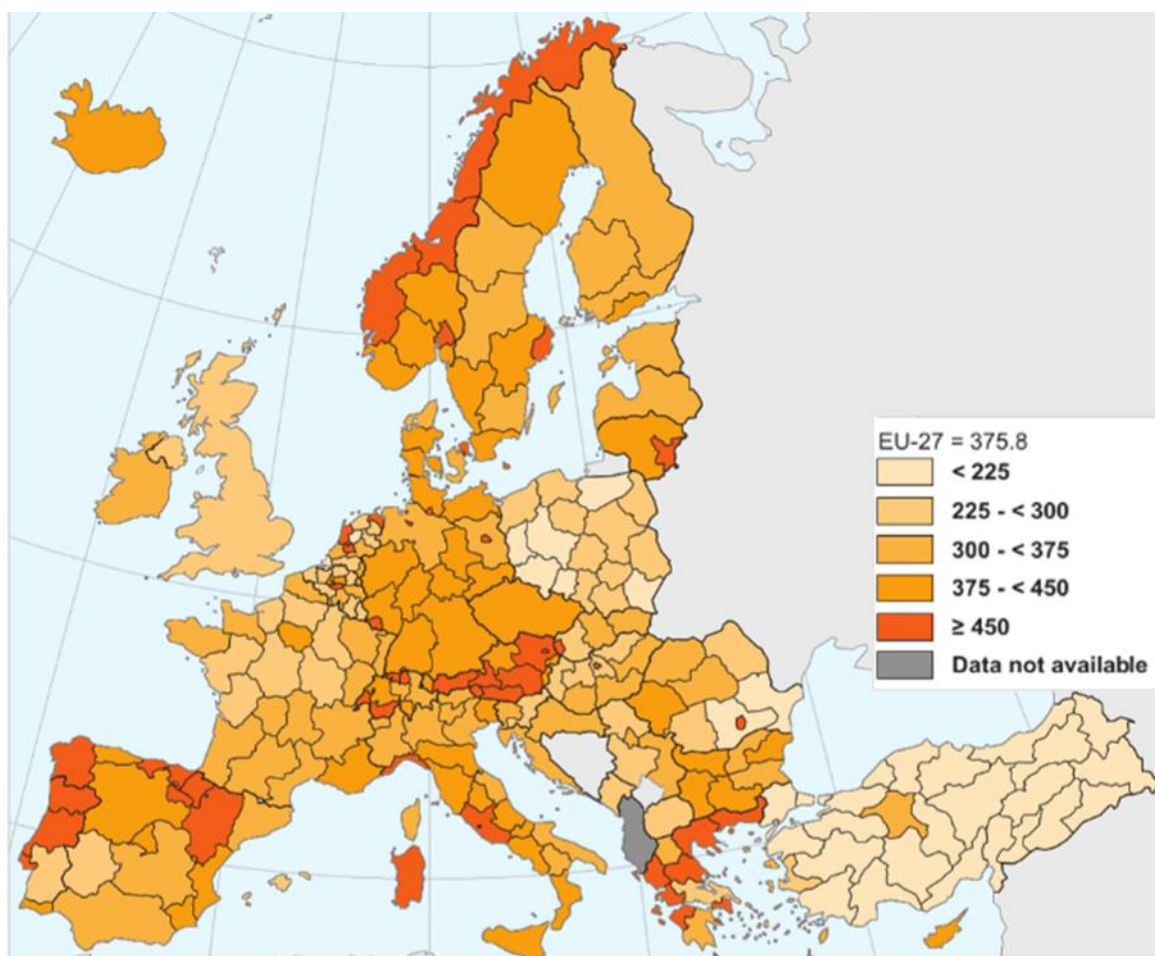
odczuwalny jest jednak ich deficyt, szczególnie w zakresie wczesnej rehabilitacji pourazowej oraz pooperacyjnej. Wynikająca z analizy map potrzeb zdrowotnych niska dostępność leczenia rehabilitacyjnego wskazuje na potrzebę poprawy w tym obszarze.

W 2018 roku Małopolska była województwem o jednym z najniższych wskaźników liczby osób hospitalizowanych w szpitalach ogólnych na 10 tys. mieszkańców (1820 osób). Jednak liczba możliwych do uniknięcia przyjęć do szpitala w Polsce wciąż należy do najwyższych wśród państw UE. Na nieefektywność systemu opieki długoterminowej mogą wskazywać hospitalizacje w przypadku chorób przewlekłych na oddziałach w szpitalach ogólnych, które byłyby potencjalnie możliwe do uniknięcia lub skrócenia w sytuacji sprawnie funkcjonującego systemu usług zdrowotnych i opiekuńczych poza szpitalem. W 2018 roku w Małopolsce opiekę długoterminową świadczyło 59 placówek (43 zakłady opiekuńczo-lecznicze, 3 zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze, 8 hospicjów i 5 oddziałów opieki paliatywnej; łącznie 3618 łóżek). W ciągu roku objęto w nich opieką 9153 osób (83,2% ukończyło 65 lat).

W Małopolsce na koniec 2018 roku działały 2 szpitale psychiatryczne. Dodatkowo oddziały psychiatryczne posiadało 12 szpitali wieloprofilowych oraz 3 zakłady opiekuńczo-lecznicze. W odróżnieniu od wzrostu liczby łóżek i pacjentów na oddziałach psychiatrycznych i terapii uzależnień w szpitalach ogólnych, w szpitalach psychiatrycznych w okresie 2010–2018 spadła zarówno liczba łóżek (o 3,6%), jak i liczba osób w nich leczonych (o 19,8%). Szczególnie trudna sytuacja (w całym kraju) jest w zakresie opieki psychiatrycznej dla dzieci i młodzieży. Obserwuje się rosnącą liczbę przyjęć pacjentów poniżej 18. roku życia, których zdrowie i życie jest bezpośrednio zagrożone (liczba zarejestrowanych przez Komendę Wojewódzką Policji w Krakowie prób samobójczych wśród dzieci i młodzieży wzrosła z 20 w 2008 roku do 98 w roku 2019). Jednocześnie w wielu miejscach w regionie dostępność do różnorodnych form terapii jest niewielka, bądź nie ma jej wcale, co wynika z braku specjalistycznej kadry medycznej. Zgodnie ze standardem WHO 1 psychiatra powinien przypadać na 10 tys. dzieci. W żadnym województwie w Polsce ten standard nie jest spełniony (na koniec 2018 roku wskaźnik ogólnokrajowy był o połowę niższy od standardu WHO i wynosił 0,51, w Małopolsce 0,53). Według danych Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie, na koniec 2018 roku w regionie pracowało (według podstawowego miejsca zatrudnienia) 212 lekarzy specjalistów w dziedzinie psychiatrii, w tym tylko 11 w dziedzinie psychiatrii dzieci i młodzieży, oraz 410 pielęgniarek zajmujących się pacjentami wymagającymi leczenia psychiatrycznego. Szacuje się, że wsparcie uzyskuje około 20% osób, które potrzebują pomocy. Brakuje łóżek specjalistycznych w stacjonarnej opiece psychiatrycznej dla dzieci i młodzieży. Zbyt mała jest też liczba placówek opieki ambulatoryjnej. Mimo poprawy dostępu do opieki środowiskowej (w 2011 roku zakontraktowanych było 7 Zespołów Leczenia Środowiskowego, w 2018 roku 37), nadal jest on niewystarczający w stosunku do rosnących potrzeb.

Na koniec 2018 roku na 10 tys. Małopolan przypadało: 24 pracujących lekarzy, 4 dentystów i 54 pielęgniarki (średnia dla kraju wynosiła odpowiednio: 23, 3, 50). Dla porównania, w UE na 10 tys. ludności przypada średnio 37,6 pracujących lekarzy.

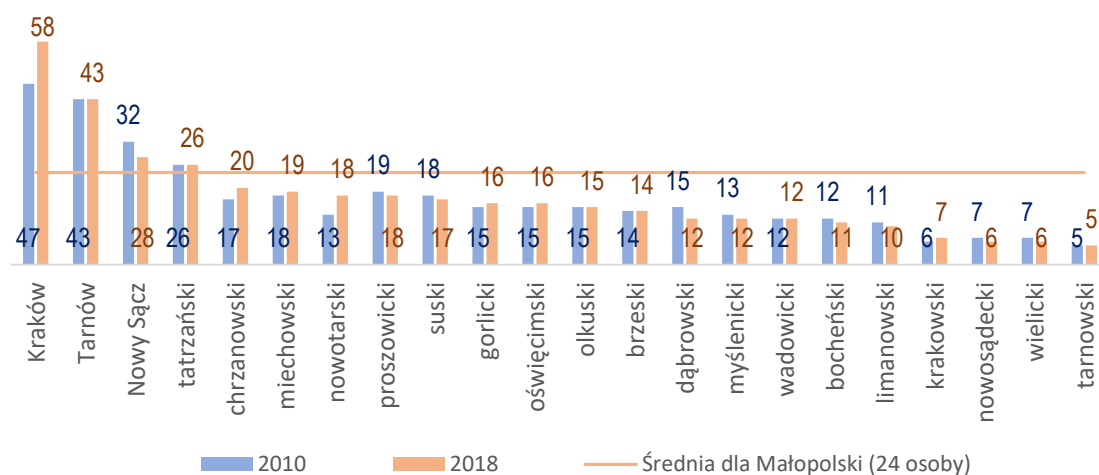
Mapa 7. Liczba praktykujących lekarzy na 100 tys. mieszkańców w 2017 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

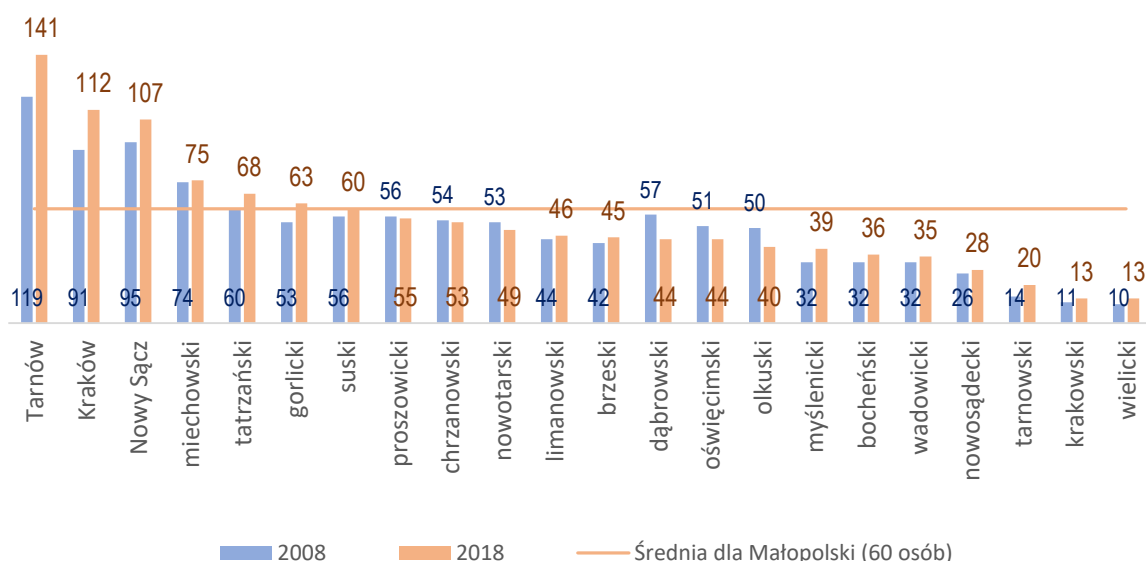
W latach 2010–2018 największy spadek, zarówno lekarzy, jak i pielęgniarek i położnych, odnotowano w powiecie dąbrowskim (odpowiednio o 20% i 23%). Problemem w regionie, podobnie jak w całym kraju, jest postępujący proces starzenia się aktualnie zatrudnionej **kadry lekarskiej i pielęgniarskiej**, pogłębiany przez emigrację młodych pracowników.

Wykres 7. Lekarze pracujący według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności w Małopolsce



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Uszeregowano wg pozycji powiatu w 2018 roku

Wykres 8. Pielęgniarki i położne pracujące według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności w Małopolsce



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Uszeregowano wg pozycji powiatu w 2018 roku

Małopolanie uczestniczący w badaniu kondycji rodzin w Małopolsce zasadniczo dobrze oceniali dostęp do lekarzy rodzinnych czy pediatrów i poziom obsługi w tym zakresie (także na wsiach i w mniejszych miejscowościach). Problemem jest natomiast dostęp do usług specjalistycznych, w tym konsultacji z lekarzami różnych specjalizacji, usług rehabilitacyjnych i stomatologicznych. Większość Małopolan deklaruwała rezygnację z oferty publicznych placówek w tym zakresie oraz regularne korzystanie z usług prywatnych, często w większych ośrodkach.

W kontekście dostępu do usług zdrowotnych szansą jest rozwój **usług cyfrowych**. Przykładem jest e-recepta. Planowane jest także wprowadzenie usługi rejestracji do specjalistów przez Internet, dzięki czemu można będzie eliminować powielone zapisy jednej osoby do wielu placówek, z opcją SMS-owego przypominania o wizytach i ich potwierdzania, co powinno znacząco zmniejszyć liczbę „pustych” konsultacji, czyli takich, gdy lekarz czeka na pacjenta, a ten się nie pojawia.

WYZWANIA:

- ➔ Zapobieganie chorobom i ich wczesne wykrywanie, w szczególności poprzez podnoszenie wiedzy społeczeństwa w zakresie zdrowego stylu życia, chorobotwórczych czynników ryzyka oraz znaczenia regularnych badań diagnostycznych i szczepień.
- ➔ Dostosowanie bazy instytucjonalnej i usług zdrowotnych do zmieniających się potrzeb społecznych, w szczególności do potrzeb starzejącego się społeczeństwa.
- ➔ Poprawa jakości, efektywności i odporności systemu opieki zdrowotnej poprzez: zapewnienie adekwatnych do potrzeb kadr medycznych oraz kadr w zawodach opiekuńczych, rozwój ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, szczególnie specjalistycznej opieki zdrowotnej, a także inwestycje badawczo-rozwojowe, wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w opiece zdrowotnej, w tym cyfryzację usług, oraz tworzenie systemowych mechanizmów współpracy między podmiotami świadczącymi usługi zdrowotne.

Bezpieczeństwo

• Ratownictwo medyczne

W 2019 roku funkcjonowały w Małopolsce 134 zespoły ratownictwa medycznego (o 14 więcej niż 10 lat wcześniej i o 3 więcej w porównaniu do 2018 roku). W 2019 roku było 21 szpitalnych oddziałów ratunkowych (SOR) (tyle samo ile w roku 2008). Dostępność świadczeń medycznych udzielanych przez zespoły ratownictwa medycznego

obrazuje wskaźnik liczby zespołów w przeliczeniu na 100 tys. ludności. W 2019 roku Małopolska znalazła się w grupie 7 województw o wartości wskaźnika poniżej średniej krajowej (4,1). Z kolei pod względem liczby osób przypadających na SOR, Małopolska z wynikiem 162 424 osoby/SOR zajęła w 2019 roku 7. miejsce w kraju (rok wcześniej 161 932 osoby/SOR i miejsce 8.).

Ważnym wskaźnikiem obrazującym możliwość skutecznego udzielenia pomocy w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia jest czas dojazdu pogotowia ratunkowego do miejsca zdarzenia oraz czas dojazdu do SOR. Według analiz GUS, Małopolska (obok województwa podkarpackiego) jest regionem o najniższym odsetku gmin z optymalnym czasem dojazdu pogotowia ratunkowego, wynoszącym poniżej 5 min (tylko 11 gmin). W 92 gminach w regionie czas ten nie przekracza jednak 10 min (najgorszy wynik w regionie to nieco ponad 24 min). Małopolska obok Śląska charakteryzuje się z kolei najgęstszą siecią SOR-ów, co przekłada się na drugi (po województwie łódzkim) najkrótszy średni czas dojazdu do SOR w regionie. Bardzo dobrą średnią dostępność do SOR, wynoszącą poniżej 10 min, ma 17 małopolskich gmin; w 85 gminach nie przekracza ona 20 min, w 40 wynosi ponad 30 min (najgorszy wynik w regionie to blisko 46 min).

W Małopolsce w 2019 roku świadczenia zdrowotnego w miejscu zdarzenia udzielono 239,4 tys. osób (było to o 1,1% więcej niż w 2018 roku i o 9,7% więcej niż w roku 2008). Coraz częściej odnotowywane są wyjazdy do osób starszych. W 2019 roku pomocy w miejscu zdarzenia udzielono 111,3 tys. osób w wieku 65 lat i więcej, co oznacza wzrost o 4,3% w skali roku oraz o 47,5% w stosunku do 2008 roku (w skali kraju wzrost odpowiednio o 2,6% i 41,7%). Udział osób w wieku 65+ w ogólnej liczbie osób, którym udzielono świadczenia w miejscu zdarzenia zwiększył się od 2008 roku o 11,9 p. p. i w 2019 roku wyniósł 46,5%.

Wzrostowi liczby świadczeń w miejscu zdarzenia towarzyszy spadek liczby osób, którym udzielono świadczenia w ramach działalności ambulatoryjnej szpitalnego oddziału ratunkowego lub izby przyjęć. W Małopolsce w 2019 roku było to 414,2 tys. osób (tj. o 7,8% mniej niż w 2018 roku i o 17,1% mniej niż w roku 2008; w skali kraju spadek odpowiednio o 1,5% i 16,7%). W przypadku tych świadczeń także odnotowano wzrost udziału osób w wieku 65 lat i więcej – w 2019 roku stanowiły one 21,9% (o 3,0 p. p. więcej niż w 2008 roku).

• **Bezpieczeństwo epidemiologiczne**

Epidemia COVID-19 pokazała zupełnie nową skalę wyzwań w zakresie bezpieczeństwa epidemiologicznego. Aspekty, na które warto zwrócić uwagę w kontekście systemowych rozwiązań podnoszących bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne w regionie to między innymi: zabezpieczenie odpowiednich ilości środków przeciwwakaźniowej ochrony osobistej dla personelu medycznego oraz do dystrybucji dla ludności; odpowiednie wyposażenie służb ratowniczych; zabezpieczenie odpowiedniej liczby łóżek/sprzętu na oddziałach zakaźnych/intensywnej terapii oraz odpowiedniej liczby przeszkolonego personelu medycznego; zapewnienie współpracy służb na wypadek epidemii; edukacja społeczeństwa w zakresie postaw i nawyków zwiększających bezpieczeństwo własne i innych.

• **Bezpieczeństwo w ruchu drogowym**

W 2018 roku w regionie odnotowano 3404 wypadki drogowe, w których zginęły 223 osoby, a ranne zostały 4003 osoby. To wyniki wyraźnie lepsze niż w roku 2008, w którym w 4677 wypadkach zginęły 344 osoby, a 5973 zostało rannych. W 2019 roku tendencja spadkowa utrzymała się (3136 wypadków, 176 zabitych, 3716 rannych), a Małopolska miała najniższy w kraju wskaźnik liczby zabitych na 100 wypadków, choć jednocześnie jeden z najwyższych wskaźników liczby rannych na 100 wypadków (5. miejsce). Pozytywny jest spadek liczby nietrzeźwych użytkowników dróg uczestniczących w wypadkach na terenie województwa małopolskiego – w 2008 roku brali oni udział w 588 wypadkach, 10 lat później wypadków takich było 304, a w 2019 roku – 271.

• **Ochrona przeciwpożarowa i zagrożenie pożarowe**

Według analiz GUS Małopolska znajduje się w grupie czterech województw o najgęstszej siatce jednostek straży pożarnej. W odległości do 4 km od jednostki straży mieszka 82–90% Małopolan, co na tle kraju jest dobrym

wynikiem. Wyliczona dla 182 gmin w regionie średnia odległość z miejsca zamieszkania do najbliższej jednostki straży pożarnej wynosi 2,9 km, a średni czas dojazdu – 5 min 26 s (średnia krajowa na poziomie województw wynosi odpowiednio 2,7 km oraz 5 min 19 s).

W 2018 roku na terenie województwa miało miejsce ogółem 40 320 zdarzeń z zakresu działań ratowniczo-gaśniczych, w tym 9586 pożarów (23,8%), 26 627 miejscowych zagrożeń (66,0%) i 4107 alarmów fałszywych (10,2%). W 2019 roku odnotowano 50 293 zdarzenia (o 9973 więcej niż rok wcześniej), w tym 10 849 pożarów (21,6%), 35 101 miejscowych zagrożeń (69,8%) i 4343 fałszywe alarmy (8,6%). Najczęściej występującymi miejscowymi zagrożeniami pozostają zdarzenia w transporcie drogowym (w latach 2018 i 2019 odpowiednio 38,4% i 31,5% wszystkich zdarzeń). Coraz częściej interwencji wymagają zdarzenia związane z silnymi wiatrami (w 2019 roku 26,8% wszystkich zdarzeń, tj. o 5,2 p. p. więcej niż rok wcześniej) i opadami (7,4% w 2018 roku, rok później 10,1%). W ramach systemu ratowniczo-gaśniczego na terenie województwa w 2018 roku funkcjonowało 1356 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych, w tym 397 należących do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. W 2018 roku wzięły one udział w 25 346 różnego rodzaju zdarzeniach.

- **Bezpieczeństwo na obszarach górskich i wodnych**

Szczególnie istotne, w związku z dużym znaczeniem ruchu turystycznego i rozwojem przemysłów czasu wolnego w regionie, jest ratownictwo górskie i wodne. W 2018 roku Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe wzięło udział w 2066 wyprawach i akcjach ratunkowych. Samo Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe przeprowadziło 691 działań, w tym 230 z udziałem śmigłowca. Na terenie Tatr ratownicy TOPR interweniowali 653 razy, 209 razy używając śmigłowca; doszło do 15 wypadków śmiertelnych, których główną przyczyną były upadki z wysokości. Ważne jest również ratownictwo wodne – w 2018 roku utонуło w Małopolsce 27 osób, w 2019 roku – 25 osób.

- **Przestępczość**

W 2018 roku w regionie odnotowano 74 697 przestępstw ogółem, tj. o 9,4% mniej niż w 2008 roku. W 2019 roku liczba przestępstw wzrosła w stosunku rocznym o 7,1% (w analizowanym okresie 2008–2019 obserwuje się cykliczne wahania trendów – po spadku w roku 2018 nastąpił powrót do tendencji wzrostowej utrzymującej się od 2016 roku po okresie znaczących corocznych spadków w latach 2012–2015). Wykrywalność przestępstw zwiększyła się od 2008 roku o 18 p. p. (od 2017 roku kształtuje się na poziomie 79%).

Liczba przestępstw o charakterze kryminalnym od 2012 roku wykazuje tendencję spadkową. W 2018 roku odnotowano ich 42 014, w 2019 roku – 41 898, przy wykrywalności na poziomie 69% (co oznacza, że od 2008 roku liczba przestępstw zmniejszyła się o 30%, a wykrywalność zwiększyła o 20 p. p.).

Znacząco zmniejszyła się również liczba przestępstw drogowych – wprawdzie w 2019 roku po raz pierwszy od 7 lat odnotowano ich wzrost (w 2018 roku 4679, rok później – 4889), jednak w stosunku do roku 2008 ich liczba zmniejszyła się o połowę. Wykrywalność przestępstw drogowych pozostała na wysokim poziomie – zarówno w 2008 roku, jak i w 2019 roku wynosiła 99%.

Od 2008 roku znacząco zwiększyła się natomiast liczba przestępstw o charakterze gospodarczym. W 2018 roku odnotowano ich w Małopolsce 25 724, rok później 30 711, tj. trzy razy więcej niż w roku 2008 (na poziomie kraju wzrost o 38,5%). Jednocześnie zmniejszyła się wykrywalność tego typu przestępstw – w 2019 roku wynosiła ona w regionie 89% (w kraju 82%), tj. o 3 p. p. mniej niż w roku 2008 (w kraju spadek o 12 p. p.).

- **Współpraca służb**

W 2019 roku zostało zawarte, jako pierwsze w kraju, porozumienie pomiędzy Województwem Małopolskim oraz Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, przy udziale Wojewody Małopolskiego, a 19 podmiotami działającymi na rzecz bezpieczeństwa oraz ochrony środowiska w Małopolsce, określające zasady współpracy, której efektem ma być poprawa bezpieczeństwa i sukcesywne redukcje zagrożeń dla środowiska.

WYZWANIA:

- ➔ Poprawa efektywności działań służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo Małopolan.
- ➔ Zwiększenie bezpieczeństwa pieszych oraz innych uczestników ruchu drogowego.
- ➔ Zwiększenie bezpieczeństwa epidemiologicznego w regionie.

Sport i rekreacja

We współczesnym świecie **aktywność fizyczna** stanowi ważny element zdrowego stylu życia oraz zapobiegania wielu chorobom cywilizacyjnym. Problemy zdrowotne związane z brakiem aktywności ruchowej mają obecnie charakter globalny i wymagają kompleksowego podejścia zreorientowanego w kierunku profilaktyki zdrowia. Niestety w statystyce publicznej dane odnoszące się do poziomu uczestnictwa w zajęciach sportowo-rekreacyjnych publikowane są z niewielką częstotliwością, a ponadto brakuje takich informacji w odniesieniu do poszczególnych regionów. W takim wypadku dane wynikające z przeprowadzanych badań na obszarze kraju należy odnieść do wszystkich regionów, jako odzwierciedlających tendencje w całym społeczeństwie. Badania odnoszące się do aktywności fizycznej wskazują na niekorzystną tendencję w tym zakresie – aktywność ruchowa, jeden z najważniejszych elementów stylu życia zwiększających szanse na zdrowie, jest w Polsce powszechnie zaniedbywana – nie tylko u dzieci i młodzieży, ale i u dorosłych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że jedynie niespełna połowa badanych uczestniczyła w zajęciach sportowych lub rekreacji ruchowej, natomiast 56% nigdy nie ćwiczyło ani nie uprawiało sportu. Normy dotyczące poziomu aktywności fizycznej w czasie wolnym rekomendowane przez Światową Organizację Zdrowia spełnia natomiast jedynie niecałe 16,1% Polaków w wieku 15-69 lat oraz nieco więcej – 21,9% jeśli weźmie się pod uwagę również regularną aktywność transportową podejmowaną m.in. na rowerze. Odsetek osób spełniających zalecenia WHO maleje w poszczególnych grupach wiekowych wraz z wiekiem – podczas gdy w grupie 15-29 lat wynosi blisko 40%, to wśród najstarszych osób 60-69 lat stanowi już jedynie 8%. Udział ten jest większy u mężczyzn niż wśród kobiet.

Niepokojący jest spadek odsetka aktywnych fizycznie nastolatków, gdyż w przypadku młodzieży aktywność odgrywa szczególnie istotną rolę, kształtując styl życia oraz nawyki młodych ludzi, a tym samym wpływając na ich zdrowie w przyszłości. Wyniki badania HBSC (Health Behavior in School-aged Children) prowadzone pod patronatem WHO, a na poziomie naszego kraju koordynowane przez Instytut Matki i Dziecka pokazują, że młodzi ludzie w Polsce w wieku 11-15 lat coraz mniej ćwiczą. Porównując dane z 2014 i 2018 roku widać wyraźnie negatywny trend w poziomie zalecanej aktywności fizycznej. Stwierdzono różnice w przypadku rekomendowanej umiarkowanej aktywności, której odsetek spadł z 24,2% w 2014 r do 17,2% w 2018 r. Również intensywna aktywność fizyczna zmalała od poprzedniego badania z 40,5% do 33,1%. Wyraźnie widać także, że aktywność fizyczna obniża się wraz z wiekiem – najmniej aktywne spośród badanych były nastolatki z liceów bądź techników. Malejąca aktywność fizyczna młodzieży niewątpliwie związana jest ze znaczną częstotliwością korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych, skutkującej najczęściej spędzaniem czasu w pozycji siedzącej. Wyniki badań HBSC wskazują, że młodzież spędza przed ekranem lub monitorem znaczną część wolnego czasu – średnio 2,5 godziny dziennie na oglądaniu filmów lub programów i na korzystaniu z komputera i urządzeń mobilnych w innym celu oraz ponad 1,5 godziny na gry komputerowe/konsole.

W chwili obecnej zauważalny jest jednak pozytywny trend do uprawiania aktywności fizycznej. Kierunek zainteresowań jest różny w zależności od wieku uprawiających kulturę fizyczną. Młodzież poszukuje bardziej ekstremalnych doznań oraz swoistej rywalizacji sportowej. Osoby w wieku produktywnym większą wagę przykładają do wymiaru praktycznego aktywności fizycznej, dlatego częściej wybierają takie aktywności jak fitness, biegi oraz wszelką ogólnodostępną aktywność fizyczną. Seniorzy swoją aktywność fizyczną postrzegają przede wszystkim przez pryzmat dbania o zdrowie, dobrego samopoczucia oraz działań zapobiegających wykluczeniu społecznemu.

W obszarze kultury fizycznej prowadzone są działania służące stworzeniu jak najlepszych warunków do uprawiania sportu. Prowadzony od wielu lat monitoring stanu bazy sportowej w województwie wykazuje, iż wciąż brakuje odpowiedniej **ogólnodostępnej infrastruktury sportowej**. Świadczy o tym m.in. rosnące zainteresowanie

jednostek samorządu terytorialnego pozyskiwaniem środków zewnętrznych, wspierających budowę czy modernizację obiektów sportowych. Mowa tutaj przede wszystkim o obiektach przyszkolnych oraz umożliwiających uprawianie rekreacyjnej i amatorskiej formy sportu w tym przyszkolnych wielofunkcyjnych boisk sportowych, urządzeń rekreacyjnych, siłowni na świeżym powietrzu, skateparków, pumtracków itp. Dzięki systematycznemu wsparciu rozwoju infrastruktury sportowej, wzrosła liczba nowoczesnych, ogólnodostępnych obiektów sportowych. Dotychczasowe działania w tym względzie były realizowane w oparciu o środki z Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej w ramach Wieloletniego Programu Rozwoju Bazy Sportowej Województwa Małopolskiego. W latach 1999-2016 dzięki realizacji tego Programu infrastruktura sportowa województwa wzbogaciła się o 410 wybudowanych lub wyremontowanych obiektów, tj.: 25 kompleksów sportowych, 22 kryte pływalnie, 30 hal sportowych, 69 małych hal sportowych, 206 sal gimnastycznych i 58 innych obiektów sportowych.

Przez ostatnie lata w Małopolsce realizowane były również takie **przedsięwzięcia inwestycyjne**, jak budowa kompleksów sportowych tzw. Orlików czy program „Małopolskie boiska”, dofinansowujący modernizację 51 przyszkolnych wielofunkcyjnych boisk sportowych. W 2019 r. projekt kontynuowany był pn. „Małopolska infrastruktura rekreacyjno-sportowa – MIRS”, gdzie znacząco rozszerzono jego zakres, co dało możliwość unowocześnienia kolejnych 65 obiektów. W celu zachęcenia mieszkańców do aktywnego i zdrowego trybu życia rozwijana jest w Małopolsce infrastruktura rowerowa. Realizowany jest projekt Velo Małopolska, w ramach którego powstaje zintegrowana sieć tras rowerowych, mająca połączyć cały region. Docelowo rowerzyści będą mogli skorzystać z prawie 1000 kilometrów tras, budowanych w najwyższym standardzie, bezpiecznych zarówno dla wycyznowców, jak i dla osób jeżdżących rekreacyjnie, a także wszystkich typów rowerów.

Atrakcyjność regionu oraz rozwijająca się infrastruktura sportowa sprawia, że na terenie Małopolski organizowanych jest coraz więcej **impres sportowych o zasięgu międzynarodowym**. Dzięki takim obiektom jak TAURON Arena Kraków, czy kompleks skoczni narciarskich w Zakopanem gościmy w regionie najważniejsze postacie światowego sportu. Obiekty sportowe o międzynarodowym standardzie dają nam możliwość ubiegania się o organizację imprez najwyższej rangi. W 2023 roku Małopolska oraz Miasto Kraków będą gospodarzami III Igrzysk Europejskich 2023. Organizacja dużych imprez sportowych wpływa na rozwój gospodarczy i kulturalny regionu, w tym turystyki. Dzięki organizacji imprez sportowych w miejscowościach powstaje infrastruktura turystyczna, sportowa i transportowa, tworzone są nowe miejsca pracy dla mieszkańców regionu jak również jest to idealna okazja do promocji kraju na arenie międzynarodowej.

Małopolska należy do czołowych regionów biorąc pod uwagę zarejestrowane, czynnie działające **stowarzyszenia sportowe**. Zgodnie z danymi z 2019 roku ofertę sportowo-rekreacyjną w regionie współtworzy ogółem 3117 stowarzyszeń sportowych, w tym: 820 Klubów Sportowych, 479 Ludowych Klubów Sportowych, 30 Parafialnych Klubów Sportowych, 1 097 Uczniowskich Klubów Sportowych, 119 Ognisk Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej oraz 572 inne stowarzyszenia. Najwięcej stowarzyszeń zarejestrowanych było w Krakowie (708), powiecie nowosądeckim (240) oraz powiecie krakowskim (212).

Województwo małopolskie kształci i wychowuje kolejne pokolenia sportowców. Niezwykle pomocne jest w tym współzawodnictwo sportowe dzieci i młodzieży w ramach ogólnopolskiego **Systemu Sportu Młodzieżowego**. Obejmuje on rywalizację w czterech kategoriach wiekowych: młodzików (Mistrzostwa Wojewódzkie, Międzywojewódzkie i Polski Młodzików), juniorów młodszych (Mistrzostwa Polski Juniorów Młodszych Ogólnopolska Olimpiada Młodzieży), juniorów (Mistrzostwa Polski Juniorów) i młodzieżowców (Młodzieżowe Mistrzostwa Polski).

W prowadzonej przez Ministerstwo Sportu klasyfikacji województw, Małopolska w 2019 roku utrzymała 5. miejsce w kraju. Natomiast w sportach zimowych małopolscy zawodnicy od lat są bezkonkurencyjni.

WYZWANIA:

- ➔ Zapewnienie odpowiedniej oferty sportowo-rekreacyjnej umożliwiającej powszechne podejmowanie aktywności fizycznej przez mieszkańców Małopolski oraz dostosowanie oferty do zmieniających się możliwości różnych grup wiekowych.

WYZWANIA:

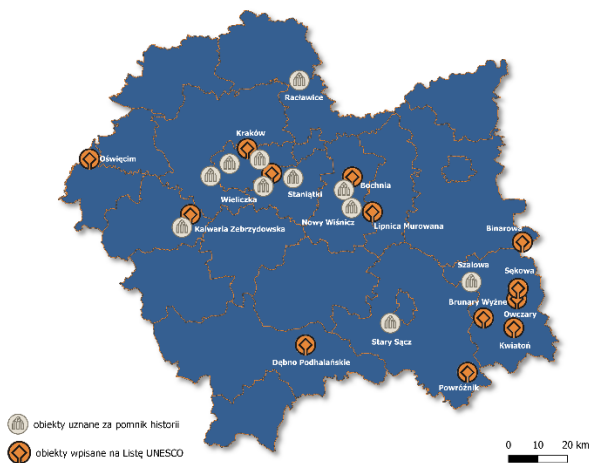
- ➔ Podnoszenie świadomości mieszkańców regionu w zakresie wpływu aktywności fizycznej na stan zdrowia.
- ➔ Poprawa wyników w Systemie Sportu Młodzieżowego.
- ➔ Wykorzystanie potencjału sportu na poziomie wyczynowym na rzecz promocji regionu na arenie międzynarodowej.
- ➔ Rozwój potencjału sportowego Małopolski poprzez budowę, rozbudowę i modernizację infrastruktury sportowo-rekreacyjnej.

Kultura i dziedzictwo

O wyjątkowości Małopolski świadczy m.in. liczba obiektów objętych szczególnymi formami ochrony. Znajduje się tu 6 zespołów zabytkowych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, 1 wpis na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO, 11 obiektów uznanych za Pomniki Historii, 6 związanych z małopolskimi tradycjami wpisów na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, 1 obiekt uhonorowany Znakiem Dziedzictwa Europejskiego. W granicach województwa mieści się ponadto 6 parków narodowych, chroniących nie tylko wartości przyrodnicze, ale również krajobraz kulturowy danego obszaru. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około **48 tys. obiektów**, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest **5,1 tys. zabytków**. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym.

Mapa 8. Zabytki wpisane na Listę UNESCO, pomniki historii i obiekty o znaczeniu regionalnym

Zabytki wpisane na Listę UNESCO oraz uznane za pomniki historii



Obiekty o znaczeniu regionalnym



Źródło: Opracowanie własne UMWM na podstawie wpisów obiektów na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz listę pomników historii (mapa lewa); Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021 (mapa prawa).

Małopolska wyróżnia się jako region, w którym znajduje się najwięcej budynków wpisanych do rejestru zabytków o konstrukcji drewnianej (1059 obiektów – 16,83% wszystkich tego typu nieruchomości w kraju). Stan zachowania zasobów materialnego dziedzictwa podlega ciągłym zmianom w czasie. W przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w 2017 roku *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)* szacuje się, że jedynie 1/3 obiektów figurujących w wojewódzkim rejestrze zabytków nie wykazuje objawów zniszczenia i nie wymaga przeprowadzenia prac remontowych. pozostałe 2/3 obiektów wymaga podjęcia tego typu prac. Za szczególnie zagrożone uznaje się 378 obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych (to 7,79% całego regionalnego zasobu). Grupę obiektów, których istnienie jest szczególnie zagrożone stanowi drewniane budownictwo mieszkalne.

Dla zasobu obiektów zabytkowych duże znaczenie mają także parki kulturowe, których utworzenie jest jedną z form prawnej ochrony zabytków. W Małopolsce utworzono 4 parki kulturowe: *Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej*, *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*, *Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie* oraz *Park Kulturowy Nowa Huta*. W aktualnym *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* rekomenduje się utworzenie dodatkowych 23 parków kulturowych.

Jednym z najważniejszych elementów systemu opieki nad zabytkami są placówki o charakterze muzealnym, które oprócz funkcji ochronnych pełnią również funkcje edukacyjne. Pod względem liczby **placówek muzealnych**, poziomu ich merytorycznej działalności oraz znaczenia zbiorów, Małopolska znajduje się w ścisłej krajowej czołówce. Placówki znajdujące się w regionie (135) stanowią 14,1% wszystkich muzeów w Polsce (2. miejsce w kraju po województwie mazowieckim). Łączna liczba zbiorów, którymi dysponują i za które małopolskie muzea odpowiadają, wynosiła w 2019 roku 5,3 mln muzealiów, stanowiących aż 23,5% krajowych zbiorów. Małopolskie muzea cieszą się niesłabnącą popularnością – w 2019 roku odwiedziło je 11,1 mln osób, co stanowi 27,7% ogólnej liczby zwiedzających w Polsce.

Dopełnieniem oferty muzeów są galerie i salony sztuki, które prezentują publiczności także obiekty dawnej sztuki i wypożyczone z placówek muzealia. W Małopolsce w 2019 roku działalność prowadziło 61 galerii i salonów sztuki organizujących wystawy (18,7% wszystkich działających w Polsce). Placówki te zorganizowały w ciągu roku w kraju i za granicą łącznie 596 wystaw. W województwie małopolskim wystawy odwiedziło 1,3 mln zwiedzających, z czego 862,2 tys. wystawy plenerowe. Jedną galerię i salon sztuki zwiedziło przeciętnie 21,4 tys. osób.

Małopolska to również niezwykle bogate i wciąż kultywowane **dziedzictwo niematerialne**. Zjawiska związane z niematerialnym dziedzictwem ujmowane są w *Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego* – na 41 zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego ujętych w skali kraju, 6 pochodzi z Małopolski. W krajowym spisie ujęto żywe tradycje: krakowskiego szopkarstwa, pochodu Lajkonika, umiejętności wytwarzania instrumentu i praktyki gry na kozie (dudach podhalańskich), krakowskiej koronki klockowej, zabawkarstwa żywiecko-suskiego oraz wyścigi kumoterek (podhalańskich sanek).

Na tle kraju województwo wyróżnia się także jako prężnie działający ośrodek działalności scenicznej, którą prowadziły w 2019 roku 22 instytucje posiadające własny zespół artystyczny – 12 teatrów dramatycznych, 3 teatry lalkowe, 3 teatry muzyczne, 3 orkiestry oraz 1 filharmonia. Teatry i instytucje muzyczne wystawiły 6,3 tys. przedstawień i koncertów, które zgromadziły 1,3 mln widzów i słuchaczy.

Małopolska jest regionem, w którym kultura, poprzez aktywną **działalność centrów kultury, domów i ośrodków kultury oraz klubów i świetlic**, w znaczący sposób wpływa na budowanie kapitału społecznego. Województwo małopolskie od lat wyróżnia się największą w kraju liczbą instytucji – w 2019 roku działało ich 459, co plasowało region przed województwem śląskim (373) oraz podkarpackim (366). Na wsi zlokalizowana była większość świetlic (96,4%), domów kultury (74,3%), ośrodków kultury (72,6%) oraz centrów kultury (52,1%), natomiast kluby miały swoje siedziby głównie w miastach (82,5%). W 2019 roku instytucje te zorganizowały 30,8 tys. imprez, w których wzięło udział 4,2 mln uczestników.

W ostatnich latach coraz większą rolę odgrywają biblioteki, które zaczynają pełnić funkcje centrów społecznych, integrujących lokalną społeczność. Ich znaczenie wzrasta szczególnie na obszarach wiejskich, gdzie w większym stopniu widoczna jest ich wielofunkcyjność, która ma na celu zaspokojenie potrzeb zróżnicowanej społeczności. W województwie małopolskim liczba placówek bibliotecznych wykazuje w ostatnich latach tendencję spadkową, jednak na tle kraju liczba 904 bibliotek publicznych oraz placówek biblioteczno-informacyjnych plasowała województwo w 2019 roku na wysokim, 3. miejscu po województwach mazowieckim i śląskim. Wśród wszystkich placówek większość stanowiły biblioteki publiczne (79,0% ogólnej liczby), z czego najwięcej funkcjonowało w powiecie krakowskim (65), a najmniej w Nowym Sączu (8). Na jedną bibliotekę publiczną łącznie z filią przypadało średnio 929 czytelników.

Obecnie coraz istotniejsze staje się dotarcie do danych i zasobów, a tym samym do odbiorców kultury, poprzez dostępne **technologie teleinformacyjne**. Proces digitalizacji obejmuje zasoby biblioteczne, archiwalne, audiowizualne i muzealne oraz obiekty zabytkowe i jest niezwykle istotny dla ochrony, promocji i udostępniania

dziedzictwa kulturowego. W Małopolsce w ostatnich latach realizowanych jest wiele projektów digitalizacyjnych, prowadzonych w większości instytucji posiadających zbiory dziedzictwa kulturowego. Jednakże zakres potrzeb, możliwości finansowe, dostępność zasobów technologicznych i kadrowych powoduje, że wciąż większość obiektów nie została zdigitalizowana. Operując danymi ogólnopolskimi, można wskazać, że muzea (w 2016 roku) zdigitalizowały 25% zasobów, organizacje pozarządowe, kościoły i uczelnie także około 25%, biblioteki około 10%, a archiwa mniej niż 3%. Znaczenie cyfryzacji szczególnie uwidoczniła epidemia COVID-19, w wyniku której w okresie marzec – maj 2020 roku życie kulturalne przeniesione zostało całkowicie do sieci. Doświadczenie to pokazało równocześnie, że tego rodzaju oferta kulturalna wciąż nie jest szeroko dostępna, gdyż wykluczone pozostają z niej osoby niedysponujące odpowiednim sprzętem lub dostępem do Internetu, ale przede wszystkim osoby starsze lub w trudnej sytuacji ekonomicznej, które nie posiadają niezbędnych kompetencji pozwalających na korzystanie z cyfrowych rozwiązań odbioru kultury.

W działalność kulturalną angażują się także liczne organizacje należące do sektora non-profit. Kraków, jako stolica regionu, skupia najwięcej podmiotów działających w obszarze kultury. W 2016 roku w województwie małopolskim kulturę i sztukę, jako najważniejszą dziedzinę działalności wskazało 1,3 tys. aktywnych organizacji non-profit, tj. stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji oraz społecznych podmiotów wyznaniowych (o prawie 21% więcej niż w roku 2014). Najwięcej podmiotów (40,9%) prowadziło działalność związaną z ochroną zabytków i miejsc pamięci narodowej, podtrzymywaniem tradycji narodowych, regionalnych, kulturowych.

Instytucje kultury aktywnie kooperują z podmiotami sektora przemysłów kreatywnych, m.in. przemysłu muzycznego i filmowego, konserwacji zabytków i dzieł sztuki, architektury i dizajnu, mediów i reklamy, rynku wydawniczego, rzemiosła i sztuk wizualnych. Dużą aktywność na tym polu wykazują instytucje artystyczne, muzea, centra kultury oraz biblioteki. W Małopolsce w 2016 roku działało ponad 28 tys. podmiotów gospodarczych zakwalifikowanych do branż kreatywnych, które zatrudniały 77 642 osoby i wypracowały wkład do PKB Małopolski w wysokości 8 776 mln zł (ok. 6% małopolskiego PKB) w 2016 roku. Najwięcej zatrudnionych było w branżach: gry komputerowe i oprogramowanie (ok. 39,3 tys. osób), media i reklama (ok. 14,1 tys. osób), branża wydawnicza (ok. 8 tys. osób).

Edukacja kulturowa powinna zajmować istotne miejsce w rozwijaniu kompetencji obywatelskich, społecznych, komunikacyjnych, związanych z konsumpcją dóbr kultury, kreatywnych czy medialnych. Specyfika edukacji kulturowej realizowanej w Małopolsce, jaka przedstawiona została w raporcie przygotowanym w ramach projektu *Synapsy* pokazuje, iż działania kulturowe podporządkowane są w większym stopniu promowaniu komercyjnego wykorzystania dziedzictwa, natomiast edukowaniu i angażowaniu mieszkańców w budowanie kompetencji kulturowych poświęca się zbyt małą uwagę. Pomimo iż instytucje kultury w ostatnich latach znacznie rozszerzyły zakres aktywności związanej z edukacją kulturową, nadal jednak widoczne są pogłębiające się nierówności geograficzne w dostępie do wysokiej jakości oferty kulturalnej. Działania edukacji kulturowej skierowane są na ogół przede wszystkim do dzieci i młodzieży, natomiast wciąż najbardziej defaworyzowaną grupą są osoby z niepełnosprawnościami oraz osoby starsze. Z myślą o wparciu obecności osób z niepełnosprawnościami w instytucjach kultury i korzystaniu przez nie z oferty kulturalnej, zainicjowany został w 2016 roku systemowy projekt, realizowany w skali całego województwa – „Małopolska. Kultura wrażliwa”. Koncentruje się on na działaniach szkoleniowych i edukacyjnych, wyznaczających kierunek rozwoju w zakresie dostępności 23 instytucji biorących udział w jego realizacji.

WYZWANIA

- ➔ Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- ➔ Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- ➔ Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- ➔ Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej,

WYZWANIA

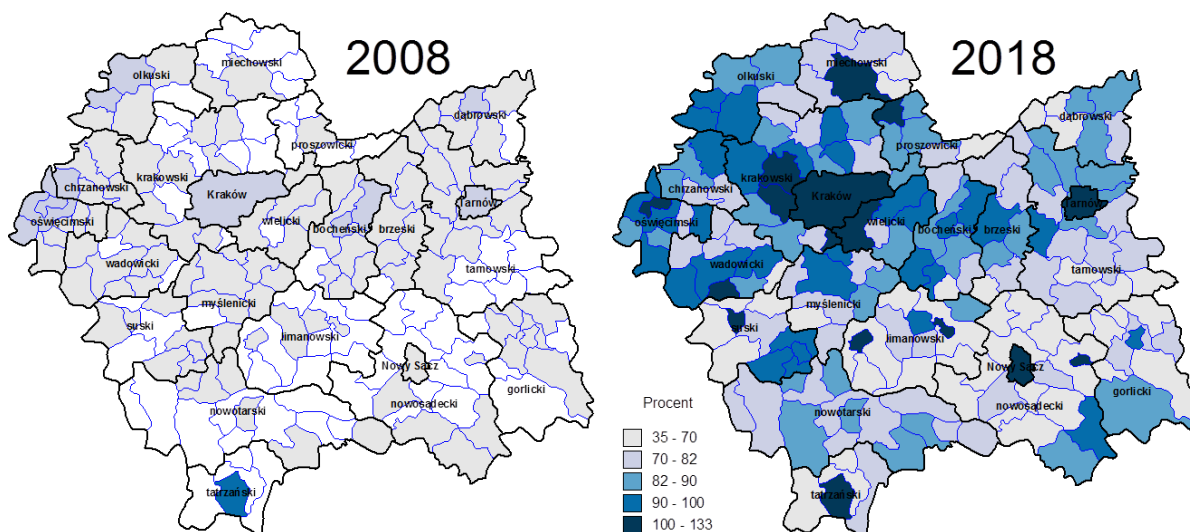
podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

Edukacja

• Wychowanie przedszkolne

Upowszechnienie edukacji przedszkolnej jest ważne zarówno ze względu na wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci, jak i na aktywizację zawodową kobiet. Dostępność do placówek wychowania przedszkolnego w Małopolsce od 2008 roku znacząco się poprawiła. Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym wzrósł z 51,6% w 2008 roku do 88,3% w 2018 roku i jest on nieznacznie wyższy niż średnia ogólnopolska (87,3%). Zmniejszyła się również dysproporcja pomiędzy miastem a wsią – odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym wyniósł w latach 2008 i 2018 odpowiednio: na wsi – 33,6% i 73,8%, w miastach 74,4% i 105,9%. Jednocześnie wartość współczynnika dla miast powyżej 100% wskazuje, że część rodzin mieszkających na wsi korzysta z opieki przedszkolnej w mieście, a zatem realny odsetek dzieci mieszkających na wsi objętych opieką przedszkolną jest wyższy niż 73,8%.

Mapa 9. Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w Małopolsce w latach 2008 i 2018



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

• Szkolnictwo podstawowe i ponadpodstawowe

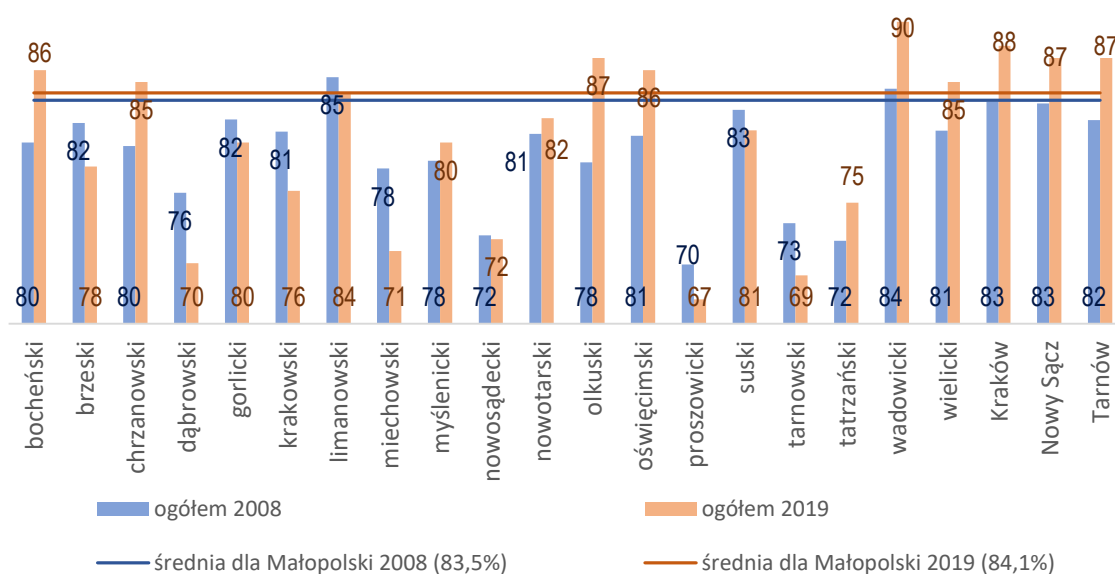
Wyzwaniem, któremu w najbliższych latach będą musiały sprostać małopolskie szkoły, jest wynikająca ze zmian demograficznych **zmniejszająca się liczba dzieci i młodzieży uczącej się**. W roku szkolnym 2018/2019 do 1554 szkół podstawowych i gimnazjów⁴ (bez szkół specjalnych i szkół dla dorosłych) w regionie uczęszczało ogółem 307 832 uczniów. Oznacza to, że w ciągu 10 lat liczba szkół podstawowych i gimnazjów dla dzieci i młodzieży (bez szkół specjalnych) zmniejszyła się o 26,7%, a liczba uczniów w tych szkołach o 7,5%. Wśród szkół ponadgimnazjalnych (bez szkół specjalnych i szkół dla dorosłych) funkcjonujących w Małopolsce w roku szkolnym 2018/2019, największą grupę stanowiły licea ogólnokształcące (168), a następnie: technika (147), branżowe szkoły I stopnia (118), szkoły artystyczne (70, w tym 10 dających uprawnienia zawodowe) oraz szkoły policealne (20). Łącznie w placówkach tych uczyło się 121 446 uczniów. W okresie 2008–2018 spadek liczby uczniów odnotowano w prawie wszystkich wyżej wymienionych typach szkół: w zasadniczych szkołach zawodowych/szkołach

⁴ W związku z reformą oświaty z dniem 01.09.2019 r. zlikwidowano gimnazja, przywracając na ich miejsce 8-letnie szkoły podstawowe. Uwzględnienie w diagnozie informacji na temat gimnazjów wynika z faktu, iż obejmuje ona dane za rok szkolny 2018/2019 i lata wcześniejsze, a więc okres, w którym gimnazja funkcjonowały jeszcze w ustroju szkolnym.

branżowych I stopnia o 32,2%, w liceach ogólnokształcących o 30,8%, w szkołach policealnych o 29,7%, w szkołach artystycznych dających uprawnienia zawodowe o 13,2%, w technikach o 5,7%.

Uczniowie szkół podstawowych (do roku szkolnego 2018/2019 także gimnazjalnych) z Małopolski od lat osiągają lepsze średnie wyniki z egzaminów zewnętrznych w stosunku do średniej w Polsce. Podobnie wyniki egzaminów maturalnych w latach 2008–2019 potwierdzają niezmiennie wysoką pozycję Małopolski na tle kraju (poziom zdawalności obowiązkowych egzaminów maturalnych w maju 2019 roku w Małopolsce wyniósł 84,1%, w kraju: 80,5%). W okresie 2008–2018 spadła natomiast liczba uczniów gimnazjów będących laureatami i finalistami olimpiad przedmiotowych oraz laureatami konkursów przedmiotowych, zarówno w zakresie przedmiotów matematyczno-przyrodniczych (w 2008 roku z liczbą 222 laureatów/finalistów – Małopolska zajmowała 2. miejsce w kraju, w 2018 roku: 111 laureatów/finalistów i miejsce 10.), jak i humanistycznych (w 2008 roku: 140 laureatów/finalistów i 1. miejsce wśród województw, w 2018 roku: 78 laureatów/finalistów i miejsce 15.). Obecnie trudno ocenić, jak likwidacja gimnazjów wpłynie na poziom nauczania i osiągnięcia edukacyjne małopolskich uczniów.

Wykres 9. Zdawalność egzaminu maturalnego w latach 2008 i 2019 we wszystkich typach szkół w Małopolsce (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE w Krakowie

Istotne jest, aby szkoła uwzględniała indywidualne potrzeby uczniów. Spersonalizowanego wsparcia potrzebują szczególnie dzieci i młodzież uzdolniona, jak również uczniowie przejawiający różnego rodzaju trudności w nauce, lub których pozycja społeczna czy sytuacja materialna utrudnia dostęp do dobrej jakości usług edukacyjnych. Do tej grupy zaliczyć można uczniów z różnymi rodzajami niepełnosprawności, a także z dysleksją, nadpobudliwością, chorobami przewlekłymi oraz pochodzących ze środowisk marginalizowanych i przejawiających trudności adaptacyjne związane ze zmianą środowiska kulturowego. **Liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wzrasta.** W roku szkolnym 2018/2019 w małopolskich szkołach podstawowych było ich 7707 (tj. o przeszło 50% więcej niż 10 lat wcześniej), w tym 28,1% uczyło się w szkołach specjalnych (w roku szkolnym 2008/2009: 26,8%). Obserwuje się także wzrost liczby dzieci ze zdiagnozowaną dysleksją – odsetek uczniów z dysleksją rozwojową na sprawdzianach kończących szkołę podstawową w Małopolsce zwiększył się z 10,3% w 2008 roku do 19,1% w 2019 roku.

W kontekście dynamicznego rozwoju nowoczesnych technologii, wpływających na zmiany form aktywności społecznej i zawodowej w stopniu dotychczas niespotykanym (zdaniem ekspertów mamy do czynienia wręcz z nieciągłością rozwoju, określaną mianem dysrupcji), wśród **kompetencji przyszłości** znajdują się nie tylko kompetencje cyfrowe, ale także, równie istotne, tzw. umiejętności „miękkie” (osobiste i społeczne), takie jak: zdolność adaptacji do zmian i związana z nią gotowość do uczenia się przez całe życie, umiejętność krytycznego

myślenia, rozwiązywania problemów, skutecznej komunikacji i współpracy, a także kompetencje proinnowacyjne i związane z przedsiębiorczością. Już obecnie 10 kompetencji najczęściej wskazywanych w internetowych ogłoszeniach o pracę w Polsce to: obsługa komputera, adaptacja do zmieniających się warunków pracy, umiejętność pracy w grupie, wspólnota celu, kreatywność, wykorzystanie technik komunikacji, odpowiedzialność, rozwiązywanie problemów, znajomość języka angielskiego i obsługa MS Office. Posiadanie kompetencji przyszłości jest wymieniane jako pożądana cecha pracowników przedsiębiorstw Przemysłu 4.0, którego rozwój, w perspektywie roku 2030, zadecyduje w dużej mierze o pozycji Małopolski w świecie globalnej konkurencji. Zapewnienie skutecznego kształtowania tych kompetencji jest zatem **kluczowym wyzwaniem dla systemu edukacji, począwszy od przedszkola i szkoły podstawowej, poprzez wszystkie etapy kształcenia**.

Deficyty kompetencyjne uczniów dotyczą zarówno umiejętności cyfrowych związanych z procesami uczenia się, jak i kompetencji „miękkich”. Konieczne jest rozwijanie kompetencji proadaptacyjnych, związanych nie tylko z nieuchronnością zmiany zawodu (być może wiele razy w ciągu życia), ale także niepewnością co do sposobu funkcjonowania w świecie przyszłości. Jednocześnie badania wskazują, że szkoły potrzebują wsparcia w zakresie poprawy zdolności do kształtowania tak rozumianych kompetencji uniwersalnych, tj. kompetencji potrzebnych do sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie ery cyfrowej, nie tylko w aspekcie zawodowym, ale także w życiu osobistym i społecznym. Kompetencje to wiedza, umiejętności i postawy. Tymczasem szkoła wciąż koncentruje się na przekazywaniu wiedzy, nie odnosząc się (lub odnosząc się w stopniu niewystarczającym) do umiejętności i postaw.

Epidemia **COVID-19** uwydatniła diagnozowane już wcześniej słabe punkty funkcjonowania szkół, zarówno w zakresie skutecznego kształtowania kompetencji uniwersalnych (w tym umiejętności uczenia się oraz zdolności adaptacji do zmian), jak i stosowania nowoczesnych technologii w procesie edukacji. Według badań na temat wykluczenia cyfrowego w edukacji zdalnej podczas epidemii, problemy techniczne dotyczą zarówno braku na niektórych obszarach, szczególnie wiejskich, dostępu do szerokopasmowego Internetu o odpowiedniej przepustowości, jak i limitu danych w dostępie mobilnym do Internetu oraz dostępu do smartfona, tabletu czy komputera (szacuje się, że około 1–1,5% uczniów nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu, a około 25% uczniów współdzieli komputer lub tablet z rodzeństwem i rodzicami). Problemem diagnozowanym już wcześniej, który okazał się szczególnie dotkliwy w sytuacji ograniczenia funkcjonowania szkół w czasie pandemii, są niewystarczające kompetencje nauczycieli oraz brak modelu dydaktycznego, organizacyjnego i technologicznego pracy szkoły z wykorzystaniem środowiska cyfrowego. Szacuje się, iż brak kompetencji do uczenia w trybie on-line i wykorzystania narzędzi cyfrowych może dotyczyć nawet 30% nauczycieli, a tylko 15% z nich miało doświadczenie z edukacją zdalną przed pandemią. Nauczyciele i dyrektorzy szkół zwracają uwagę na potrzebę zapewnienia wsparcia eksperckiego dla ich działań w związku z nowymi wyzwaniami. Odpowiadając na te potrzeby, w ramach **pakietu edukacyjnego** Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej przeznaczono specjalne środki na zakup sprzętu komputerowego i oprogramowania oraz merytoryczne wsparcie nauczycieli w prowadzeniu edukacji on-line. Kolejną kwestią jest wpływ edukacji w trybie zdalnym na kondycję psychiczną i fizyczną uczniów, ich rodziców i nauczycieli. Badania wskazują na obniżenie poziomu dobrostanu psychicznego i fizycznego wszystkich tych grup. Otwartym pozostaje pytanie, jak sytuacja, w której nauka odbywa się w znacznej mierze w warunkach domowych, wpłynie na długofalowe osiągnięcia edukacyjne poszczególnych uczniów. Bardziej narażeni na skutki braku pełnego wsparcia pedagogicznego są uczniowie, którzy już wcześniej osiągalni słabsze wyniki, w tym uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, niemający odpowiednich warunków do nauki (mieszkaniowych, sprzętowych), czy nieotrzymujący w domu odpowiedniego wsparcia (np. ze względu na niewystarczające kompetencje rodziców lub brak czasu z powodu obowiązków zawodowych lub rodzinnych). Doświadczenia pierwszych miesięcy nauki zdalnej w czasie epidemii pokazały również, że przy braku zajęć stacjonarnych część dzieci i młodzieży wyłącza się całkowicie z systemu szkolnego, co jest niebezpieczne nie tylko dla ich dalszej edukacji, ale także dla relacji rówieśniczych i zdrowia psychicznego.

Dla jakości pracy szkół kluczowe znaczenie ma **kadra nauczycielska**. To od umiejętności i motywacji nauczycieli zależą w znacznym stopniu osiągnięcia edukacyjne uczniów. W roku szkolnym 2018/2019 w małopolskich szkołach podstawowych i gimnazjach (bez szkół specjalnych) liczba etatów nauczycielskich wynosiła 26160 (o 5% więcej niż w 2011 roku), w szkołach ponadgimnazjalnych (bez szkół specjalnych) – 9639 (spadek o 1,9% w stosunku do

2011 roku, największy w liceach ogólnokształcących – o 525 etatów, w zasadniczych szkołach zawodowych/szkołach branżowych I stopnia – o 282 etaty, w szkołach policealnych – o 165 etatów). Badania wskazują, iż poziom kompetencji nauczycieli jest niewystarczający. Deficyty dotyczą w szczególności kompetencji metodyczno-cyfrowych, to jest kompetencji do prowadzenia zajęć interaktywnymi metodami aktywizującymi uczniów, indywidualizującymi uczenie (się), z wykorzystaniem cyfrowych narzędzi i treści edukacyjnych. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest kilka. Brak wysokich wymagań przy rekrutacji na studia pedagogiczne oraz ograniczona atrakcyjność finansowa zawodu nauczyciela sprzyja zjawisku negatywnej selekcji do zawodu, a szkoleniu nauczycieli często brakuje odpowiedniej jakości. Zastrzeżenia budzi także jakość kształcenia pedagogicznego na poziomie wyższym, w którym niedostateczną rolę odgrywa nabywanie kompetencji metodycznych i cyfrowych oraz przygotowanie praktyczne. Ważnym elementem systemu oświaty, którego potencjał nie był dotychczas w pełni wykorzystany, jest doradztwo metodyczne. Obecnie prowadzone są prace nad przebudową systemu doradztwa metodycznego, a wprowadzane zmiany strukturalne i jakościowe mają przede wszystkim zwiększyć i zrównoważyć jego dostępność dla nauczycieli. Istnieje pilna potrzeba ewaluacji programów doskonalenia kadr systemu oświaty, w szczególności w zakresie realnej oceny wpływu uczestnictwa w szkoleniach na rzeczywistą sytuację zawodową ich uczestników. Kluczowe jest wypracowanie skutecznego mechanizmu rozwoju kompetencji metodyczno-cyfrowych nauczycieli, aby mogli efektywnie korzystać z cyfrowych zasobów i narzędzi edukacyjnych.

• **Szkolnictwo branżowe**

Kształcenie branżowe realizują technika, szkoły policealne i szkoły branżowe I stopnia (dawniej: zasadnicze szkoły zawodowe). Obalenie mitu, że jakiegokolwiek wykształcenie wyższe gwarantuje powodzenie na rynku pracy, obserwowane coraz większe zapotrzebowanie na wykwalifikowanych pracowników, wsparte działaniami informacyjno-promocyjnymi, stopniowo przekłada się na **zmianę preferencji edukacyjnych młodzieży**. Choć absolwenci liceów ogólnokształcących nadal stanowią najliczniejszą grupę, ich odsetek spada (45,5% w 2018 roku, tj. o 8,7 p. p. mniej niż w 2008 roku). Wzrasta natomiast udział absolwentów techników (37,3% w 2018 roku, tj. o 8,8 p. p. więcej niż w 2008 roku). Udział osób kończących zasadnicze szkoły zawodowe/szkoły branżowe I stopnia w 2018 roku był porównywalny z poziomem sprzed 10 lat (odpowiednio 16,9% i 17,1%). Sytuacja absolwentów szkół zawodowych poprawiła się. Wśród absolwentów z 2017 roku po roku od ukończenia szkoły pracowało lub pracowało i uczyło się 76% osób (w 2011 roku 61%).

Mimo pozytywnych sygnałów dotyczących rozwoju kształcenia zawodowego w regionie oraz sytuacji absolwentów (skrócenie średniego czasu poszukiwania pracy, wzrost zarobków), problemem pozostaje niedostateczna **współpraca między szkołami a środowiskiem pracodawców**. Z jednej strony liczba pracodawców zaangażowanych w proces kształcenia wydaje się znacząca – aż 67% szkół w Małopolsce współpracuje z więcej niż 10 firmami, ponad 90% szkół organizuje praktyki zawodowe we współpracy z pracodawcami, 50% szkół organizuje staże w przedsiębiorstwach, w 20% szkół utworzono klasy patronackie, a część szkół deklaruje także naukę w systemie dualnym. Co więcej, w opinii 80% szkół współpraca ta ma charakter trwały i systematyczny. Z drugiej strony, mimo, iż 62% pracodawców deklaruje współpracę ze szkołami branżowymi, to w opinii 50% z nich ma ona charakter sporadyczny lub okresowy. Odmierna ocena szkół i pracodawców co do charakteru współpracy może wynikać z różnych oczekiwań oraz celów obydwu środowisk. Występujące wciąż bariery mają często charakter systemowy i dotyczą m.in.: braku personelu z uprawnieniami dydaktycznymi zatrudnionego w firmach zainteresowanych współpracą, braków techniczno-organizacyjnych, problemów komunikacyjnych. Większość pracodawców (75% firm biorących udział w badaniu) nadal odczuwa brak podstawowych informacji o szkolnictwie branżowym, w tym zarówno o formach kształcenia, jak i możliwościach angażowania się w proces edukacyjny. Małopolskę cechuje ponadto **niedobór szkół branżowych kształcących w tzw. zawodach przyszłości** związanych przede wszystkim z Przemysłem 4.0 oraz sektorem teleinformatycznym.

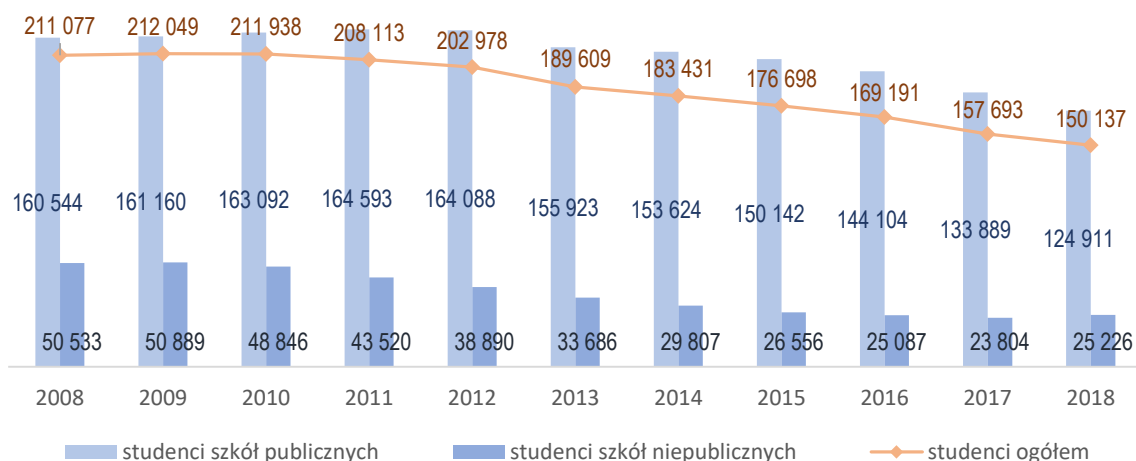
W kontekście dokonywania przez młodzież świadomych wyborów edukacyjnych, bez powielania stereotypowych przekazów dotyczących **wyboru ścieżki zawodowej**, należy stwierdzić, iż w ostatnich latach sytuacja w regionie się poprawiła, na co wpływ miało m.in. wprowadzenie obowiązkowych zajęć z doradztwa zawodowego w klasach 7–8 szkoły podstawowej, szkołach branżowych I stopnia, szkołach technicznych i ogólnokształcących oraz utworzenie w szkołach podstawowych w 84 gminach w Małopolsce (46% wszystkich gmin w regionie) stałych

Szkolnych Punktów Informacji i Kariery dla uczniów. Zwiększyła się również liczba nauczycieli z kwalifikacjami do zajmowania stanowiska doradcy zawodowego. Pomimo tego dostęp do doradztwa edukacyjnego i zawodowego na wszystkich poziomach kształcenia oraz jakość tego doradztwa są nadal niewystarczające.

• Szkolnictwo wyższe

Małopolska jest drugim co do wielkości ośrodkiem akademickim w kraju (po Mazowszu). W roku akademickim 2018/2019 w regionie studiowało 150,1 tys. osób, w tym 83,2% na uczelniach publicznych. W Krakowie studiowało 135 tys. osób, w Tarnowie – 5,1 tys., w Nowym Sączu – 4,4 tys., w Nowym Targu – 2,1 tys. **Liczba studentów** w regionie od 2010 roku systematycznie spada (i jest to trend ogólnopolski, wynikający w znacznej mierze ze zmian demograficznych) – w 2018 roku było ich o 29,2% (61 912 osób) mniej niż w rekordowym w analizowanym okresie roku 2009. W latach 2008–2018 wzrósł natomiast odsetek cudzoziemców studiujących na małopolskich uczelniach – z 0,9% do 5,7%. W 2018 roku studium w Małopolsce cudzoziemcy (8,2 tys. osób) pochodzili ze 117 krajów, przy czym 63,7% z Ukrainy. Wzrosła również liczba absolwentów kierunków technicznych i przyrodniczych na małopolskich uczelniach – z 22,6% w 2008 roku do 39,4% w 2018 roku. Zarówno pod względem odsetka ogółu absolwentów kierunków technicznych i przyrodniczych, jak i odsetka absolwentów płci żeńskiej na tych kierunkach, Małopolska od 2011 roku zajmuje niezmiennie pierwsze miejsce w kraju.

Wykres 10. Studenci szkół wyższych w Małopolsce (łącznie z cudzoziemcami) w latach 2008-2018

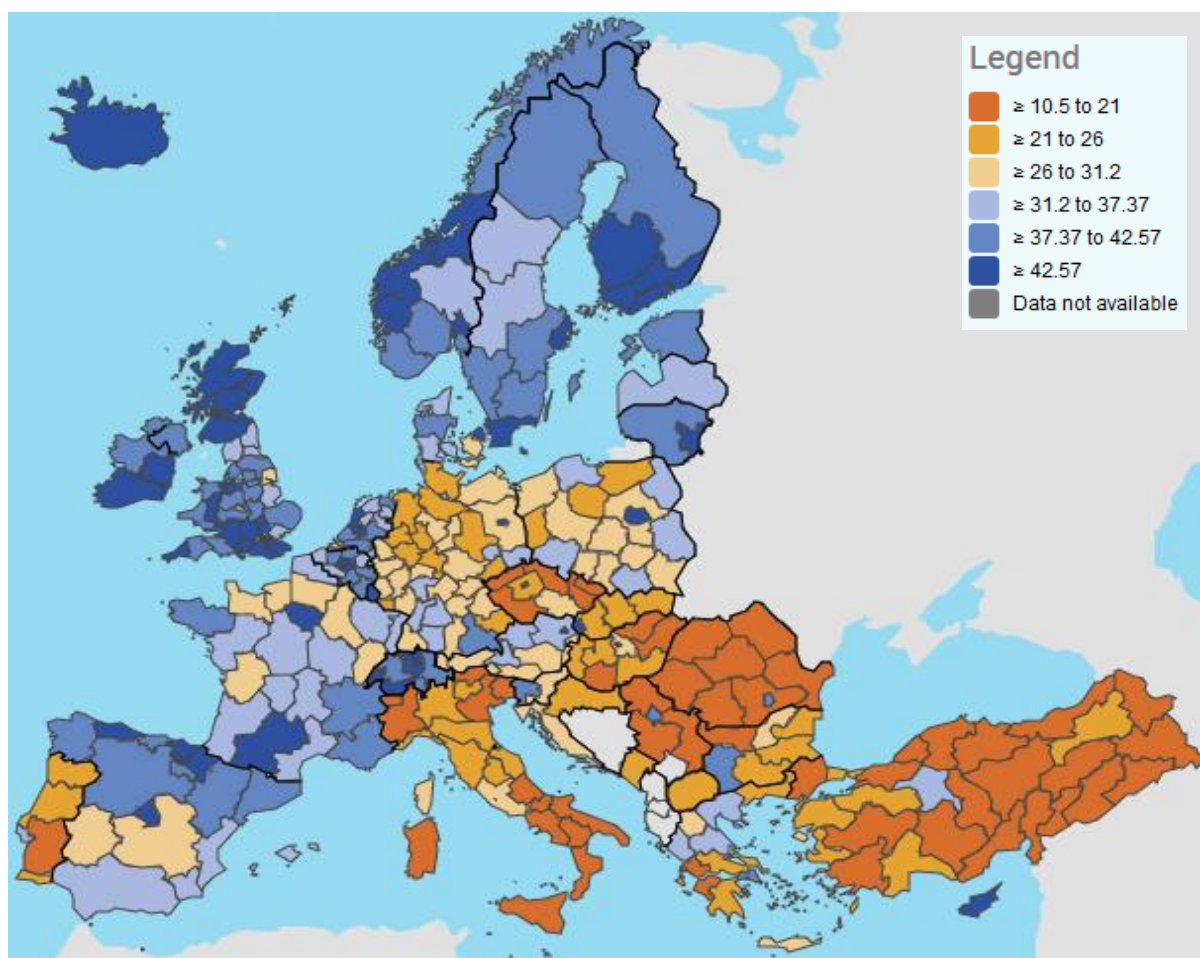


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wyszkolenie ludności, będące ważną składową jakości kapitału ludzkiego, jest istotną cechą stymulującą rozwój gospodarczy regionu. W 2008 roku 16,9% Małopolan w wieku 15–64 lata posiadało wykształcenie wyższe, w 2018 roku – 29,0%, rok później – 29,7%.

Wskaźnikiem w skali UE jest odsetek ludności w wieku 25–64 lata z wykształceniem wyższym. W Małopolsce w 2019 roku wyniósł on 33,7%, co sytuuje ją na 4. miejscu w kraju, ale wśród 281 regionów UE dopiero na 119. pozycji.

Mapa 10. Odsetek ludności w wieku 25-64 lat z wykształceniem wyższym w 2019 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

Wysokie na tle kraju wskaźniki ilościowe nie do końca przekładają się na **jakość kształcenia**. Fakt, iż polskie uczelnie znajdują się daleko w tyle za światowymi liderami potwierdza m.in. tzw. lista szanghajska. Według *Academic Ranking of World Universities 2019* najlepsza uczelnia w Polsce – Uniwersytet Jagielloński – znalazła się dopiero w czwartej setce, a spośród małopolskich uczelni na listę rezerwową (w siódmej setce) zakwalifikowała się jeszcze tylko krakowska Akademia Górniczo-Hutnicza. Stosunek liczby nowych absolwentów studiów doktoranckich do liczby osób w wieku 25–34 lat jest jednym z najniższych w UE. W 2017 roku odnotowano po raz pierwszy w całym analizowanym okresie (od 2008 roku) spadek liczby uczestników studiów doktoranckich na 10 tys. ludności w wieku 25–34 lata (w Małopolsce o 5,0% w skali roku, w Polsce o 1,7%). Ta niekorzystna tendencja utrzymała się w 2018 roku (w Małopolsce spadek o 2,9% w skali roku, w Polsce o 1,6%). Problemem jest również niedopasowanie struktury kształcenia do potrzeb pracodawców. System finansowania premiuje kierunki cieszące się największą popularnością, a nie te, które w największym stopniu odpowiadają na obecne i prognozowane zapotrzebowanie. Skutkuje to bezrobociem w pewnych grupach zawodowych i jednoczesnym niedoborem pracowników w innych branżach (rośnie liczba zawodów deficytowych), w efekcie stanowiąc istotną barierę wzrostu spójności społecznej oraz konkurencyjności gospodarki (niedobór wykwalifikowanej siły roboczej jest jedną z głównych przeszkód w rozwoju przedsiębiorstw). Potrzebne są rozwiązania zachęcające do podejmowania studiów na kierunkach pożądanym na rynku pracy oraz poprawiające przygotowanie praktyczne absolwentów do potrzeb rynku pracy.

Słabe punkty w funkcjonowaniu uczelni, w tym w zakresie dydaktyki uczelnianej, uwydatniła epidemia **COVID-19**. Chociaż wiele uczelni miało już doświadczenia w prowadzeniu kursów na odległość, masowe przejście na tę formę edukacji zaskoczyło je niemal w takim stopniu jak szkoły podstawowe czy średnie. Podobnie jak w szkołach,

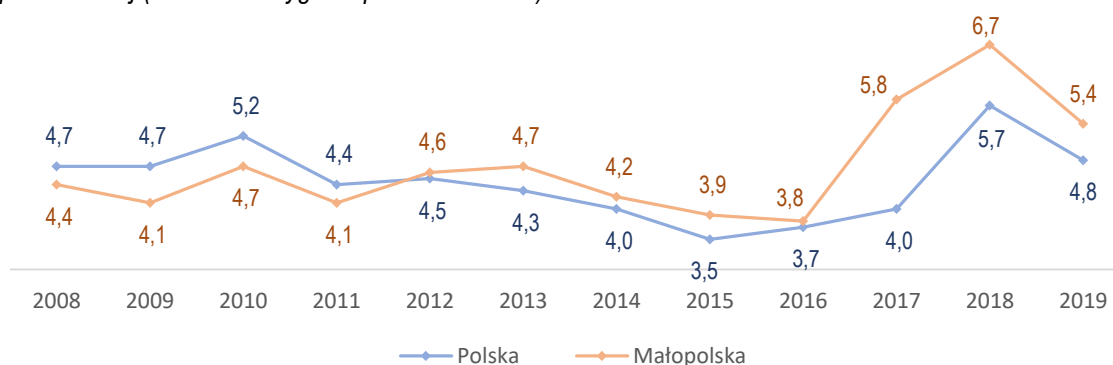
ujawniło się też duże zróżnicowanie między różnymi formami uczenia na odległość. Z badań przeprowadzonych na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie w kwietniu 2020 roku wynika, że dla pracowników uczelni największym problemem we wprowadzeniu edukacji zdalnej była czasochłonność opracowania nowych materiałów oraz brak doświadczenia w tym względzie. Równolegle studenci zgłaszali nadmierne obciążenie zarówno liczbą zadań, jak i zbyt dużym ładunkiem nowych, nieprzemyślanych materiałów przekazywanych do samodzielnego poznawania.

• **Uczenie się przez całe życie**

Uczenie się przez całe życie (edukacja ustawiczna) obejmuje różne formy uczenia się, którego celem jest poprawa kompetencji w kontekście osobistym, obywatelskim, społecznym i/lub zawodowym. Obserwuje się przy tym wzrost znaczenia indywidualnego uczenia się – można powiedzieć, iż proces autoedukacji/samokształcenia (w szczególności przy zastosowaniu nowoczesnych technologii) stanowi podstawę edukacji ustawicznej i własnego rozwoju.

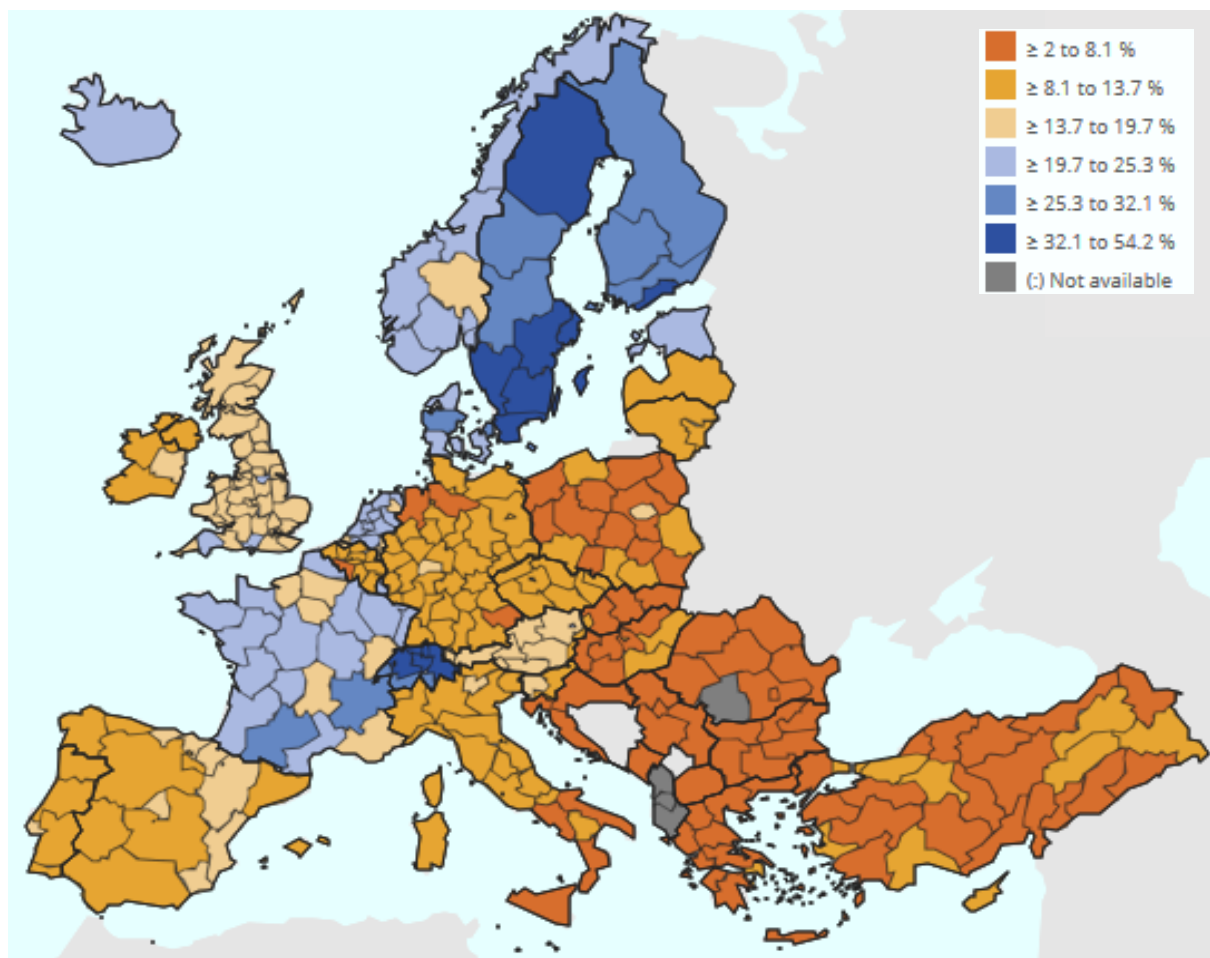
Mimo wysokiego poziomu uczestnictwa młodzieży i najmłodszych osób dorosłych w edukacji formalnej, Małopolskę (i Polskę) charakteryzuje stosunkowo **niski odsetek osób w wieku 25+ uczestniczących w kształceniu i szkoleniu** (poprzez nabywanie nowych kompetencji po zakończeniu edukacji w ramach szkoły lub uczelni). Badania wskazują jednocześnie na znaczny odsetek osób dorosłych z niskim poziomem umiejętności zawodowych oraz tzw. umiejętności uniwersalnych. Dane wskazują również na znaczącą skalę problemu **wykluczenia cyfrowego** Polaków. W 2019 roku 39% Polaków w wieku 25–64 lata posiadało niskie umiejętności cyfrowe – o 9 p. p. więcej niż średnio w UE. Co więcej, grupa ta powiększyła się na przestrzeni ostatnich lat. W 2015 roku odsetek dorosłych Polaków z niskimi umiejętnościami cyfrowymi wynosił 31% i był o 6 p. p. większy niż średnio w UE. Brak lub niskie kompetencje cyfrowe istotnie ograniczają funkcjonowanie w wielu dziedzinach życia, co sprzyjać może zwiększaniu się populacji osób słabo komunikujących się z otoczeniem, a także stanowi czynnik hamujący modernizację wielu obszarów życia (np. administracji, ochrony zdrowia). Jednocześnie w społeczeństwie nadal niska jest świadomość korzyści płynących z uczenia się przez całe życie. Większość małych i średnich przedsiębiorstw nie postrzega szkoleń jako ważnego czynnika, który bezpośrednio przekłada się na ich funkcjonowanie i pozycję na rynku. W efekcie dla wielu osób aktywność edukacyjna kończy się na etapie szkoły (studiów), co oznacza, że nie nabywają oni nowych umiejętności, co w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości powoduje dezaktualizację kompetencji i ich niedostosowanie do wymogów rynku pracy (dotyczy to zarówno pracowników, jak i pracodawców), a w szerszym kontekście stanowi istotną barierę wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz spójności społecznej. Problem jest tym większy, iż osoby posiadające niskie wykształcenie rzadziej uczestniczą w doszkalananiu niż osoby dobrze wykształcone. Europejskim punktem odniesienia w ocenie skali osób dorosłych uczących się, są osoby w wieku 25–64 lata uczestniczące w kształceniu i szkoleniu w okresie 4 tygodni przed badaniem. Po 2 latach wzrostu wskaźnika w regionie, rok 2019 przyniósł załamanie tego trendu (podobnie jak w całym kraju). Mimo relatywnie wysokiej wartości wskaźnika w Małopolsce na tle średniej ogólnopolskiej (odpowiednio: 5,4% i 4,8%), nadal jest ona znacznie niższa niż średnia UE (w 2019 roku 10,8%).

Wykres 11. Odsetek osób w wieku 25–64 lata uczących się i doksztalających się w ludności ogółem w tej samej grupie wiekowej (w okresie 4 tygodni przed badaniem)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mapa 11. Odsetek osób w wieku 25–64 lata uczących się i dokształcających się w ludności ogółem w tej samej grupie wiekowej (w okresie 4 tygodni przed badaniem), w 2018 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

WYZWANIA:

- ➔ Poprawa zdolności systemu edukacji do kształtowania kompetencji uniwersalnych poprzez powszechne stosowanie w praktyce dydaktycznej interaktywnych metod aktywizujących ucznia oraz indywidualizujących uczenie (się) (np. odwrócona klasa, metoda projektowa, gamifikacja) oraz podejścia interdyscyplinarnego – z wykorzystaniem cyfrowych narzędzi i treści edukacyjnych.
- ➔ Transformacja szkół na polach: dydaktycznym, kompetencyjnym, psychologiczno-wychowawczym, organizacyjnym i infrastrukturalnym, ukierunkowana na dostosowanie procesów kształcenia do indywidualnych potrzeb uczniów (w tym osób wymagających, z różnych powodów, specjalnej organizacji nauki) oraz dostosowanie procesów kształcenia do możliwości efektywnego uczenia (się) w modelu hybrydowym (*blended learning*) i zdalnym.
- ➔ Poprawa jakości kształcenia na wszystkich etapach edukacji oraz lepsze przygotowanie absolwentów do potrzeb rynku pracy i przemian w jego obrębie, zmierzających w kierunku Przemysłu 4.0, w szczególności poprzez: rozwój szkół branżowych kształcących w tzw. zawodach przyszłości, lepszą współpracę szkół ze środowiskiem pracodawców, wzmocnienie systemu doskonalenia kwalifikacji nauczycieli i rozwój doradztwa edukacyjno-zawodowego.
- ➔ Odejście od traktowania edukacji jako zamkniętego etapu przygotowania do życia i pracy – upowszechnienie postawy uczenia się przez całe życie, rozwój oferty kształcenia ustawicznego oraz wzrost udziału osób dorosłych w edukacji.

Rynek pracy

W ciągu dekady (2008–2018) sytuacja na rynku pracy w Małopolsce uległa znacznym przeobrażeniom – wzrosło zapotrzebowanie na pracowników, a **warunki rynkowe z punktu widzenia osób poszukujących pracy i zatrudnionych poprawiły się**. Jednocześnie pracodawcy zgłaszali coraz większe trudności z pozyskaniem pracowników.

W 2019 roku pracowało 1,445 mln Małopolan, tj. o 7 tys. więcej niż rok wcześniej i o 123 tys. więcej niż w 2008 roku. Osoby pracujące stanowiły 97,2% wszystkich aktywnych zawodowo Małopolan, co pokazuje, iż osoby chętne do pracy przeważnie znajdowały zajęcie. Liczba wolnych miejsc pracy w Małopolsce zwiększyła się w okresie 2008–2019 (dane na koniec IV kwartału) z 5,5 tys. do 13,6 tys., a deficyt kandydatów do pracy obejmował coraz więcej branż. Liczba zawodów deficytowych wzrosła z 14 w 2011 roku i 5 w latach 2013 i 2014 do 35 prognozowanych na 2020 rok. Według różnych badań od 75% do 87% pracodawców deklaruowało problemy ze znalezieniem pracowników o odpowiednich kwalifikacjach. Jednocześnie 75,0% małopolskich firm prognozowało w najbliższych latach wzrost zatrudnienia związany z rozwojem działalności, a 31,2% przewidywało konieczność znalezienia pracowników, którzy zastąpią wykwalifikowany personel przechodzący na emeryturę.

Pracodawcy deklarujący trudności z pozyskaniem lub utrzymaniem pracowników najczęściej (40,6%) radzili sobie poprzez oferowanie wyższego wynagrodzenia. W efekcie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Małopolsce wyniosło na koniec 2018 roku 5151 zł, czyli o 9,7% więcej niż rok wcześniej. Jednocześnie zmniejszyła się różnica między przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem brutto w sektorze przedsiębiorstw w regionie i kraju – jeszcze w 2018 roku wynosiła ona 5%, a w 2019 roku wartość dla regionu była niższa od średniej krajowej tylko o 0,4%. Na wzrost wynagrodzeń, poza presją płacową i niedoborem pracowników, wpływ miało również podwyższenie płacy minimalnej (w latach 2018–2020 wynoszącej odpowiednio: 2100, 2250 i 2600 zł brutto). Najniższe zarobki, nieprzekraczające 50% przeciętnego wynagrodzenia brutto, uzyskiwało w 2018 roku 19,0% Małopolan (w skali kraju takie osoby stanowiły 16,2%).

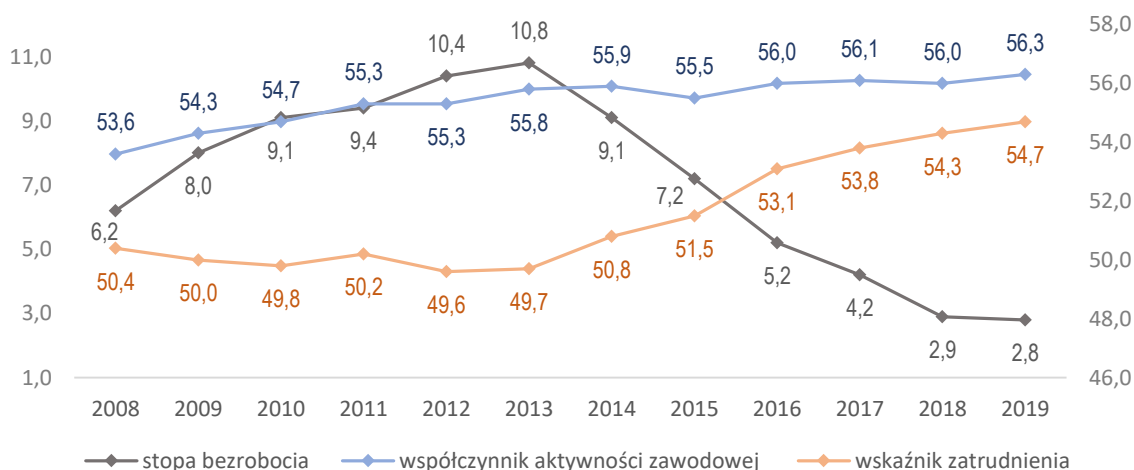
Poprawiająca się w wielu branżach sytuacja wpłynęła na stopniową zmianę oczekiwań pracowników. Elementem decydującym o atrakcyjności danej oferty przestało być wyłącznie wynagrodzenie. Według badań GUS na temat najważniejszych czynników w pracy zawodowej, wśród trzech najczęściej wymienianych, oprócz odpowiedniej płacy, znalazły się: brak napięć i stresów oraz stabilność zatrudnienia. Wydaje się, iż epidemia COVID-19 wzmocniła jeszcze te tendencje. Z badania przeprowadzonego w kwietniu 2020 roku na potrzeby raportu dotyczącego postaw i oczekiwań młodych pracowników wynika, iż dla 59% respondentów ważniejsze od wysokich zarobków jest **zrównoważone podejście do podziału pomiędzy pracą a życiem prywatnym** (*work-life balance*). W pracy za najważniejsze uznawane są: przyjazna atmosfera (50,0% wskazań), możliwość zdobycia doświadczenia zawodowego (49,4%), poczucie sensu wykonywanej pracy (43,2%), wysokie zarobki (42,5%), praca zgodna z zainteresowaniami (36,4%) oraz stabilne i bezpieczne zatrudnienie (35,9%). Jak wynika z przeprowadzonych w 2020 roku badań firmy Hays Poland, możliwość elastycznej pracy znalazła się na 1. miejscu wśród pozapłacowych oczekiwań pracowników. Jednocześnie w 2018 roku tylko 15% firm umożliwiało przepracowanie etatu w mniejszą liczbę dni, 32% ustalanie czasu pracy ze współpracownikami, a 39% niepełny wymiar godzin. Choć w zakresie popularyzacji rozwiązań pozwalających na zachowanie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym wiele jest jeszcze do nadrobienia, są już pozytywne przykłady takich działań, chociażby wśród laureatów Małopolskiej Nagrody Rynku Pracy. Do upowszechnienia stosowania elastycznych form świadczenia pracy może przyczynić się epidemia COVID-19, podczas której wiele firm mogło przetestować efektywność funkcjonowania w takim trybie. W pierwszych miesiącach pandemii z możliwości pracy zdalnej/telepracy skorzystało 44% Małopolan, w tym 31% nie miało takiej możliwości wcześniej. Praca zdalna, która dotąd była niechętnie akceptowana, stała się podstawową formą pracy i *per saldo* okazała się nawet o 15% bardziej wydajna.

W 2019 roku zanotowano w Małopolsce rekordowo niski poziom bezrobocia. Na koniec grudnia liczba osób zarejestrowanych bezrobotnych wyniosła 62 610 i osiągnęła najniższy stan w całym analizowanym okresie (od 2008 roku). Rok 2019 nie przyniósł spodziewanego spowolnienia dynamiki spadku bezrobocia. Stopa bezrobocia rejestrowanego w Małopolsce zmniejszyła się z 7,5% w 2008 roku i 11,5% w 2013 roku (w którym osiągnęła

najwyższy poziom w całym analizowanym okresie) do 4,1% w 2019 roku. Małopolskie powiaty mocno różnią się poziomem bezrobocia. Najwyższe bezrobocie niezmiennie występowało w powiecie dąbrowskim – w 2019 roku 10,0%. W 2019 roku wysokie bezrobocie odnotowano także w powiatach: tatrzańskim (8,0%) i nowosądeckim (7,8%), a najniższe – w Krakowie (2,0%), powiecie myślenickim (2,4%) i bocheńskim (2,6%) oraz w Nowym Sączu (2,7%). Wraz ze zmniejszaniem się liczby bezrobotnych zmiana uległa ich struktura. W 2019 roku 84,2% zarejestrowanych bezrobotnych stanowiły osoby będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Najliczniejszą grupę bezrobotnych w szczególnej sytuacji stanowili długotrwale bezrobotni. Ich udział wśród wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych wyniósł na koniec 2019 roku 48,0%, przy czym najniższy był w powiecie myślenickim (23,7%), najwyższy w tatrzańskim (61,1%). Długotrwale bezrobocie, tak jak w latach poprzednich, było związane z: wiekiem (60% bezrobotnych w wieku powyżej 50. roku życia i 31% bezrobotnych poniżej 30. roku życia to osoby długotrwale bezrobotne), niepełnosprawnością (60%), opieką nad małymi dziećmi (56%) oraz z korzystaniem ze świadczeń pomocy społecznej (74%).

Poziom bezrobocia według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) był jeszcze niższy niż wynikało to z rejestrów powiatowych urzędów pracy. W 2019 roku, w porównaniu do roku 2008 (dane średnioroczne) wzrósł także współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia (choć zwraca uwagę spadek zatrudnienia wśród kobiet w wieku 30–39 lat – w regionie o 2,4 p. p., w kraju o 0,3 p. p.). Wprawdzie w 2019 roku utrzymał się trwający od roku 2014 spadek stopy bezrobocia, jednak jego dynamika wyraźnie osłabła (w ciągu roku wartość stopy bezrobocia zmniejszyła się o 0,1 p. p., rok wcześniej o 1,3 p. p.).

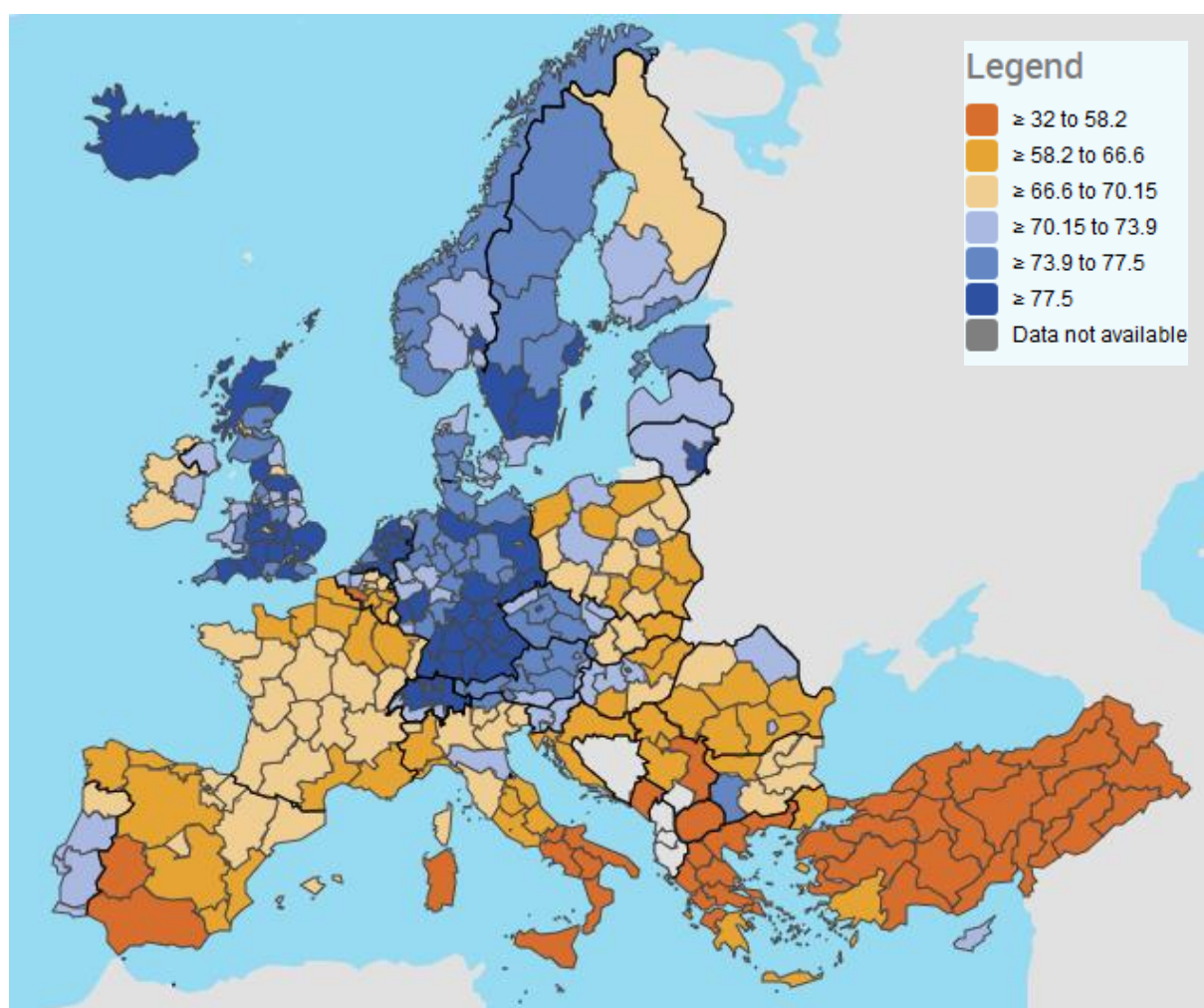
Wykres 12. Stopa bezrobocia, współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia wg BAEL (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wartość wskaźnika zatrudnienia mieszkańców w wieku 15-64 lat sytuuje Małopolskę na 185. miejscu wśród 281 regionów UE.

Mapa 12. Wskaźnik zatrudnienia mieszkańców w wieku 15-64 lat w 2019 roku – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

Pandemia COVID-19 wyhamowała dotychczasowe trendy na rynku pracy. W kwietniu 2020 roku, po raz pierwszy od 2013 roku, stopa bezrobocia zarówno w kraju, jak i w Małopolsce była wyższa niż w analogicznym miesiącu roku poprzedniego (wyniosła odpowiednio 5,8% i 4,8%, tj. o 0,2 i 0,3 p. p. więcej niż w kwietniu 2019 roku oraz o 0,4 i 0,5 p. p. więcej niż w marcu 2020 roku). W celu uchwycenia pierwszych reakcji małopolskiego rynku pracy na sytuację wywołaną pandemią przeanalizowano dane kwartalne z BAEL z lat 2008–2019 i I połowy 2020 roku, a także miesięczne dane na temat bezrobocia rejestrowanego (do lipca 2020 roku).

Według BAEL w I i II kwartale 2019 roku wskaźnik zatrudnienia, po raz pierwszy od wielu lat odnotował spadek w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego (odpowiednio o 0,8 p. p. i 0,9 p. p.). W III kwartale nastąpił powrót do tendencji wzrostowej, choć dynamika wzrostu spadła. Tendencja wzrostowa wskaźnika zatrudnienia utrzymała się w IV kwartale 2019 roku, a także, pomimo epidemii, w I kwartale 2020 roku. Jednak dane za II kwartał 2020 roku wskazują już na niekorzystne zmiany na rynku pracy. Choć według BAEL nie odnotowano wzrostu stopy bezrobocia (wyniosła ona 2,3%, tj. o 0,5 p. p. mniej niż w II kwartale 2019 roku i 0,3 p. p. mniej niż w I kwartale 2020 roku), zwiększyła się liczba biernych zawodowo. W II kwartale 2020 roku było ich 1,185 mln i stanowili oni 44,7% Małopolan w wieku 15 lat i więcej, tj. o 1 p. p. więcej niż rok wcześniej i o 0,5 p. p. więcej niż w I kwartale 2020 roku. Wskaźnik zatrudnienia w regionie wyniósł w II kwartale 54%, tj. o 0,7 p. p. mniej niż w II kwartale 2019 roku i o 0,3 p. p. mniej niż w I kwartale 2020 roku.

Dane na temat bezrobocia rejestrowanego potwierdzają, iż w pierwszym miesiącu epidemii nie nastąpił wzrost bezrobotnych. Wręcz przeciwnie – w marcu w małopolskich urzędach pracy zarejestrowano 7775 bezrobotnych,

czyli o 942 osoby mniej niż w lutym 2020 roku oraz o 1233 osoby mniej niż w marcu 2019 roku. Jednak już w kwietniu odnotowano wzrost liczby nowo zarejestrowanych bezrobotnych – o 20% więcej niż miesiąc wcześniej oraz o 12% więcej niż w kwietniu 2019 roku. W maju i czerwcu odnotowano kolejne wzrosty liczby nowo zarejestrowanych bezrobotnych w stosunku rocznym, odpowiednio o 20% i 26% w porównaniu do maja i czerwca 2019 roku. Jednak porównując miesiąc do miesiąca, napływ bezrobotnych wyhamował – w maju nie stwierdzono znaczących różnic w liczbie nowo zarejestrowanych w stosunku do kwietnia (różnica 14 osób), a w czerwcu odnotowano spadek w stosunku do maja o 352 osoby (4%). W lipcu i sierpniu liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych była mniejsza zarówno w stosunku do poziomu sprzed miesiąca, jak i analogicznego okresu roku ubiegłego. Udział osób zwolnionych z przyczyn zakładu pracy w ogóle zarejestrowanych bezrobotnych nie zwiększył się znacząco – w okresie od kwietnia do sierpnia 2020 roku kształtował się na poziomie 6% (w 2019 roku oraz od stycznia do marca 2020 roku nie przekraczał 5%).

Analizując dane od rozpoczęcia epidemii do lipca 2020 roku widać, że w tym okresie najtrudniejszym miesiącem był kwiecień. Nie tylko odnotowano wówczas największy wzrost liczby bezrobotnych, ale także znaczący spadek odpływu z bezrobocia. W poprzednich latach z końcem pierwszego kwartału przeważnie zwiększała się liczba wyrejestrowań związanych m. in. z rozpoczęciem prac sezonowych. W 2020 roku odpływ pomiędzy marcem i kwietniem zmniejszył się jednak aż o 62%, co w znacznej mierze było pochodną spadku liczby ofert pracy – w kwietniu odnotowano ich o 35% mniej w stosunku do marca i aż o 58% mniej niż przed rokiem. Od maja zaczęto jednak rejestrować comiesięczne wzrosty liczby wyrejestrowanych, choć analizując dane rok do roku widać pogorszenie sytuacji na rynku pracy – w maju 2020 roku liczba wyrejestrowanych bezrobotnych była o 57% mniejsza niż w maju 2019 roku, w czerwcu o 22%, w lipcu i sierpniu o 16%.

Powyższe zmiany przełożyły się na poziom bezrobocia w Małopolsce. Na koniec sierpnia 2020 roku zarejestrowanych było 79 765 bezrobotnych, czyli o 19% więcej niż w marcu tego roku i o 26% więcej niż w sierpniu 2019 roku. Stopa bezrobocia rejestrowanego w regionie wyniosła w sierpniu 2020 roku 5,2% (w Polsce 6,1%), co oznacza, że była 0,9 p. p. wyższa niż w marcu 2020 roku i o 1,1 p. p. wyższa niż w sierpniu 2019 roku (w Polsce wzrost o odpowiednio 0,7 p. p. i 0,9 p. p.). W sierpniu 2020 r., w porównaniu do sierpnia roku poprzedniego, bezrobocie wzrosło we wszystkich małopolskich powiatach. Najniższe bezrobocie odnotowano w Krakowie (2,7%), powiecie bocheńskim (3,9%) oraz w Nowym Sączu i powiecie myślenickim (po 3,9%). Na przeciwnym biegunie znalazły się powiaty dąbrowski i nowosądecki (odpowiednio 10,9% oraz 9,0%).

Sytuacja wywołana pandemią dotychczas nie wpłynęła znacząco na zmianę udziału w bezrobociu osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy. W sierpniu 2020 roku osoby te stanowiły 80,7% wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych w regionie. Niemal połowa (42,4%) to osoby długotrwale bezrobotne. Udział bezrobotnych do 30. roku życia wyniósł 29,3%, osób w wieku powyżej 50 lat – 23,8%, osób mających pod opieką co najmniej jedno dziecko do 6. roku życia – 18,7%, osób z niepełnosprawnościami – 5,5%.

Podsumowując, wydaje się, iż świadczenia socjalne (dodatek opiekuńczy) oraz programy uruchomione przez państwo (tarcza antykryzysowa i tarcza finansowa) wraz z efektami sezonowymi zamortyzowały wpływ kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 na rynek pracy, przynajmniej w pierwszym okresie. Niezależnie od rozwiązań na poziomie centralnym, na pomoc w utrzymaniu zatrudnienia w regionie, w ramach **pakietu przedsiębiorczości** Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej zabezpieczono środki na bezzwrotne dotacje dla przedsiębiorców sektora MŚP i samozatrudnionych, a także na wsparcie instrumentów rynku pracy. Wprowadzenie rozwiązań chroniących miejsca pracy spowodowało, że pracownicy nimi objęci pozostali w zatrudnieniu, choć należy liczyć się z możliwym wzrostem bezrobocia oraz zatrzymaniem wzrostu wynagrodzeń, a nawet ich czasowym obniżeniem, przy jednoczesnym znaczącym wzroście inflacji. Takie konsekwencje epidemii odczuwa już co najmniej co piąty Małopolanin, pracujący z konieczności w zmniejszonym wymiarze czasu pracy. Dalsze zmiany na rynku pracy w znacznej mierze uzależnione są od sytuacji epidemicznej i gospodarczej w Polsce i na świecie.

Niezależnie od zmian na rynku pracy wywołanych pandemią COVID-19, analiza trendów w długim okresie wskazuje, iż poważnym **problemem pozostaje bierność zawodowa**. W 2016 roku odnotowano rekordowy wzrost udziału osób niepracujących i nieposzukujących pracy w ogóle ludności w wieku 15 lat i więcej (największy roczny wzrost w całym okresie dostępności danych, tj. od 1995 roku). W kolejnych latach sytuacja ustabilizowała się

i w 2019 roku nie pracowało ani nie poszukiwało pracy 1,155 mln Małopolan (dane średnioroczne). W I kwartale 2020 roku było ich 1,172 mln, a w II kwartale 1,185 mln. Aktywizacja biernych zawodowo wymaga intensywnych i niestandardowych działań, gdyż osoby te często nie są zainteresowane podjęciem pracy ze względu na stan zdrowia, brak aktualnych kwalifikacji czy pobierane świadczenia.

W 2019 roku najczęstszą przyczyną bierności zawodowej w regionie była emerytura (53,4%). Pozostałe istotne przyczyny to: nauka i uzupełnianie kwalifikacji (17,4%), obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu (14,8%) oraz choroba lub niepełnosprawność (11,3%). W okresie 2008–2019 wzrósł odsetek biernych zawodowo z powodu emerytury (o 13,1 p. p.) oraz z powodów rodzinnych (o 5,3 p. p.), a zmniejszył się udział biernych z powodów zdrowotnych (o 9,4 p. p.) i z powodu nauki (o 7,0 p. p.). Jednocześnie z projektu „Małopolskie gwarancje na rzecz aktywności społeczno-zawodowej” wynika, iż konieczność zapewnienia opieki nad dziećmi lub osobami wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu może być głównym (poza emeryturą) powodem pozostawania bez zatrudnienia (35% wskazań przez uczestników projektu).

Odsetek kobiet wśród biernych zawodowo pozostaje wysoki i na przestrzeni dekady w tej kwestii praktycznie nic się nie zmieniło. Na koniec 2019 roku kobiety stanowiły 61% ogółu osób niepracujących i nieposzukujących pracy w Małopolsce, w Polsce 62%. W całym analizowanym okresie, tj. od 2008 roku, zarówno w regionie, jak i w kraju udział ten wahał się od 60 do 62%.

Wzrost bierności zawodowej (podobnie jak spadek zatrudnienia) wystąpił w analizowanym okresie wyłącznie w jednej grupie wiekowej, tj. wśród osób w wieku 30-39 lat (z 11,7% w 2008 roku do 14,0% w 2019 roku). Osoby powyżej 50. roku życia, mimo znacznego spadku odsetka osób biernych zawodowo w tej grupie wiekowej (o 4,7 p. p. w okresie 2008-2019), w dalszym ciągu charakteryzował jednak najniższy spośród wszystkich grup wiekowych poziom aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia (w 2019 roku odpowiednio 32,7% i 32,3%). Pozytywny jest natomiast systematyczny, od 2013 roku, spadek liczby niepracujących i nieuczących się osób młodych. Udział NEETs-ów w ogóle ludności w wieku 15-24 lata zmniejszył się w Małopolsce z 9,3% w 2010 roku do 6% w 2019 roku. Jest to wynik lepszy niż średnio w kraju (8,1%) i w UE (10,1%).

Wśród biernych zawodowo przeważały osoby w wieku 55 lat i więcej, których na koniec 2019 roku (dane za IV kwartał) było w Małopolsce 752 tys. (tj. 64,1% biernych zawodowo). W stosunku do 2008 roku udział osób w najstarszej grupie wiekowej wśród biernych zawodowo zwiększył się o 9,3 p. p. (w kraju wzrost o 10,4 p. p.), a największy roczny wzrost odnotowano w 2019 roku (o 3 p. p.). W tym samym okresie udział biernych w wieku 15-54 lata zmniejszył się o 9,5 p. p. Z jednej strony może to świadczyć o poprawiającej się sytuacji na rynku pracy i aktywizacji zawodowej sporej grupy osób, którym pozostał jeszcze czas do emerytury, z drugiej – wskazuje na postępujące starzenie się społeczeństwa.

Jedną z najbardziej wykluczonych grup na rynku pracy są osoby z niepełnosprawnościami, a sytuacja w Małopolsce w tym względzie jest od lat gorsza niż średnia ogólnopolska. W 2019 roku biernych zawodowo było 239 tys. niepełnosprawnych mieszkańców Małopolski (87,2% wszystkich osób z niepełnosprawnością w wieku 16 lat i więcej), a udział pracujących w tej grupie (12,4%) był przeszło 4 razy niższy niż w przypadku całej zbiorowości. Badania wskazują, iż zarówno młodzi po ukończeniu szkoły mają problemy z wejściem na rynek pracy, jak i osoby, które stały się niepełnosprawne w trakcie zatrudnienia mają problemy z reintegracją zawodową i utrzymaniem pracy.

Wobec malejącej liczby osób w wieku produkcyjnym ważną część zasobów pracy stanowią **cudzoziemcy**. Na koniec maja 2019 roku aktualne dokumenty pobytowe wydane przez Wojewodę Małopolskiego posiadało 39,8 tys. cudzoziemców (czterokrotnie więcej niż w 2012 roku). Zarówno pod względem liczby cudzoziemców posiadających aktualne dokumenty pobytowe, jak i liczby wydanych pozytywnych decyzji, Małopolska zajmowała 2., po Mazowszu, miejsce w kraju. W okresie 2011–2018, zarówno liczba zezwoleń na pracę, jak i oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi zwiększyła się dwunastokrotnie. W 2018 roku odnotowano kontynuację corocznego wzrostu liczby zezwoleń na pracę (35 280) i jednocześnie, po zmianie procedury wydawania oświadczeń, spadek ich liczby (112 764) w stosunku do 2017 roku. Cudzoziemcy najczęściej znajdują zatrudnienie w charakterze pracowników przy pracach prostych, robotników przemysłowych i rzemieślników oraz

jako operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Częściowo wypełniają w ten sposób lukę kadrową, dla wielu jest to jednak praca poniżej kwalifikacji.

Pandemia COVID-19 i związane z nią ograniczenia m.in. w przemieszczaniu się, spowodowały zmniejszenie liczby cudzoziemców na małopolskim rynku pracy. W kwietniu 2020 roku pracodawcy zarejestrowali w powiatowych urzędach pracy 1,8 tys. oświadczeń o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca, tj. o 68% mniej niż w marcu tego roku i aż o 80% mniej niż w kwietniu 2019 roku. W przypadku zezwoleń na pracę także odnotowano spadki. W kwietniu w Małopolsce wydano ich 2,6 tys., tj. o 31% mniej niż miesiąc wcześniej oraz o 8% mniej niż w kwietniu 2019 roku. W sierpniu 2020 roku zarejestrowano 7,6 tys. oświadczeń oraz wydano 2,9 tys. zezwoleń na pracę dla cudzoziemców. To łącznie o 8,2% mniej niż w sierpniu 2019 r.

W działaniach na rzecz aktywizacji i integracji osób znajdujących się w trudnej sytuacji społeczno-zawodowej istotną rolę odgrywa **sektor ekonomii społecznej**. Możliwość korzystania z usług w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej obecnie jest jednak znacznie ograniczona różnym stopniem kompleksowości wsparcia (zarówno w wymiarze podmiotowym, jak i przestrzennym). Z dużą liczbą warsztatów terapii zajęciowej (68 w 2019 roku) nie koresponduje niska liczba zakładów aktywności zawodowej (11), które mogłyby w sposób naturalny stanowić miejsce zatrudnienia dla beneficjentów warsztatów terapii zajęciowej. Podobny dysonans istnieje w przypadku klubów i centrów integracji społecznej (w 2019 roku odpowiednio 32 i 14). Z roku na rok zmniejsza się liczba zakładów pracy chronionej (ze 107 na początku 2013 roku do 45 na początku 2020 roku). Niewykorzystany zasób miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wciąż stanowią spółdzielnie socjalne.

WYZWANIA

- ➔ Wsparcie dla osób, które straciły lub stracą pracę w wyniku kryzysu wywołanego pandemią COVID-19.
- ➔ Aktywizacja zawodowa rezerw kapitału ludzkiego spośród osób biernych zawodowo i długotrwale bezrobotnych.
- ➔ Wspieranie osób pracujących w zmianach zachodzących na rynku pracy.
- ➔ Wsparcie pracodawców w wypracowaniu, wdrażaniu i rozwijaniu nowoczesnych form zarządzania pracownikami (m.in. zarządzanie wiedzą, wiekiem, profilaktyka zdrowotna, formy godzenia życia zawodowego z prywatnym).
- ➔ Przeciwdziałanie zjawisku *ubóstwa pracujących* w celu poprawy spójności społecznej.
- ➔ Wykorzystanie potencjału imigrantów na rynku pracy.
- ➔ Doskonalenie rozwiązań wspierających rynek pracy na wypadek wystąpienia kryzysu – zarówno mechanizmów prewencyjnych, jak i łagodzących skutki.

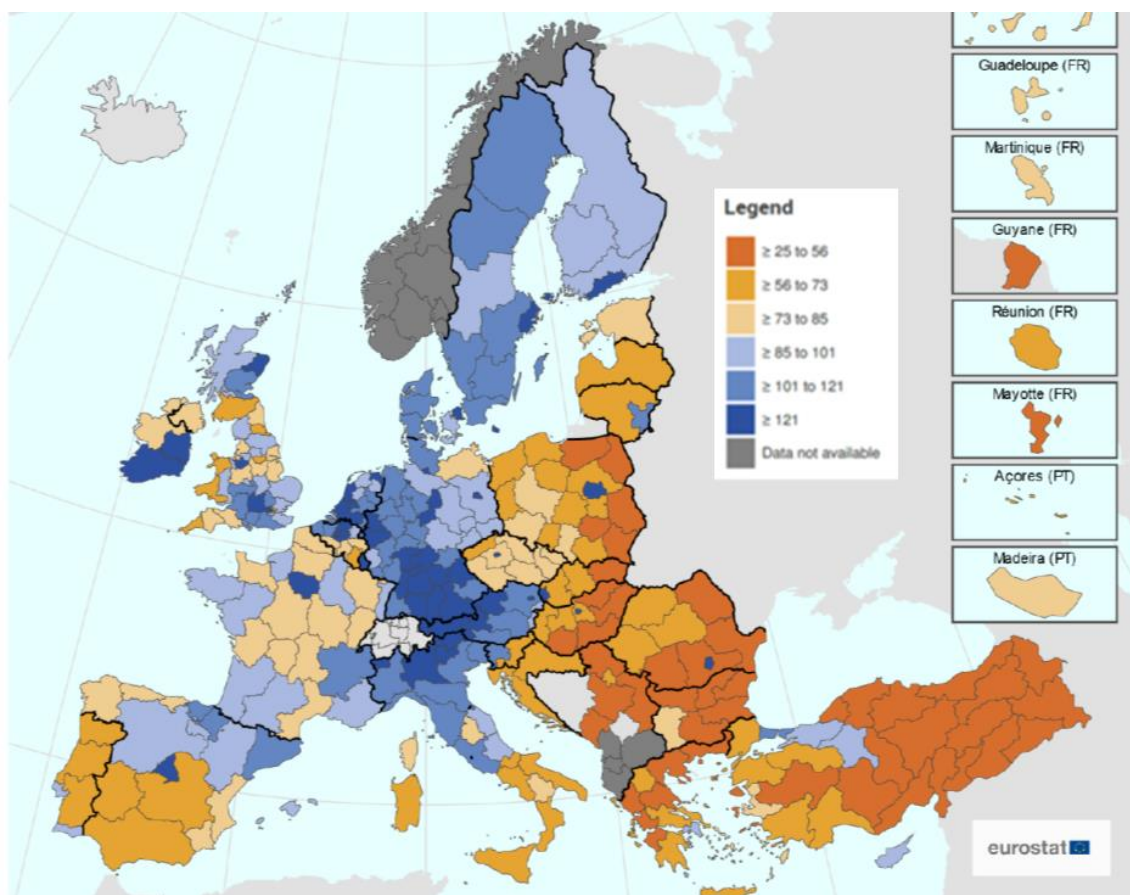
GOSPODARKA

Produkt krajowy brutto

Oceniając potencjał gospodarczy małopolski na tle innych krajów europejskich, porównać należy produkt krajowy brutto na mieszkańca, wyrażony w standardzie siły nabywczej (pps) do średniej unijnej. W 2018 roku Małopolska osiągnęła 65% średniej unijnej, co daje 231. pozycję wśród unijnych regionów.

Wprawdzie wielkość PKB na mieszkańca nie jest imponująca na tle pozostałych regionów, ale już zmiana w okresie 2010-2018 jest bardzo istotna. W tym czasie wskaźnik dla Małopolski wzrósł o 10 punktów procentowych, co jest wynikiem klasyfikowanym na 21. miejscu w UE.

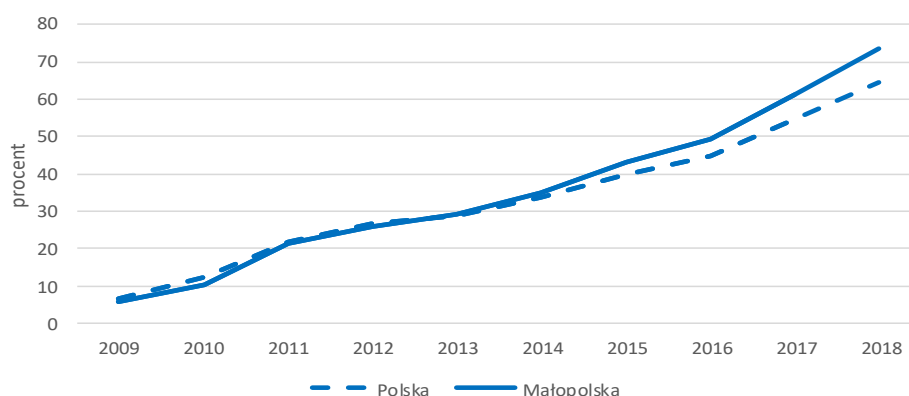
Mapa 13. PKB na mieszkańca w standardzie siły nabywczej (pps) w odniesieniu do średniej unijnej



Źródło: Eurostat

Potencjał gospodarczy województwa małopolskiego liczony wartością wytworzonego **produktu krajowego brutto** należy do czołówki krajowej, zajmując 5. miejsce. Jego wartość w 2018 roku osiągnęła w cenach bieżących poziom **172,3 mld zł**, co stanowi 8,1% wartości krajowej. W okresie 2008–2018 dynamika wzrostu PKB wytworzonego w Małopolsce osiągnęła **173,5%**, przy średniej krajowej na poziomie 164,5%.

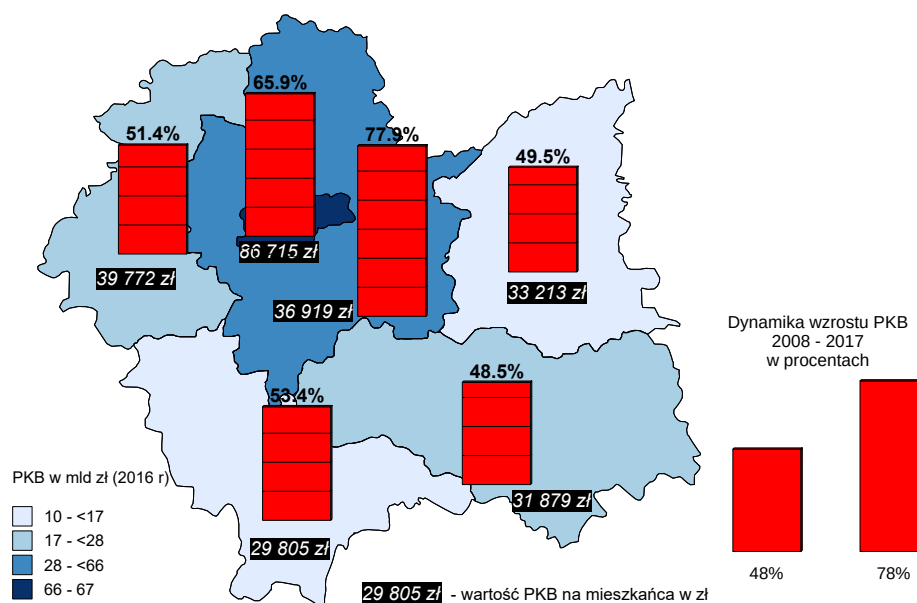
Wykres 13. Dynamika wzrostu PKB w stosunku do 2008 roku (ceny bieżące) (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wysokość PKB województwo małopolskie zawdzięcza wartości wytworzonej w **Krakowie**, w którym **koncentruje się 41,5% wytworzonego PKB**, natomiast Kraków wraz z otaczającym go podregionem krakowskim wytwarza niemal 60% PKB województwa.

Mapa 14. PKB w mld zł i dynamika wzrostu w latach 2008–2017 według podregionów



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Silna pozycja Krakowa widoczna jest również w skali całego kraju – wartość PKB wytworzonego w Krakowie (66,5 mld zł) stawia stolicę Małopolski na 2. miejscu wśród wszystkich podregionów, ustępując dość znacznie miastu Warszawa, ale wyprzedzając Wrocław. Kolejnym pod względem wielkości PKB wytworzonego w 2017 roku podregionem Małopolski jest podregion krakowski (28,8 mld zł), zajmujący 21. miejsce w rankingu 73 podregionów wyznaczonych w kraju. Zarówno wysoką wartość bezwzględną, jak i przede wszystkim wysoką dynamikę przyrostu PKB podregion krakowski zawdzięcza potencjałowi Krakowa, silnie oddziaływującemu na pozostałe obszary województwa. Podregion oświęcimski z PKB na poziomie 22,0 mld zł zajmuje 36. miejsce w kraju. Na 44. pozycji znajduje się podregion sądecki z PKB wartości 17,1 mld zł, na 51. miejscu uplasował się podregion tarnowski (15,4 mld zł). I wreszcie pod koniec listy, na miejscu 68., znajduje się podregion nowotarski (10,2 mld zł). W przeliczeniu **produktu krajowego brutto na mieszkańca, Małopolska z wartością 50 735 zł** zajmuje

7. pozycję w kraju. W 2018 roku stanowiło to 92,1% średniej krajowej, przy czym odsetek ten sukcesywnie rośnie (w 2008 wynosił 89,7%, a w 2017 91,3%).

Wśród małopolskich podregionów najwyższą, 4. pozycję pod względem wartości PKB na mieszkańca w rankingu 73 podregionów, zajmuje miasto Kraków (86 715 zł) – ustępując Warszawie, Poznaniowi i Wrocławowi. Kolejne zbliżone pozycje zajmują: podregion krakowski (40. miejsce, 39 919 zł) i podregion oświęcimski (42. pozycja, 39 772 zł). Podobne wartości występują również w przypadku podregionu tarnowskiego (61. lokata, 33 213 zł) i nowosądeckiego (63. pozycja, 31 879 zł). Na 70. pozycji znalazł się podregion nowotarski (29 805 zł). Dynamiczny przyrost PKB jest również widoczny na poziomie Unii Europejskiej – w porównaniu do średniej unijnej wyrażonej w parytecie siły nabywczej (pps), stopniowo poprawia się pozycja województwa małopolskiego. W 2008 roku przeciętny poziom PKB na mieszkańca w pps oscylował wokół 49% średniej unijnej. Po 11 latach, tj. w 2018 roku, wskaźnik ten wzrósł do **65% średniej unijnej** (wobec 71% dla całej Polski), co jest bardzo dużą zmianą w tak relatywnie krótkim czasie. Tym niemniej do pełnego wyrównania poziomu społeczno-ekonomicznego nadal pozostaje bardzo długa droga.

Ważnym czynnikiem kształtującym poziom PKB może okazać się struktura wartości dodanej brutto (WDB) według rodzajów działalności. Miasto Kraków na tle pozostałych podregionów charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem usług w tworzeniu WDB, przy malejącej roli przemysłu i budownictwa. Podobne trendy obserwowane są w podregionie krakowskim. W „słabszych” podregionach rośnie udział przemysłu i budownictwa.

Tabela 2. Struktura wartości dodanej brutto wg grup sekcji działalności w 2017 roku (w %)

Podregion	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (sekcja A)		Przemysł (sekcje B, C, D, E)		Budownictwo (sekcja F)		Handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja (sekcje G, H, I, J)		Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości (sekcje K, L)		pozostałe usługi (sekcje M, N, O, P, Q, R, S, T)	
m. Kraków	0,0	↓	15,0	↓	8,2	↓	32,6	↑	9,2	↓	35,0	↑
podregion krakowski	2,5	↓	29,5	↓	8,2	↓	32,1	↑	6,6	↑	21,1	↑
podregion nowosądecki	2,6	↓	20,8	↑	13,4	↑	27,4	↑	7,8	↓	28,1	↑
podregion oświęcimski	1,3	↓	37,9	↑	7,4	↑	24,5	↑	7,0	↓	22,0	↓
podregion tarnowski	2,9	↓	25,3	↑	10,0	↑	25,9	↑	7,7	↓	28,0	↑
podregion nowotarski	3,1	↓	18,6	↑	8,7	↑	32,8	↑	8,7	↓	28,0	↑
Małopolska	1,4	↓	22,6	↓	8,8	↓	30,2	↑	8,1	↓	28,8	↑

↓ - spadek procentowego udziału w tworzeniu WDB w stosunku do 2008 roku

↑ - wzrost procentowego udziału w tworzeniu WDB w stosunku do 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

WYZWANIA:

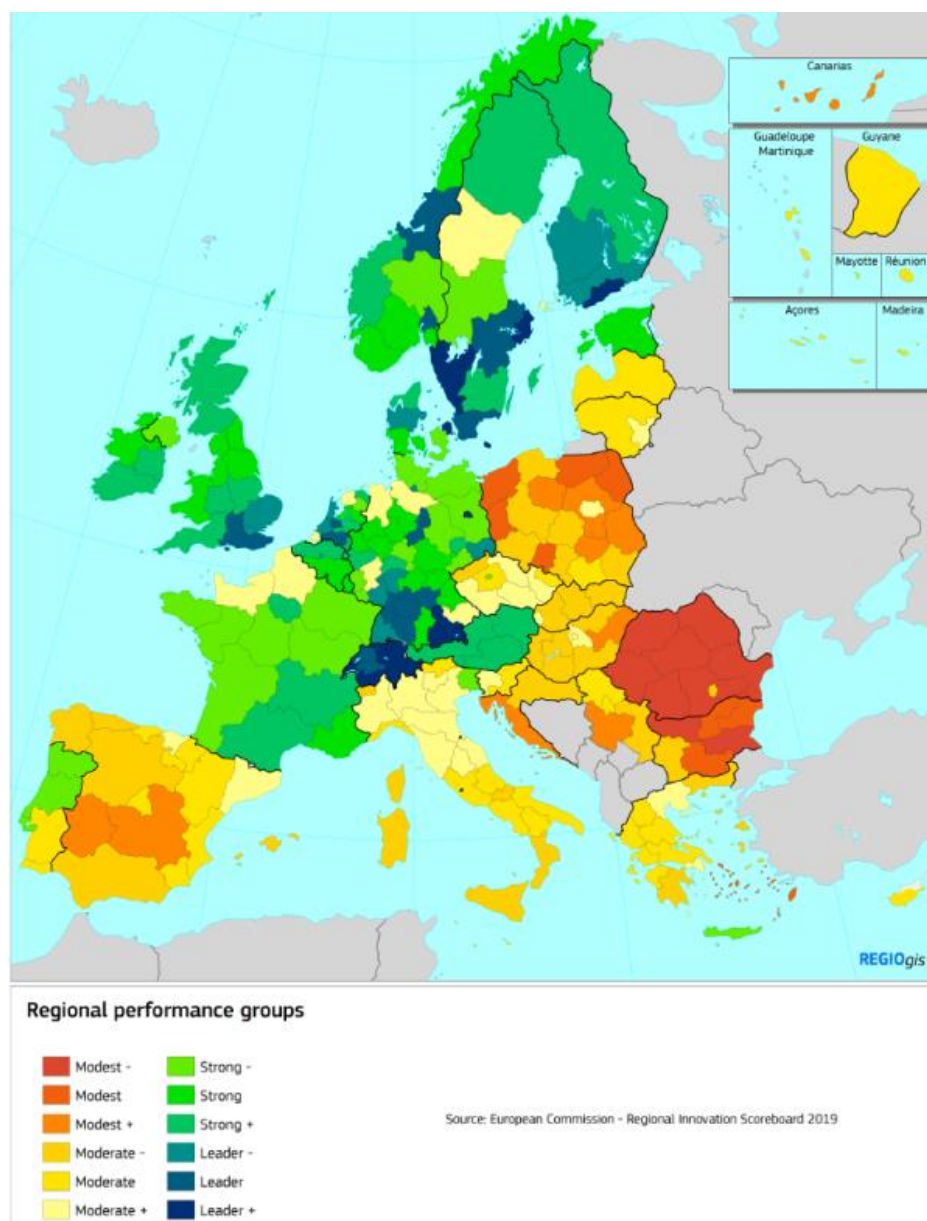
- ➔ Zwiększenie poziomu PKB *per capita* dla Małopolski, szczególnie w podregionach o najniższym wskaźniku.

Innowacyjność

Małopolska należy do grupy umiarkowanych innowatorów w UE: zajmuje **155. Miejsce (na 238 regionów) w Regionalnej Tablicy Wyników Innowacji 2019** (awans ze 178. miejsca w RIS 2017) – po regionie Warszawskim stołecznym, który zajął 138. miejsce. Znacznie lepiej wypada na tle pozostałych polskich województw. W stosunku do średniej krajowej przoduje pod względem dwóch wskaźników, będących składowymi

indeksu: średniej liczby zgłoszeń do Europejskiego Urzędu Patentowego oraz średniej liczby wspólnych publikacji międzynarodowych. Najslabiej Małopolska wypada w trzech kategoriach: „Publikacje naukowe wśród 10% najczęściej cytowanych”, „MŚP wprowadzające innowacje marketingowe lub organizacyjne jako odsetek MŚP” oraz „Sprzedaż innowacyjnych produktów w MŚP jako odsetek łącznych obrotów”. Widać więc, że mimo wysokiej lokaty wśród polskich regionów i kolejnych awansów na arenie międzynarodowej istnieją obszary, w których sporo jeszcze możemy zrobić, żeby zwiększyć poziom innowacyjności. Należy też pamiętać, że sama Polska jest wśród 28 krajów UE jednym z najsłabszych państw pod względem innowacyjności (w **Europejskim Rankingu Innowacyjności 2019** zajęła 4. miejsce od końca).

Mapa 15. Tablica wyników innowacyjności regionów w 2019 roku



Źródło: Regional Innovation Scoreboard 2019, <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf>

Małopolska na tle innych polskich regionów odznacza się bardzo wysoką wartością wskaźnika **GERD** (nakłady wewnętrzne na B+R w relacji do PKB), który w 2017 roku wyniósł 1,85% (*per capita* ponad 1087 zł w 2018 roku, co stawia region wysoko powyżej przeciętnej dla kraju, tj. 667,7 zł).

Pokazuje on znaczenie badań i rozwoju w gospodarce regionu, gdyż to właśnie prace B+R są jednym z głównych czynników wzrostu gospodarczego. Od kilku lat w Małopolsce utrzymuje się trend rosnący w tym zakresie. Również

w **dynamice zatrudnienia w sektorze B+R** Małopolska zajmuje wysoką lokatę (3. miejsce w 2015 roku [ostatnie dostępne dane z GUS], ze wskaźnikiem o wartości 107,8 i awans z pozycji 10. w 2008 roku – 97,9). Zatrudnienie w sektorze B+R szybko się zmienia i zależy w dużej mierze od wsparcia udzielanego w ramach funduszy unijnych, ukierunkowanego obecnie na wzrost innowacyjności. Poziom zatrudnienia w B+R jest pochodną liczby podmiotów działających w tym obszarze – w Małopolsce funkcjonuje 10% polskich firm prowadzących działalność B+R (578 firmy spośród 5779 w kraju).

W 2018 roku pod względem **nakładów na działalność innowacyjną Małopolska** znalazła się na 4. miejscu (3,73 mld zł), zwiększając je 2,5 razy wobec 2008 roku (8. pozycja). W ciągu ostatnich lat widoczna jest **zmiana struktury wydatków na działalność innowacyjną**. Zmniejsza się udział nakładów na środki trwałe w ogóle nakładów na działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych (z 79% do 68%) i przesuwają w stronę działalności badawczo-rozwojowej (31%).

Pod względem odsetka **przedsiębiorstw przemysłowych**, które w ciągu ostatniego roku wdrożyły **innowację**, od 2015 roku Małopolska plasuje się na wysokich lokatach, przewyższając również średnią krajową. Co czwarte przedsiębiorstwo przemysłowe w regionie w 2018 roku należy uznać za innowacyjne. Tylko nieco słabiej wypadają pod tym względem przedsiębiorstwa usługowe – 19,4% tych firm wdrożyło w 2018 roku innowację (ogromny skok z 9,36% w 2017 roku). Wartość ta plasuje region na 5. miejscu w kraju. W ostatniej dekadzie nie nastąpił jednak wyraźny wzrost poziomu innowacyjności przedsiębiorstw przemysłowych (oscylował pomiędzy 15,5 a 24,9%), a w przypadku przedsiębiorstw usługowych uległ znacznemu podwyższeniu w 2018 (z 9,36 % w 2017 roku do 19,4%), co było wiernym odzwierciedleniem trendu krajowego.

Poziom innowacyjności w przedsiębiorstwach zależy od ich wielkości – **najmniej innowacyjnych firm znajduje się wśród mikro i małych przedsiębiorstw**. W 2018 roku tylko 17% mikro i małych firm zainwestowało w innowację produktową (12. miejsce w Polsce, w 2010 roku – 34% firm, 1. miejsce wśród regionów). W innowację procesową zdecydowało się zainwestować tylko 9% małopolskich mikro i małych firm, przy średniej dla Polski 13% (13. miejsce wśród regionów, w 2010 roku – 25% mikro i małych firm; 1. miejsce).

W 2018 roku w Małopolsce w ramach **różnego rodzaju inicjatyw współpracowało 7,6% aktywnych innowacyjnie** przedsiębiorstw przemysłowych. Przez spadek poziomu współpracy wśród przedsiębiorców (mniej niż w 2008 roku – 9,4%), region znalazł się na dopiero na 4. miejscu wśród wszystkich województw, po podkarpackim, mazowieckim i śląskim. Należy zauważyć, że sieci (w tym klastry), organizowane przez przedsiębiorstwa, sprzyjają pozyskaniu wiedzy i informacji, a przede wszystkim wdrażaniu innowacji, co zwiększa efektywność działania oraz potencjał rozwoju firmy.

Jednym z istotnych wskaźników obrazujących innowacyjność gospodarki w regionie jest liczba patentów i zgłoszeń patentowych. Według danych Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej Małopolska zajmuje 3. miejsce w Polsce według liczby **zgłoszonych wynalazków** (443 zgłoszenia w 2018 roku). Wskaźnik dotyczący **patentów** udzielonych przez UPRP na 100 tys. mieszkańców w 2018 roku wyniósł 10,2 i pozwolił Małopolsce znaleźć się na 1. pozycji wśród województw, po raz pierwszy wyprzedzając Mazowsze. Dane te świadczą o wysokiej aktywności patentowej wśród wynalazców z regionu. W ciągu 10 lat Małopolska niemal podwoiła liczbę zgłoszeń patentowych i patentów.

Bez wsparcia **instytucji otoczenia biznesu**, zarówno rozwój innowacyjności, jak i przedsiębiorczości jest bardzo utrudniony. Na liście ośrodków innowacji akredytowanych przez Ministerstwo Rozwoju znajduje się obecnie 8 instytucji z Małopolski (spośród 52 w całej Polsce), których zadaniem jest promocja i inkubacja innowacyjnej przedsiębiorczości, transfer technologii i dostarczanie usług proinnowacyjnych, a także aktywizacja przedsiębiorczości akademickiej oraz współpraca z biznesem. Bardzo istotną rolę we wsparciu rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności odgrywają również spółki z udziałem Województwa Małopolskiego, tj. np. Małopolska Agencja Rozwoju Regionalnego SA, Krakowski Park Technologiczny sp. z o.o. czy też Małopolski Fundusz Rozwoju sp. z o.o.

Ważnym elementem, kluczowym w przypadku regionalnego systemu innowacji, są **instytucje związane z prowadzeniem prac naukowych**. W Małopolsce działa 29 uczelni wyższych publicznych i niepublicznych,

11 instytutów PAN i 5 instytutów badawczych. Potencjał instytucji badawczych może wyrażać się w skuteczności pozyskiwania grantów na badania podstawowe, np. z Narodowego Centrum Nauki. W 2017 roku pozyskano prawie 140 mln zł (20% rozdysponowanej kwoty) na 240 projektów (spośród 1200 wszystkich projektów). Jedynie jednostki naukowe w województwie mazowieckim mogą pochwalić się lepszymi osiągnięciami.

Od 1 kwietnia 2019 roku na terenie Małopolski działa Sieć Badawcza Łukasiewicz, będąca trzecią największą siecią badawczą w Europie. Funkcjonuje ona w formule „Science is Business”, oferując rozwiązania, które pomagają usprawniać biznes oraz tworzyć nowoczesne technologie. Sieć działa w ramach czterech Grup Badawczych odpowiadających kierunkom: Zdrowie, Inteligentna mobilność, Zrównoważona gospodarka i energia oraz Transformacja cyfrowa. 1 kwietnia 2020 roku w wyniku połączenia dwóch krakowskich instytutów wchodzących w skład Sieci Badawczej Łukasiewicz: Instytutu Odlewnictwa z Instytutem Zaawansowanych Technologii Wytwarzania powstał **Łukasiewicz – Krakowski Instytut Technologiczny**. Obie jednostki naukowe poprzez połączenie się stworzyły silną instytucję, zdolną do podejmowania nowych wyzwań w kluczowych kierunkach rozwoju, czyli zdrowia, inteligentnej mobilności, zrównoważonej gospodarki i energii oraz transformacji cyfrowej.

Istotną rolę w regionalnym systemie komercjalizacji wiedzy z uczelni do przemysłu odgrywają podmioty powoływane w tym celu: **centra transferu technologii (CTT)**, **centra transferu wiedzy (CTW)** oraz spółki celowe uczelni wyższych. W Małopolsce działa 7 CTT, w tym 3 niezwiązane z uczelniami. Utworzono także 7 centrów transferu wiedzy, działających w ramach siedmiu inteligentnych specjalizacjach regionu.

Kluczowym czynnikiem, niezbędnym do tworzenia innowacyjnych rozwiązań jest **nowoczesna infrastruktura badawcza**. Małopolska pod tym względem zajmuje 4. pozycję wśród regionów, dysponując 103 laboratoriami. Infrastruktura to jednak nie wszystko – istotny wpływ na postawy proinnowacyjne mają **pracownicy akademicki**. W Małopolsce zatrudnionych jest ich prawie 13 tys., ponad dwukrotnie więcej niż średnia dla Polski. W związku ze spadkiem liczby studentów, co spowodowane jest w głównej mierze niższą demografią, oraz ciągłym zwiększaniem obsady kadry nauczycieli akademickich, rośnie potencjał uczelni wyższych do prowadzenia działań B+R.

Grupą społeczną o największym potencjale twórczym są studenci i absolwenci, ale to **zasoby ludzkie dla nauki i techniki** (ogół osób aktualnie zajmujących się lub potencjalnie mogących zająć się pracą związaną z tworzeniem, rozwojem, rozpowszechnianiem i zastosowaniem wiedzy naukowo-technicznej) są jedną z głównych miar rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. W przeciwieństwie do liczby studentów, odsetek zasobów ludzkich dla nauki i techniki (w ludności aktywnej zawodowo) w latach 2009–2017 w Małopolsce zdecydowanie wzrósł z 38,3% ludności aktywnej zawodowo w 2009 roku do 54,9% w 2017 roku. W 2012 roku przekroczył średnią dla Polski i rokrocznie notuje duże przyrosty.

Istotną kwestią dla rozwoju innowacyjności w regionie jest wybór strategicznych, regionalnych inteligentnych specjalizacji (IS WM). W procesie przedsiębiorczego odkrywania, w toku szeroko zakrojonych prac konsultacyjno-badawczych wyłoniono 7 dziedzin, które wyznaczają **strategiczne kierunki rozwoju regionu**. Są to: nauki o życiu (*life science* – w tym zdrowie i jakość życia, bio-gospodarka), energia zrównoważona, technologie informacyjne i komunikacyjne (w tym multimedia), chemia, elektrotechnika i przemysł maszynowy, produkcja metali i wyrobów metalowych oraz wyrobów z mineralnych surowców niemetalicznych, a także przemysły kreatywne i czasu wolnego. Firmy z branż objętych IS WM **mają największy udział w tworzeniu PKB w regionie** i dają najwięcej miejsc pracy. Regionalne inteligentne specjalizacje pozwalają firmom na dostęp do dodatkowych źródeł finansowania. Zauważyć jednak należy, że małopolskie specjalizacje są dość liczne i szeroko zdefiniowane, zatem konieczny jest ich stały monitoring i wynikające z niego aktualizacje. Zdaniem ekspertów z Krakowskiego Parku Technologicznego dotychczasowy rozwój sektora *life science* w regionie nie odpowiada potencjałowi, jakim dysponuje Małopolska. Wysoki poziom kapitału ludzkiego, istniejąca już infrastruktura techniczna oraz zaawansowany stopień współpracy pomiędzy poszczególnymi aktorami tej branży, predestynuje sektor *life science* do stania się jednym z wiodących sektorów wysokich technologii w regionie. Szczególnie interesujące wydają się możliwe synergie pomiędzy dynamicznie rosnącym sektorem IT a czekającym na osiągnięcie „masy krytycznej” sektorem *life science*.

Analizując problematykę innowacyjności w Małopolsce, nie można pominąć kwestii **budowania sieci i realizacji projektów ponadregionalnych**, wpływających na akcelerację transferu wiedzy z wiodących jednostek w świecie oraz zwiększenie interdyscyplinarności prowadzonych w Małopolsce badań. Flagową inicjatywą Komisji Europejskiej, służącą wspieraniu działalności innowacyjnej są Wspólnoty Wiedzy i Innowacji (tzw. KIC) koordynowane przez Europejski Instytut Innowacji i Technologii. Akademia Górniczo-Hutnicza jako Partner Formalny Programu uczestniczy w inicjatywie od 2010 roku, angażując się w 23 projekty. W Małopolsce działają również 2 ośrodki należące do największej na świecie sieci Enterprise Europe Network (EEN), wspierającej MŚP w internacjonalizacji innowacyjnych pomysłów – w Centrum Transferu Technologii Politechniki Krakowskiej oraz w Izbie Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Województwo weszło w ostatnim czasie w szereg przedsięwzięć projektowych wzbogacających kontekst prowadzenia polityki innowacyjności. Inicjatywy takie przekładają się bądź na bezpośrednie rekomendacje do wdrożenia w strategicznych dokumentach regionalnych (projekty Interreg), bądź na korzyści wynikające z obecności w sieciach otwierających drogę do nowych źródeł finansowania (przedsięwzięcia typu Vanguard Initiative, Bio-Based Industries Joint Undertaking). Dodatkowo Krakowski Park Technologiczny został rozpoznany jako jeden z pięciu wyróżniających się krajowych Hubów Innowacji Cyfrowych. Decyzją KPT z końca 2019 roku wokół KPT powstanie jeden z 5 Digital Innovation Hubs – DIH (Cyfrowych Ośrodków Innowacji) w Polsce, poświęcony automatyzacji i cyfryzacji produkcji zgodnie z Przemysłem 4.0. Jednocześnie KPT realizuje z podobnymi instytucjami europejskimi projekty sieciowe. W 2015 roku Krakow Living Lab, jako wspólne przedsięwzięcie Krakowskiego Parku Technologicznego oraz Urzędu Miasta Krakowa, otrzymał akredytację ENOLL (European Network of Living Labs – międzynarodowej organizacji zrzeszającej firmy i instytucje stosujące metodologię *living lab* w procesach tworzenia oraz weryfikacji produktów i usług w obszarze innowacji technologicznych), stając się jednym z dwóch certyfikowanych ośrodków *living lab* w Polsce.

WYZWANIA:

- ➔ Zwiększenie poziomu innowacyjności przedsiębiorstw w Małopolsce, szczególnie w MŚP, w tym zwiększenie dostępu do finansowania rozwoju oraz instrumentów wspierających innowacyjność bądź internacjonalizację.
- ➔ Stymulowanie popytu na innowacje oparte na działalności B+R, głównie w sektorze mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, w tym poprzez współpracę z dużymi przedsiębiorstwami.
- ➔ Efektywne wspieranie procesów gospodarczych w obszarach specjalizacji regionalnych.
- ➔ Promowanie współpracy nauki z biznesem poprzez np. inicjatywy klastrowe, wydarzenia, działania CTT i CTW, sieciowanie przedsiębiorstw.

Atrakcyjność gospodarcza

• **Konkurencyjność**

Unijny **Indeks Konkurencyjności Regionalnej (RCI)** pokazuje syntetycznie potencjał każdego z regionów UE z perspektywy zarówno mieszkańców jak i biznesu. W 2019 roku Małopolska uplasowała się na **174. miejscu wśród regionów UE** (268) i na 3. miejscu w Polsce po regionie warszawskim stołecznym i województwie śląskim.

Jednym z najistotniejszych czynników rozwoju gospodarczego jest poziom eksportu i importu w regionie. W 2018 roku **wartość eksportu z Małopolski** wyniosła 10,11 mld euro, natomiast **wartość importu** wyniosła 10,82 mld euro). Po zanotowaniu spadku w 2008 roku w związku ze światowym kryzysem, wartość eksportu w Małopolsce rokrocznie rośnie. Dynamika wzrostu (zarówno eksportu jak i importu) była w 2018 roku jednak nieco niższa niż dla kraju.

W regionie działa ponad 3,8 tys. firm prowadzących działalność eksportową. W 2018 roku Małopolska utrzymała 6. pozycję w kraju pod względem **wielkości eksportu i importu**. Wymiana zagraniczna odbywała się przede wszystkim z krajami europejskimi. Eksport do krajów starego kontynentu stanowił w 2018 roku 90,7% eksportu z regionu, natomiast import z krajów europejskich stanowił 84% importu do Małopolski. Wśród najważniejszych **partnerów handlowych Małopolski** prym wiodą Niemcy, zarówno w zakresie eksportu, jak i importu.

Najważniejsze produkty eksportowe Małopolski pochodzą z następujących sektorów: elektromaszynowego, motoryzacyjnego i chemicznego, natomiast importuje się najczęściej maszyny i urządzenia, sprzęt elektryczny i elektrotechniczny oraz metale nieszlachetne i sprzęt transportowy.

Według opracowanego po raz dziewiąty w 2018 roku raportu Banku Pekao „Raport o sytuacji małych i średnich firm w roku 2018”, po najlepszym 2016 roku, **odsetek eksportujących firm** obecnie spada, jedynie w sektorze usługowym zanotowano nieznaczny wzrost, co uplasowało Małopolskę na 4. miejscu w kraju, na równi z Mazowszem.

Kraków w rankingu Tholons Services Globalization CITY INDEX 2019 Kraków znalazł się w Top 100 Super Cities, zajmując 11. pozycję. Stolica regionu została wyróżniona ze względu na dostępność dobrych specjalistów, atrakcyjne warunki do prowadzenia biznesu, efektywność kosztową i wysoką jakość życia. W rankingu najdynamiczniej rozwijających się miast w Unii Europejskiej „CEE Investment Report 2019: Thriving Metropolitan Cities” Kraków zajął 8. miejsce w Europie i 2. miejsce w Polsce. Wśród polskich miast przed nami w klasyfikacji generalnej znalazł się tylko Wrocław. Kraków uplasował się również w czołówce – na 3. miejscu, w kategorii „odsetek ludności z wyższym wykształceniem”, ustępując jedynie Londynowi i Warszawie.

Od kilku lat w Małopolsce **sektor usług dla biznesu** (centra outsourcingu procesów biznesowych (BPO), centra usług wspólnych (SSC), centra IT oraz centra badawczo-rozwojowe R&D) notuje ogromny wzrost. Trend ten jest wyraźny zarówno pod względem liczby nowo powstających podmiotów, jak i pod względem zatrudnienia w nich. Kraków pozostaje zdecydowanym liderem pod względem zatrudnienia w sektorze usług biznesowych spośród polskich miast. W centrach usług pracuje tu ok. 80 tys. z prawie 240 tys. osób pracujących w sektorze przedsiębiorstw, co przekłada się na 23% udziału miasta w strukturze zatrudnienia branży w kraju. Prognozy Stowarzyszenia Aspire, zajmującego się badaniem tego sektora rynku, mówią o wzroście liczby osób pracujących w centrach usług do 100 tys. w perspektywie 2021 roku. Na dalszy rozwój tego sektora będzie niewątpliwie miała wpływ epidemia COVID-19. Firmy sektora nowoczesnych usług obsługują jednostki biznesowe rozsiane po całym świecie, stąd podczas rozwijającej się epidemii wykorzystały posiadane technologie, *know-how* i infrastrukturę teleinformatyczną do szybkiego przestawienia pracowników na pracę z domu. W efekcie może okazać się w ciągu najbliższych lat, że rynek powierzchni biurowych przeznaczonych dla firm z sektora usług dla biznesu dysponuje nadmiarem wolnych powierzchni, bo większość pracowników wykonuje swoje obowiązki z domu.

W Krakowie na początku 2019 roku było 336 centrów usług dla biznesu. Został on wskazany jako jeden z dwóch ośrodków (obok Wrocławia), w których sektor usług stanowi **specjalizację lokalną**, czyli w którym widoczna jest znaczna nadreprezentacja zatrudnienia w sektorze usług biznesowych. Usługi biznesowe należy zatem uznać za specjalizację Krakowa, jednocześnie mając na uwadze, że jej generujący największą wartość dodaną i skupiający wysokokwalifikowanych pracowników typ „R&D” ma w Krakowie największy (obok Wrocławia) udział w sektorze.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne realizowane w regionie w latach 1989–2017 przekroczyły 23,2 mld USD, a w samym 2017 roku osiągnęły one wartość niespełna 1,4 mld USD. Małopolska zajęła 6. miejsce pod względem **strategii przyciągania bezpośrednich inwestycji zagranicznych** w raporcie „European Cities and Regions of the Future 2018/2019” FDI Intelligence. Na jednego mieszkańca województwa przypadło prawie 6841 USD skumulowanej wartości inwestycji zagranicznych. Ponad 91% **nakładów inwestycyjnych poniesionych przez inwestorów z kapitałem zagranicznym w województwie** w latach 1989–2017 koncentruje się w 8 powiatach (Kraków, krakowski, Tarnów, wielicki, brzeski, chrzanowski, oświęcimski, Nowy Sącz). Spośród nich największe środki trafiły do Krakowa, który skupia niemal 62% skumulowanej wielkości nakładów. Krajem o największych inwestycjach w Małopolsce od 1989 roku są Stany Zjednoczone – ich wartość to ponad 5,8 mld USD i 25% wszystkich bezpośrednich inwestycji zagranicznych w regionie.

Od 2008 roku systematycznie rośnie liczba **firm z udziałem kapitału zagranicznego** w Małopolsce. W 2018 roku nastąpił zdecydowany wzrost w porównaniu z rokiem 2017 (z 1813 na 2247), a w perspektywie ostatnich lat liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców wzrosła półtorakrotnie.

Dużą rolę we wspieraniu inwestorów zagranicznych i krajowych zainteresowanych lokowaniem inwestycji i działalnością na terenie Małopolski odgrywa **Centrum Business in Małopolska**, które posiada największą bazę terenów inwestycyjnych w regionie. Centrum aktywnie wspiera przedsiębiorców w ekspansji zagranicznej i buduje pozytywny obraz polskich firm poza granicami kraju. Ważnym miejscem na mapie Małopolski jest Centrum Expo Kraków – obiekt targowo-kongresowy. Na 14 tys. m² mieszczą się przestrzenie wystawiennicze i konferencyjne, w których organizowane mogą być imprezy targowe, kongresowe, konferencyjne, rozrywkowe, a także sportowe.

Istotnym elementem budowania potencjału gospodarczego regionu jest tworzenie przestrzeni przystosowanych do lokowania firm przez przedsiębiorców. Samorządy starają się pozyskiwać inwestorów w aktywny sposób, tworząc strefy aktywności gospodarczej. W Małopolsce są 54 **strefy aktywności gospodarczej (SAG)** zlokalizowane w 42 gminach, a planowane jest utworzenie kolejnych ok. 40 SAG-ów. Problemem pozostaje jednak brak **dużych terenów inwestycyjnych** (powyżej 3 ha), możliwych do szybkiej sprzedaży inwestorowi. Wynika to z dużego rozdrobnienia nieruchomości oraz nieuregulowanych stanów prawnych. Dodatkowym problemem jest fakt, że JST oraz inne instytucje o charakterze publicznym są w posiadaniu niewielkiej liczby nieruchomości, które można uznać za potencjalny zasób terenów inwestycyjnych. Poza infrastrukturą istotne są również **miękkie czynniki**, mające czasem decydujący wpływ na podjęcie przez inwestora decyzji o ulokowaniu biznesu w danym miejscu. Często występują problemy podczas przygotowywania i zarządzania strefą, wynikające z braku orientacji prorynkowej, ale też postrzegania przez pryzmat standardowych rozwiązań, gdyż samo stworzenie SAG-u nie zapewni wzrostu gospodarczego w gminach.

Istotnym elementem wzmacniania konkurencyjności w regionie stało się wsparcie firm w ramach instrumentu Polska Strefa Inwestycji (PSI), dzięki któremu przedsiębiorstwa mogą uzyskać ulgę podatkową na realizację nowej inwestycji. W 2019 roku Krakowski Park Technologiczny (KPT) zarządzający PSI w Małopolsce i w powiecie jędrzejowskim wydał 50 decyzji o wsparciu i deklarowanych nakładach w wysokości 2,3 mld zł. KPT zajął drugie miejsce pod względem zadeklarowanych nowych miejsc pracy wśród spółek zarządzających strefami oraz pod względem liczby wydanych decyzji o wsparciu.

Temat „rewolucji przemysłowej”, czyli rosnącego znaczenia Przemysłu 4.0, jest ważnym wątkiem w kwestii innowacyjności i konkurencyjności małopolskiej gospodarki. Skala wyzwań i przemian, jakich doświadczają i będą w najbliższych latach doświadczać firmy, jest ogromna. Upowszechnienie w przedsiębiorstwach big data i analityki, rzeczywistości rozszerzonej, zastosowanie drukarek 3D czy technologii chmury, kwestie cyberbezpieczeństwa i integracji oprogramowania oraz coraz bardziej powszechnego stosowania autonomicznych robotów i symulacji procesów to tylko niektóre elementy wchodzące w skład szeroko zakrojonych przemian, które czekają małopolskie firmy. Jednym z elementów pokazujących poziom wdrożenia gospodarki opartej o Przemysł 4.0 w małopolskich firmach jest wykorzystanie robotów przemysłowych, które stosuje się w celu zwiększenia precyzji, szybkości oraz wydajności produkcji i usług przedsiębiorstwa. W 2019 roboty w swej działalności wykorzystywało 7,5% przedsiębiorstw w Polsce (o 1,2 p. proc. więcej niż w 2018). W Małopolsce wykorzystanie robotów jest niskie (6,6% firm), zatem w tej kwestii jest jeszcze dużo do zrobienia.

Pandemia Covid-19 pokazała nowe wyzwania w zakresie utrzymania płynności finansowej małopolskich firm. Niezależnie od wsparcia na poziomie centralnym, Samorząd Województwa w ramach **pakietu płynności finansowej** Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej przeznaczył specjalne środki z funduszy unijnych na pomoc dla małopolskich przedsiębiorców, którzy z powodu pandemii znaleźli się w trudnej sytuacji lub są nią zagrożeni. W ramach tego mechanizmu mogą się oni ubiegać o unijne pożyczki na atrakcyjnych warunkach.

WYZWANIA:

- ➔ Zmiana modeli biznesowych przedsiębiorstw w kierunku gospodarki opartej o Przemysł 4.0, w tym automatyzacja i robotyzacja MŚP.
- ➔ Zwiększenie skali zagranicznej wymiany handlowej oraz internacjonalizacji MŚP, szczególnie w zakresie eksportu do krajów pozaeuropejskich.

WYZWANIA:

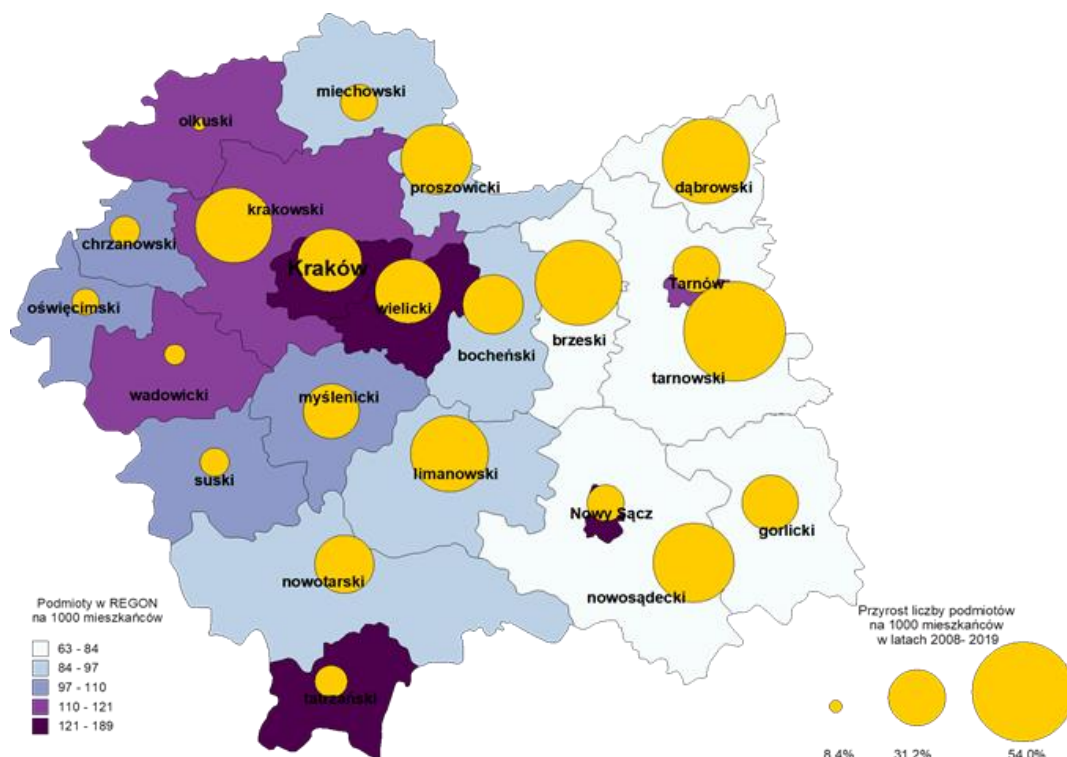
- ➔ Zwiększenie oferty dużych terenów inwestycyjnych, scalonych obszarowo, będących w dyspozycji jednego właściciela.
- ➔ Wzmocnienie zdolności organizacyjnych SAG-ów do pozyskiwania nowych inwestorów.
- ➔ Intensywna promocja gospodarcza regionu.

• **Przedsiębiorczość**

Na koniec 2019 roku w regionie zarejestrowanych było prawie 410 tys. **podmiotów gospodarczych**, a ich liczba systematycznie rośnie. Rocznie w regionie przybywa ok. 10 tys. nowych firm, a w 2019 roku przybyło ich prawie 20 tys. W 2019 roku zarejestrowanych zostało 36,7 tys. **nowych podmiotów gospodarczych**, a równocześnie wyrejestrowano nieco ponad 18 tys. firm (aż 7 tys. mniej niż w 2018 roku). Pod względem liczby **osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą** na 1000 mieszkańców w 2018 roku (88 osób) Małopolska była na 5. miejscu wśród regionów. Oznacza to, że wciąż jest dużo do zrobienia w kwestii promocji inicjatyw przedsiębiorczych, które przełożą się na zakładanie firm przez Małopolan.

W ostatniej dekadzie znacząco wzrosła liczba podmiotów gospodarczych – wskaźnik dotyczący liczby **podmiotów wpisanych do rejestru REGON** na 1000 mieszkańców wyniósł 120 (6. miejsce w kraju i awans z 10. miejsca w 2008 roku – 92 podmioty). Przedsiębiorczość była bardzo zróżnicowana terytorialnie. Najwyższy wskaźnik w latach 2008–2019 był niezmiennie w powiecie tatrzańskim (165 w 2019 roku) i w Krakowie (189), natomiast najniższy w powiecie dąbrowskim (64). Patrząc na dynamikę przyrostu liczby podmiotów, widoczny jest wyraźny wzrost we wschodniej i południowej części regionu.

Mapa 16. Podmioty w 2019 roku i przyrost liczby podmiotów w REGON w powiatach Małopolski w latach 2008–2019



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL

Analizując strukturę wielkości firm zauważyć należy, że przybywa firm „mikro”, zatrudniających od 0 do 9 osób. W pozostałych klasach wielkości firm ubywa, a liczba firm dużych, zatrudniających ponad 1000 osób, od 2017 roku pozostaje na niezmienionym poziomie (53). Z punktu widzenia konkurencyjności gospodarki najistotniejszą rolę

Dla przyszłości regionalnej gospodarki ważne są tzw. szybko rosnące przedsiębiorstwa, tj. zatrudniające 10 lub więcej osób i zwiększających znacząco zatrudnienie. Uważa się, że to one tworzą potencjał szybkiej zmiany struktury i poziomu rozwoju gospodarczego regionu, a jednocześnie mają szczególnie duże potrzeby w zakresie kapitału finansowego i kwalifikacji pracowników. W Małopolsce przedsiębiorstwa te stanowią ponad 11% całej populacji przedsiębiorstw, co jest jednym z wyższych wskaźników w skali UE.

EU-27 = 11.3

- < 8.5
- 8.5 - < 11.0
- 11.0 - < 13.5
- ≥ 13.5
- Data not available

Malta

Açores (PT)

Madeira (PT)

Liechtenstein

Najwięcej podmiotów w Małopolsce prowadzi działalność handlową (sekcja G wg klasyfikacji PKD). W 2019 roku odnotowano ich 86,5 tys., tj. o 0,7% więcej niż w 2018 roku. Należy jednak zauważyć, że udział handlu w regionalnej gospodarce stopniowo się zmniejsza. O ile w 2010 roku podmioty z sekcji G stanowiły 27,2% ogółu podmiotów zarejestrowanych w Małopolsce, to już w 2015 roku ich udział zmalał do 24,5%, a w 2019 roku wyniósł 21,1%.

60 [Część I: Diagnoza i prognozy rozwojowe]

procesu przekazania firmy, czyli tzw. **sukcesji** czy transferu biznesu. Szacuje się, że w najbliższych latach liczba polskich przedsiębiorstw rodzinnych przekazywanych następcom wynosić będzie w Polsce rocznie nawet około 100 tys. Mając na uwadze, że Małopolska plasuje się w czołówce województw pod względem liczby firm rodzinnych (zlokalizowanych jest tu 10% takich polskich przedsiębiorstw), wyzwanie to będzie miało szczególne znaczenie dla naszego regionu. Z przeprowadzonego w projekcie „STOB regions – sukcesja i transfer firm w regionach” badania wynika, że 58% ankietowanych firm ma w planach dokonanie sukcesji, blisko 45% z nich chciałoby przekazać firmę w ciągu najbliższej dekady. Jednak zaledwie 32% wykazuje, iż podjęte zostały w tym kierunku jakieś kroki, co pokazuje, że na niskim poziomie pozostaje świadomość złożoności i czasochłonności procesu przekazania biznesu.

W Małopolsce, a głównie w Krakowie, istnieje **silne środowisko startupów**. Jak wynika z badań prowadzonych rokrocznie przez Fundację Startup Poland, ok. 10% badanych polskich startupów pochodzi z Krakowa. Raport pokazuje też, że 3 miasta: Warszawa, Wrocław i Kraków są w czołówce, jeśli chodzi o lokalizację dla startupów. Małopolska **społeczność startupowa jest bardzo aktywna** – tylko w 2018 roku (wg portalu crossweb.pl) w Krakowie odbyło się ponad 800 wydarzeń organizowanych przez środowiska startupowe i adresowanych do nich, a spotkania networkingowe i wydarzenia branżowe są dla nich najlepszym źródłem pozyskania wiedzy i nawiązania kontaktów biznesowych. Małopolskie startupy specjalizują się głównie w obszarach *big data*, analityka i Internet Rzeczy, na kolejnych miejscach są *fintech* (technologie finansowe), technologie marketingowe oraz produktywność i zarządzanie. Mocno dominują więc technologie informacyjno-komunikacyjne, które są jedną z siedmiu inteligentnych specjalizacji Małopolski.

Na podstawie inwentaryzacji z 2015 roku zidentyfikowano 134 klastry w całej Polsce, w tym 10 w Małopolsce. Dodatkowo w regionie stwierdzono działalność sześciu inicjatyw klastrowych ze 106 zidentyfikowanych w Polsce. **Działalność klastrów** w Polsce napotyka wiele barier, co utrudnia ich funkcjonowanie i rozwój. Najważniejsze wśród nich to **bariery mentalne** (brak kultury współpracy, deficyt zaufania społecznego w sferze publicznej), **organizacyjne** (kształt polskiej gospodarki, w tym w szczególności sektora B+R i systemu finansowania inicjatyw klastrowych), **instytucjonalne** (np. relacje pomiędzy działającymi i potencjalnymi członkami inicjatywy klastrowej a organami administracji samorządowej, rządowej czy instytucjami otoczenia biznesu) oraz **rynkowe** (trendy w globalnej gospodarce, wzrost konkurencyjności itd.). Identyfikowana jest również bariera w postaci braku ugruntowanej, podzielanej definicji klastra/inicjatywy klastrowej oraz nieprzystawalności ich rozumienia przez środowiska akademickie z jednej i administracyjne z drugiej strony. Ponadto, w kontekście wspierania klastrów/inicjatyw środkami publicznymi, barierą jest niezakorzenie ustawowe ich osobowości prawnej.

Epidemia COVID-19 odcisnęła ślady na rozwoju przedsiębiorczości w Małopolsce. W czerwcu 2020 roku wyrejestrowano z rejestru REGON o 48,1% więcej podmiotów niż miesiąc wcześniej. Podmioty z zawieszoną działalnością gospodarczą wg stanu na koniec czerwca 2020 roku stanowiły 10,5% wszystkich zarejestrowanych w Małopolsce firm. Powoli sytuacja się stabilizuje, w porównaniu do maja 2020 roku spadła liczba firm z zawieszoną działalnością, szczególnie w sekcjach zakwaterowania i gastronomii. W obecnym czasie trudno ocenić dalekosiężne skutki sytuacji epidemiologicznej dla rozwoju przedsiębiorczości w regionie – z miesiąca na miesiąc nastroje przedsiębiorców ulegają zmianie, a po najgłębszym lockdownie z okresu marzec – maj 2020 roku i zastrzyku wsparcia w ramach Tarczy Antykrzysowej, powoli stabilizuje się sytuacja przedsiębiorców z różnych branż.

WYZWANIA:

- ➔ Rozwój narzędzi służących wsparciu przedsiębiorczości i promowaniu postaw przedsiębiorczych w Małopolsce, w tym wsparcie startupów.
- ➔ Wsparcie w celu tworzenia i rozwoju inicjatyw współpracy przedsiębiorstw, m.in. klastrów.
- ➔ Wzrost świadomości przedsiębiorców w zakresie sukcesji.
- ➔ Ułatwienie dostępu do zaawansowanych usług dla przedsiębiorstw.
- ➔ Zmniejszanie dysproporcji pod względem liczby podmiotów gospodarczych pomiędzy wschodnią i zachodnią częścią województwa.

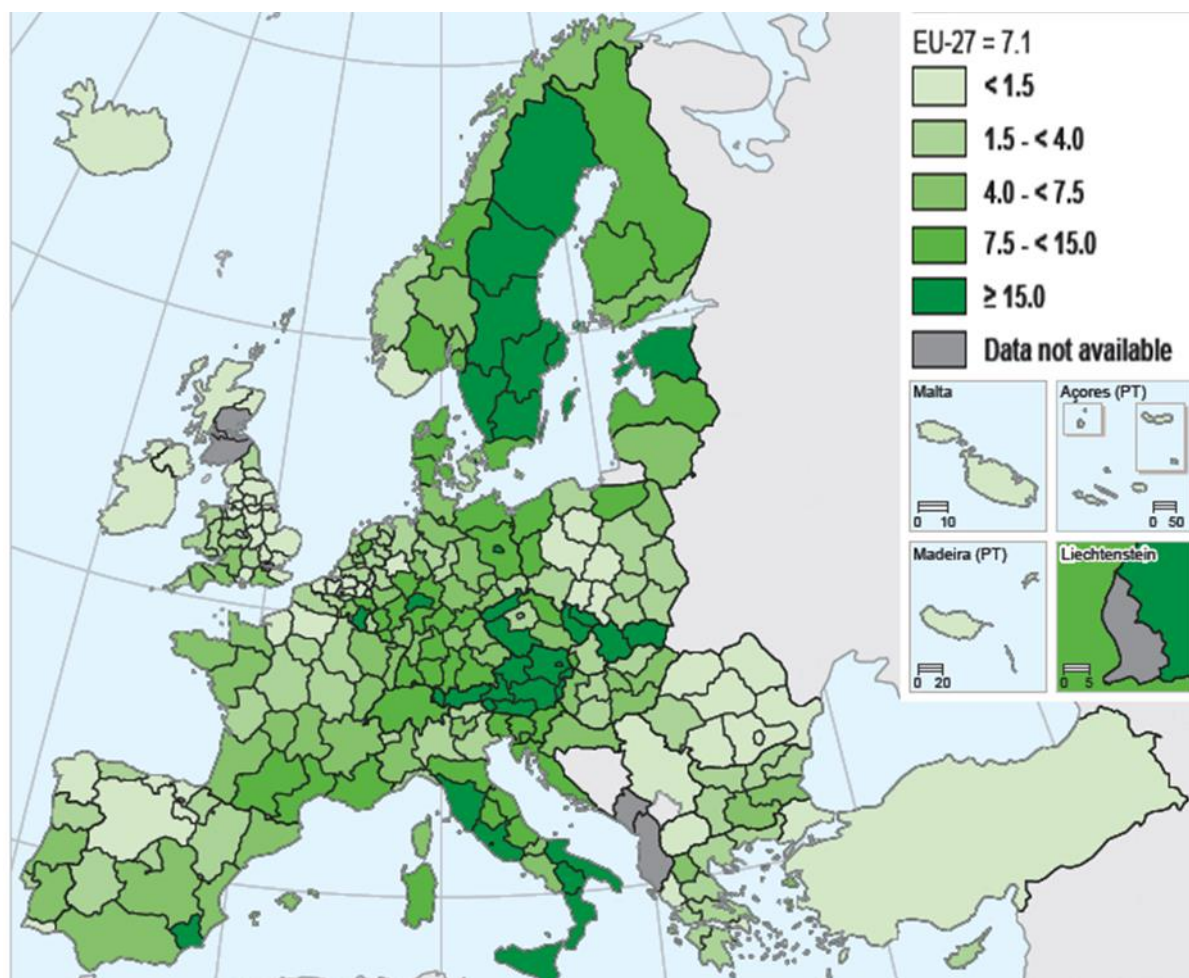
- **Rolnictwo**

W 2019 roku w województwie małopolskim znajdowało się ponad 140 tys. gospodarstw posiadających użytki rolne o łącznej powierzchni prawie 570,9 tys. ha, co stanowiło ok. 4% powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w kraju. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach indywidualnych wynosi 4,1 ha, przy średniej dla Polski 10,5 ha. Na tle innych województw to najniższy wskaźnik, który podkreśla **rozdrobnienie gospodarstw** w województwie. Rozdrobniona struktura agrarna, znaczny poziom zalesienia, nadal niewielki stopień zurbanizowania i dostępu do usług publicznych, wraz z niską dochodowością rolnictwa to warunki, które charakteryzują Małopolskę jako region górski o trudnych warunkach do gospodarowania.

W 2018 roku wartość dodana brutto wypracowana w Małopolsce w sekcji A wg PKD (rolnictwo wraz z rybołówstwem, łowiectwem i leśnictwem) wyniosła 1,7 mld zł, co ulokowało Małopolskę dopiero na 11. pozycji w Polsce. Udział małopolskiego rolnictwa w roślinnej produkcji krajowej jest niewielki i z roku na rok spada. Wyróżniają się w tym przypadku jedynie znane od lat produkty związane z wojewódzkimi „centrami specjalizacji”, czyli produkcja warzywnicza i owocowa. Stosunkowo nową, aktualnie rozwijającą się i docenianą gałęzią małopolskiego rolnictwa jest uprawa winorośli i produkcja wina. Region znajduje się na czele rankingu województw opracowanego w oparciu o liczbę działających winnic (64). Po Małopolsce są lubuskie i dolnośląskie (po 37 winnic). W oparciu o dynamiczny rozwój branży powstał szlak tematyczny dziedzictwa kulturowego regionu pod nazwą Małopolski Szlak Winny.

Udział powierzchni upraw ekologicznych w uprawach rolniczych ogółem w Małopolsce jest znacznie niższy niż średnia unijna, która wynosi 7,1% (najwyższy udział jest w regionie Salzburg – ponad 50%).

Mapa 18. Udział powierzchni upraw ekologicznych w uprawach ogółem w 2016 roku (%) – Małopolska na tle UE



Źródło: Eurostat

Pod względem liczby **gospodarstw ekologicznych** województwo małopolskie w 2009 roku zajmowało 1. miejsce w Polsce (2197 gospodarstw). Od 2009 roku notuje się **spadek liczby producentów** produkcji rolnej – w 2019 roku w Małopolsce było już tylko 721 gospodarstw ekologicznych (9. miejsce w Polsce, w 2017 roku – 934, w 2018 roku – 770). Zwiększyła się natomiast średnia wielkość gospodarstwa ekologicznego z 7,5 ha w 2009 roku do 13,52 ha w 2019 roku. Przyczyną spadku liczby gospodarstw ekologicznych są duże wymagania formalne stawiane rolnikom ekologicznym oraz niewielkie korzyści finansowe uzyskiwane w formie dopłat przez drobne gospodarstwa rolne. Pomimo wzrastającego zapotrzebowania na naturalną żywność, eko-gospodarstw jest coraz mniej, co związane jest m.in. z niewystarczająco rozwiniętą dystrybucją ekologicznej żywności oraz z wymogami dotyczącymi sprzedaży produktów z gospodarstw ekologicznych.

W województwie małopolskim rozwija się **przetwórstwo rolno-spożywcze** oparte na małych, lokalnych, często rodzinnych zakładach, realizowane jako działalność marginalna, lokalna i ograniczona (MLO). W celu rozwoju przetwórstwa, a tym samym rynku żywności naturalnej, a także podniesienia atrakcyjności kulinarnej regionu i wzmocnienia jego tożsamości, w 2014 roku utworzona została Sieć Dziedzictwo Kulinarne Małopolska, będąca częścią Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne. Sieć regionalna liczy 43 członków (stan na 15.10.2020r.) Efektywnie rozwija się produkcja i dystrybucja produktów tradycyjnych i regionalnych. Do końca lipca 2020 roku na **Liście Produktów Tradycyjnych** znalazły się 224 specjały z terenu województwa małopolskiego. Z kolei liczba produktów pochodzących z województwa małopolskiego, wpisanych do unijnego Rejestru Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności wynosi obecnie 15.

Żywność ekologiczna i tradycyjna nie będzie mogła być wytwarzana bez tradycyjnych odmian roślin, należy więc zwrócić uwagę na utrzymanie zasobów endogennych regionu w tym zakresie. W tym celu powstał Małopolski Bank Genów Roślin Uprawnych (MBGRU), w którego kolekcji znajduje się obecnie 55 obiektów – roślin stanowiących historyczne dziedzictwo kultury rolnej regionu. Biorąc pod uwagę wyjątkową wartość kulturową rodzimych odmian roślin ogrodniczych zebranych na terenie Małopolski, w tym warzywniczych (ok. 300), sadowniczych (ok. 200), ozdobnych (ok. 200), przyprawowych i leczniczych (ok. 150) i bogatych zasobów dziedzictwa kultury rolnej regionu, konieczne jest opracowanie bazy zasobów genowych Małopolski. Przebadanie wartości użytkowej lokalnych form uprawnych roślin, którym m.in. zajmuje się MBGRU jest formą wsparcia gospodarstw ekologicznych promujących regionalne dziedzictwo agrarne i sposobem na dywersyfikację produktów tradycyjnych. Odtwarzanie i popularyzacja uprawy odmian regionalnych w gospodarstwach tradycyjnych i ekologicznych Małopolski, w połączeniu z elementami ochrony przyrody i krajobrazu, jest podstawą zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz pomocą w rozwiązywaniu problemów społecznych i ekonomicznych mieszkańców wsi.

Gospodarcza aktywność mieszkańców wsi województwa małopolskiego kształtuje się na poziomie przekraczającym średnią krajową, ale jest bardzo zróżnicowana lokalnie. Najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości występuje w powiecie krakowskim i tatrzańskim, najmniejszy natomiast w powiecie tarnowskim i dąbrowskim. Specyfiką obszarów wiejskich Małopolski jest bardzo dobrze rozwinięty sektor rzemiosła i rękodzielnictwa ludowego. Jedną z najważniejszych form dywersyfikacji dochodów ludności wiejskiej są usługi agroturystyczne, gdyż region posiada bardzo korzystne warunki do rozwoju turystyki i agroturystyki.

WYZWANIA:

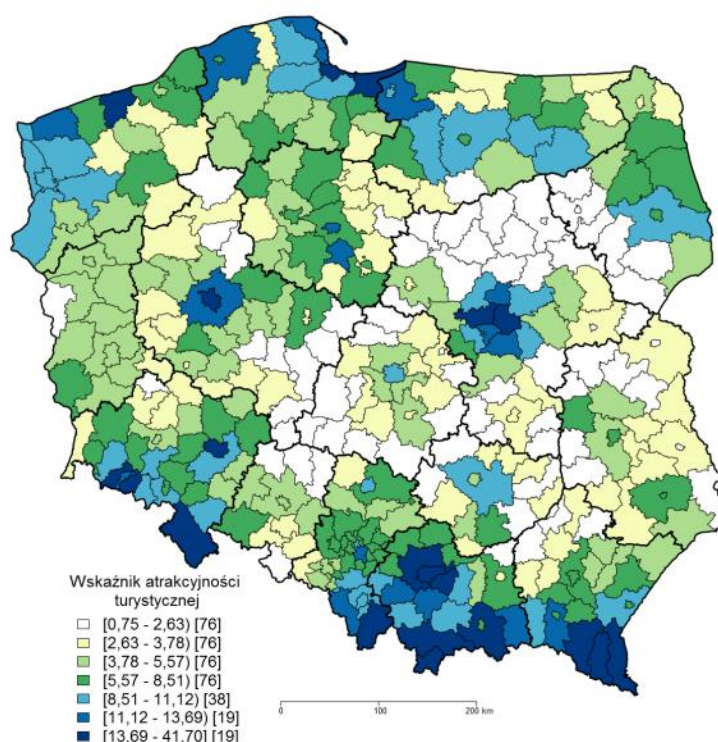
- ➔ Zwiększenie konkurencyjności i innowacyjności rolnictwa Małopolski.
- ➔ Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego opartego na małych lokalnych zakładach, produkującego żywność wysokiej jakości, także ekologiczną i funkcjonalną, oraz promocja krótkich kanałów jej dystrybucji.
- ➔ Dywersyfikacja dochodów mieszkańców wsi i wzrost ich aktywności gospodarczej.
- ➔ Podtrzymanie produkcyjnych funkcji drobnych gospodarstw rolniczych.
- ➔ Zachowanie bezpieczeństwa żywnościowego Małopolski i bezpieczeństwa żywności produkowanej w regionie.
- ➔ Wsparcie gospodarstw ekologicznych i tradycyjnej produkcji żywności oraz zachowania tradycyjnych endogenicznych odmian roślin.

Turystyka

Małopolska jest regionem posiadającym wyjątkowe, w skali kraju i Europy, zasoby kulturowe. W oparciu o ten unikatowy potencjał budowana jest atrakcyjna oferta sektora kultury, która odgrywa niebagatelną rolę w rozwoju turystyki oraz przemysłów czasu wolnego, a tym samym w rozwoju gospodarczym województwa, i decyduje o konkurencyjności regionu. Drugim niewątpliwym atutem Małopolski, w oparciu o który rozwija się turystyka, jest jej wyjątkowe położenie geograficzne, zróżnicowanie pod względem ukształtowania krajobrazu oraz atrakcyjności walorów przyrodniczo-krajobrazowych.

W przedstawionej przez GUS w 2017 roku *Analizie walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia* województwo małopolskie zostało ocenione jako najbardziej atrakcyjne turystycznie województwo w kraju, a aż 6 JST z Małopolski znalazło się w pierwszej piętnastce najbardziej atrakcyjnych powiatów w Polsce.

Mapa 19. Atrakcyjność turystyczna powiatów w 2016 roku



Źródło: *Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia*, GUS, Warszawa 2017

W oparciu o unikatowe walory kulturowe i przyrodnicze w Małopolsce rozwija się wiele **szlaków tematycznych**, prezentujących i promujących różnorakie aspekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, zróżnicowanych tematycznie oraz o różnym stopniu rozwoju i animacji, w tym: 6 szlaków międzynarodowych, 7 szlaków ponadregionalnych, ponad 30 szlaków regionalnych, blisko 100 turystycznych tras miejskich, blisko 10 tys. km wyznaczonych szlaków turystycznych.

Do najważniejszych szlaków i tras tematycznych związanych z zabytkami, dziedzictwem kulturowym, w tym z dziedzictwem niematerialnym zaliczyć należy m.in. Szlak Architektury Drewnianej – jeden z najbardziej rozpoznawalnych szlaków dziedzictwa w Polsce (ponad 1,5 tys. km oznakowanych dróg i 253 obiekty), Szlak Orlich Gniazd, Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni czy Małopolską Trasę UNESCO.

Województwo małopolskie to także region o dużym **bogactwie miejsc kultu religijnego**. Znajduje się tu wiele sanktuariów, które przyciągają pielgrzymów z całego świata. W ostatnich latach rozwija się turystyka religijna wokół takich miejsc jak: ośrodek kultu Miłosierdzia Bożego w Krakowie – Łagiewnikach, Wadowice – miejsce urodzin Karola Wojtyły – papieża św. Jana Pawła II, miejsca kultu maryjnego z największymi w: Kalwarii Zebrzydowskiej, Czernej, Tarnowie, Tuchowie, Ludźmierzu, Krzeptówkach, Opactwa Cystersów w Szczyrzycu i Krakowie – Mogile

czy Sanktuarium Grobu Bożego w Miechowie oraz liczne szlaki papieskie związane z miejscami pobytu i pielgrzymek Papieża–Polaka do Polski i Małopolski. Kraków i Małopolska były również miejscem Światowych Dni Młodzieży w 2016 roku, w których udział wzięło 3 mln osób.

Województwo małopolskie wyróżnia się wśród innych regionów w Polsce **największą długością sieci wytyczonych szlaków turystycznych**. W związku z rozwiniętą bazą turystyczną, atrakcyjnymi górami, licznymi parkami narodowymi i krajobrazowymi oraz obiektami dziedzictwa narodowego, w granicach województwa znajduje się aż 9,4 tys. km szlaków turystycznych, w tym aż 3,4 tys. km szlaków pieszych górskich, 2,5 tys. km szlaków konnych oraz 1,8 tys. km szlaków rowerowych. W skali kraju odnotowano istnienie szlaków o łącznej długości 78,1 tys. km. Małopolskie szlaki turystyczne stanowiły zatem prawie 12% ogółu krajowego.

Dzięki różnorodności ukształtowania terenu Małopolska posiada wyjątkowo **dogodne warunki do rozwoju turystyki aktywnej i rekreacyjnej**. Dlatego też w województwie realizowany jest projekt budowy sieci regionalnych tras rowerowych VeloMałopolska, który połączy najciekawsze turystycznie i przyrodniczo miejsca w regionie i ułatwi bezpieczny dojazd na rowerze do szlaków rowerowych. Docelowo rowerzyści będą mogli skorzystać z prawie 1 tys. km dobrze oznakowanych 8 tras o europejskim standardzie. Do końca 2019 roku oddano do użytku 438 km zaplanowanych tras. Sieć VeloMałopolska stanowi szkielet pozwalający na dołączenie do niego kolejnych ścieżek, realizowanych przez poszczególne gminy i powiaty. Południe regionu, w tym pasma górskie Tatr, Beskidów i Pienin, to popularne obszary do uprawiania pieszej turystyki górskiej i sportów zimowych, a dzięki wyżynnemu i górskiemu ukształtowaniu terenu Małopolska posiada dobre warunki do rozwoju wszelkich form turystyki kwalifikowanej oraz sportów ekstremalnych.

Ze względu na szczególne walory klimatyczne, przyrodnicze i krajobrazowe, a także bogactwo naturalnych surowców leczniczych, Małopolska to także, obok Dolnego Śląska, drugi wiodący region **oferty uzdrowiskowej** w Polsce. W województwie znajduje się 11 obszarów spełniających wymagania zawarte w ustawie o lecznictwie uzdrowiskowym. Lecznictwo uzdrowiskowe prowadzone jest w 47 zakładach uzdrowiskowych, które stanowią 17,7% ogólnopolskiej bazy obiektów uzdrowiskowych.

Ważnym kierunkiem podróży do województwa jest **turystyka biznesowa**. Kraków, jako znany ośrodek akademicki i miejsce grupujące centra naukowe i outsourcingowe, jest bardzo atrakcyjnym miejscem do organizowania międzynarodowych konferencji, spotkań, kongresów, targów i wystaw. Stolica regionu oferuje rozbudowaną bazę kongresowo-konferencyjną i noclegową oraz dobrą dostępność komunikacyjną, które sprawiają, że w mieście z powodzeniem rozwija się przemysł spotkań. Baza ta równocześnie uzupełnia i podnosi jakość oferty w regionie oraz stymuluje do rozwoju w tym zakresie także inne miejsca w Małopolsce.

Wyróżniające województwo małopolskie bogactwo kulturowe, krajobrazowe oraz przyrodnicze sprawia, że Małopolska jest jednym z najbardziej popularnych turystycznych regionów w Polsce. Od wielu lat liczba osób wybierających małopolskie destynacje stale wzrasta. Według szacunków **wielkość ruchu turystycznego** w Małopolsce w 2019 roku osiągnęła kolejny rekordowy poziom – 17,9 mln osób i była ona o 6,4% wyższa w stosunku do roku poprzedniego. Wzrosła zarówno liczba odwiedzających z Polski (do 14,1 mln osób), jak i z zagranicy (do 3,8 mln osób). Niemal 78% ogółu odwiedzających Małopolskę w 2019 roku stanowili turyści (13,86 mln osób), czyli goście nocujący w regionie. W 2019 roku wzrost objął także drugą grupę odwiedzających – gości jednodniowych. Ich liczba osiągnęła wielkość 4 mln osób, stanowiąc ponad 22% całego przyjazdowego ruchu turystycznego. Zwiększenie w grupie jednodniowych odwiedzających wystąpiło zarówno w przypadku gości z zagranicy, jak i odwiedzających z Polski.

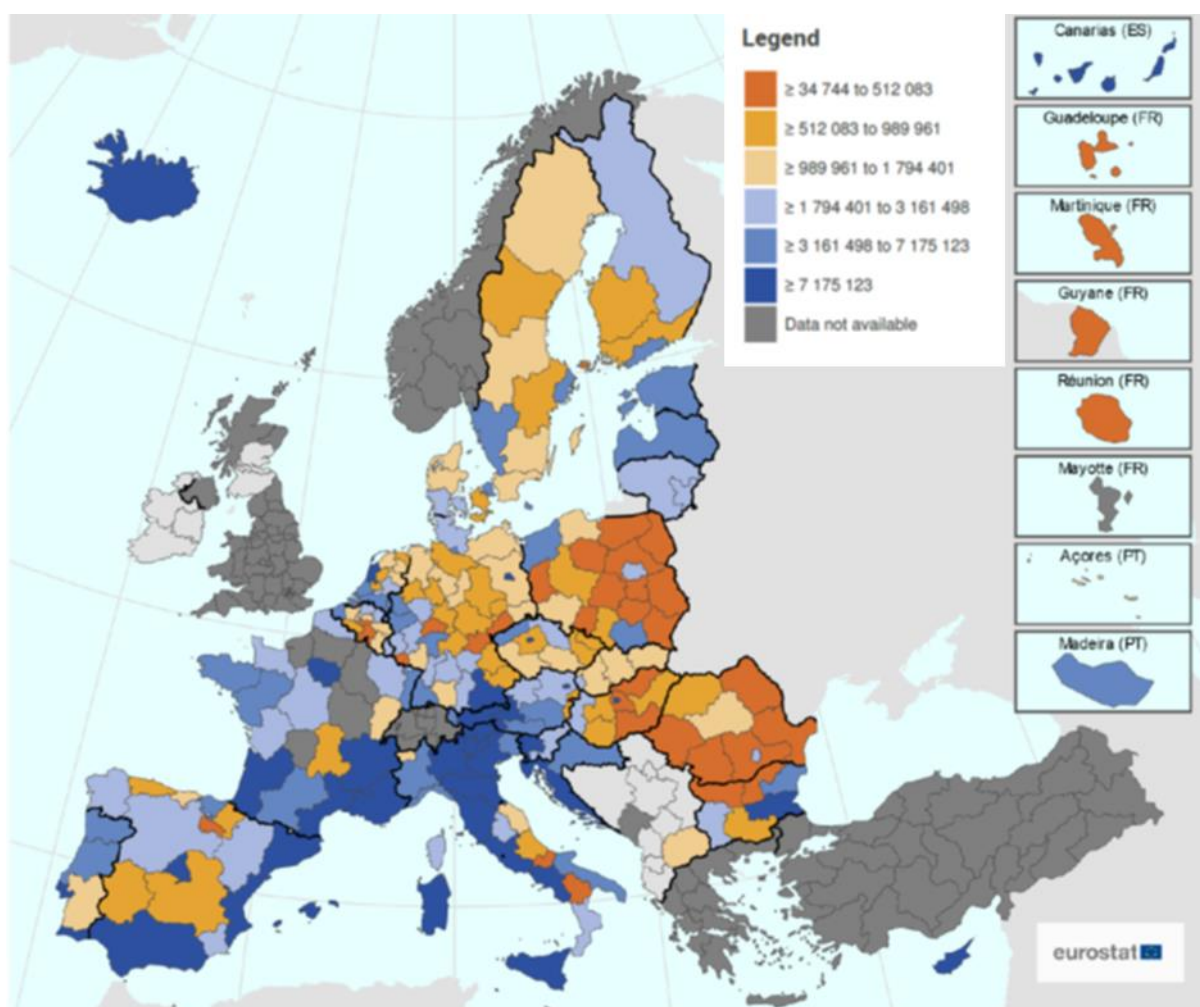
Szacunkowe wpływy Małopolski (w rozumieniu podmiotów funkcjonujących w regionie, które w ten czy inny sposób obsługiwały uczestników ruchu turystycznego) wyniosły w 2019 roku 15,2 mld zł i były wyższe o 6% w stosunku do roku poprzedniego.

Wraz z rozwojem turystyki zwiększa się także **baza noclegowa** regionu. Turyści mieli w 2019 roku do dyspozycji 1546 turystycznych obiektów noclegowych z 104,9 tys. miejsc noclegowych. Obiekty hotelowe stanowiły 36,7% bazy noclegowej województwa i oferowały 52,7% miejsc noclegowych, z czego najwięcej było hoteli i pensjonatów. Wszystkie hotele w województwie dysponują łącznie 45,5 tys. miejsc. Poza obiektami hotelarskimi największą

liczbę miejsc noclegowych oferując pokoje gościnne/kwatery prywatne (14,0 tys.). Największa liczba obiektów noclegowych zlokalizowana jest na terenie Krakowa i powiatu tatrzańskiego – miejsc, które cieszą się największą popularnością wśród turystów.

W turystycznych obiektach noclegowych w regionie udzielono w 2019 roku 14,6 mln noclegów, z czego 4,1 mln turystom zagranicznym. Wielkości te należą do najwyższych w kraju i można je porównywać jedynie z osiąganymi przez województwo zachodniopomorskie, gdzie ilość udzielonych noclegów ogółem była nieznacznie wyższa niż w Małopolsce. Pod względem korzystania z noclegów przez obcokrajowców województwo małopolskie osiągnęło natomiast najwyższy wskaźnik w kraju plasując się przed Pomorzem Zachodnim. W porównaniu z regionami Unii Europejskiej noclegi udzielone w 2019 roku turystom zagranicznym stawiają Małopolskę na 85 miejscu. W porównaniu do liderów, tj. Wysp Kanaryjskich (prawie 84 mln noclegów), czy kontynentalnego regionu Jadranska Hrvatska (Chorwacja) z 80,5 mln udzielonych obcokrajowcom noclegów, województwo małopolskie prezentuje się dosyć skromnie, widoczny jest jednak jego znaczny potencjał.

Mapa 20. Liczba noclegów udzielona obcokrajowcom w 2019 roku



Źródło: Eurostat

Widoczna od lat stała tendencja wzrostowa ruchu turystycznego w Małopolsce została gwałtownie zahamowana na skutek epidemii COVID-19. W okresie od marca do maja 2020 roku w regionie całkowicie zanikł ruch turystyczny, zarówno w turystyce krajowej, jak i zagranicznej. Od czerwca 2020 roku obserwujemy bardzo powolny powrót gości do regionu, ale nawet w optymistycznym scenariuszu wydarzeń, nakreślonym w badaniu przeprowadzonym przez Małopolską Organizację Turystyczną, strata dla Małopolski w 2020 roku w stosunku do

roku 2019 z powodu COVID-19 wyniesie 8,9 mld zł. Ostrożne szacunki zakładają wznowienie zagranicznego ruchu turystycznego w Małopolsce od sierpnia 2020 roku na poziomie ok. 20% i jego utrzymanie z miesięcznym skokiem, co 10% do grudnia 2020 roku. Natomiast ruch turystyczny krajowy powinien odrodzić się na poziomie 50% od maja 2020 roku i utrzymywać z miesięcznym skokiem, co 10% do grudnia 2020 roku. Niestety, druga fala epidemii, która stała się faktem, może spowodować utrzymanie raczej negatywnych scenariuszy i pogłębienie straty finansowej dla gospodarki turystycznej w Małopolsce.

WYZWANIA:

- ➔ Odbudowa strumienia ruchu turystycznego w Małopolsce na poziomie roku 2019.
- ➔ Wydłużenie czasu pobytu turysty w województwie oraz ukierunkowanie jego zainteresowania na nowe obszary.
- ➔ Rozwinięcie konkurencyjnych, markowych produktów turystycznych o charakterze regionalnym przy równoczesnym kształtowaniu lokalnych marek bazujących na walorach kulturowych i przyrodniczych Małopolski.
- ➔ Rozwój oferty zrównoważonej turystyki, przyjaznej środowisku i oszczędzającej jego zasoby.
- ➔ Stworzenie zintegrowanego, efektywnego systemu koordynacji promocji i zarządzania turystyką.
- ➔ Zwiększenie satysfakcji turystów dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii i ulepszeniu dostępu do informacji turystycznej.

Transport

Infrastruktura komunikacyjna stanowi kluczowy czynnik rozwoju regionu oraz przyczynia się do zmniejszania dysproporcji wewnątrzregionalnych. Wymaga ona stałej rozbudowy i dostosowania do zmieniających się potrzeb i wyzwań.

W latach 2008–2018 w Małopolsce **wzrosła długość dróg publicznych** o nawierzchni twardej o 14,6% (1,8 p. p. poniżej średniej krajowej) z 22 561 km w 2008 roku **do 25 845 km** w 2018 roku, w tym najbardziej dróg gminnych (o 22,77%), a następnie: krajowych (7,24%), powiatowych (1,44%) i wojewódzkich (0,04%).

Przez teren Małopolski przebiega autostrada A4, zapewniająca dobre skomunikowanie na osi wschód–zachód (długość dróg autostradowych wzrosła z 43,96 km w 2010 roku do 101,76 km w 2019 roku). Województwo nie ma natomiast dobrego połączenia drogą ekspresową na osi północ–południe (długość dróg ekspresowych wynosiła zaledwie 31 km w 2019 roku), a w latach 2010–2019 powstało w Małopolsce zaledwie 9,2 km drogi ekspresowej. Ponadto, w związku z bardzo dużym natężeniem ruchu na trasie Brzesko – Nowy Sącz – granica państwa, potrzebne jest wybudowanie na tym odcinku drogi ruchu przyspieszonego. Budowa drogi na trasie Kraków – granica województwa świętokrzyskiego oraz na odcinku Brzesko – Nowy Sącz – granica państwa została wpisana do Programu Budowy Dróg Krajowych na lata 2014–2023 (z perspektywą do 2025 roku). W celu poprawy układu drogowego potrzebna jest także budowa drogi ekspresowej Tarnów – Kielce oraz Kraków – Bielsko-Biała.

Pod względem **gęstości dróg** o twardej nawierzchni (170,2 km na 100 km² w 2018 roku) Małopolska zajmuje od 2008 roku **2. miejsce** w kraju, za województwem śląskim. Wynika to głównie z górskiego charakteru 1/3 powierzchni regionu i trudnej dostępności obszaru.

Wyposażenie w infrastrukturę i **jej stan techniczny** są kluczowymi czynnikami wpływającymi na rozwój transportu. Warto zwrócić uwagę, że w Małopolsce zmniejszył się odsetek dróg krajowych w stanie dobrym (w latach 2011–2018 z 58,1% do 44,1%), natomiast wzrósł odsetek dróg wojewódzkich w stanie dobrym (w latach 2010–2017 z 51% do 55%). Niemniej jednak tylko nieco ponad połowa dróg krajowych i wojewódzkich jest w dobrym stanie, co wiąże się z bardzo **dużym natężeniem ruchu** na drogach krajowych (2. miejsce w kraju) i wojewódzkich (1. miejsce) – jak wynika z Generalnego Pomiaru Ruchu, zarówno w 2010, jak i 2015 roku. Wpływa to na konieczność remontu infrastruktury drogowej. W Małopolsce na koniec 2018 roku wskaźnik łącznych potrzeb remontowych na drogach krajowych (długość sieci w stanie złym i niezadowolającym w stosunku do długości sieci zarządzanej w województwie) wynosił 0,56 (średnia dla Polski 0,39) i plasował województwo na 6. pozycji.

Mapa 21. Średni dobowy ruch roczny pojazdów silnikowych na sieci dróg krajowych i wojewódzkich w 2015 roku w województwie małopolskim (wycinek)



Źródło: opracowanie na podstawie: *Generalny Pomiar Ruchu na drogach krajowych i wojewódzkich w roku 2015*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Warszawa 2016

W Małopolsce, dzięki znacznemu nasyceniu przewoźników oraz stosunkowo gęstej sieci linii komunikacyjnych, **przewozy drogowe (autobusy i busy)** stanowią ważny segment rynku przewozów pasażerskich. Nadal jednak występują obszary o ograniczonej dostępności transportowej, szczególnie na północy województwa i na terenach przygranicznych. Problemem jest również wysłużony tabor, niedostosowany do obsługi osób z niepełnosprawnościami. O przewadze konkurencyjnej tego rodzaju transportu przesądza oferowany czas dojazdu, duża elastyczność rozkładu jazdy oraz poziom stosowanych cen. Nie występują tu jednak bilety zintegrowane lub uprawniające pasażera do korzystania z jednego biletu u kilku przewoźników. Ważnym aspektem wpływającym na atrakcyjność oferty są również otrzymywane przez przewoźników z budżetu państwa dopłaty do biletów ulgowych.

Jednym z kluczowych elementów rozwoju transportu publicznego jest rozwój transportu kolejowego. W latach 2008–2018 w Małopolsce **długość eksploatowanych linii kolejowych** zmniejszyła się o 2% z 1108 km do **1086 km**. Pod względem długości linii kolejowych pozycja Małopolski uległa w 2018 roku poprawie względem roku 2008 (wzrost z 10. pozycji na 8.), co ukazuje pogarszającą się tendencję na poziomie krajowym. Najważniejsze inwestycje na liniach kolejowych przebiegających przez Małopolskę zostały ujęte w *Krajowym Programie Kolejowym do 2023 roku*. Trwające obecnie duże inwestycje infrastrukturalne poprawią dostępność komunikacyjną oraz zwiększą częstotliwość wybierania tego środka transportu w codziennych podróżach Małopolan. Większość linii kolejowych w regionie objęta została robotami budowlanymi w różnym zakresie: od głębokiej modernizacji po prace remontowe. **Wskaźnik wykorzystania kolei** w przewozie osób (wyliczony na podstawie liczby pasażerów kolei w 2019 roku oraz liczby mieszkańców w województwie) wynosił 4,7% (4 p. p. poniżej średniej dla Polski) i sytuował Małopolskę dopiero na 9. pozycji w kraju. W latach 2014–2018 w Małopolsce **ponad dwukrotnie wzrosła liczba pasażerów przewiezionych koleją**. W roku 2014 Samorząd Województwa powołał spółkę Koleje Małopolskie. Przewoźnik ten obsługuje najwięcej pociągów na liniach Szybkiej Kolei Aglomeracyjnej. W latach 2015–2019 liczba przewiezionych pasażerów przez Koleje Małopolskie wzrosła z 1,8 mln do 6,5 mln, co świadczy o dużym potencjale rozwoju pasażerskiego transportu kolejowego w regionie (tak duży wzrost liczby pasażerów w tym okresie plasuje spółkę w czołówce w kraju). Szybka Kolej Aglomeracyjna obsługuje trzy trasy: SKA1 Wieliczka Rynek Kopalnia – Kraków Lotnisko, SKA2 Kraków – Miechów – Sędziszów, SKA3 Kraków – Tarnów. Natomiast do najmniej uczęszczanych tras należą linie, gdzie uruchamiane są wyłącznie po dwa kursy w piętki

i niedziele, kiedy jest najwięcej podróżnych. Do takich linii zaliczają się: Kraków – Jasło (14 tys. podróżnych w 2019 roku), Rzeszów – Gorlice (3 tys. podróżnych), Sucha Beskidzka – Żywiec (8 tys. podróżnych) oraz linia transgraniczna Muszyna – Poprad – Tatry, na której w 2019 roku uruchomione zostały pociągi tylko w wakacyjne weekendy (skorzystało z nich ponad 3 tys. podróżnych).

W zorganizowanych przez Województwo Małopolskie usług przewozowych skorzystało w 2019 roku 11,95 mln pasażerów (w tym 5,19 mln przewiozła Spółka POLREGIO, 6,53 mln Spółka Koleje Małopolskie, 230 tys. Spółka Koleje Śląskie). Mimo, że ogólna liczba przewiezionych w Małopolsce pasażerów spadła, to Koleje Małopolskie zanotowały wzrost o 100 tys., w stosunku do 2018 roku. Ogólny spadek spowodowany był kumulacją remontów na liniach kolejowych, w tym realizacją projektu „Prace na linii kolejowej E 30 na odcinku Kraków Główny Towarowy – Rudzice wraz z dobudową torów linii aglomeracyjnej”.

Tabela 3. Zestawienie liczby przewiezionych pasażerów na liniach SKA (w mln)

TRASA		LICZBA PRZEWIEZIONYCH PASAŻERÓW (MLN)				
		2015	2016	2017	2018	2019
SKA1	Wieliczka Rynek Kopalnia – Kraków Lotnisko	1,62	3,40	3,64	2,51	2,58
SKA2	Kraków Główny – Miechów – Sędziszów	0,89	1,33	1,70	2,31	2,18
SKA3	Kraków – Tarnów	-	-	3,21	3,32	3,29

Źródło: opracowanie na podstawie danych Departamentu Infrastruktury Drogowej i Transportu UMWM

Podhalańska Kolej Regionalna jest inicjatywą powstałą we współpracy POLREGIO z Urzędem Marszałkowskim Województwa Małopolskiego i samorządami terytorialnymi. W ciągu dnia oferuje 16 połączeń w kierunku Zakopanego i tyle samo w kierunkach przeciwnych ze średnio codziennym cyklem kursowania. W 2019 roku pociągi kursujące na Podhalańskiej Kolei Regionalnej przewiozły 392 tys. podróżnych. W 2018 roku było to 265 tys. pasażerów (są to dane za okres 27.04–31.12, gdyż kolej uruchomiona została 27.04.2018 roku). Rozwiązaniem zachęcającym do częstszego korzystania z Szybkiej Kolei Aglomeracyjnej jest **rozwój systemu Małopolskiej Karty Aglomeracyjnej** integrującej usługi transportowe i umożliwiającą integrację taryfową oraz optymalizację pod względem multimodalnych przewozów.

Rozwój **elektromobilności** w Polsce napotyka bariery. Pierwsze elektryczne samochody osobowe zostały zarejestrowane w 2011 roku. Według Polskiego Stowarzyszenia Paliw Alternatywnych w Polsce w 2020 roku (stan na 30.04) zarejestrowanych było 11 132 samochodów elektrycznych. Jak wynika z raportu *Analiza stanu rozwoju oraz aktualnych trendów rozwojowych w obszarze elektromobilności w Polsce*, podstawową barierą rozwoju elektromobilności jest niewystarczająca infrastruktura ładowania pojazdów elektrycznych, co powoduje, że samochód elektryczny staje się zasadniczo autem miejskim (w Polsce jest ok. 1 tys. sztuk ładowarek, z czego w Krakowie funkcjonuje ok. 50 stacji i jest to 4. miejsce wśród miast z największą liczbą stacji ładowania, po Warszawie, Katowicach i Gdańsku). Potencjalnych nabywców zniechęcają wyższe koszty zakupu pojazdu elektrycznego w stosunku do spalinowego, obawy związane z ewentualnymi kosztami i miejscem serwisowania pojazdów, a także przyszłymi kosztami wymiany baterii. Brakuje również edukacji i działań promocyjnych, które uświadomiłyby korzyści płynące z użytkowania pojazdów elektrycznych, ale także instalowania infrastruktury ładowania takich pojazdów. Do rozwoju elektromobilności mogą przyczynić się samorządy, które wykazują duże zainteresowanie wprowadzaniem zeroemisyjnych pojazdów w transporcie publicznym. W Polsce jeździ 237 w pełni elektrycznych autobusów (dane z I kwartału 2020 roku). W Krakowie autobusy elektryczne są eksploatowane od 2014 roku. W I kwartale 2020 roku MPK Kraków dysponowało 27 autobusami elektrycznymi. W planie jest zakup kolejnych 50 pojazdów dla Krakowa oraz 2 autobusy dla Miechowa. Rozwój tego sektora będzie istotnie uzależniony od wprowadzenia szeroko dostępnych źródeł wsparcia finansowania inwestycji w nowoczesny tabor pojazdów i obsługującą go infrastrukturę do ładowania.

Ruch transgraniczny między Małopolską a Republiką Słowacką nie wykazuje silnego natężenia głównie ze względu na słabą jakość infrastruktury (brak połączeń drogowych o parametrach ruchu przyspieszonego).

Najpopularniejsze jest przejście graniczne na drodze krajowej DK nr 7 w Chyżnem, a w transporcie kolejowym – przejście w Leluchowie na linii nr 96 Muszyna – Plavec. Ważnym ograniczeniem w ruchu transgranicznym jest fakt, iż tylko na przejściu w Chyżnem ruch odbywa się bez ograniczeń tonażowych. Na pozostałych przejściach granicznych (Winiarczykówka – Bobrov, Chochołów – Sucha Hora, Łysa Polana – Tatraska Javorina, Jurgów – Podspady, Leluchów – Circ, Muszynka – Kurov, Konieczna – Becherov) obowiązuje ograniczenie do 7,5 tony. Województwo Małopolskie we współpracy z lokalnymi samorządami oraz z odpowiednimi jednostkami administracyjnymi położonymi na terytorium Republiki Słowackiej podjęło działania mające na celu uruchomienie pasażerskich autobusowych przewozów użyteczności publicznej w strefie transgranicznej. Celem Samorządu Województwa jest stworzenie spójnej sieci połączeń, umożliwiających sprawne przemieszczanie się po tym obszarze.

Dynamicznie rozwija się **ruch pasażerski** w MPL Kraków–Balice. W 2008 roku odprawiono tam 2,9 mln pasażerów, a w 2018 roku – 6,8 mln (ponad dwukrotny wzrost). W 2019 roku liczba pasażerów wzrosła do 8,4 mln (wzrost o 24% w stosunku do 2018 roku). Krakowski port lotniczy zajmuje 2. miejsce w kraju pod względem liczby odprawionych pasażerów (po lotnisku Chopina w Warszawie), a udział podkrakowskiego lotniska w całym pasażerskim ruchu lotniczym wzrósł z 14% w 2008 roku do 14,7% w 2018 roku. Bezpośredni obszar oddziaływania lotniska Kraków Airport obejmuje ok. 7,9 mln mieszkańców w promieniu 100 km od Krakowa, co odpowiada czasowi dojazdu ok. 90 minut do lotniska. Do dalszego rozwoju lotniska niezbędna jest poprawa jego dostępności drogowej, w tym modernizacja węzła drogowego (autostrada, droga wojewódzka, wjazdy do portu lotniczego).

Wykres 14. Ruch pasażerski w MPL Kraków-Balice. Statystyki miesięczne w 2019 i 2020 roku



Źródło: www.krakowairport.pl

W styczniu i lutym 2020 roku liczba pasażerów była o wiele wyższa niż w analogicznym okresie 2019 roku. Wszystko zmieniło się po wybuchu epidemii COVID-19. Już w marcu 2020 roku liczba pasażerów była o 41,5% niższa niż w marcu 2019 roku. W okresie kwiecień–sierpień 2020 roku przewieziono 529 548 pasażerów, podczas gdy w analogicznym okresie 2019 roku było to 3 783 459 pasażerów (spadek o 86,0%).

W transporcie towarowym w 2018 roku największy udział miał transport samochodowy (85,5%). Transport kolejowy stanowił jedynie 11,4% całego transportu towarowego. W stosunku do 2017 roku był to wzrost odpowiednio o 4,2% i 7,2%. **Transport intermodalny**, łączący dwa lub więcej rodzajów transportu w jeden system, jest **slabo rozwinięty w Małopolsce**. Na terenie Polski w 2018 roku zlokalizowanych było 35 aktywnych terminali, tj.

o 5 więcej niż w roku 2017. W Małopolsce w 2018 roku znajdowały się tylko 2 terminale: we Włosienicy w gminie Oświęcim oraz w Brzesku, dlatego udział województwa w przewozie ładunków kontenerowych był niewielki. W sektorze przewozów intermodalnych, który jest najbardziej wrażliwy na globalne zmiany, wskutek wybuchu epidemii COVID-19 w porównaniu z pierwszym kwartałem 2019 roku w 2020 roku odnotowano spadek na poziomie prawie 6% (w 2019 roku w stosunku do 2018 roku wzrost był dwucyfrowy).

Do nowych zjawisk w transporcie można zaliczyć *carsharing*, który polega na wspólnym użytkowaniu samochodów osobowych. Samochody są udostępniane użytkownikom za opłatą przez operatorów floty pojazdów (różne spółki, agencje publiczne, spółdzielnie, stowarzyszenia, grupy osób fizycznych). W Małopolsce usługa jest dostępna w Krakowie, Nowym Sączu, Skawinie, Tarnowie, Wieliczce i Zakopanem.

WYZWANIA:

- ➔ Uzupełnienie sieci dróg krajowych, szczególnie dróg ekspresowych w kierunku północ-południe, a także drogi ruchu przyspieszonego na odcinku Brzesko – Nowy Sącz – granica państwa, drogi ekspresowej Tarnów – Kielce oraz Kraków – Bielsko-Biała.
- ➔ Dążenie do zapewnienia zrównoważonego wykorzystania istniejących linii kolejowych w ruchu wewnątrz i międzywojewódzkim, a także poprawa infrastruktury kolejowej w kierunku zwiększenia prędkości na najważniejszych trasach, zapewnienie wysokiego komfortu podróży.
- ➔ Tworzenie nowych oraz reorganizacja istniejących regionalnych i lokalnych połączeń autobusowych, w tym zintegrowanych z połączeniami w transporcie kolejowym, dzięki powiązaniu rozkładów jazdy oraz rozwojowi zintegrowanych ofert taryfowo-biletowych.
- ➔ Poprawa połączeń transgranicznych w ruchu drogowym i kolejowym Małopolski ze Słowacją, zwłaszcza w odniesieniu do transportu pojazdów powyżej 12 t DMC.
- ➔ Wzmocnienie oddziaływania portu lotniczego MPL Kraków-Balice poprzez poprawę dostępności.
- ➔ Integracja różnych gałęzi transportu.
- ➔ Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi elektromobilności w regionie.

Cyfryzacja

Cyfryzacja stanowi **jeden z najważniejszych czynników zmian społecznych i gospodarczych**. Coraz większy wpływ na rozwój gospodarczy ma infrastruktura teleinformatyczna i dostęp do szybkiego przesyłu danych, możliwość pozyskiwania i wykorzystania coraz większych porcji danych, otwieranie zasobów instytucji publicznych, cyfryzacja usług. Cyfryzacja jest podstawą przemysłu 4.0, który integruje ludzi oraz sterowane cyfrowo maszyny z Internetem i technologiami informacyjnymi. Szacuje się, że gospodarka oparta o dane (zbieranie, transmisja, analiza, przechowywanie i wykorzystanie danych) ma znaczenie dla 40% całkowitej produktywności polskiej gospodarki.

Jednym z **kluczowych elementów w rozwoju społeczno-gospodarczym staje się dostęp do szybkiego Internetu**. W Małopolsce w 2018 roku **dostęp do Internetu** miało 83,9% gospodarstw domowych (6. miejsce w Polsce) oraz 95,5 % przedsiębiorców (8. miejsce w Polsce). Odsetek mieszkańców Małopolski korzystających z Internetu wyniósł w 2018 roku 80,5% (14. miejsce w Polsce, podobnie jak w 2019 roku, gdzie ten odsetek wzrósł do 82,7%). Dostęp do Internetu szerokopasmowego w Małopolsce w 2018 roku miało 78,5% gospodarstw domowych (6. miejsce w Polsce, w 2019 roku było to 80,9%, ale pozycja Małopolski spadła na 11. miejsce). W 2018 roku ze stałego łącza szerokopasmowego korzystało w Polsce 95% przedsiębiorstw (96,3 % w 2019 roku), natomiast w Małopolsce było ich 95,2% (96,6% w 2019 roku).

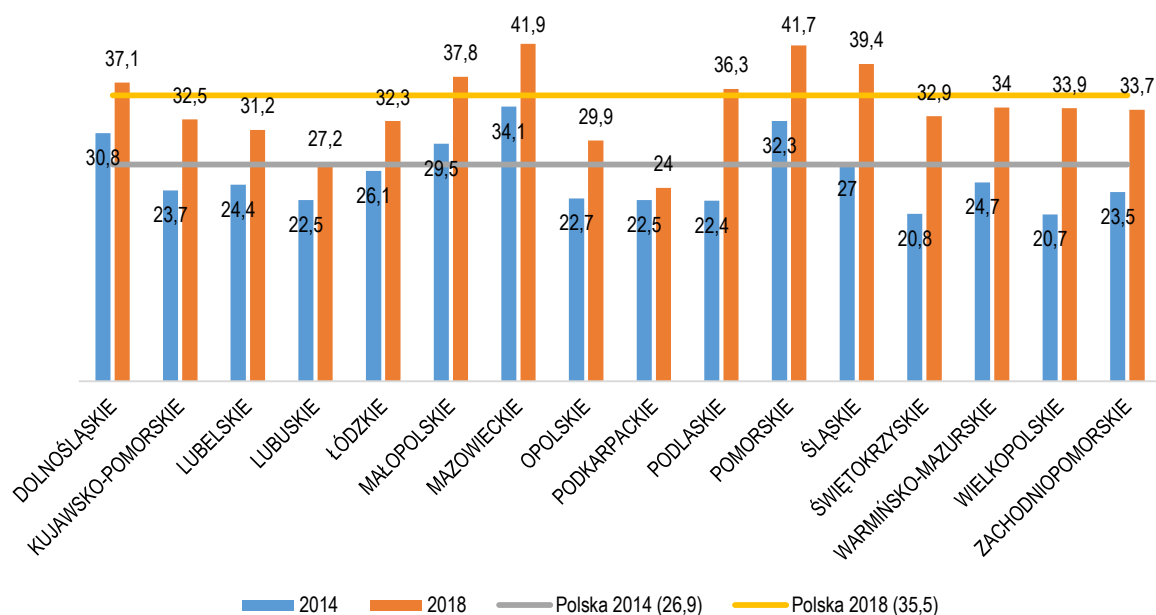
Zwraca **uwagę niewielkie wykorzystanie Internetu przez przedsiębiorstwa** w Małopolsce, zarówno w przypadku kupna towarów i usług (35,1% w 2017 roku – 1,5 p. p. powyżej średniej krajowej), jak i ich sprzedawania (16,2% w 2018 roku – 0,5 p. p. powyżej średniej krajowej). Problem ten dotyczy nie tylko przedsiębiorstw z Małopolski, gdyż bardzo niskie wartości tych wskaźników są rejestrowane we wszystkich województwach. Z badania przeprowadzonego w 2017 roku przez Bank Pekao S.A. wśród przedsiębiorców

wynika, że mikro i małe firmy w Małopolsce wykorzystują ICT przede wszystkim w systemach cyfrowych (40%). Na dalszych miejscach znalazły się: zastosowanie technologii cyfrowych we współpracy z kontrahentami (25%), wykorzystanie chmury w biznesie (22%), zbieranie informacji o klientach (18%), wytwarzanie produktów/usług cyfrowych (7%). W układzie podregionów widać, że w Małopolsce **w największym stopniu technologie cyfrowe wykorzystują mikro i małe firmy w Krakowie**. Pandemia COVID-19 przyczyniła się do dynamicznego wzrostu wykorzystania Internetu do sprzedaży towarów i usług. Ten sektor będzie się nadal rozwijał.

Przedsiębiorstwa, które wyznaczają nowe standardy efektywności i innowacyjności, w dużej mierze opierają swój model biznesowy **na gromadzeniu, przetwarzaniu i analizie danych**, nawet jeśli obszar ten nie stanowi głównego przedmiotu ich działalności. Jednym z istotnych czynników rozwoju przedsiębiorstw jest w tym kontekście **prowadzenie analizy big data** (wykorzystanie technik, technologii i oprogramowania w celu analizy dużych wolumenów danych, pozyskanych z własnego przedsiębiorstwa lub z innych źródeł). W 2017 roku w Małopolsce zaledwie 8,4% przedsiębiorców prowadziło analizy *big data* (0,5% p. p. powyżej średniej krajowej). W latach 2015–2017 odsetek firm wykorzystujących zbiory dużych danych w Małopolsce wzrósł o 2,4 p. p., a region przesunął się z 6. pozycji na 5. Powoli wzrasta wykorzystanie usług chmury obliczeniowej przez przedsiębiorstwa. Pod pojęciem chmury obliczeniowej rozumie się korzystanie ze skalowalnych usług ICT za pomocą Internetu. Usługi mogą obejmować dostęp do oprogramowania, korzystanie z określonej mocy obliczeniowej, przechowywanie danych. Usługi dostarczane są przy wykorzystaniu serwerów usługodawcy. W 2019 r. z płatnych usług chmury obliczeniowej korzystało średnio 17,5% przedsiębiorstw w Polsce, a w Małopolsce było to 19,1%.

Postępuje cyfryzacja w administracji publicznej. W latach 2014–2018 w Małopolsce odsetek urzędów posiadających stronę internetową zgodną ze standardem WCAG 2.0 (powszechnie dostępną dla użytkowników, niezależnie od ich niepełnosprawności, wieku, sprzętu i oprogramowania) wzrósł z 39,2% (2,2 p. p. poniżej średniej dla Polski) do 67,8% (7,3 p. p. poniżej średniej krajowej), natomiast 20,8% urzędów w 2018 roku posiadało w Małopolsce politykę lub **strategię udostępniania otwartych danych publicznych** (5,2 p. p. powyżej średniej krajowej). **Ten obszar należy rozwijać w celu budowania przewagi konkurencyjnej regionu**, gdyż otwarte dane, otwarte oprogramowanie, otwarta wiedza i nauka wpływają na **rozwój innowacyjności**. W 2018 r. odsetek jednostek administracji publicznej udostępniających aplikacje możliwe do pobrania na urządzenia mobilne oferujące e-usługi wzrósł w skali roku o 8,5 p. proc. i wyniósł 19,8%. Małopolska znalazła się w połowie zestawienia. Największy udział podmiotów administracji publicznej oferujących e-usługi dotyczył w 2018 roku spraw obywatelskich (30,9% jednostek), natomiast najmniejszy – obszarów turystyki (5,9%) i pracy (5,6%). Pomimo coraz powszechniejszej **możliwości załatwiania spraw przez Internet**, osoby indywidualne znacznie rzadziej wykorzystują Internet w kontaktach z administracją publiczną niż przedsiębiorcy. W 2014 roku w Małopolsce było to 90,3% przedsiębiorców i tylko 29,5% mieszkańców, a w 2018 roku – 95,7% przedsiębiorców i 37,8% mieszkańców (wskaźnik ten w 2019 roku zmniejszył się o 2,9 p. p. do 34,9% populacji).

Wykres 15. Osoby korzystające z usług administracji publicznej za pomocą Internetu w ciągu ostatnich 12 miesięcy (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów: *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki z badań statystycznych z lat: 2014–2018*, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki z badań statystycznych z lat 2010–2014*, GUS

W opinii przedsiębiorców poważnym problemem jest **ograniczony dostęp do wykwalifikowanych specjalistów**. Rosnący popyt na informatyków wpływa na rozwój krajowych startupów technologicznych i międzynarodowych centrów odpowiadających za bezpieczeństwo systemów informatycznych. W Polsce deficyt specjalistów w branży IT jest szacowany na 50 tys. osób. Jak wynika z *Barometru Zawodów 2020* przygotowanego przez Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, **w Małopolsce brakuje projektantów i administratorów baz danych oraz programistów** (deficyt występuje w 11 powiatach), natomiast równowaga występuje m.in. w branżach: administratorzy stron internetowych, testerzy i operatorzy systemów teleinformatycznych, graficy komputerowi, pracownicy sprzedaży internetowej. Wysokie zapotrzebowanie na zawody informatyczne występuje przede wszystkim w dużych ośrodkach miejskich.

WYZWANIA:

- ➔ Zapewnienie infrastruktury teleinformatycznej i szybkiego przesyłu danych, w tym przejście na model przemysłu 4.0 – jako warunek rozwoju społeczno-gospodarczego.
- ➔ Wdrażanie rozwiązań z zakresu IT, w tym przetwarzanie i analiza danych, stanowiące niezbędny warunek zapewnienia konkurencyjności przedsiębiorstw, w tym MŚP.
- ➔ Modernizacja i przyspieszenie rozwoju administracji elektronicznej, w tym e-zdrowia, szersze udostępnianie otwartych danych publicznych oraz zwiększenie powszechności w korzystaniu z usług administracji publicznej przez Małopolan.
- ➔ Zapewnienie odpowiedniej liczby specjalistów w związku z rosnącym popytem na usługi informatyków w gospodarce.

Gospodarka o obiegu zamkniętym

Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) zakłada **model gospodarczy** opierający się na efektywnym wykorzystaniu zasobów, materiałów i produktów oraz minimalizowaniu ilości wytwarzanych odpadów poprzez zapobieganie ich powstawaniu, a w przypadku wytworzenia odpadów – ich przygotowywanie do ponownego użycia, recykling, inne sposoby odzysku oraz unieszkodliwienie. Transformacja w kierunku GOZ polega na podjęciu

działań na wszystkich etapach cyklu życia produktu, zaczynając od pozyskania surowca, przez projektowanie, produkcję, konsumpcję, naprawę i regenerację produktu, zbieranie odpadów, aż po ich zagospodarowanie.

Do efektywnego wdrażania zasad GOZ potrzebne jest **podjęcie szerokich działań edukacyjnych**, gdyż zarówno przedsiębiorcy na każdym etapie produkcji, jak i sami mieszkańcy Małopolski poprzez swoje zachowania i sposób konsumpcji mogą przyczyniać się do wdrażania gospodarki o obiegu zamkniętym. Badanie przeprowadzone w 2017 roku w Małopolsce wykazało, że koncepcję GOZ rozumie mniejsza część badanej populacji (43% badanych mieszkańców dużych miast i 38% pozostałych mieszkańców Małopolski). Według 78,6% ankietowanych gospodarka o obiegu zamkniętym może być realizowana w całej gospodarce (zarówno przez przedsiębiorstwa, jak i przez osoby prywatne). Respondenci dostrzegają i doceniają działania podejmowane w celu kształtowania GOZ, ale uważają, że można zrobić w tym obszarze znacznie więcej. Dostrzegają wyraźnie konieczność działań edukacyjnych. W znacznie mniejszym stopniu w realizacji GOZ dostrzegają odpowiedzialność obywateli, co – zdaniem autorów badania – wydaje się istotną barierą, której przewyciężenie wymaga rozwijania różnych form partycypacji i partnerstwa.

Wszystkie produkty mają wpływ na środowisko naturalne, począwszy od wykorzystania surowców, przez produkcję, pakowanie, transport, użytkowanie, recykling, aż do ostatecznego ich unieszkodliwiania. Ponad 80% wpływu na środowisko mają decyzje podejmowane już na etapie projektowania produktów. **Ekoprojektowanie** polega na identyfikowaniu aspektów środowiskowych związanych z produktem i włączaniu ich do projektowania już na wczesnym etapie rozwoju tego produktu. Produkty należy projektować w taki sposób, aby nadawały się do recyklingu lub ponownego użycia, dzięki czemu łatwiejsze i mniej kosztowne staje się gospodarowanie odpadami. Szczególne miejsce w GOZ zajmują działy badawczo-rozwojowe oraz biura projektowe i konstrukcyjne przedsiębiorstw. Wzrasta zapotrzebowanie na projektantów i konstruktorów, którzy wybierając materiał, nie tylko decydują o cechach ergonomicznych i jakościowych produktu przy uwzględnieniu kryteriów wykonalności, opłacalności, bezpieczeństwa, ale także biorą pod uwagę kryteria środowiskowe. **Małopolska ma do wykorzystania w tym obszarze duży potencjał** ze względu na najwyższy w Polsce odsetek absolwentów szkół wyższych na kierunkach technicznych i przyrodniczych: 39,4% w 2018 roku (10,4 p. p. powyżej średniej). Region zajmuje w tej kategorii 1. miejsce nieprzerwanie od 2011 roku.

Jednym z istotnych elementów GOZ jest **wydłużenie czasu korzystania z produktu** (np. poprzez naprawę, wykorzystanie w innych celach lub zastępowania jego lub jego części substytutami), dzięki czemu produkty nie są traktowane jako odpady. Małopolska w 2018 roku zajmowała 1. miejsce w zakresie **odzysku odpadów** (z wyłączeniem komunalnych) w liczbie odpadów wytworzonych w ciągu roku: 55,5% (35,1 p. p. powyżej średniej krajowej), choć w stosunku do 2014 roku wskaźnik spadł o 1 p. p.), co wskazuje na potrzebę działań edukacyjnych. W 2018 roku w Małopolsce **nakłady na recykling i wykorzystanie odpadów** wyniosły tylko 57 tys. zł, natomiast sumaryczna wartość nakładów w tej dziedzinie w latach 2008–2018 wyniosła ponad 244 mln zł, co dało województwu 3. pozycję po Mazowszu i Śląsku.

W Małopolsce spada ponowne wykorzystanie w gospodarce użytej wody przemysłowej, na podobnym poziomie utrzymuje się ponowne wykorzystanie ścieków przemysłowych. Wykorzystanie osadów ściekowych w Małopolsce jest marginalne.

W latach 2008–2018 zużycie wody w przemyśle utrzymywało się w Małopolsce na podobnym poziomie – rzędu ok. 300 hm³, natomiast **odsetek wody użytej ponownie w przemyśle** (lub sprzedanej), pochodzącej z odwadniania zakładów górniczych oraz obiektów budowlanych w latach 2008–2010 utrzymywał się na poziomie 7–11%, a w latach 2011–2017 spadł do 4–5%. W tym okresie Małopolska zajmowała 2. pozycję w Polsce pod względem ponownego użycia wody przemysłowej (po województwie śląskim). W 2019 roku zużyto tej wody 12 163 dam³.

Małopolska w latach 2008–2018 była liderem wśród województw pod względem ilości **ponownie wykorzystanych ścieków przemysłowych**. W 2018 roku było to 49 301 dam³, czyli 52% wszystkich ścieków przemysłowych ponownie wykorzystanych w Polsce.

Marginalne jest w Małopolsce zjawisko **wykorzystania w rolnictwie i przy rekultywacji gleby osadów z przemysłowych oczyszczalni ścieków wytworzonych w ciągu roku**. W 2017 roku aż 66,9% osadów było składowanych (przy średniej dla kraju wynoszącej 19,2%), przy czym warto zauważyć, że tylko w 3 województwach: dolnośląskim (91,0%), małopolskim (66,9%) i lubelskim (17,5%) odsetek ten w 2017 roku przekroczył 10% (w pozostałych województwach wynosił od 6,7% do 0,1%, a w zachodniopomorskim wynosił poniżej promila). W 2019 roku zaledwie 0,42% (147 t) z ogółu wytworzonych osadów (34 349 t) było wykorzystane w rekultywacji terenów, w tym gruntów na cele rolne. W stosunku do całej Polski (1,97% – 9352 t) jest to różnica o 0,55 p. p. poniżej średniej.

WYZWANIA:

- ➔ Zwiększanie świadomości zarówno przedsiębiorców, jak i mieszkańców Małopolski w zakresie korzyści z jak najszerszego stosowania GOZ.
- ➔ Zapewnienie kadry dla wdrażania GOZ, w szczególności już podczas projektowania (eko-projektowania), które jest jednym z kluczowych etapów w gospodarce o obiegu zamkniętym.
- ➔ Podjęcie działań na rzecz bardziej efektywnego wykorzystania produktów, surowców i odpadów.
- ➔ Zwiększanie w gospodarce ponownego wykorzystania wody pochodzącej z zakładów przemysłowych oraz ścieków przemysłowych, w związku z faktem, że Polska jest krajem o małych zasobach wodnych.

KLIMAT I ŚRODOWISKO

Jakość środowiska przyrodniczego jest jednym z zasadniczych zagadnień wpływających na jakość życia mieszkańców. Składa się na to szereg środowiskowych komponentów, takich jak powietrze, wody, gleby czy szata roślinna, aż po syntetyzującą rolę krajobrazu. Współczesne zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym oraz działalności człowieka skłaniają do uwypuklenia takich kwestii jak: jakość powietrza, stan i gospodarowanie wodami, gospodarowanie odpadami, energetyka odnawialna, surowce mineralne, zagrożenie hałasem, walory przyrodnicze i krajobrazowe, edukacja ekologiczna czy wreszcie nabierające coraz większego znaczenia zjawisko zmian klimatycznych oddziałujących na szereg elementów i procesów przyrodniczych oraz na działalność i jakość życia człowieka.

Zmiany klimatyczne

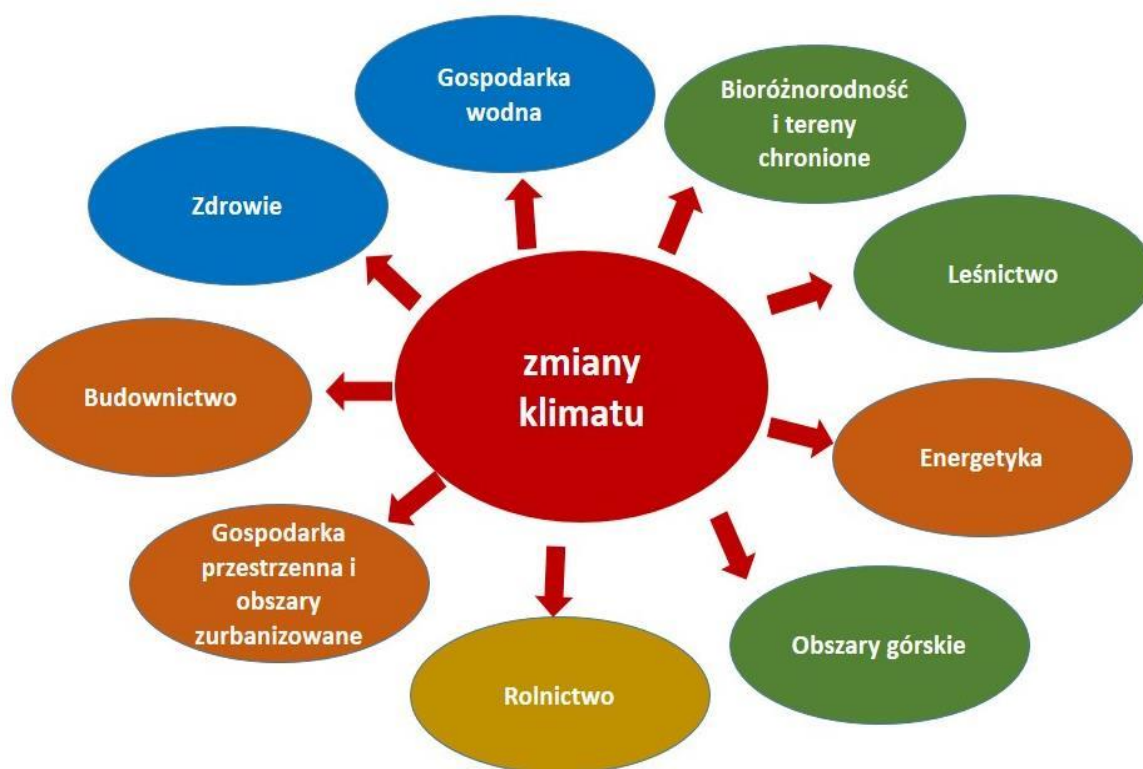
Zmiany klimatyczne są wynikiem zarówno naturalnych procesów, jak również działalności człowieka, która przyczynia się do zmian w zakresie zjawisk atmosferycznych i procesów geodynamicznych. Jednym z elementów wpływających na zmiany klimatyczne jest wytwarzanie tzw. gazów cieplarnianych, których największym dostawcą jest energetyka bazująca na paliwach kopalnych. Zanieczyszczenia emitowane przez energetykę, transport, gospodarkę, rolnictwo, górnictwo, przemysł, itp. przyczyniają się do powstawania nieodwracalnych zmian w środowisku. W roku 2018 emisja gazów cieplarnianych w województwie małopolskim wyniosła 24,5 Mt eq. CO₂. Do głównych źródeł emisji gazów cieplarnianych w Małopolsce należą (stan na 2018 r.): spalanie paliw kopalnych (węgiel, ropa i gaz) na potrzeby wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej oraz chłodu, transportu, przemysłu i gospodarstw domowych (88,21%), rolnictwo oraz użytkowanie gruntów (7,60%) oraz składowiska odpadów (4,19%).

Postępujące zmiany klimatyczne i związane z nimi skutki, są odczuwalne również w Małopolsce. W latach 2000–2010 w Małopolsce zaobserwowano kilka fal upałów. Najdłuższe trwały powyżej 10 dni. Wzrasta częstość występowania tzw. fal upałów i wzrost częstości dni z pogodą umiarkowaną ciepłą w okresie zimowym. Jednocześnie także wzrasta częstość i gwałtowność ekstremalnych zjawisk pogodowych powodzi, susz, gwałtownych ulew – wskazujących na nasilenie zmian klimatycznych.

Budowa geologiczna fliszowych Beskidów, zagospodarowanie znacznej ich części oraz intensywne zjawiska pogodowe, takie jak gwałtowne i długotrwałe opady, sprzyjają uruchamianiu procesów morfogenetycznych, w tym przede wszystkim **osuwaniu i spalzywaniu**. Utwory tzw. fliszu karpackiego (naprzemianległe warstwy mniej odpornych łupków i bardziej odpornych piaskowców) są bardzo podatne na procesy osuwania i spalzywania, zwłaszcza w sytuacji długotrwałych opadów. Dodatkowo zagrożenie osuwiskami jest wynikiem nałożenia się czynników antropogenicznych, w tym intensyfikacją rozproszonej zabudowy w rejonie pogórzy oraz rozwojem sieci dróg. Od 2006 roku w Małopolsce w ramach Systemu Osłony Przeciwosuwiskowej (SOPO) rejestrowane i dokumentowane są osuwiska i tereny o potencjalnym zagrożeniu ruchami masowymi. Określone są rodzaje osuwisk oraz odpowiednie wytyczne do zagospodarowywania tych terenów, w tym wskazywane są: osuwiska aktywne – z zakazem zabudowy, osuwiska okresowo aktywne – stwarzające niebezpieczeństwo, osuwiska nieaktywne – wymagające ograniczeń zabudowy, a także tereny zagrożone osuwiskami, na których realizacja zabudowy wymaga badań i spełnienia zaleceń z nich wynikających.

W województwie występują również problemy z **suszą**, aczkolwiek w porównaniu do innych regionów Polski, takich jak Wielkopolska, Mazowieckie czy Łódzkie, problem ten w Małopolsce występuje na mniejszą skalę. Problemy z suszą obserwowane są nie tylko w rolniczej północno-wschodniej części województwa, ale również w terenach górskich. Powoduje ją duża nierównomierność przepływów wód oraz nierównomierne zasilanie wód powierzchniowych wodami podziemnymi, zwłaszcza w okresie jesienno-zimowym. Największe zagrożenie deficytem wód podziemnych występuje w północnej części województwa, na terenach wyżynnych – Wyżyny Olkuskiej, Wyżyny Miechowskiej oraz Płaskowyżu Proszowickiego. Znaczne deficyty występują również w powiatach: myślenickim, tarnowskim, gorlickim i nowosądeckim, ale również w nowotarskim. Powyższe procesy oddziałują na szereg sektorów gospodarki.

Rysunek 1. Sektory wrażliwe na zmiany klimatu



Źródło: Opracowanie własne na podstawie opracowania: Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020, Ministerstwo Środowiska, 2013

Wysoka retencja jest jednym z elementów łagodzących negatywne skutki zmian klimatycznych oraz adaptacji do nich. Największą retencją cechują się obszary zalesione i o najlepiej zachowanej naturalnej szacie roślinnej. W Małopolsce są to: Beskid Sądecki, Beskid Mały, Beskid Niski, Tatry. Najniższą retencyjność posiada obszar wyżyn, o typowo rolniczym charakterze, pozbawiony w dużej mierze roślinności naturalnej, dolina Górnej Wisły i dolne partie jej dopływów oraz rejon Krakowa. Do utrzymania i zwiększenia retencyjności zlewni konieczne jest zachowanie naturalnych obszarów wodno-błotnych. Najcenniejsze pod tym względem są torfowiska wysokie w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej (największe w Karpatach i unikalne w Europie) oraz liczne, choć niewielkie, torfowiska Tatr i Beskidu Niskiego.

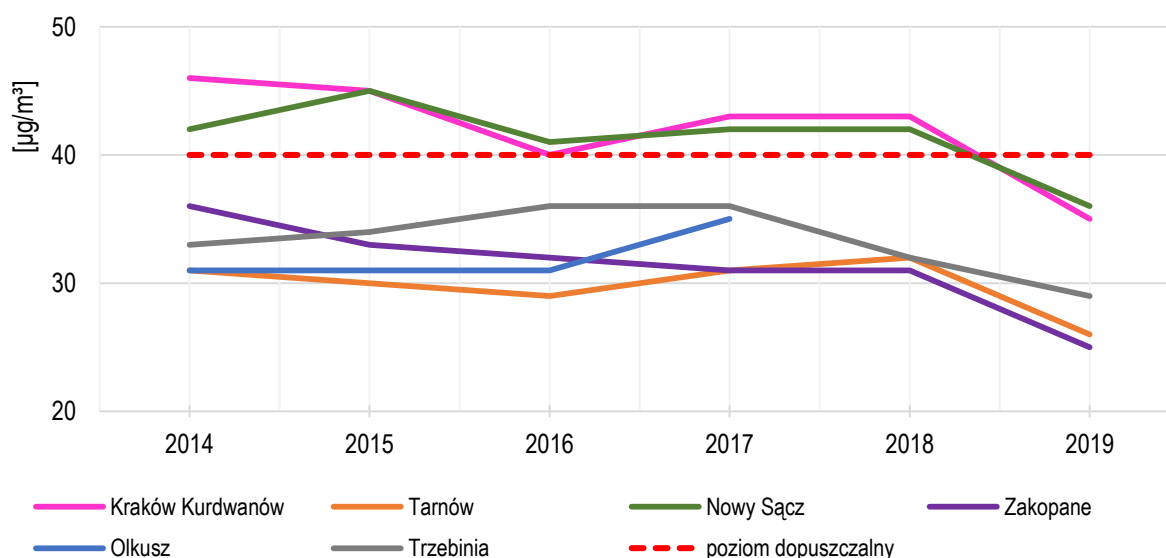
WYZWANIA:

- ➔ Oszczędna gospodarka wodna.
- ➔ Transformacja technologiczna w rolnictwie (zrównoważona produkcja rolna oraz adaptacja do zmian klimatu).
- ➔ Podjęcie działań ograniczających zmiany klimatyczne i łagodzących ich skutki oraz zwiększających odporność na te zmiany – z uwzględnieniem specyfiki większych zespołów miejskich i terenów intensywnie użytkowanych rolniczo.
- ➔ Inwestycje i działania z zakresu zielonej i błękitnej infrastruktury (szczególnie: mikro i mała retencja, niecki, rowy, mokradła), pełniące również funkcję przyrodniczą, aerosanitarną, łagodzącą skutki zmian klimatycznych, ale również społeczną, w tym rekreacyjną, gospodarczą (miejsca pracy związane z utrzymaniem i działaniami w terenach zielonych, wzrost wartości nieruchomości w pobliżu atrakcyjnych terenów parkowych itp.) i estetyczną.
- ➔ Tworzenie spójnego systemu terenów zieleni w miejskich obszarach funkcjonalnych, powiązanych z systemem przyrodniczym otoczenia.
- ➔ Rozwijanie technik podnoszenia retencyjności zlewni.

Powietrze

Jakość powietrza jest jednym z kluczowych zagadnień stanowiących o jakości środowiska, a tym samym o jakości życia w przestrzeni zamieszkania. Niezadawalająca jakość powietrza związana jest głównie z procesami energetycznego spalania paliw, w tym z procesami technologicznymi prowadzonymi w zakładach przemysłowych, transportem, a także przede wszystkim z emisją pochodzącą z procesów spalania zachodzących w paleniskach domowych, gromadzenia i utylizacji ścieków oraz odpadów, hałd górniczych i rolnictwa. Jednym z najistotniejszych zagrożeń dla zdrowia i życia ludności jest zanieczyszczenie powietrza pyłami. W latach 2011–2018 zaobserwowano nieznaczny spadek wielkości stężenia zanieczyszczeń pyłowych PM 10 i PM 2,5 i benzo-a-pirenem, przy czym w przypadku tego ostatniego stężenie utrzymuje się znacznie powyżej normy. W latach 2014–2018 średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM 10 utrzymywało się na podobnym poziomie, przekraczając normy w Krakowie i Nowym Sączu. Jednakże w 2019 roku wartość ta spadła w Krakowie i Nowym Sączu poniżej poziomu dopuszczalnego. Ponadnormatywne stężenie pyłów występuje w zasadzie na większości terenów zabudowanych, przy czym największy problem jest w dużych ośrodkach miejskich oraz w mniejszych miejscowościach górskich, położonych z racji uwarunkowań topograficznych w dolinach i kotlinach, gdzie z natury utrudnione jest przewietrzanie.

Wykres 16. Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM 10



Źródło: opracowanie własne UMWM na podstawie danych WIOŚ Kraków

W wyniku realizowanych przez Miasto Kraków zadań poziom stężenia średnioroczного pyłu zawieszonego PM 10 w Krakowie obniżył się z poziomu 64 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ w roku 2006 (stacja tła, ul. Bujaka) do poziomu 35 $\mu\text{g}/\text{m}^3$, czyli poniżej poziomu normatywnego w roku 2019. Dopuszczalny poziom osiągnięto już w 2016 roku, a w latach 2017 i 2018 kształtował się na poziomie w niewielkim stopniu przekraczającym wartość dopuszczalną. Na spadek stężenia pyłu zawieszonego PM 10 wpływ miały przede wszystkim działania legislacyjne podjęte przez Samorząd Wojewódzki i gminę miejską Kraków, gdzie od września 2019 roku wprowadzono zakaz stosowania paliw stałych (węgla, drewna i innej biomasy).

Z ruchem drogowym związane jest zanieczyszczenie powietrza tlenkami azotu. Największe średnioroczne stężenie tlenków azotu utrzymuje się od wielu lat w Krakowie, w punkcie pomiarowym przy ul. Bulwarowej i wynosi średnio ok. 57–60 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. W pozostałych miejscach, w których dokonuje się pomiarów: Nowy Sącz, Tarnów, Skawina, Trzebinia i Szymbark poziomy te są znacznie niższe, a w Szymbarku i Trzebini nie przekraczają poziomu dopuszczalnego.

W skali województwa obszarami o największym zagrożeniu ludności złą jakością powietrza są przede wszystkim największe obszary miejskie, ale również tereny zabudowy wiejskiej, zwłaszcza w górach, w których zabudowa

zlokalizowana jest w dolinach i kotlinach śródgórskich. Zwraca też uwagę umiarkowany stopień zagrożenia w obszarach pogórzy, gdzie występuje zjawisko rozproszenia zabudowy.

Istotnymi problemami związanymi z niską emisją jest niewielka świadomość mieszkańców na temat negatywnego wpływu na zdrowie zanieczyszczeń wynikających ze stosowania złej jakości opału w przestarzałych kotłach oraz spalania odpadów z tworzyw sztucznych. Kolejnym czynnikiem negatywnie wpływającym na stan jakości powietrza jest na wielu obszarach brak dostępu do sieci ciepłowniczej oraz trudny dostęp do sieci gazowej na terenach wiejskich.

W roku 2018 emisja gazów cieplarnianych wyniosła 24,5 Mt eq. CO₂. Do głównych źródeł emisji gazów cieplarnianych w Małopolsce należą (stan na 2018 r.): spalanie paliw kopalnych (węgiel, ropa i gaz) na potrzeby wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej oraz chłodu, transportu, przemysłu i gospodarstw domowych – 88,21%, rolnictwo oraz użytkowanie gruntów – 7,60% oraz składowiska odpadów – 4,19%.

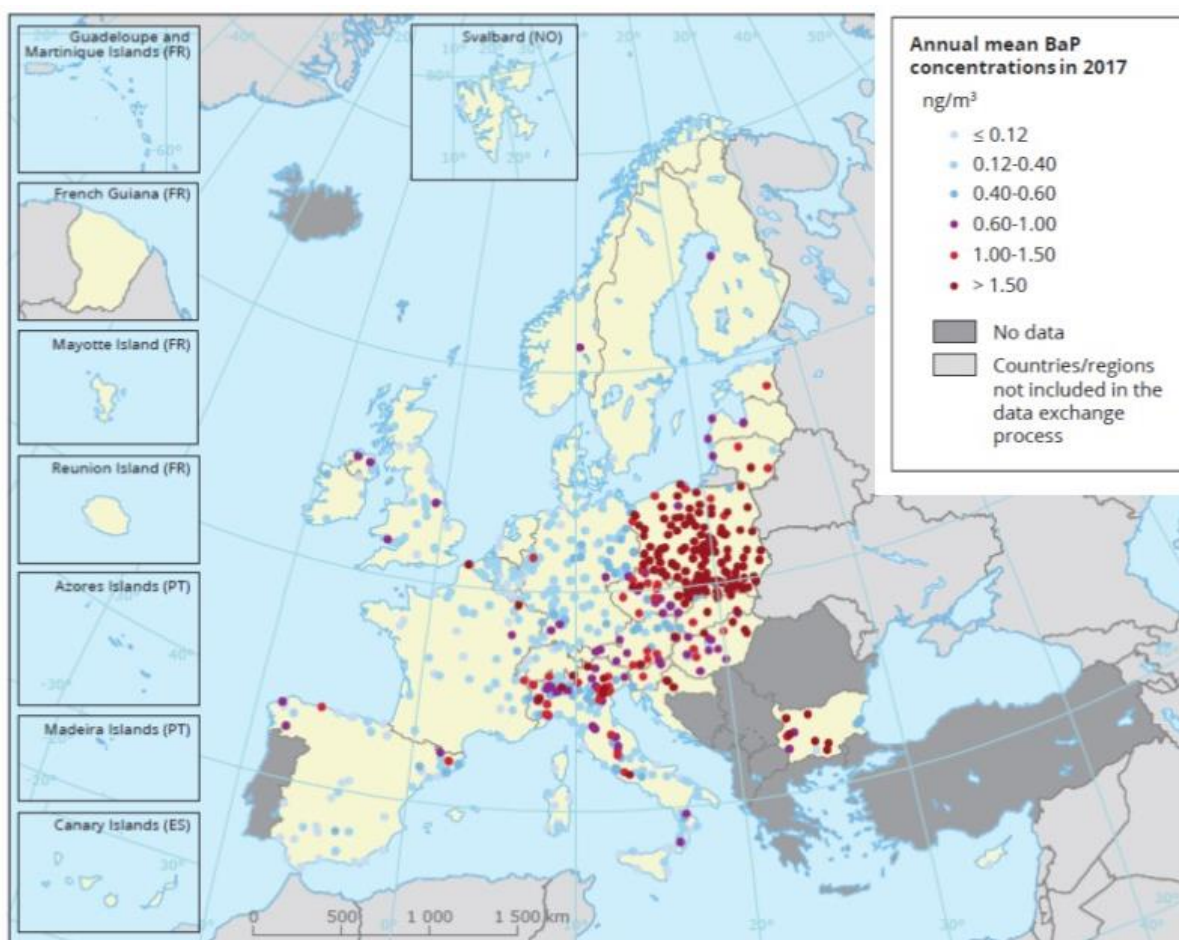
Małopolska jest liderem we wdrażaniu polityki antysmogowej, o czym świadczy pośrednio obniżenie wskaźników niektórych stężeń szkodliwych pyłów. W ramach poprawy jakości powietrza w latach 2013–2019 zlikwidowano ponad 58,5 tys. palenisk na paliwa stałe. Zastępczym urządzeniem grzewczym stały się przede wszystkim kotły gazowe, ale również podłączenie do sieci ciepłowniczej, niskoemisyjne kotły na paliwa stałe i ogrzewanie elektryczne. Przeprowadzono termomodernizację w ponad 5 tys. budynków. Natomiast w 12,9 tys. obiektów zainstalowane zostały instalacje odnawialnych źródeł energii. Najczęściej wybieranym alternatywnym źródłem były kolektory słoneczne i panele fotowoltaiczne.

Zmniejszenie emisji dwutlenku węgla to jeden z problemów, z którym województwo będzie musiało się zmierzyć w kolejnych latach. Szereg działań związanych z poprawą stanu środowiska, w tym jakości powietrza podjęto we wdrażanym projekcie zintegrowanym LIFE pn. „Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – Małopolska w zdrowej atmosferze”, współfinansowanego z programu LIFE Unii Europejskiej. Poprawa jakości powietrza w Krakowie i Małopolsce szczególnie widoczna jest w okresie grzewczym od października do marca. Średnie stężenie pyłu PM₁₀ między sezonem zimowym 2014-2015 a sezonem 2019-2020 spadło w Małopolsce o 30%, natomiast w Krakowie aż o 45%.

W ostatnich latach unowocześniany jest transport publiczny, zwłaszcza w Krakowie, w którym obok rozwoju siatki połączeń dokonuje się wymiany taboru na bardziej ekologiczny – o zmniejszonej emisji zanieczyszczeń – autobusy hybrydowe, elektryczne oraz nowy tabor tramwajowy. Rozwija się system kolei aglomeracyjnej oraz system parkingów przy stacjach kolejowych, stanowiących kompleksowe podejście do ograniczenia ruchu pojazdów prywatnych.

W skali Unii Europejskiej Małopolska nie wypada korzystnie pod względem zanieczyszczeń powietrza. W zakresie poziomu koncentracji benzo-a-pirenu Małopolska, podobnie jak cała Polska oraz znaczna część państw Europy Środkowej i północne Włochy charakteryzuje się znacznym przekroczeniem średniorocznego stężenia powyżej 1 µg/m³.

Mapa 22. Średnioroczne stężenie benzo-a-pirenu w 2017 r.



Źródło: Air quality in Europe – 2019 report EEA Map.6.1. Concentration of BaP, 2019, s.43

WYZWANIA:

- ➔ Osiągnięcie dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń w powietrzu.
- ➔ Redukcja emisji gazów cieplarnianych poprzez wzrost wykorzystania lokalnego potencjału energetyki odnawialnej oraz zmniejszenie zużycia energii.
- ➔ Wzorcowa rola sektora użyteczności publicznej w zakresie działań na rzecz klimatu (neutralność klimatyczna budynków użyteczności publicznej).
- ➔ Kontynuacja redukcji emisji zanieczyszczeń związanych z tzw. niską emisją (poprzez wymianę niskosprawnych kotłów na paliwa stałe, termomodernizację budynków, montaż instalacji OZE), emisją komunikacyjną (rozwój transportu publicznego, zwłaszcza na obszarach miejskich i w strefach podmiejskich) oraz emisją wynikającą z działalności gospodarczej.
- ➔ Rozbudowa sieci ciepłowniczej w celu podłączenia istniejących i nowych obiektów do centralnego źródła ciepła. Rozwój niskoemisyjnego i energooszczędnego transportu, w tym rozwój i rozbudowa systemu transportu szynowego z wykorzystaniem istniejącej sieci kolejowej w miastach, a także stworzenie różnego rodzaju zachęt do rozwijania przez gminy kompleksowego systemu ścieżek rowerowych, jako alternatywy dla przemieszczania się na krótkich odcinkach, a także innych ekologicznych rozwiązań w zakresie transportu (elektryczne hulajnogi, elektromobilność itp.).
- ➔ Identyfikacja i zachowanie korytarzy przewietrzania w miastach.

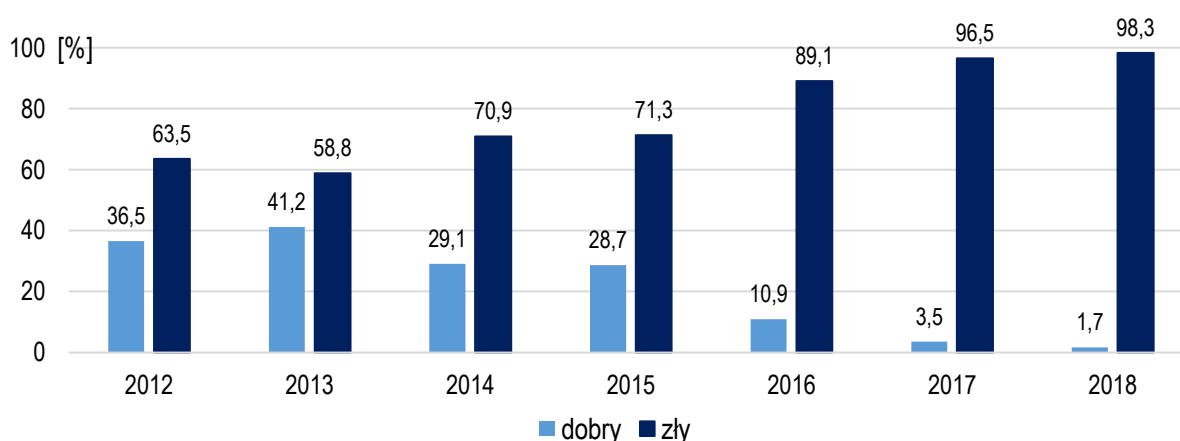
Wody

Małopolska w przeważającej części leży w dorzeczu Wisły – regionie wodnym Górnej Zachodniej Wisły oraz w niewielkiej części w zlewni rzeki Czarnej Orawy w dorzeczu Dunaju, dopływu Morza Czarnego.

Zasoby wód powierzchniowych województwa zaspokajają potrzeby komunalne i przemysłowe. Największe znaczenie dla zaopatrzenia w wodę pitną mają zlewnie: Raby (zbiornik Dobczyce), Dunajca, Rudawy, Dłubni i Skawy. Wisła jest głównym źródłem zaopatrzenia w wodę przemysłu i produkcji. Małopolska charakteryzuje się w skali kraju niskimi **zasobami wód podziemnych**. Wielkość zasobów eksploatacyjnych zwykłych wód podziemnych wynosi 648 mln m³. W Małopolsce znajduje się łącznie 23 udokumentowanych Głównych Zbiorników Wód Podziemnych oraz 6 Lokalnych Zbiorników Wód Podziemnych. Największe zasoby dyspozycyjne posiadają zbiorniki w części północno-zachodniej województwa, stosunkowo niewielkie – podgórskich dolin rzecznych oraz warstw fliszowych Karpat. Niekorzystne warunki infiltracji i retencyjności zlewni powodują, że odnawialność zasobów jest stosunkowo niska, a nierównomierne rozmieszczenie zbiorników wód podziemnych powoduje deficyty w części wschodniej i północno-wschodniej regionu. W przeciwieństwie do niezbyt bogatych zasobów wód podziemnych, zasoby **wód mineralnych**, uznawanych za lecznicze stanowią 1/3 złóż kraju, są więc znaczącym dobrem w skali krajowej. W Małopolsce znajdują się 44 złoża wód leczniczych, solanek i wód termalnych o łącznych zasobach dyspozycyjnych ok. 1 279 m³/h, a eksploatacyjnych – ok. 1 923 m³/h. Eksploatacja ujęć wód leczniczych jest podstawą rozwoju miejscowości uzdrowiskowych, a ich koncentracja występuje na południu regionu, głównie na terenie Sądeckim.

Kolejnym kluczowym zagadnieniem jest problem stanu i jakości wód powierzchniowych i podziemnych oraz prowadzonej gospodarki wodnej. W 2017 r. prawie 96% Jednolitych Części Wód Powierzchniowych cechowało się złym stanem, na który wpływ miał głównie stan lub potencjał ekologiczny oraz stan chemiczny wód. Niepokojącym zjawiskiem jest spadek udziału wód powierzchniowych dobrej jakości, obserwowany od 2013 r. W 2013 r. 41,2% wód było o dobrej jakości, w 2017 r. było 3,5% a w 2018 r. już tylko 1,7%. Na tak istotny spadek jakości wód w 2017 r. miała wpływ zmiana sposobu klasyfikacji wskaźników fizykochemicznych w 2016 r. Dobrym stanem wód charakteryzowały się jedynie fragmenty zlewni Dunajca i Ropy. W pozostałych analizowanych obszarach województwa stan wód powierzchniowych oceniono jako zły.

Wykres 17. Stan Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (JCWP) w Małopolsce



Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowań: Raport o stanie środowiska w województwie małopolskim 2017 oraz Klasyfikacja stanu ekologicznego i potencjału ekologicznego, stanu chemicznego oraz ocena stanu jednolitych części wód powierzchniowych w województwie małopolskim w latach 2011–2017, WIOŚ Kraków, Stan środowiska w województwie małopolskim. Raport 2020, GIOŚ

Na obniżenie jakości wód powierzchniowych wpływ może mieć ogólnie mniejsza ilość wód, związana z coraz częstszymi niedoborami i suszami, co utrudnia proces oczyszczania się wody. Zła jakość wód związana jest również ze znaczną ilością odprowadzanych ścieków z przemysłu do powierzchniowej sieci rzecznej, prowadzącej

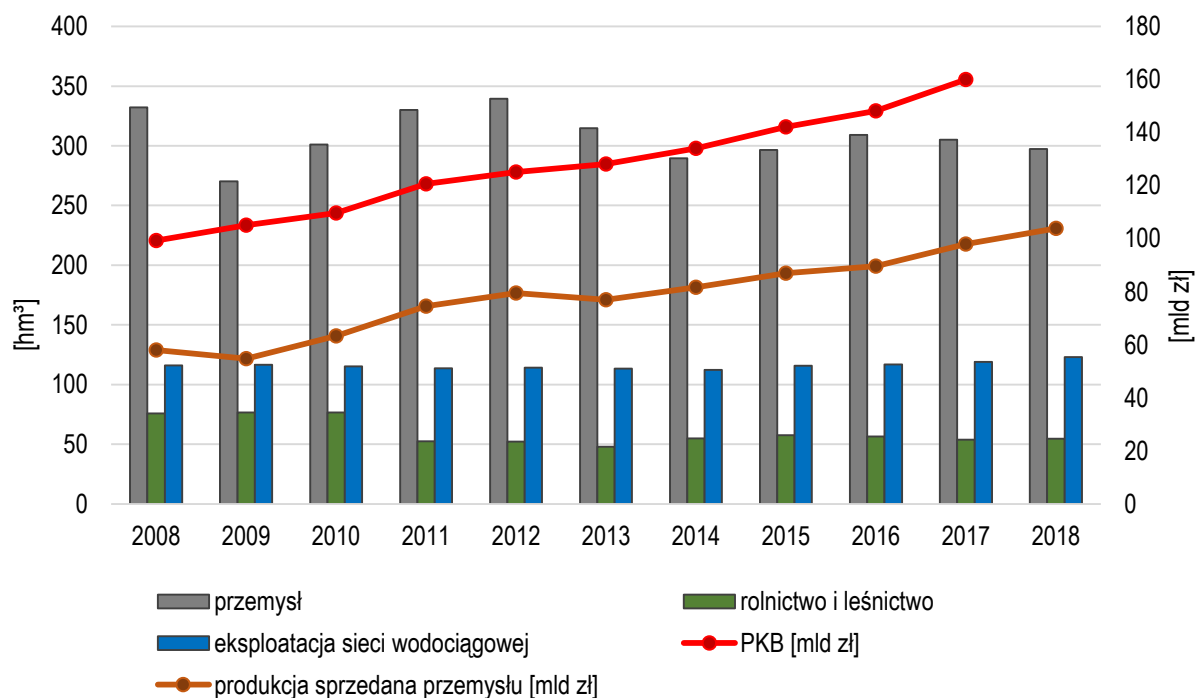
niewielkie ilości wód – dotyczy to w dużym stopniu zlewni rzek w zachodniej części Małopolski. Gospodarka komunalna Małopolski bazuje w ponad 66% na zasobach wód powierzchniowych, stąd bardzo ważna jest ochrona wód zlewni powyżej ujęć wody pitnej.

Uszczelnianie powierzchni zlewni spowodowane urbanizacją zakłóca naturalny obieg wody, przyspiesza spływ wód opadowych oraz zmniejsza zasilanie zasobów wód podziemnych. Niska lesistość w północnych obszarach Małopolski, ale także brak szerokich działań z zakresu retencji wód przyczynia się do zjawiska suszy i problemu z zaopatrzeniem w wodę tych mieszkańców, którzy nie są podłączeni do sieci wodociągowej. Poważnym problemem są niedobory systemów wodociągowo-kanalizacyjnych, szczególnie występujące na obszarach o zabudowie rozproszonej, w terenach o urozmaiconej rzeźbie. Skutkuje to odprowadzaniem znaczącej ilości nieoczyszczonych ścieków komunalnych i przemysłowych. Problem pogłębiają zanieczyszczenia obszarowe pochodzące z rolnictwa w związku ze wzrostem użycia nawozów, zwłaszcza mineralnych.

Dla Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (JCWP) i Jednolitych Części Wód Podziemnych (JCWPd) obszaru Małopolski zostały określone cele środowiskowe. Informacje te zostały zamieszczone w dwóch dokumentach – dla obszaru znajdującego się w obrębie dorzecza Wisły – w **Planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły**⁵, a dla regionu wodnego Czarnej Orawy regionu Orawy – znajdującego się w obszarze dorzecza Dunaju – w **Planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Dunaju**⁶.

W strukturze poboru wody w Małopolsce dominuje sektor produkcyjny – 297 hm³ (63%), następnie gospodarka komunalna – 122 hm³ (26%), rolnictwo, gospodarka rolna i leśna zużywa 54 hm³ (11%). W okresie 2010–2018 w Małopolsce nieznacznie spadł pobór wody na potrzeby produkcyjne i rolnicze, przy utrzymującym się wyrównanym poborze na cele gospodarki komunalnej. Warto zauważyć, że jednocześnie wzrastało PKB i produkcja sprzedana w przemyśle.

Wykres 18. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w Małopolsce na tle PKB i produkcji sprzedanej przemysłu



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

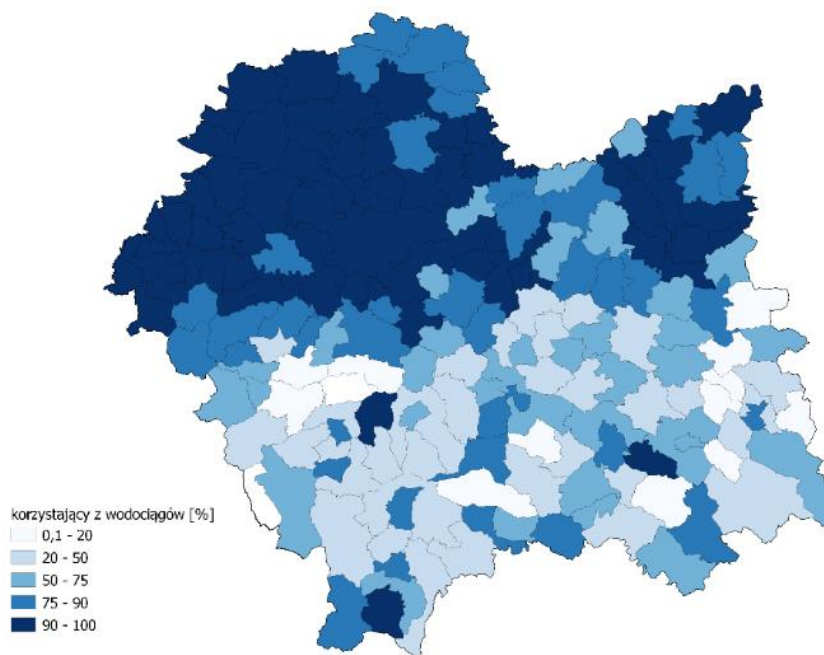
⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. ws. Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły; Dz. U. z 28.11.2016 r. poz. 1911

⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. ws. Planu gospodarowania wodami w obszarze dorzecza Dunaju; Dz. U. z 2016 r. poz. 1918

Przyrasta długość sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, co przekłada się na wzrost liczby mieszkańców korzystających z kanalizacji (z 51% w 2008 roku do 63% w 2018 roku). Jednak Małopolska nadal zajmuje dopiero 14. pozycję w kraju, biorąc pod uwagę odsetek mieszkańców objętych kanalizacją. Na terenach wiejskich podłączonych jest niecałe 40% mieszkańców, aczkolwiek nastąpił znaczny przyrost na tych terenach z 19,3% w 2008 roku (11. miejsce) do 39,8% w 2018 roku (10. miejsce).

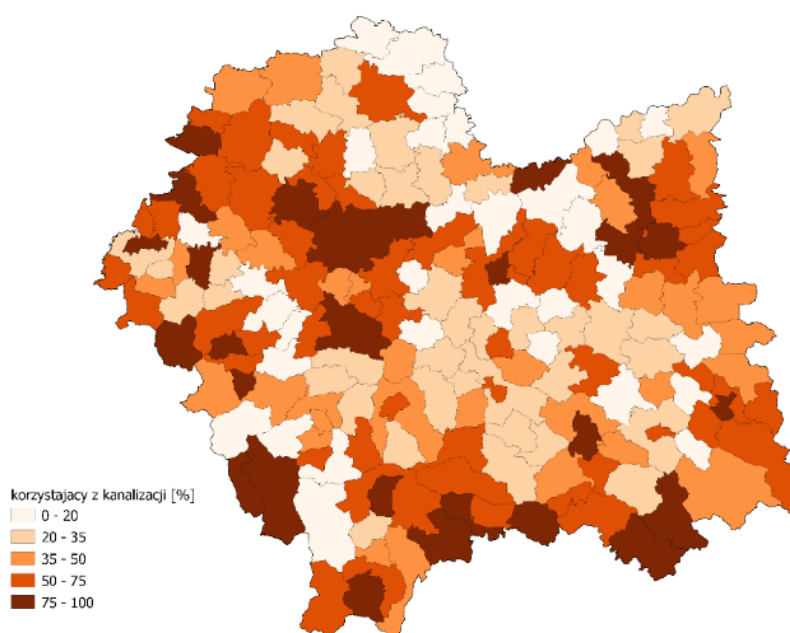
W 2018 roku do sieci wodociągowej było podłączonych 71,1% budynków, co lokowało Małopolskę na ostatnim miejscu w Polsce, przy czym 13 województw charakteryzowało się podłączeniem ponad 80% budynków. Nadal w zakresie dostępności mieszkańców do sieci wodociągowej Małopolska wykazuje znaczne zróżnicowanie.

Mapa 23. Udział korzystających z wodociągów w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Mapa 24. Udział korzystających z kanalizacji w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

W Małopolsce w 2018 roku 66,6% mieszkańców było podłączonych do oczyszczalni ścieków, przy czym na obszarach wiejskich niecałe 40,9% ludności. Najwięcej podłączonych do oczyszczalni ścieków jest w miastach na prawach powiatu, tj. Tarnowie (97,6%), Krakowie (97,3%), Nowym Sączu (94,1%) oraz w powiatach tatrzańskim (77,6%) oraz chrzanowskim (72,4%). Za wyjątkiem największych miast, im bardziej na wschód województwa, tym mniejszy stopień podłączenia do oczyszczalni ścieków. Pod względem korzystających z oczyszczalni ścieków Małopolska zajmuje 14. miejsce (66,6%), spadając o 1 pozycję w stosunku do 2008 roku (54,4%) pomimo wzrostu ogółu ludności obsługiwanej.

- **Ryzyko powodziowe w Małopolsce**

Małopolska jest regionem o **wysokim stopniu zagrożenia powodzią**, które wynika przede wszystkim z warunków naturalnych, w tym niskiej retencji powierzchniowej i szybkiego spływu wód, co jest efektem dużych spadków charakterystycznych dla urozmaiconej rzeźby Karpat. Obszar górnej Wisły charakteryzuje się znaczną zmiennością przepływów oraz dużym zróżnicowaniem w zakresie stopnia zagrożenia powodziowego. Z uwagi na ekspozycję występują tu jedne z najwyższych sum opadów, w tym maksymalne sumy w obrębie Tatr. W sezonie letnim częste są lokalne opady nawałne, skutkujące błyskawicznymi wezbraniami lokalnymi. W Karpatach stwierdzono występowanie opadów atmosferycznych o charakterze ekstremalnym o największej nieprzewidywalności. Typowe są zarówno znaczne sumy opadów w okresach roku, w których nie są spodziewane, jak i długotrwałe okresy bezopadowe.

Na obecną infrastrukturę przeciwpowodziową składają się zbiorniki retencyjne i wały przeciwpowodziowe. Ponadto wykonane budowle regulacyjne, zabezpieczające brzegi i dna cieków, zapewniają stabilność koryt w czasie przepływów wód wezbraniowych. Funkcjonujące zbiorniki retencyjne w województwie małopolskim to: Świnna Poręba (na Skawie), Dobczyce (na Rabie), Czorsztyn (na Dunajcu), Rożnów (na Dunajcu), Klimkówka (na Ropie) oraz mniejsze zbiorniki – Zesławice, Skrzyszów i suchy zbiornik Biezańów. Zagrożenie powodziowe w Małopolsce ograniczają także zbiorniki retencyjne zlokalizowane w województwie śląskim – zbiornik Goczałkowice i Zbiorniki Kaskady Soły.

Strategicznym dokumentem służącym zarządzaniu ryzykiem powodziowym jest **Plan Zarządzania Ryzykiem Powodziowym (PZRP)**⁷, który zawiera listę działań technicznych i nietechnicznych, realizowanych w ramach przyjętego planu. W regionalnej i lokalnych politykach rozwoju przestrzennego szczególną rolę odgrywają dokumenty będące podstawą do identyfikacji granic **obszarów szczególnego zagrożenia powodziowego**, w których obowiązują ograniczenia, wynikające z odrębnych przepisów dotyczących ochrony przed powodzią. Dla Małopolski ww. obszary określone zostały:

- 1) w **Mapach zagrożenia powodziowego (MZP)**⁸, które określają granice obszarów zagrożonych powodzią, zawierają również informacje na temat głębokości oraz prędkości i kierunków przepływu wody, określających stopień zagrożenia dla ludzi i sposób oddziaływania wody na obiekty budowlane. Uzupełnieniem Map Zagrożenia Powodziowego są **Mapy Ryzyka Powodziowego (MRP)**⁹. Określają one wartości potencjalnych strat powodziowych oraz przedstawiają szacunkową liczbę mieszkańców, a także obiekty narażone na zalanie w przypadku wystąpienia powodzi o określonym prawdopodobieństwie, jak również obiekty stanowiące potencjalne źródło zagrożenia dla środowiska i zdrowia człowieka.

⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. ws. przyjęcia Planu zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Wisły (Dz. U. z 2016 r. poz. 1841); Treść planu oraz pełny wykaz działań, w tym również inwestycji związanych z ochroną powodziową, są dostępne na stronach Rządowego Centrum Legislacji: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2016/1841>.

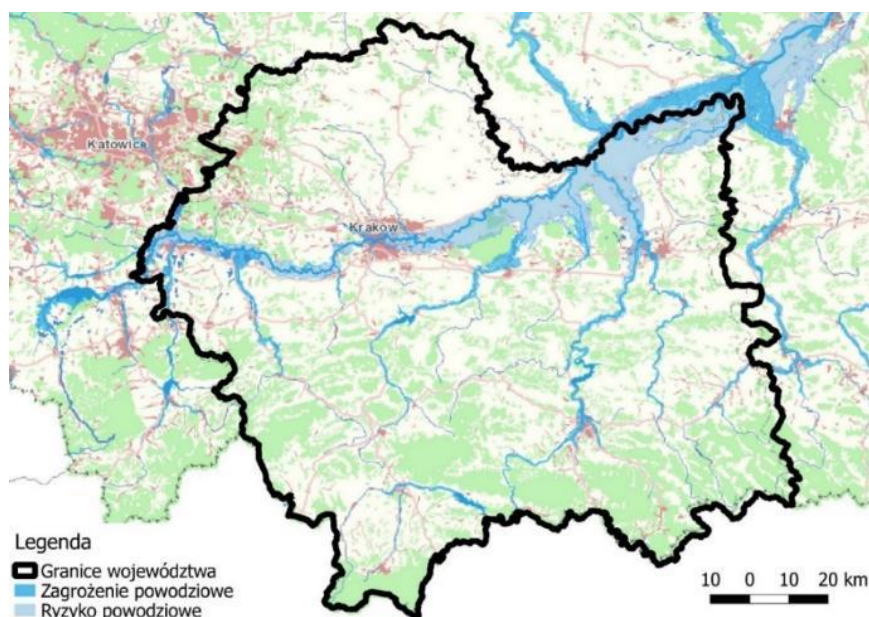
⁸ Udostępnione na stronie internetowej ISOK: <http://mapy.isok.gov.pl/imap/>. Pełny zakres tych reguluje art. 169 ust. 2 Prawa wodnego.

⁹ <http://mapy.isok.gov.pl/imap/>.

- 2) dla rzek i odcinków rzek, dla których jeszcze nie zostały opracowane mapy zagrożenia powodziowego, do czasu ich sporządzenia formalną podstawą wyznaczenia granic obszarów szczególnego zagrożenia powodzią są studia ochrony przeciwpowodziowej¹⁰.

W Małopolsce najbardziej narażone na niebezpieczeństwo powodzi tereny występują wzdłuż rzeki Wisły oraz w zlewniach jej dopływów, tj: Soły, Skawy, Raby, Uszwicy, Dunajca z uwzględnieniem Białej oraz Białego i Czarnego Dunajca na Podhalu, a także zlewni Ropy - dopływu Wisłoki. Znaczne zagrożenie występuje w Kotlinie Sandomierskiej na odcinku od Krakowa przez nadwiślańskie gminy aż po Szczucin, Dąbrowę Tarnowską i dalej w kierunku granicy z województwem podkarpackim.

Mapa 25. Fragment mapy zagrożenia powodziowego na obszarze Małopolski



Źródło: Prognoza oddziaływania na środowisko do Strategii Rozwoju Województwa – Małopolska 2030 na podstawie: Informatyczny System Ochrony Kraju przed nadzwyczajnymi zagrożeniami ISOK: <http://mapy.isok.gov.pl>

Na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią zabrania się wykonywania robót oraz czynności utrudniających ochronę przed powodzią lub zwiększających zagrożenie powodziowe. Zagospodarowanie terenu na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią powinno uwzględniać kierunki działań konieczne dla ograniczenia ryzyka powodziowego oraz zasady określone w ustawie *Prawo wodne*.

Zgodnie z zapisami ustawy *Prawo wodne* z dnia 20 lipca 2017r. co 6 lat przewiduje się przegląd Map Zagrożenia Powodziowego i Map Ryzyka Powodziowego (art. 171 Prawa wodnego) oraz Planów Zarządzania Ryzykiem Powodziowym (art. 173 Prawa wodnego) dokonując w razie potrzeby ich aktualizacji. Obecnie (w 2020 roku), na

¹⁰ Studia ochrony przeciwpowodziowej:

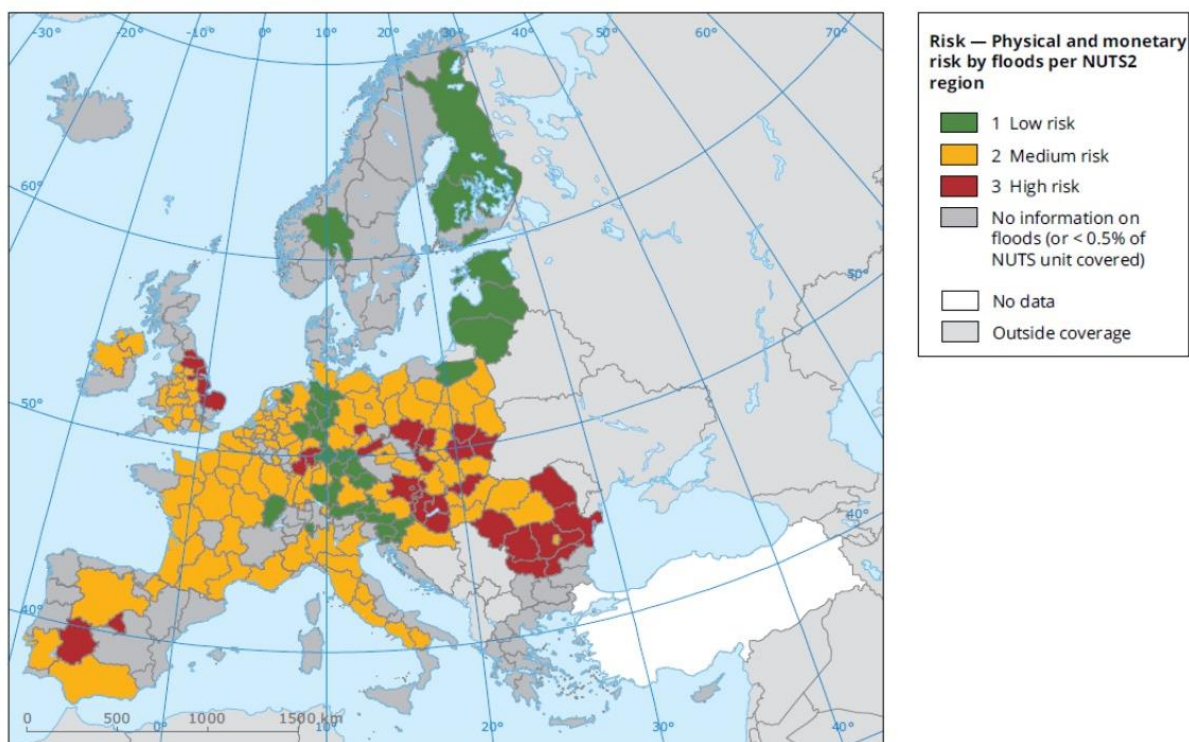
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni Soły, stanowiące I etap studium ochrony przeciwpowodziowej;
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni Skawy;
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni górnego Dunajca do ujścia Popradu;
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni dolnego Dunajca od ujścia Popradu;
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni Raby, jako integralny element studium ochrony przeciwpowodziowej;
- Studium określające granice obszarów bezpośredniego zagrożenia powodzią dla terenów nieobwałowanych w zlewni Wisłoki;

obszarze dorzecza Wisły, zakończona została aktualizacja ww. map zagrożenia i ryzyka powodziowego i jednocześnie rozpoczęte zostały prace nad aktualizacją Planu Zarządzania Ryzykiem Powodziowym.

Nadrzędnym celem zarządzania ryzykiem powodziowym jest ograniczenie potencjalnych negatywnych skutków powodzi dla życia i zdrowia ludzi, środowiska, dziedzictwa kulturowego oraz działalności gospodarczej. Ustalono trzy zasadnicze cele zarządzania ryzykiem powodziowym – **(1) zahamowanie wzrostu ryzyka powodziowego, (2) obniżenie istniejącego ryzyka powodziowego, (3) poprawa systemu zarządzania ryzykiem powodziowym** – w ramach których określono cele szczegółowe obejmujące grupy działań o różnym priorytecie. Zakres ww. działań szczegółowo omówiony został w Planie Zarządzania Ryzykiem Powodziowym. W Małopolsce są to działania o priorytecie wysokim, średnim i niskim.

W skali Unii Europejskiej na podstawie analiz sporządzanych przez Europejską Agencję Środowiskową województwo małopolskie znajduje się w kategorii regionów o największym zagrożeniu dla środowiska i ludzi spowodowanymi ryzykiem powodziowym. W grupie wysokiego ryzyka obok Małopolski znajdują się z regionów polskich również Podkarpacie, Świętokrzyskie, Opolskie i Dolny Śląsk, oraz większość regionów Rumunii, niektóre obszary Austrii, Węgier i północno-wschodniej Anglii.

Mapa 26. Zagrożenie powodziowe w ujęciu jednostek NUTS-2



Źródło: Exploring nature-based solutions. The role of green infrastructure in mitigating the impacts of weather and climate change-related natural hazards, EEA Technical report No 12/2015, Map 4.22 Flood risk map aggregated to administrative regions (NUTS level 2) s. 39

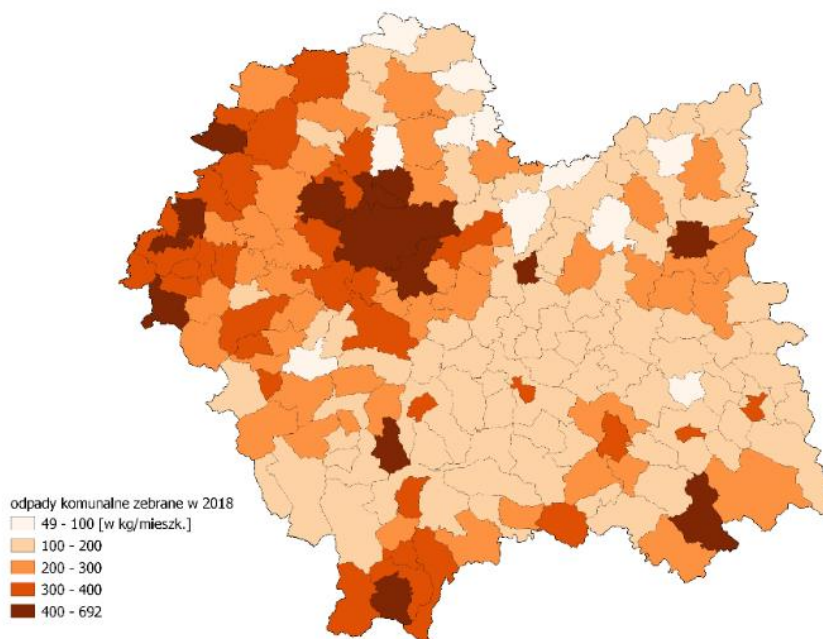
WYZWANIA:

- ➔ Ograniczenie zanieczyszczeń wód powierzchniowych, podziemnych oraz gleb.
- ➔ Ochrona i zwiększanie naturalnej retencji oraz przywracanie naturalnych warunków przepływu wód.
- ➔ Rozbudowa systemu wodociągów oraz kanalizacji, w tym szczególnie na obszarach objętych formami ochrony przyrody.
- ➔ Odpowiednie zagospodarowywanie terenów zagrożonych powodzią (w tym zwłaszcza na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią), suszą hydrologiczną oraz ruchami masowymi, m.in. poprzez ograniczanie zabudowy na terenach zalewowych i na osuwiskach, wprowadzanie małej retencji oraz śródpolnych zadrzewień i zakrzewień poprawiających warunki klimatyczno-hydrologiczne.

Odpady

Ważnym zagadnieniem jest **system gospodarowania odpadami**. W zakresie ilości wytworzonych odpadów komunalnych na mieszkańca Małopolska w 2018 roku zajęła 11. miejsce w kraju (317 kg), natomiast w 2015 roku zajmowała 13. miejsce (236 kg). Wskaźnik ilości zebranych odpadów komunalnych jest zróżnicowany przestrzennie, przy czym najwyższym wskaźnikiem charakteryzują się obszary najbardziej zurbanizowane.

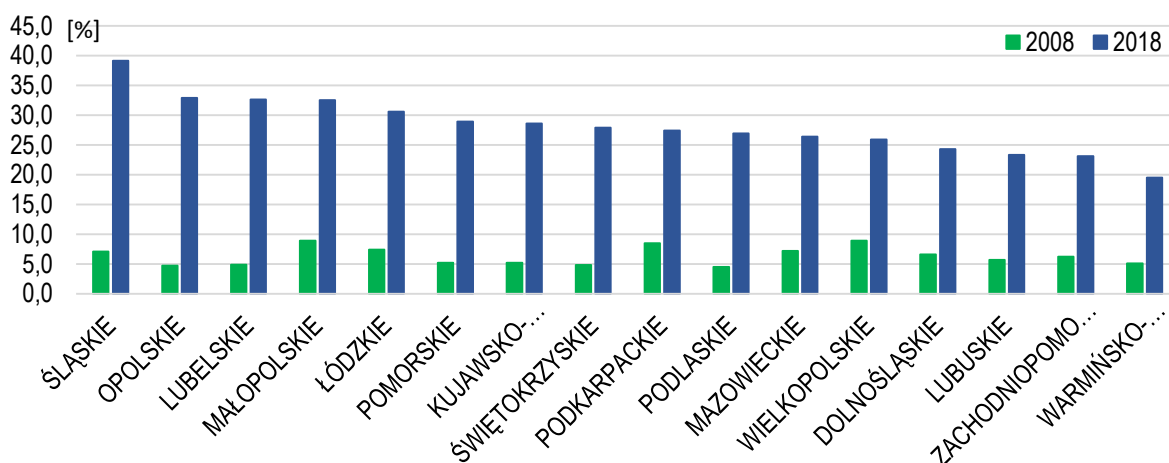
Mapa 27. Ilość zebranych odpadów komunalnych w ciągu roku 2018 w przeliczeniu na mieszkańca (w kg)



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Wzrasta udział selektywnie zebranych odpadów komunalnych w porównaniu do ogółu wytworzonych odpadów, z 8,9% w 2008 roku do 32,5% w 2018 roku, co jest wynikiem przyjęcia odpowiednich przepisów prawnych i ich egzekwowania. W zakresie udziału selektywnej zbiórki odpadów komunalnych w ogóle wytworzonych odpadów Małopolska zajmuje 4. miejsce z wartością 32,5%, po województwach: śląskim (39,1%), opolskim (32,9%) i lubelskim (32,6%), aczkolwiek w 2008 roku zajmowała jeszcze 1. miejsce. Ponadto w zakresie gospodarki odpadami nastąpił wzrost liczby punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych z 15 w 2012 roku do 143 w 2018 roku.

Wykres 19. Udział odpadów komunalnych selektywnie zebranych w ogóle odpadów

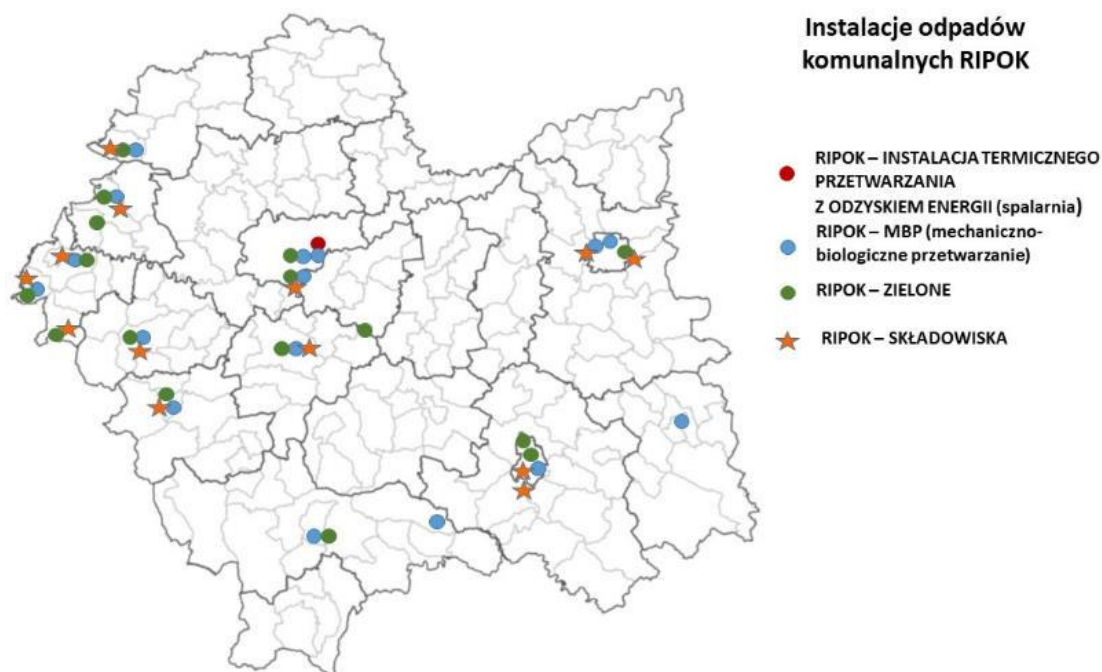


Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Powiatami o największym udziale selektywnej zbiórki odpadów są powiaty miechowski i myślenicki. Nastąpił także wzrost powierzchni zrekultywowanych składowisk odpadów. W 2012 roku brak było jakiegokolwiek powierzchni zrekultywowanej, a w 2018 roku było to już 23,8 ha, co przy prognozowanym założeniu 33 ha w 2020 roku stanowiło ponad 70% zamierzonego celu.

W ramach systemu regionalnych instalacji gospodarowania odpadami komunalnymi (RIPOK) w 2018 roku działało 16 instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów, 16 instalacji do przetwarzania selektywnie zebranych odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz 13 składowisk odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne, a także jedna instalacja termicznego przetwarzania z odzyskiem energii w Krakowie.

Mapa 28. Lokalizacja regionalnych instalacji gospodarowania odpadami komunalnymi – RIPOK w Małopolsce w 2017 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu Gospodarki odpadami Województwa Małopolskiego oraz Raportu z wykonania wojewódzkiego programu ochrony środowiska za lata 2016–2017 – tj. Programu Strategicznego Ochrona Środowiska

W Małopolsce w latach 2008–2017 spadła liczba dzikich wysypisk z 353 w 2008 roku do 258 w 2017 roku, przy czym występuje wewnątrzwojewódzkie zróżnicowanie. W powiatach krakowskim, wadowickim i wielickim nastąpił w tym okresie przyrost liczby dzikich wysypisk, podczas gdy w pozostałej części nastąpił ich spadek.

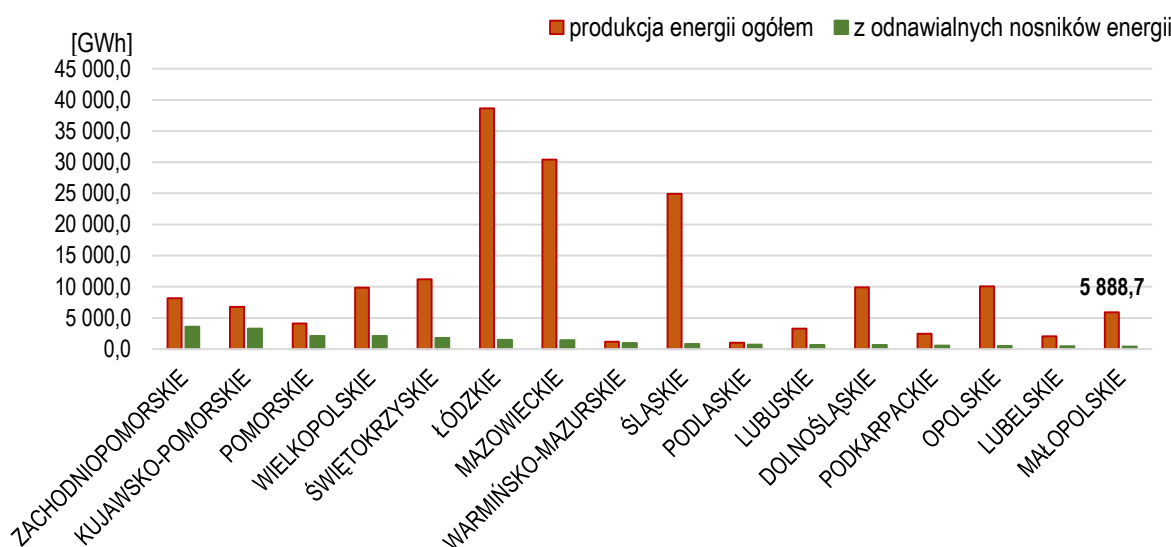
WYZWANIA:

- ➔ Rozwijanie technologii i działań zapobiegających i ograniczających wytwarzanie i składowanie odpadów.
- ➔ Rozwój systemu recyklingu (nacisk należy położyć na cykl życia produktów, który pozwoli na: oszczędzanie zasobów, zapobieganie powstawaniu odpadów i zamknięcie obiegu gospodarowania odpadami).
- ➔ Promocja i edukacja sprzyjająca budowaniu „społeczeństwa recyklingu”, a dla producentów – odpowiednie zachęty ekonomiczne pozwalające na minimalizowanie wytwarzania odpadów oraz wykorzystywanie ich jako zasobów.

Energetyka

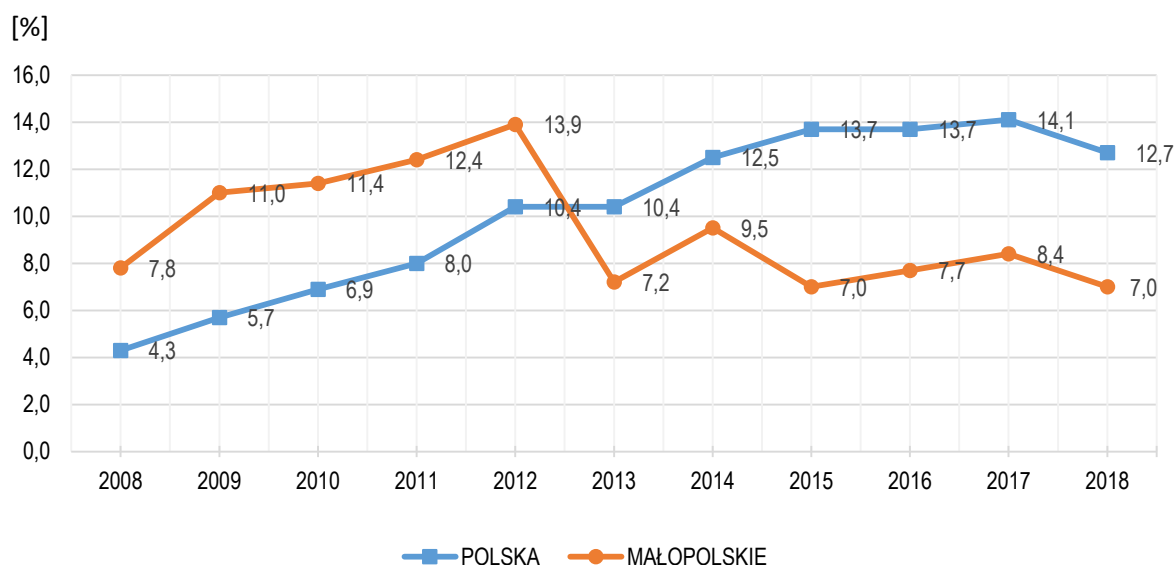
Małopolska nie należy do znaczących producentów **energii** w Polsce. W 2018 roku wyprodukowano blisko 5,9 tys. GWh energii, podczas gdy największymi producentami są województwa: łódzkie (38 tys. GWh), mazowieckie (30 tys. GWh), śląskie (24 tys. GWh) i świętokrzyskie (11 tys. GWh). Zarówno w produkcji ogółem, jak i w produkcji z nośników odnawialnych w Małopolsce spada produkcja energii elektrycznej. Głównym źródłem energii w Małopolsce są 3 elektrownie węglowe: CEZ Skawina SA, Elektrownia Siersza w Trzebini i PGE Kraków. Elektrownie te oprócz paliw stałych wykorzystują także biomasę. W produkcji energii z nośników odnawialnych również nie zajmujemy wysokiej pozycji (523 GWh). Małopolska w udziale energii odnawialnej w produkcji energii ogółem zajmowała w 2018 roku dopiero 11. miejsce (7,0%) w kraju, przesuając się tym samym z 7. miejsca w 2008 roku (7,8%). Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w Małopolsce wzrastał od 7,8% w 2008 roku do 13,9 % w 2012 roku, po czym gwałtownie spadł do poziomu 7,0% w 2018 roku. Całkowity udział energii odnawialnej w finalnym zużyciu energii brutto w Małopolsce wynosi 12,6% (łącznie energii elektrycznej i ciepła) oraz 5,5% w transporcie. Szacuje się, że w województwie małopolskim funkcjonuje ponad 35 tys. instalacji odnawialnych źródeł energii o łącznej mocy zainstalowanej równej 546 MW. Dojmującą rolę na rynku instalacji OZE w Małopolsce odgrywają kolektory słoneczne (61%), panele fotowoltaiczne (33%) oraz pompy ciepła (blisko 5%). Na terenie Małopolski funkcjonuje ponad 32 tys. instalacji wytwarzających energię z promieniowania słonecznego (w tym 11,4 tys. – inst. fotowoltaicznych, 21,3 tys. kolektorów słonecznych), 1,6 tys. instalacji pomp ciepła, 655 instalacji na biomasę, 46 elektrowni wodnych, 11 elektrowni wiatrowych, 7 instalacji geotermalnych oraz 91 biogazowni (w tym 2 – biogazownie rolnicze).

Wykres 20. Produkcja energii z nośników odnawialnych na tle produkcji energii elektrycznej ogółem w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Wykres 21. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Największy udział w strukturze wykorzystania OZE w ujęciu rodzaju technologii posiadają kolektory słoneczne (189,7 MW), elektrownie wodne (176,68 MW) oraz fotowoltaika (70,23 MW). Na kolejnych pozycjach znajdują się instalacje geotermalne (46,93 MW) i produkcja energii z odpadów (46 MW). Pod względem ilości wytworzonej energii ogółem dominują elektrownie wodne – 1900 TJ/rok. Na 2. miejscu są kolektory słoneczne – 574 TJ/rok, a w dalszej kolejności: instalacje geotermalne – 512 TJ/rok, fotowoltaika – 251 TJ/rok oraz pompy ciepła – 246 TJ/rok.

Największe wykorzystanie instalacji odnawialnych źródeł energii występuje w powiatach: nowotarskim (139 600 kW), nowosądeckim (94 310 kW), tatrzańskim (52 349 kW), limanowskim (33 454 kW), krakowskim (32 908 kW) oraz m. Kraków (29 377 kW).

Rok rocznie obserwuje się wzrost wykorzystania potencjału energii słonecznej w Małopolsce. Najwyższa wartość mocy zainstalowanej instalacji fotowoltaicznych ma miejsce w powiatach: krakowskim (12,2%), nowotarskim,

(10,8%) i nowosądeckim (9,5%), natomiast kolektorów słonecznych: limanowskim (15,0%), nowosądeckim (14,1 %) i nowotarskim (12,0 %). Największe wykorzystanie instalacji fotowoltaicznych zanotowano w gminach: m. Kraków, Ochotnica Dolna, Wieliczka, Skawina, Nowy Sącz, Wadowice, Tarnów, Myślenice, natomiast kolektorów słonecznych – Szczawnica, Mszana Dolna (gmina miejska), Mszana Dolna (gmina wiejska), Wieliczka, Szerzyny, Miechów, Raba Wyżna, Grybów, Krzeszowice.

Największymi elektrowniami wodnymi są: Niedzica, Sromowce Wyżne, Łączany i Smolnice, wchodzące w skład Zespołu Elektrowni Wodnych Niedzica SA o mocy całkowitej 98,5 MW, oraz elektrownie: Rożnów, Czchów, Dąbie, Przewóz, Olcza i Kuźnica, wchodzące w skład Zespołu Elektrowni Wodnych Kraków o mocy całkowitej 71,5 MW. W lipcu 2017 roku oddano do eksploatacji zbiornik zaporowy Świnna Poręba, a planowana elektrownia będzie mieć moc 4 MW.

W południowej części Małopolski, w obrębie Karpat Wewnętrznych w rejonie niecki podhalańskiej oraz w Gorcach w Rabce-Zdroju i Porębie Wielkiej znajdują się zasoby wód termalnych wykorzystywane w ciepłownictwie i rozwijającej się na ich bazie rekreacji. Największy pobór wód termalnych odbywa się ze złoża Podhale I (4 802 103 m³/rok) i stanowi to ok. 76% całkowitego poboru tych wód w Małopolsce, liczonych na 6 314 501 m³/rok. Szacowana moc z instalacji geotermalnych w województwie małopolskim wynosi 46 930 kW. Najwyższa wartość w województwie produkcji energii z geotermii występuje w powiatach: tatrzańskim (99,7%) i nowotarskim (0,3%). Najwyższy stopień wykorzystania geotermii występuje w gminach: Biały Dunajec, Bukowina Tatrzańska, Poronin, Zakopane, Kościelisko, Szaflary.

W latach 2016 i 2017 wiele gmin przystąpiło do tworzenia tzw. Klastrow Energii. W ramach *Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Małopolskiego* wprowadzono przedsięwzięcie pn. „Rozwój klastrow energii w województwie małopolskim poprzez realizację projektów służących rozwojowi energetyki na poziomie lokalnym”. W Małopolsce zidentyfikowano 63 projekty zgłoszone do realizacji w ramach wszystkich klastrow. Zdecydowana większość projektów dotyczy budowy instalacji fotowoltaicznych.

WYZWANIA:

- ➔ Wzrost udziału energii odnawialnej, opartej głównie na energii wód płynących, wód termalnych, energii słonecznej i biomasie oraz zintensyfikowanie działań zmierzających do poprawy efektywności energetycznej poprzez rozwój energooszczędnego budownictwa, energooszczędnych urządzeń, niskoemisyjnego transportu oraz kogeneracji (jednoczesne wytwarzanie energii i ciepła).
- ➔ Przyspieszenie rozwoju instalacji fotowoltaicznych i pomp ciepła – w kontekście działań przyczyniających się do poprawy jakości powietrza.
- ➔ Racjonalne wykorzystanie zasobów wód termalnych (możliwość realizacji instalacji geotermalnych i przyłączenia do sieci geotermalnej).
- ➔ Z racji charakteru rzeźby i stosunków wodnych w Małopolsce (zwłaszcza na obszarach górskich) zainicjowanie szerszego programu rozwoju tzw. małej hydroenergetyki.
- ➔ Wykorzystanie odpadów, ścieków i osadów ściekowych oraz biomasy odpadowej (rolnej, rolno-spożywczej i zieleni miejskiej) do celów energetycznych.

Zasoby surowcowe

Zróżnicowana budowa geologiczna Małopolski stanowi o dużej różnorodności **surowców mineralnych**, aczkolwiek ich zasoby nie są zbyt bogate w porównaniu do innych regionów kraju. Zasoby kopalin obejmują złoża należące do zasobów strategicznych kraju: (1) surowce energetyczne: węgiel kamienny, ropa naftowa i gaz ziemny, (2) surowce chemiczne: sól kamienna, solanki jodowo-bromowe, (3) rudy metali nieżelaznych, rud cynku i ołowiu, (4) wody lecznicze, mineralne i termalne, (5) surowce skalne: kamienie drogowe i budowlane, piaskowce, wapienie i margle przemysłu wapienniczego, dolomity, porfiry, melafiry, tufy, kruszywa naturalne, surowce ilaste ceramiki budowlanej, piaski podsadzkowe, piaski formierskie, wapienie dla przemysłu wapienniczego, surowce skaleniowe, surowce do prac inżynierskich, (6) torfy.

Eksploatacja złóż surowców silnie oddziałuje na środowisko przyrodnicze w wielu aspektach, takich jak: stosunki wodne, rzeźba czy krajobraz. W najbliższych latach wyzwaniem w regionie będzie konieczność prac rekultywacyjnych po zakończeniu eksploatacji rud cynku i ołowiu w rejonie Olkusza. Problemem jest także eksploatacja złóż surowców na obszarach cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, czego najlepszym przykładem jest Wyżyna Krakowsko-Częstochowska. Obecne miejsca eksploatacji, zwłaszcza surowców skalnych, w przyszłości po zakończeniu ich wydobywania powinny być przedmiotem kompleksowej rekultywacji z ukierunkowaniem na funkcje turystyczno-rekreacyjne.

WYZWANIA:

- ➔ Racjonalne wykorzystanie zasobów wód termalnych.
- ➔ Rewitalizacja dawnych terenów przemysłowych, w tym pogórnich wyrobisk na cele rekreacyjne, gospodarcze, w tym jako potencjalnych obszarów do zagospodarowania pod instalacje OZE;
- ➔ Rozpoczęcie działań rekultywacji i odpowiedniego zagospodarowania obszaru w rejonie Olkusza po zakończeniu eksploatacji rud cynku i ołowiu.

Bioróżnorodność i krajobraz

Małopolska z uwagi na **zróżnicowane środowisko przyrodnicze** i kulturowe cechuje się bardzo wysokimi walorami krajobrazowymi oraz wysoką bioróżnorodnością. Duże zróżnicowanie budowy geologicznej i rzeźby Małopolski wpływa na bogactwo flory i fauny.

Małopolska znajduje się w 3 Działach geobotanicznych (Zachodniokarpackim, Wyżyn Południowopolskich oraz Wschodniokarpackim), co sprzyja wysokiej bioróżnorodności. Dla części karpackiej typowe są bory i lasy regla dolnego i górnego (świerkowo-jodłowe, buczyny), z łąkami mietlicowymi na halach, roślinnością alpejską w najwyższych piętrach gór, natomiast w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej są to bory bagienne i torfowiska wysokie. Karpaty to obszar siedlisk licznych chronionych i rzadkich gatunków. Na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, a w mniejszym stopniu także na Wyżynie Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickim spośród lasów najcenniejsze są dąbrowy, lasy grądowe, a także buczyny. Liczne są również zbiorowiska muraw kserotermicznych, związanych głównie z ostańcami wapiennymi i wychodniami skalnymi Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i formacjami skalnymi Pienin. Jako wskaźnik bioróżnorodności i stopnia naturalności ekosystemów leśnych uważa się obecność dużych drapieżników i tzw. gatunków wskaźnikowych, które służą do wyznaczania korytarzy ekologicznych. W Małopolsce takimi gatunkami są m.in. niedźwiedzie, wilki i rysie, a w obszarze Tatr kozice i świstaki. Siedliska mają tu także liczne ptaki drapieżne, takie jak orzeł przedni, puchacz, orlik krzykliwy oraz głuszc i cietrzew.

Zgodnie z unijną strategią o różnorodności biologicznej z 3 czerwca 2011 roku priorytetem w ochronie jest zapewnienie łączności między siedliskami przyrodniczymi poprzez m.in. system korytarzy ekologicznych oraz rozwój zielonej infrastruktury i usług ekosystemów. Przez Małopolskę przebiegają korytarze ekologiczne o znaczeniu europejskim – korytarz doliny Wisły i Dunajca oraz karpacki, łączący Tatry, Pieniny, Spisz i Beskid Żywiecki (PZPWM 2018).

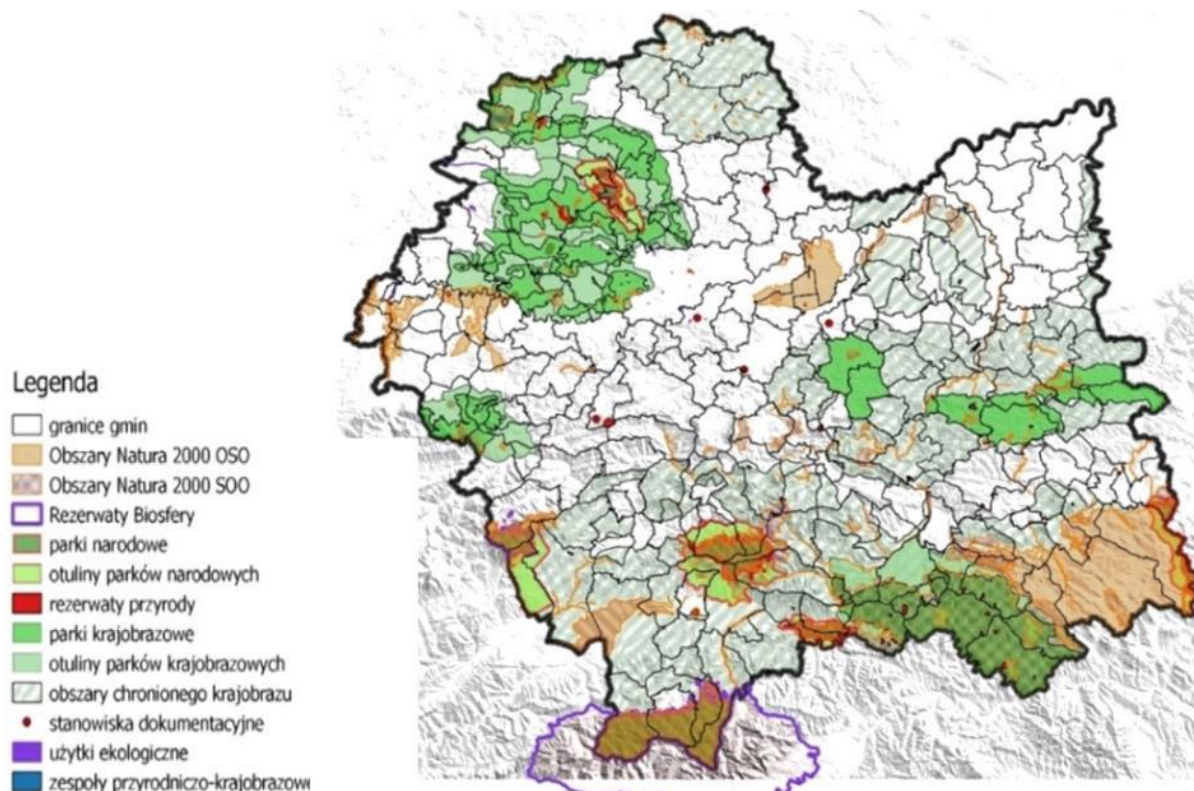
W ramach Państwowego Monitoringu Środowiska w latach 2017–2018 w Małopolsce monitoringiem objęto 23 siedliska przyrodnicze. Przeprowadzono go w 2 regionach biogeograficznych – alpejskim (obejmującym Karpaty) i kontynentalnym, monitorując 38 siedlisk. Siedliska zostały ocenione w 3 klasach: stan właściwy, stan niezadawalający i stan zły, a także stan nieznany.

Za charakteryzujące się właściwym stanem uznano 5 typów siedlisk, natomiast 8 oceniono jak będące w złym stanie. Stan pozostałych typów siedlisk oceniono jako niezadawalający. Do zbiorowisk o niezadawalającym stanie zaliczono m.in. znaczną część leśnych zbiorowisk, takich jak buczyny. Natomiast górskie jaworzyny, występujące na Babiej Górze, charakteryzowały się właściwym stanem zachowania. Alarmujący jest zły stan większości monitorowanych siedlisk torfowiskowych i źródłiskowych. Istnieje zatem pilna potrzeba intensyfikacji działań na rzecz zachowania i ochrony najcenniejszych siedlisk w Małopolsce.

Zgodnie z wynikami powyższego monitoringu, największymi zagrożeniami dla siedlisk przyrodniczych jest sukcesja i ewolucja zbiorowisk roślinnych, rozprzestrzenianie się w siedliskach obcych gatunków inwazyjnych i rodzimych gatunków zaborczych, zaprzestanie użytkowania i wypasu łąk, usuwanie martwych i zamierających drzew w lasach, osuszanie terenów podmokłych oraz związane ze zmianami klimatu zmniejszenie opadów i częstsze występowanie okresu susz. Istotne znaczenie mają również różne formy aktywności gospodarczej człowieka oraz różne rodzaje wypoczynku i rekreacji, a także związany z nimi rozwój dróg różnych klas. Głównymi zagrożeniami dla siedlisk torfowych jest obniżenie poziomu wód gruntowych, dla siedlisk leśnych – usuwanie martwego drewna, a dla siedlisk muraw naskalnych – sukcesja krzewów i drzew. Najlepiej zachowane są siedliska piargów oraz górskie jaworzyny, co wynika przede wszystkim z ich położenia wysoko w górach i niewielkiej antropopresji, a ponadto występowania tych siedlisk w chronionych obszarach parków narodowych i rezerwatów. Warto zwrócić uwagę, że na utrzymanie w dobrym stanie siedlisk przyrodniczych ma wpływ w dużym stopniu czynna ochrona, polegająca na zatrzymaniu sukcesji zbiorowisk murawowych i łąkowych oraz ekstensywna gospodarka leśna z pozostawianiem martwych i starych drzew.

W związku z tak dużą różnorodnością przyrodniczą i krajobrazową, w Małopolsce ponad 53% powierzchni objętej jest przyrodniczymi formami ochrony, plasując województwo na 2. miejscu po świętokrzyskim i stan ten utrzymuje się od wielu lat. W województwie znajduje się 6 parków narodowych, 11 parków krajobrazowych, 10 obszarów chronionego krajobrazu oraz 85 rezerwatów przyrody, 2214 pomników przyrody, 80 stanowisk dokumentacyjnych, 45 użytków ekologicznych oraz 6 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Znajdują się również 2 rezerваты biosfery, stanowiące 2 parki narodowe – Babiogórski i Tatrzański. W ramach 2 kategorii obszarów Natura 2000, znajduje się 11 obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz 88 specjalnych obszarów ochrony siedlisk. Obecnie 5 parków krajobrazowych posiada plany ochrony (Wiśnicko-Lipnicki, Dłubniański, Tenczyński, Ciężkowicko-Rożnowski i Rudniański), a dla kolejnych 4 (Beskidu Małego, Orlich Gniazd, Bielańsko-Tynieckiego i Dolinek Krakowskich) trwają prace nad ich opracowaniem.

Mapa 29. Położenie przyrodniczych obszarów chronionych w Małopolsce

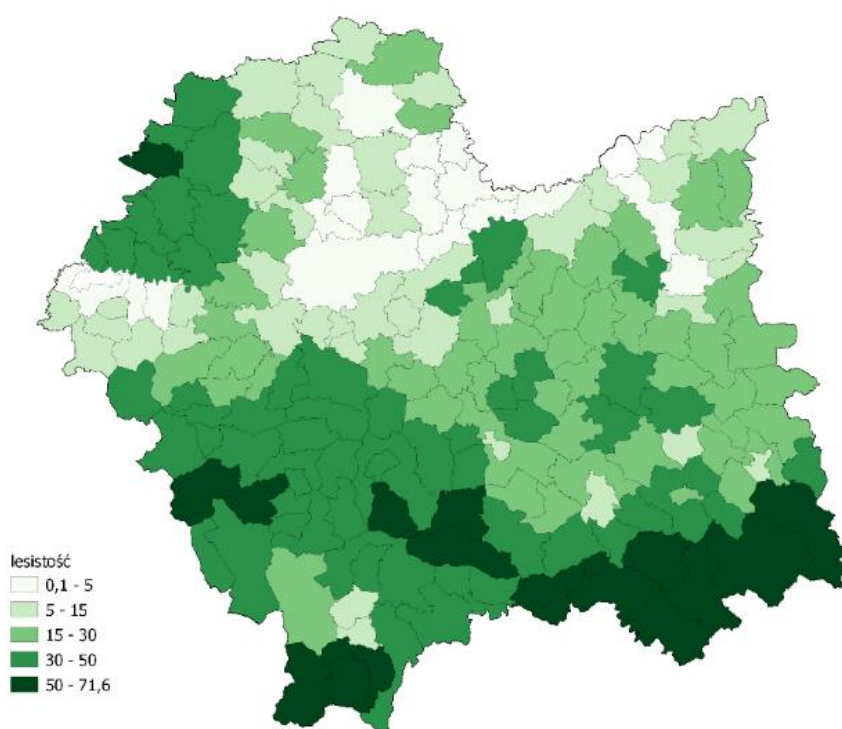


Źródło: opracowanie własne UMWM

W okresie 2008–2017 przybył niecały 1% powierzchni województwa objętej ochroną, wpisując się tym samym w ogólnopolską tendencję stagnacji w działaniach na rzecz obejmowania nowych terenów ochroną. Zwiększała się ochrona rezerwatowa i ochrona w formie stanowisk dokumentacyjnych, co oznacza wzrost znaczenia reliktowej ochrony zasobów przyrodniczych nad przestrzenną ochroną zasobów przyrodniczo-krajobrazowych. Uchwalenie 5 planów ochrony dla parków krajobrazowych i podjęcie prac nad sporządzeniem kolejnych 4 planów wpłynie korzystnie na ochronę tych przestrzeni. Z kolei na poprawę walorów krajobrazowych wpłynąć mogą przepisy ustawy o wzmocnieniu niektórych narzędzi ochrony krajobrazu, a jednym z zasadniczych jego elementów jest opracowanie audytu krajobrazowego. Obecnie w Małopolsce obowiązuje jeden plan ochrony dla parku narodowego i jest to plan ochrony Pienińskiego Parku Narodowego, zatwierdzony 30 lipca 2014 roku. Dla pozostałych parków narodowych trwają prace nad opracowaniem planów ochrony.

Lasy wpływają korzystnie na stabilizację klimatu w skali zarówno globalnej, jak i lokalnej. Zatrzymują znaczną ilość wód opadowych, zwiększając naturalną retencję w zlewni. W 2018 roku w Małopolsce powierzchnia lasów wynosiła 440,4 tys. ha (28,7% powierzchni województwa), a w stosunku do roku 2008 wzrosła o ok. 2,9 tys. ha, przy czym znacznie przybyło powierzchni leśnej w lasach prywatnych – ok. 2,2 tys. ha, natomiast w lasach publicznych przybyło ok. 700 ha. Pomimo górskiego charakteru środowiska lesistość województwa pozostaje niższa niż średnia krajowa (29,6%) i wynosi 28,7%. W strukturze własnościowej 57% stanowią lasy publiczne, a prywatne – 43% ogółu powierzchni lasów (przy średniej krajowej dla lasów prywatnych 22%). W strukturze gatunkowej lasów dominują drzewostany iglaste (63,4% powierzchni lasów), wśród których dominuje drzewostan jodłowy (27,3%). W lasach liściastych (36,6%) dominującym gatunkiem jest buk, którego udział wynosi 17,4%. W strukturze wiekowej udział klas wieku 81 lat i więcej wynosi 22,2%. Systematycznie wzrastała ilość pozyskiwanego drewna. W 2008 roku pozyskano 893 tys. m³ grubizny, podczas gdy w 2017 roku było to 1,096 mln m³. Poziom lesistości wykazuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne.

Mapa 30. Lesistość w gminach w 2018 roku (w %)

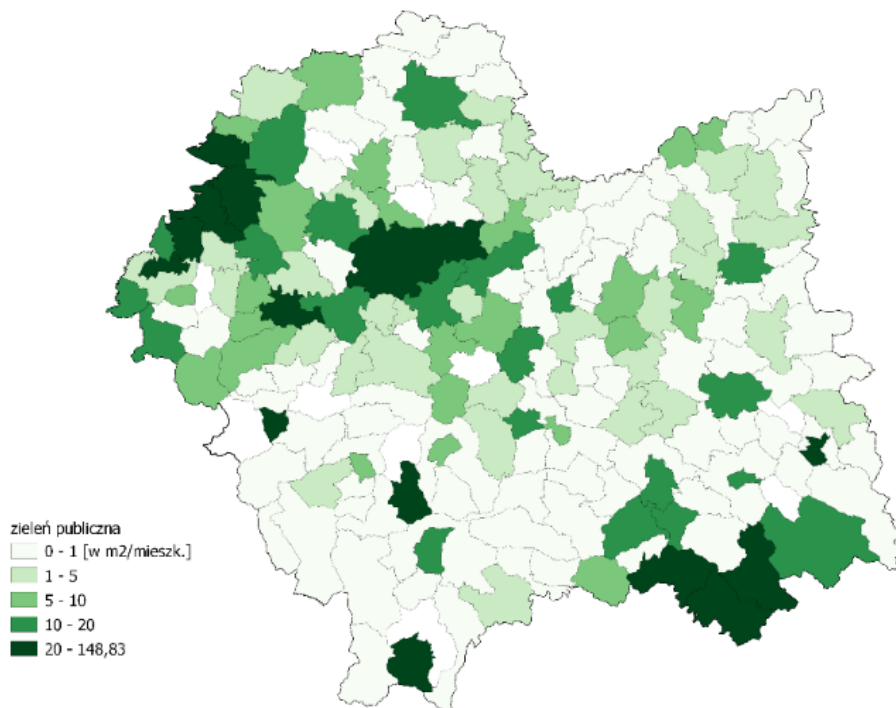


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Jednym ze środowiskowych zagadnień istotnych z punktu widzenia jakości życia człowieka jest występowanie **terenów zieleni publicznej**, które pełnią nie tylko rolę przyrodniczą, ale także rekreacyjną, społeczną i estetyczną. Najlepszą dostępnością do terenów zieleni publicznej charakteryzują się gminy miejskie, w tym zwłaszcza Kraków oraz te położone na zachód w kierunku granicy z województwem śląskim, a także gminy uzdrowiskowe. W tych

gminach najwięcej jest także terenów zieleni urządzonej, przy czym dużą powierzchnią tej kategorii zieleni charakteryzują się gminy położone na obszarze Beskidów i są to głównie gminy uzdrowiskowe, w których zlokalizowane są tzw. parki zdrojowe.

Mapa 31. Wskaźnik zieleni publicznej – parki, zieleńce, zieleń osiedlowa, zieleń uliczna w 2018 roku (w m²/mieszkańca)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Obserwuje się wzrost świadomości lokalnych społeczności w zakresie ochrony krajobrazu poprzez podejmowanie przez gminy inicjatyw na rzecz rozwiązania kwestii reklam przy drogach czy działań związanych z ograniczaniem niskiej emisji. W ramach ochrony i kształtowania krajobrazu Małopolski podjęto prace na rzecz opracowania audytu krajobrazowego, który w kompleksowy sposób rozwiąże problemy związane m.in. z postępującą zabudową na obszarach cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym.

WYZWANIA:

- ➔ Ochrona bioróżnorodności i kształtowanie systemu obszarów chronionych jako cech podnoszących odporność środowiska przyrodniczego na zmiany klimatyczne.
- ➔ Utrzymanie i podniesienie atrakcyjności krajobrazu Małopolski jako czynnika rozwoju gospodarczego.
- ➔ Objęcie regulacjami architektoniczno-urbanistycznymi najcenniejszych walorów krajobrazowych regionu w ramach wyznaczonych w audycie krajobrazowym krajobrazów priorytetowych.

Edukacja prośrodowiskowa

Wśród mieszkańców Małopolski **wzrasta świadomość ekologiczna**. W przeprowadzanych badaniach opinii mieszkańców zaobserwowano 3 zasadnicze zachowania Małopolan w aspekcie wdrażania postaw ekologicznych – segregacja odpadów, rozsądne zakupy oraz ograniczanie zużycia wody. Rzadziej deklarowano korzystanie z transportu publicznego czy roweru. Najczęściej z tego typu środków transportu korzystali mieszkańcy Krakowa, natomiast najrzadziej – mieszkańcy subregionu krakowskiego, czyli w dużym stopniu strefy suburbannej Krakowa. Wzrasta świadomość mieszkańców w aspekcie zanieczyszczenia powietrza. Ponad 1/3 mieszkańców regionu codziennie sprawdza stan jakości powietrza. Rozwijają się różnego typu ruchy społeczne, miejskie oraz różne

inicjatywy o charakterze proekologicznym, zwracające uwagę na problemy ochrony środowiska, przyrody, gospodarowania wodą czy zmian klimatycznych.

Samorządy Małopolski w ostatnich latach podejmują szereg **działań edukacyjnych** wśród społeczeństwa, takich jak akcje sprzątania, kształtowanie i promocja postaw prośrodowiskowych (konkursy ekologiczne, spotkania edukacyjno-informacyjne w przedszkolach, szkołach) czy warsztaty ekologiczne. Województwo Małopolskie aktywnie działa na polu uświadamiania społeczeństwu problemu zanieczyszczenia powietrza szkodliwymi dla zdrowia substancjami. Jednym z ostatnio podjętych działań jest program „ekoMałopolska”, w którym integrowane mają być 4 zasadnicze obszary z dziedziny ochrony i kształtowania środowiska: powietrze, odpady, przyroda i krajobraz oraz klimat. W ramach tego programu Województwo prowadzi działania edukacyjne na temat konieczności wymiany niskosprawnych instalacji grzewczych i ochrony powietrza, akcentując to jako kluczowy element poprawy jakości życia. W ramach „ekoMałopolski” opracowywany jest system zachęt dla gmin wprowadzających proekologiczne rozwiązania na swoim terenie – obok działań na rzecz poprawy jakości powietrza, poprzez rozwijanie i zakładanie nowych terenów zieleni publicznej, czy obejmowanie gmin różnego rodzaju formami ochrony przyrody. Obecnie mieszkańcy 62 gmin w Małopolsce mogą liczyć na profesjonalne wsparcie 67 Ekodoradców zatrudnionych w ramach projektu LIFE-IP MALOPOLSKA. Liczba ta ma zostać zwiększona o wszystkie Małopolskie gminy. Utworzenie sieci Ekodoradców w 182 gminach, którzy będą rzetelnie informować mieszkańców o dostępnych programach dotacyjnych, zapewnią doradztwo w wyborze odpowiedniego urządzenia grzewczego oraz wiedzę o nowoczesnych technologiach dostępnych na rynku (zwłaszcza w zakresie OZE). Dostępność wykwalifikowanych specjalistów w każdej gminie ma na celu szybsze wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego oraz przyspieszenie prowadzonych w gminach programów inwestycyjnych w dziedzinie efektywności energetycznej, odnawialnych źródeł energii i redukcji emisji CO₂.

WYZWANIA:

- ➔ Edukacja ekologiczna w zakresie ograniczania zanieczyszczeń powietrza i wód, problematyki ograniczania i łagodzenia skutków zmian klimatycznych, ograniczenia powstawania odpadów oraz walorów przyrodniczo-krajobrazowych.
- ➔ Stworzenie systemu zachęt dla samorządów lokalnych (zwłaszcza tworzących funkcjonalne obszary miejskie), a także dla innych zainteresowanych podmiotów, do rozwoju systemu zielonej i błękitnej infrastruktury i podejścia do gospodarki przestrzennej związanego z tzw. usługami ekosystemowymi.
- ➔ Promocja zagadnień związanych ze zrównoważonym (trwałym) rozwojem jako kluczowej polityki Województwa w zakresie ochrony i kształtowania środowiska oraz poprawy jakości życia mieszkańców.
- ➔ Rozwój sieci ekodoradców w całej Małopolsce.

Zarządzanie strategiczne rozwojem województwa

W międzynarodowych porównaniach jakości rządzenia Małopolska wypada przeciętnie, co pokazuje m.in. wskaźnik EQI (ang. European Quality of Government Index), który jest wynikiem badań ankietowych mieszkańców z lat 2010-2013-2017 dotyczących rządzenia na szczeblu regionalnym w UE i pokazuje w jaki sposób zmienia się ono w różnych krajach i regionach. Wskaźnik ten opiera się na założeniu, że jakość rządzenia, zdolność do wdrażania polityki w sposób bezstronny (neutralny), nieskorumpowany i skuteczny, jest jednym z decydujących czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. W porównaniu tym Małopolska lokuje się na 141. miejscu wśród ponad 200 regionów, niemniej powyżej średniego wyniku dla Polski (150) i w grupie 20 regionów, w których w latach 2010–2017 dokonały się największe pozytywne zmiany.

Dla jakości i sprawności zarządzania istotny jest system zarządzania strategicznego rozwojem województwa oraz to na ile jest on kompletny i równomierny, odpowiedni, uczący się, skuteczny, zdolny do tworzenia nowych idei i rozwiązań oraz zdolny do współpracy. System ten obejmuje co do zasady trzy podsystemy: programowania strategicznego, instytucjonalny i wdrażania. W Małopolsce ich architektura była rozwijana sukcesywnie od początku funkcjonowania samorządu województwa i obecnie obejmuje:

a) w podsystemie programowania strategicznego:

- ➔ zestaw dokumentów kształtujących politykę rozwoju Województwa, do którego należy: Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego, 9 branżowych Programów Strategicznych, 1 Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020 (terytorialny), Plan Zagospodarowania Przestrzennego WM, Plan Zarządzania Strategią Rozwoju WM, Strategia Rozwoju Polski Południowej do 2020r., strategię i programy branżowe;
- ➔ zestaw dokumentów podsumowujących realizację przyjętych kierunków programowych tj.: Raport o stanie województwa małopolskiego (corocznie), Sprawozdanie z realizacji SRWM oraz programów strategicznych (co 3 lata), Badanie śródkresowe skuteczności realizacji celów SRWM 2011-2020 (2017);

b) w podsystemie instytucjonalnym:

- ➔ Sejmik Województwa Małopolskiego – jako decydenta polityki rozwoju WM na poziomie strategicznym;
- ➔ Zarząd Województwa Małopolskiego – jako decydenta polityki rozwoju WM na poziomie strategicznym i operacyjnym;
- ➔ Departamenty Urzędu Marszałkowskiego WM oraz ROPS, WUP, ZDW, MZPK – jako jednostki współkształtujące propozycje co do sposobu realizacji ustalonych kierunków polityki rozwoju Województwa;

c) w podsystemie wdrożeniowym:

- ➔ podmioty uczestniczące we wdrażaniu: Departamenty i Biura UMWM, jednostki organizacyjne Województwa Małopolskiego, spółki kapitałowe (w których Województwo Małopolskie jest udziałowcem i akcjonariuszem), partnerzy w programach i projektach Województwa, beneficjenci programów Województwa, klienci usług publicznych świadczonych przez Województwo, dostawcy i wykonawcy zamówień publicznych;
- ➔ narzędzia wdrażające politykę rozwoju Województwa: Budżet WM, Regionalny Program Operacyjny, Kontrakt Terytorialny, instrument Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, Plan Zagospodarowania Przestrzennego WM, programy i plany branżowe, strategię i plany jednostek organizacyjnych oraz spółek, instrumenty finansowe, projekty własne i partnerskie;
- ➔ narzędzia koordynowania polityki rozwoju Województwa na etapie wdrażania: Wieloletnia Prognoza Finansowa WM, Małopolski Plan Inwestycyjny.

Istotny kontekst programowy dla zarządzania strategicznego rozwojem województwa tworzą także zewnętrzne dokumenty, kształtujące ramy prawne i politykę rozwoju:

- na poziomie krajowym: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, ustawa o samorządzie województwa, ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, liczne ustawy branżowe;
- na poziomie europejskim: system dokumentów formułujących politykę rozwoju na poziomie UE (rozporządzenia, wytyczne);
- w kontekście międzynarodowym: *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* (ONZ);
- dokumenty formułujące strategię głównych interesariuszy polityki rozwoju w regionie, w tym Strategia Rozwoju Krakowa 2030 i strategię pozostałych JST;
- strategię jednostek rządowych i centralnych operujących w regionie jak PKP, KPT, PGW Wody Polskie, Lasy Państwowe, uczelnie;
- strategię gospodarcze największych przedsiębiorstw, inwestorów, prywatnych uczelni i klastrów;
- dokumenty formułujące politykę rozwoju regionów sąsiednich: Podkarpackiego, Śląskiego, Świętokrzyskiego;
- dokumenty formułujące politykę rozwoju regionów potencjalnie konkurencyjnych np. Kraj Południowomorawski/Brno, Woj. Dolnośląskie/Wrocław.

Pośrednim wskaźnikiem jakości zarządzania województwem jest opinia mieszkańców. W przeprowadzonych w 2018 roku badaniach opinii Małopolan około 43% respondentów oceniło wpływ działań Samorządu Województwa na jakość życia mieszkańców pozytywnie lub raczej pozytywnie, wobec zaledwie 12,5% ocen negatywnych. Na pozostałe odpowiedzi złożyły się opinie neutralne (37,1%) oraz zaskakująco dużo odpowiedzi osób, które nie identyfikują działań Samorządu Województwa (17,5%). Warto zwrócić uwagę, że opinia na przestrzeni lat poprawia się – w roku 2013 ocen dobrych i bardzo dobrych było mniej (41,7%), ocen negatywnych znacznie więcej (19,4%).

Na tle innych regionów kraju Małopolska jest **silnie zróżnicowana wewnątrz pod względem kapitału społecznego oraz kompetencji** potrzebnych do realizowania złożonych przedsięwzięć. Dotyczy to także decydentów rozwoju. Wprawdzie średnio w skali województwa niespełna 45% radnych gmin i powiatów ma wykształcenie wyższe (2018 rok), ale poziom ten jest zróżnicowany od 23–27% w powiatach proszowickim i dąbrowskim, po 86–87–91% w miastach Kraków, Tarnów, Nowy Sącz. Z kolei 87% małopolskich wójtów, burmistrzów i prezydentów legitymuje się wykształceniem wyższym (159 spośród 182 osób).

W ogólnopolskich badaniach gmin do 50 tys. mieszkańców (lata 2013–2015) współpracę międzygminną zidentyfikowano jako jeden z istotnych czynników sukcesu w rozwoju lokalnym, jednak małopolskie gminy podzielały to przekonanie **najrzadziej w kraju**. Najwięcej form takiej współpracy dotyczyło w województwie małopolskim gospodarki wodno-ściekowej (współpraca przynajmniej częściowo wymuszona wymogami formalnymi), a także promocji i turystyki. Efekty współpracy oceniane były średnio pozytywnie. Jako przyczynę niepodjęcia współpracy międzygminnej wskazywano przede wszystkim brak środków finansowych. Większą popularnością cieszyła się współpraca międzynarodowa – w Małopolsce prowadziło ją ponad 70% przebadanych gmin (ogółem w skali kraju nieco ponad połowa), przy czym prawie jednakowym powodzeniem cieszyły się dwie podstawowe formy tej współpracy, tj. miasta/gminy bliźniacze oraz porozumienia indywidualne. Efekty współpracy oceniane były średnio pozytywnie.

Samorząd Województwa Małopolskiego dysponuje **potencjałem zaufania**, który powinien stanowić podstawę do rozwijania partnerskiej współpracy w dziedzinie polityki rozwoju. Warto przywołać wyniki badań przeprowadzonych w 2015 roku, w których na pytanie o dominujące przesłanki podejmowania przez władze województwa (w tym Małopolski) decyzji o podziale środków na gminy (2015 rok) najczęściej odpowiedzi wskazuje na racjonalne uzasadnienia decyzji: „potrzeby województwa” (ok. 65%) oraz „potrzeby gminy” (55%) – można zatem mówić o wzajemnym zaufaniu, które stanowi warunek *sine qua non* dobrej współpracy.

Potencjalne grono partnerów do współpracy w projektach rozwojowych w województwie jest obecnie szerokie i zróżnicowane, obejmując przede wszystkim:

- a. **SAMORZĄDY LOKALNE:** 182 gminy i 22 powiaty, w tym metropolitalny Kraków. W tej grupie potencjalnym partnerem jest nie tylko kadra urzędnicza, ale także aktywni w sprawach publicznych radni gmin (2945), powiatów (451) i miast na prawach powiatu (90), a także 1908 sołtysów. Grupy te tworzą cenny zasób potencjalnych lokalnych liderów sieciowych przedsięwzięć rozwojowych.
- b. **ZWIĄZKI MIĘDZYGMINNE:** lista związków samorządowych z udziałem małopolskich gmin wpisanych do rejestru prowadzonego przez MSWiA obejmuje 36 podmiotów, w tym 31 z siedzibą w Małopolsce, 3 z siedzibą w województwie świętokrzyskim, po jednym z siedzibą w województwach śląskim i podkarpackim. Wszystkie zarejestrowane na czas nieoznaczony, głównie na rzecz gospodarki wodno-ściekowej, odpadowej, transportu zbiorowego, energetyki, a także turystyki, rekreacji i rynku rolnego (6). W praktyce tylko część jest aktywna.
- c. **PONADLOKALNE KOALICJE SAMORZĄDOWE**, w tym: Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich, Forum Gmin Beskidu Wyspowego, Forum Małopolski Zachodniej, Stowarzyszenie Metropolia Krakowska, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Forum Wójtów, Burmistrzów i Prezydentów Małopolski (niesformalizowane).
- d. **PRZEDSIĘBIORCY** oraz **IZBY GOSPODARCZE** – 20, gromadzące wszystkie rodzaje przedsiębiorstw, głównie obszarowe.
- e. **LOKALNE ORGANIZACJE TURYSTYCZNE** – 13, w praktyce tylko część z nich prowadzi działalność (np. Tarnowska, Krynicka, Gorczańska, Chochołowski, *Made in Zakopane*).
- f. **LOKALNE GRUPY DZIAŁANIA** – 34, w tym 2 działające na pograniczu z województwami świętokrzyskim oraz podkarpackim. LGD są formą instytucjonalnego, wyodrębnionego organizacyjnie i względnie trwałego trójsektorowego partnerstwa, tworzoną w celu prowadzenia polityki rozwoju lokalnego przy współfinansowaniu ze środków z programów unijnych. Posiada osobowość prawną. Ustawowym celem powołania LGD jest opracowanie i realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR). Za pośrednictwem LGD są realizowane konkretne przedsięwzięcia wynikające z LSR oraz prowadzone nabory wniosków na dofinansowanie projektów lokalnych. Początkowo omawiana formuła współpracy była dedykowana jedynie partnerstwom zawiązywanym na obszarach wiejskich, obecnie Lokalne Grupy Działania mogą powstawać także w mniejszych miastach. Udział małopolskich gmin w stowarzyszeniach LGD jest bardzo zróżnicowany – od 2 do 9 gmin członkowskich. Małopolskie LGD zrzeszone są w 2 organizacjach: Małopolska Sieć LGD oraz Federacja LGD Małopolska.
- g. **ORGANIZACJE POZARZĄDOWE** – w Małopolsce to około 12,7 tys. organizacji pozarządowych (w szerokim rozumieniu, tj. wraz z ok. 4 tys. związków sportowych i OSP), w tym ok. 700 organizacji o statusie pożytku publicznego. Małopolskie organizacje pozarządowe zrzeszają około 500 tys. członków. Osiągają przeciętne roczne przychody (mediana) na poziomie 26 tys. zł. Do najliczniejszych organizacji działających na terenie regionu należy Związek Podhalan oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

Istotnym narzędziem wspierającym politykę rozwoju jest współpraca międzyregionalna. Województwo Małopolskie ma stworzone umowami ramy formalne do współpracy z 18 regionami. Są to:

- ➔ na podstawie bezpośrednich umów o współpracy: Samorządowy Kraj Preszowski i Samorządowy Kraj Żyliński (Słowacja), Kraj Związkowy Turyngia (Niemcy), Województwo Uppsalskie (Szwecja), Region Auvergne-Rhône-Alpes i Region Centre-Val de Loire (Francja), Łatgalia (Łotwa), Województwo Kluż (Rumunia), Obwód Lwowski (Ukraina), Istria (Chorwacja), Obwód Swierdłowski (Rosja), Prowincja Jiangsu (Chiny), Stan Andhra Pradesh (Indie), Region Kurdystanu w Iraku, Autonomiczna Republika Adżarii (Gruzja);
- ➔ w ramach umów międzyrządowych: Flandria i Walonia (Belgia), Bawaria (Niemcy).

Ponadto Małopolska współpracuje w innych formułach z Landami Tyrol, Dolna Austria i Górna Austria (Austria) oraz Obwodem Iwano-Frankińskim (Ukraina).

Ważnym wymiarem współpracy międzyregionalnej są konkretne wspólne przedsięwzięcia realizowane z regionami z innych krajów, w tym członkostwo wspierające w organizacji Euroregion Tatry oraz projekty partnerskie realizowane w ramach programu Interreg oraz międzyregionalnych sieci współpracy. Małopolska należy do 4 takich sieci: CORAL – Wspólnoty regionów na rzecz wspierania samodzielnego życia osób starszych, Inicjatywy Awangarda, ERRIN - Europejskiej Sieci Współpracy Regionów w zakresie Badań i Innowacji oraz Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego.

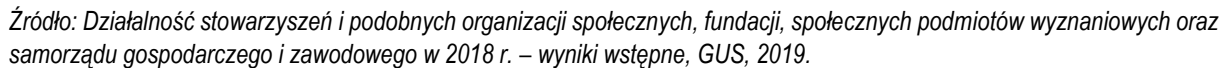
WYZWANIA:

- ➔ Przygotowanie się Samorządu Województwa do stopniowej zmiany roli i dominującego sposobu funkcjonowania – z dysponenta środków na rozwój na inicjatora, kreatora, moderatora, mentora oraz autora projektów rozwojowych, aktywnie pozyskującego zewnętrzne środki (nie tylko z alokowanych na poziom wojewódzki), a także realnego partnera w wielopoziomowych projektach rozwojowych na rzecz całego województwa oraz jego wybranych obszarów.
- ➔ Szersze zaangażowanie w projekty rozwojowe partnerów z sektorów niepublicznych jako źródła zasobów kompetencyjnych i twórczych, nowej wiedzy i technologii, nowych idei i rozwiązań.
- ➔ Zwiększenie wykorzystania narzędzi i programów UE oraz zagranicznych wspierających działania rozwojowe w regionie.
- ➔ Większa konsekwencja we wdrażaniu ustaleń Strategii Rozwoju Województwa.

Kapitał społeczny

W przeprowadzonym w 2019 roku badaniu opinii Małopolan ok. 25% ankietowanych zadeklarowało, że „przynajmniej raz” w ciągu ostatniego roku podejmowało działania na rzecz społeczności lokalnej, 23,5% „kilka razy”, natomiast „stałe (regularnie)” – zaledwie 6,4% ogółu. Z tego samego badania wynika też, że poziom zaangażowania w sprawy społeczności lokalnej nieznacznie spada wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia, poziom zaangażowania stałego wyraźnie rośnie wraz ze wzrostem średniego miesięcznego dochodu netto w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym oraz że nie ma znaczących różnic, jeśli chodzi o regularne angażowanie się w sprawy lokalne pomiędzy mieszkańcami terenów miejskich i wiejskich. Pomimo tego największym wyzwaniem dla organizacji staje się zapewnienie sukcesji przywództwa – dotyczy to ok. 70–80% organizacji, 68% organizacji dotyczy brak osób gotowych bezinteresownie pracować społecznie. Obok deklarowanej aktywności osobistej przyjętą miarą kapitału społecznego jest siła sektora pozarządowego oraz frekwencja wyborcza.

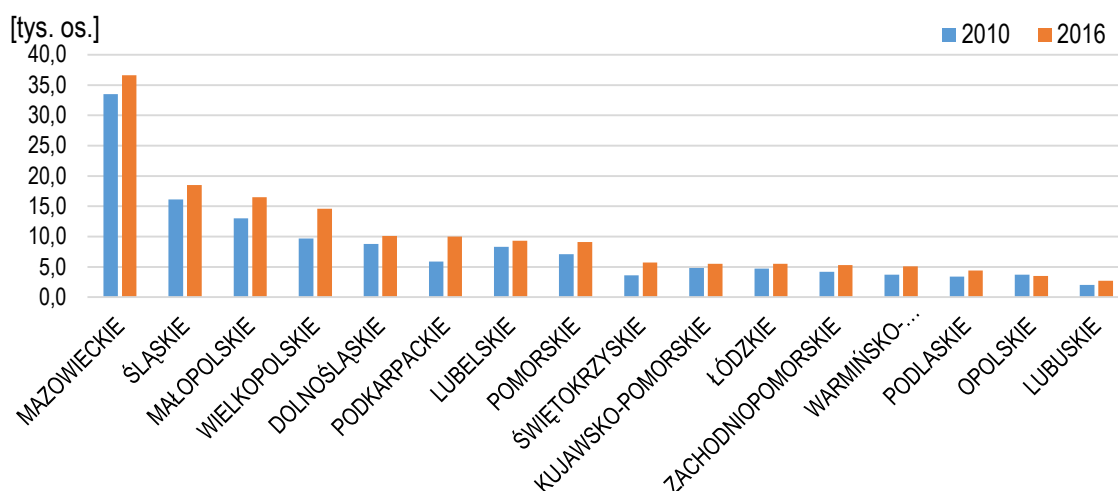
Małopolska na tle kraju pod tym względem wypada relatywnie dobrze. Pod względem liczby organizacji rejestrowych, tj. posiadających osobowość prawną, Małopolska zajmuje 3. miejsce w kraju, po Mazowszu i Wielkopolsce. W przeliczeniu na liczbę mieszkańców jest to pozycja jeszcze lepsza – na 10 tys. mieszkańców przypada średnio 25,5 podmiotów pozarządowych, co stawia region na 1. miejscu w skali kraju.



Zasięg działania małopolskich organizacji jest szerszy niż organizacji z innych regionów Polski. Częściej niż w całym kraju działają ogólnopolsko lub międzynarodowo (odpowiednio 43% i 38% organizacji). 37% organizacji z regionu działa tylko i wyłącznie lokalnie (w najbliższym sąsiedztwie, gminie, powiecie), a 21% nie wykracza ze swoimi działaniami poza granice województwa.

[Część I: Diagnoza i prognozy rozwojowe] 101

Wykres 20. Pracujący w organizacjach non-profit na podstawie umowy o pracę w latach 2010 i 2016

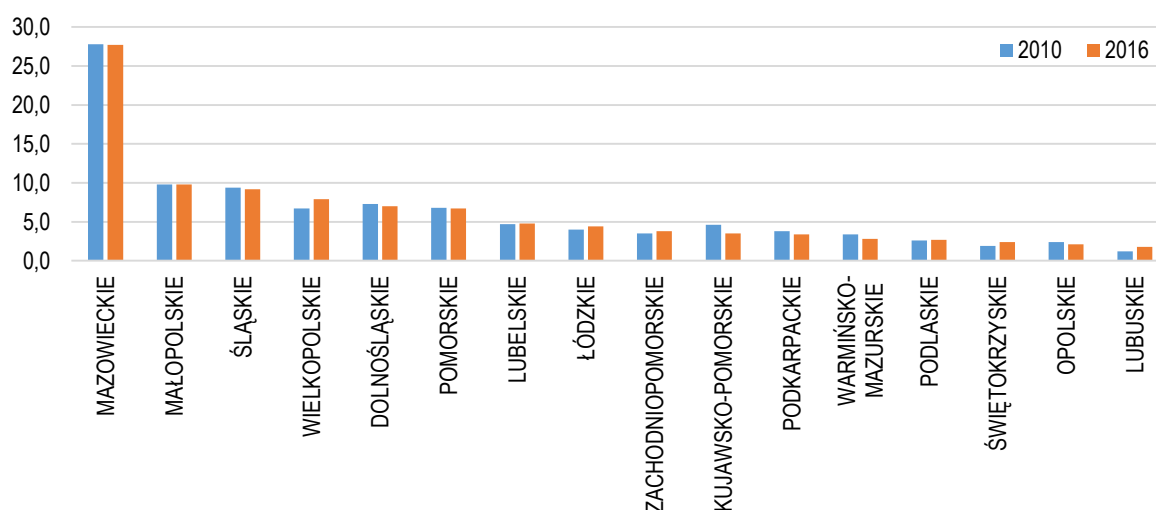


Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS/BDL

Struktura zatrudnienia wśród organizacji małopolskich wygląda podobnie do tej w całym kraju. Co piąta organizacja zatrudnia pracowników na umowę o pracę (w Małopolsce – 19%, w całym kraju – 20%). Inne formy regularnego zatrudnienia poza umową o pracę nieco częściej stosują organizacje z regionu małopolskiego niż z wynosi średnia dla całej Polski (robi to odpowiednio 17% i 15% organizacji).

W 2014 roku przeciętne roczne przychody małopolskich organizacji były niższe niż w całym sektorze – wynosiły 26 tys. zł (mediana), podczas gdy w całej Polsce było to 27 tys. zł. Struktura przychodów małopolskich organizacji nie zmienia się istotnie, w okresie 2010–2016 jedyną zauważalną zmianą w tym zakresie był wzrost udziału organizacji najbiedniejszych, o przychodach do 1 tys. zł. W 2016 roku organizacje o średnich dochodach (przedział 100 tys. zł do 1 mln zł) oraz organizacje o wysokich dochodach (przedział powyżej 1 mln zł) było po ok. 10%.

Wykres 21. Udział organizacji non-profit o przychodach powyżej 1 mln zł w organizacjach non-profit ogółem w latach 2010 i 2016 (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS/BDL

Podobnie jak w całym sektorze, także w Małopolsce bolączką organizacji jest mała przewidywalność przychodów. Ponad połowa małopolskich organizacji (51%) miała na początku marca 2015 roku zapewnione mniej niż połowę budżetu na najbliższe 10 miesięcy. Taki sam był poziom przewidywalności przychodów w całym kraju. W Małopolsce połowa organizacji deklaruje, że nie posiada żadnego majątku – to nieco więcej niż w całym kraju.

W samochody i środki transportu wyposażonych jest w województwie małopolskim 3% organizacji (w skali kraju 7%), podobnie w majątek w postaci lokali, domów i nieruchomości – 3% (w całej Polsce 8%).

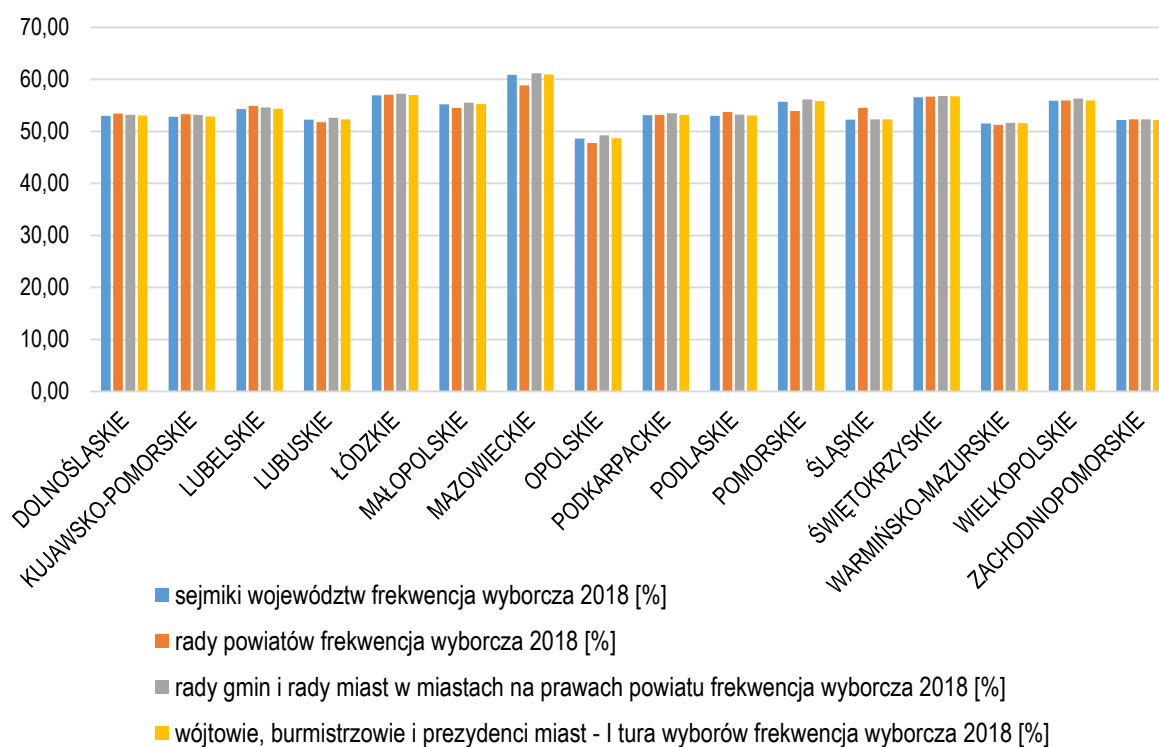
Źródła finansowania małopolskich organizacji pozarządowych są co do rodzaju podobne jak w skali całego kraju, natomiast wyraźne są różnice w udziale poszczególnych źródeł, w tym:

- ponad dwukrotnie mniejszy jest udział przychodów z publicznych środków zagranicznych (11% vs. 24%);
- blisko dwukrotnie niższy jest udział środków z darowizn (7% vs. 13%);
- wyraźnie wyższy jest udział środków z działalności odpłatnej i działalności gospodarczej.

Najpilniejszą potrzebą organizacji są środki na wkład własny do projektów – tak, według deklaracji, dodatkowe pieniądze zagospodarowałyby 39% organizacji.

Relatywnie wysoką na tle kraju aktywność obywatelską mieszkanek i mieszkańców Małopolski potwierdzają także, obok aktywności w organizacjach pozarządowych, dane dotyczące frekwencji wyborczej. W Małopolsce należy ona do najwyższych w kraju – obok województwa pomorskiego, mazowieckiego, świętokrzyskiego i lubelskiego (2018 rok) – choć różnice pomiędzy województwami są niewielkie.

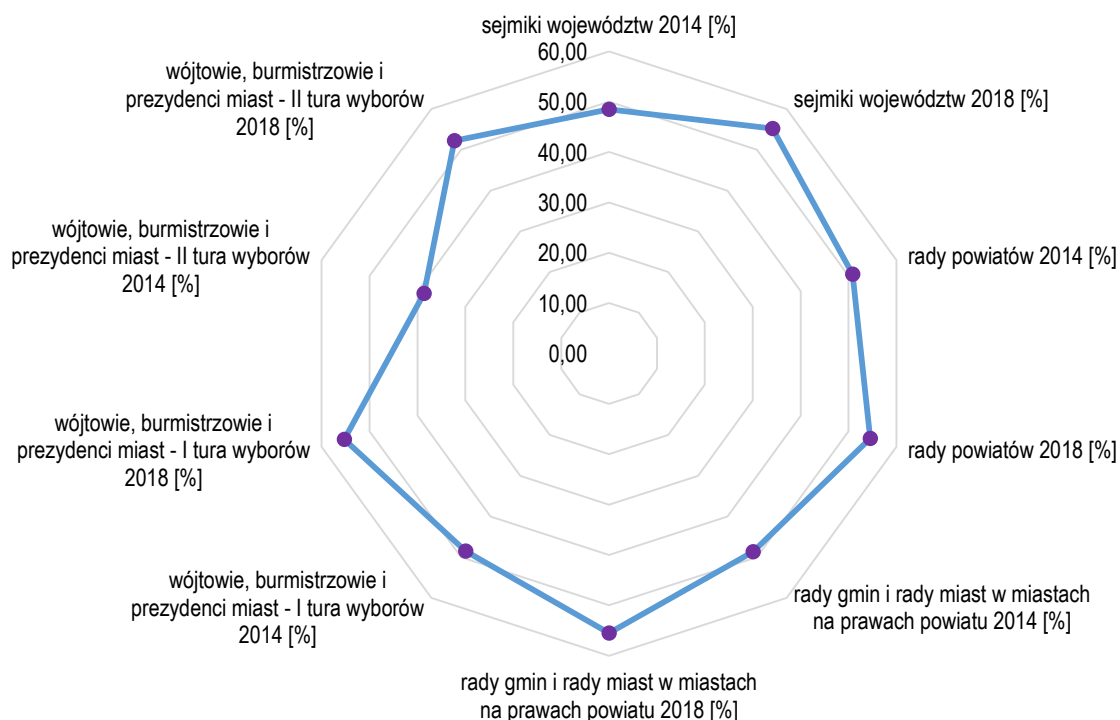
Wykres 22. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS-BDL

Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w Małopolsce liczona dla całego województwa oscyluje w ostatnich latach pomiędzy 48 a 55% (z jednym wyjątkiem – II tury wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast w 2014 roku). W roku 2018 frekwencja była wyraźnie wyższa niż w roku 2014.

Wykres 23. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w Małopolsce w latach 2014 i 2018



Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS-BDL

Zróżnicowanie wewnątrzregionalne frekwencji wyborczej w ostatnich wyborach samorządowych (2018 rok) było znaczące – od 43,6 i 44,6% odpowiednio na terenie powiatu suskiego i oświęcimskiego, po 57,3 i 55,7% odpowiednio na terenie powiatu krakowskiego i w Nowym Sączu.

WYZWANIA:

- ➔ Wzmacnianie zaangażowania liderów lokalnych i regionalnych w sprawy wspólne, jako potencjalnych partnerów samorządów w polityce rozwoju. Wymaga to zarówno działań wzmacniających chęć do angażowania się (tożsamość małopolska, identyfikacja z regionem), jak i budujących realne możliwości większego zaangażowania (kompetencje, wzmocnienie organizacyjne i finansowe organizacji pozarządowych).

Przestrzenne aspekty rozwoju regionalnego

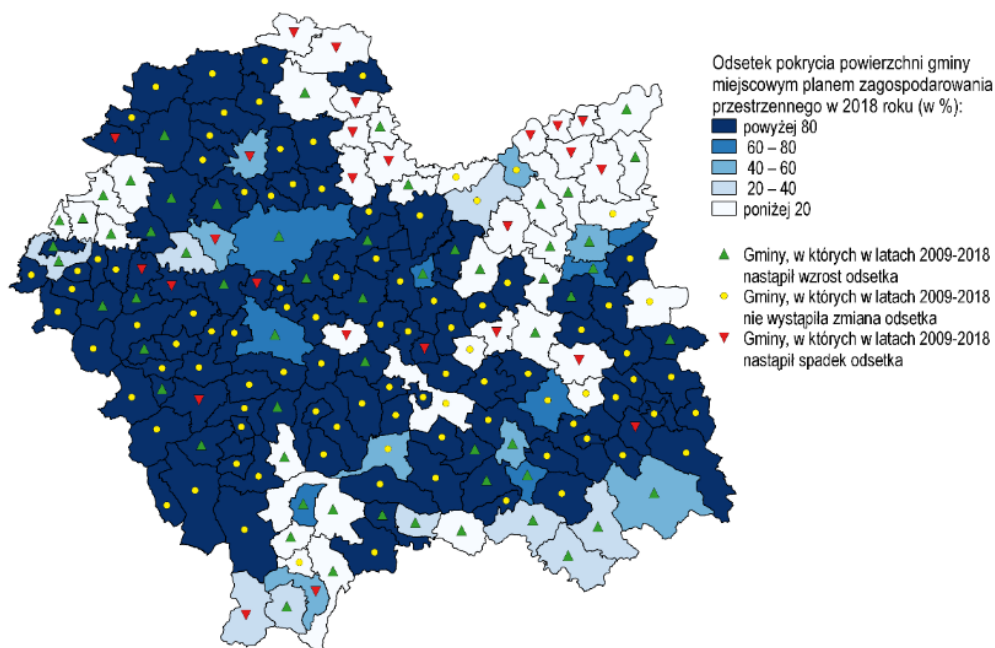
Powierzchnia Małopolski wynosi 15,2 tys. km², co daje województwu 12. lokatę w kraju. Udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w powierzchni ogółem sukcesywnie zwiększa się – w 2003 roku wskaźnik ten wynosił 4,9%, natomiast w 2018 roku już 6,5%, co lokowało Małopolskę na 3. miejscu w kraju. Odwrotną tendencją wykazywał się współczynnik urbanizacji (odsetek ludności mieszkającej w miastach), który niezmiennie od wielu lat spada (z 50,8% w 1995 roku do 48,2% w latach: 2018 i 2019). W 2018 roku wyższe współczynniki od średniej wojewódzkiej odnotowano w 3 powiatach: chrzanowskim (61,61%), oświęcimskim (52,71%) i olkuskim (48,56%), natomiast najmniej zurbanizowany, zarówno w 2008 roku, jak i w 2018 roku, był powiat tarnowski (11,89%). Takie same zależności występowały również w 2019 roku. Z pojęciem obszarów zurbanizowanych związane jest także przestrzenne zagęszczenie ludności. Najwyższą gęstość zaludnienia wykazują miasta i gminy położone w bezpośrednim sąsiedztwie większych miast, takich jak Kraków, Tarnów i Nowy Sącz, oraz obszary zlokalizowane w zachodniej części województwa.

Region wyróżnia się policentryczną i równomiernie rozłożoną siecią osadniczą, a strukturę osiedleńczą Małopolski tworzą:

- ↗ ośrodek metropolitalny – Kraków;
- ↗ ośrodki miejskie regionalne (subregionalne) – Tarnów, Nowy Sącz;
- ↗ ośrodki miejskie powiatowe, aspirujące do miana miast subregionalnych (ponadlokalne I rzędu) – Oświęcim – Chrzanów, Nowy Targ – Zakopane;
- ↗ ośrodki miejskie powiatowe (ponadlokalne II rzędu) – pozostałe 12 miast powiatowych;
- ↗ ośrodki miejskie gminne (lokalne) – pozostałe 43 miasta;
- ↗ obszary wiejskie (168, w tym 120 samych gmin wiejskich).

Województwo małopolskie należy do regionów, które wyróżniają się **wysokim odsetkiem pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (MPZP)**. W 2018 roku aż 67,7% powierzchni regionu było pokryte MPZP. Dawało to Małopolsce 2. miejsce w kraju, zaraz po województwie śląskim (70,8%). Analiza przestrzenna wskazała, że 63% wszystkich gmin znalazło się w grupie powyżej 80% pokrycia ich terenu MPZP. W odniesieniu do roku 2009 należy zauważyć, że w większości gmin (53%) nie nastąpiła żadna zmiana wskaźnika.

Mapa 33. Pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

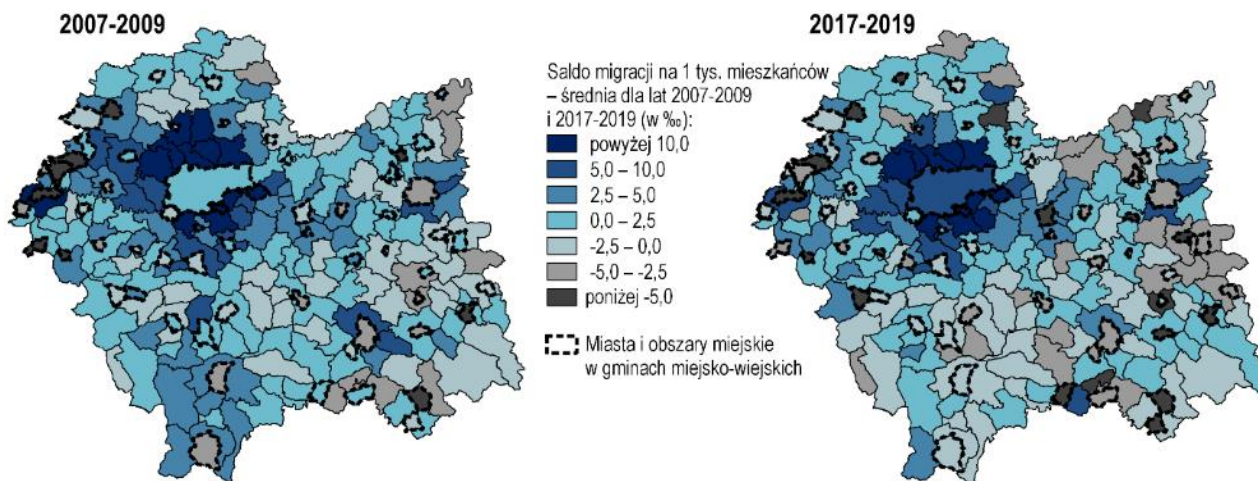
Pomimo **wysokiego odsetka i sukcesywnego przyrostu powierzchni województwa objętej obowiązującymi MPZP**, w Małopolsce uwiadamniają się procesy „rozlewania się zabudowy” w sposób mało uporządkowany. Może skłaniać to do stwierdzenia, iż narzędzia, jakim są MPZP, a tym bardziej nie będące aktem prawa miejscowego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, nie spełniają całkowicie swojej roli jako środka do porządkowania i zrównoważonego kształtowania przestrzeni. Często brak prowadzenia odpowiedniej polityki przestrzennej przez władze gmin prowadzi do sytuacji, w której to plany nie wyznaczają właściwej ścieżki rozwoju terytorialnego, a są jedynie dopasowywane do bieżących potrzeb inwestycyjnych.

Jedną z przyczyn niskiej efektywności prowadzonej polityki przestrzennej w gminach może być rezerwacja zbyt wielu terenów pod zabudowę mieszkaniową, bez uwzględnienia tzw. chłonności demograficznej w MPZP lub w studium, co prowadzi do znacznego **przeszacowania potrzeb inwestycyjnych**. Zgodnie z *Analizą stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2017 roku* w 1642 studiach gminnych w Polsce tereny przeznaczone wyłącznie na zabudowę jednorodzinną zajmowały łącznie 1,9 mln ha, co oznacza, że gdyby przyjąć chłonność demograficzną na poziomie 40 osób/ha, w uproszczeniu daje to tereny pod osadnictwo dla 76,0 mln osób.

Procesy suburbanizacji następują od przełomu XX i XXI wieku, a więc nie tylko obecna sytuacja planistyczna ma na to wpływ. Suburbanizacja jest zjawiskiem wielowymiarowym. Oprócz procesów demograficznych, zjawisko suburbanizacji determinowane jest również procesami gospodarczymi, funkcjonalnymi, czy infrastrukturalnymi (poprawą dostępności i jakości życia poza obszarem miejskim). Przyrost liczby mieszkańców gmin podmiejskich wynika z jednej strony z siły przyciągania wielkich aglomeracji jako atrakcyjnych rynków pracy, z drugiej jest formą ucieczki od miejskiego zgiełku.

Zaawansowanie procesów suburbanizacji może wyrażać np. saldo migracji na 1 tys. mieszkańców i jego zmiany. W latach 2017–2019 najwyższy średni wskaźnik występował w gminach zlokalizowanych w obszarze oddziaływania Krakowa, wokół którego od wielu lat widoczne są zaawansowane procesy suburbanizacji. Słabsze procesy kształtują się także wokół Tarnowa, Nowego Sącza, Bochni i miast Małopolski Zachodniej. W odniesieniu do okresu 2007–2009 należy zauważyć, że zasięg wysokiego wskaźnika salda migracji nieznacznie obniżył się.

Mapa 34. Saldo migracji na 1 tys. mieszkańców w latach 2007–2009 i 2017–2019 w województwie małopolskim



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Niekontrolowane postępowanie procesu suburbanizacji może skutkować **chaosem przestrzennym**, wzrostem kosztów realizacji inwestycji i narastaniem barier dla nowych przedsięwzięć, a przede wszystkim może prowadzić do **narastania problemów społecznych**. Przenoszenie się mieszkańców miast (często bardziej zamożnych i wykształconych niż dotychczasowi mieszkańcy terenów podmiejskich) na obszary wiejskie może skutkować z jednej strony obniżeniem spójności społecznej poprzez narastanie nierówności i dysproporcji ekonomicznych oraz spadek integracji mieszkańców, a z drugiej strony także całkowitą zmianą funkcji tych terenów, które stają się „sypialnią” dla pobliskiego miasta. Ponadto niekontrolowana suburbanizacja generuje dodatkowe koszty dla samorządów gmin podmiejskich, np. związane z koniecznością budowy rozległych sieci infrastrukturalnych,

organizacji transportu mieszkańców do szkół, ośrodków zdrowia i zakładów pracy, a dodatkowo jeszcze staje się źródłem zanieczyszczeń powietrza i hałasu.

Dynamicznie postępująca suburbanizacja niesie za sobą zagrożenie dla ładu przestrzennego, szczególnie poprzez ekspansję zabudowy rozproszonej na obszarach wiejskich. Zniszczeniu ulegają wówczas kształtowane przez wieki ruralistyczne układy przestrzenne, jakże charakterystyczne dla naszego województwa. Zjawisko to jest szczególnie niepokojące w rejonach wyróżniających się wyjątkowymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Niekontrolowane i chaotyczne zjawisko suburbanizacji i zabudowy rozproszonej stanowi poważne zagrożenie nie tylko dla środowiska, ale także dla gospodarki rolnej.

WYZWANIA:

- ➔ Wzmocnienie procesów planowania przestrzennego w gminach oraz informowanie o negatywnych skutkach braku prowadzenia odpowiedniej polityki przestrzennej przez władze gmin.
- ➔ Dążenie do tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających aktualne trendy i prognozy demograficzne, jak również elementy z zakresu przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu.
- ➔ Ograniczenie niekontrolowanej urbanizacji terenów atrakcyjnych przyrodniczo i turystycznie w celu zachowania ich wartości przestrzennych, kulturowych i krajobrazowych.

Małopolskie miasta

W województwie małopolskim zlokalizowane są 62 miasta, w tym 3 na prawach powiatu. Największym ośrodkiem miejskim jest **Kraków**, który jako stolica regionu wyróżnia się niezwykle bogatą ofertą biznesową, usługową i kulturalną. Ważnymi ośrodkami są także były miasta wojewódzkie – **Tarnów i Nowy Sącz**, które mają dobrze wykształcone funkcje regionalne, realizowane przez szpitale wojewódzkie, wyższe szkoły zawodowe i prywatne szkoły wyższe, wojewódzkie instytucje kultury (w tym muzea okręgowe) oraz delegatury urzędu wojewódzkiego i marszałkowskiego. Pozostałe ośrodki miejskie w województwie (miasta powiatowe) mają charakter ponadlokalny, pomimo funkcjonowania w niektórych z nich instytucji takich jak wspomniane wyższe szkoły zawodowe, czy delegatury urzędów szczebla regionalnego. Jednak nawet zsumowany potencjał **Nowego Targu i Zakopanego** albo **Oświęcimia i Chrzanowa** ustępuje potencjałom starych ośrodków wojewódzkich. Wśród ośrodków powiatowych panuje duże zróżnicowanie – obok wspomnianych 40-tysięcznych miast o bogatej ofercie usługowej funkcjonują również niewielkie miasta, do których należą: Dąbrowa Tarnowska, Proszowice, Miechów oraz, w mniejszym stopniu, Sucha Beskidzka i Limanowa.

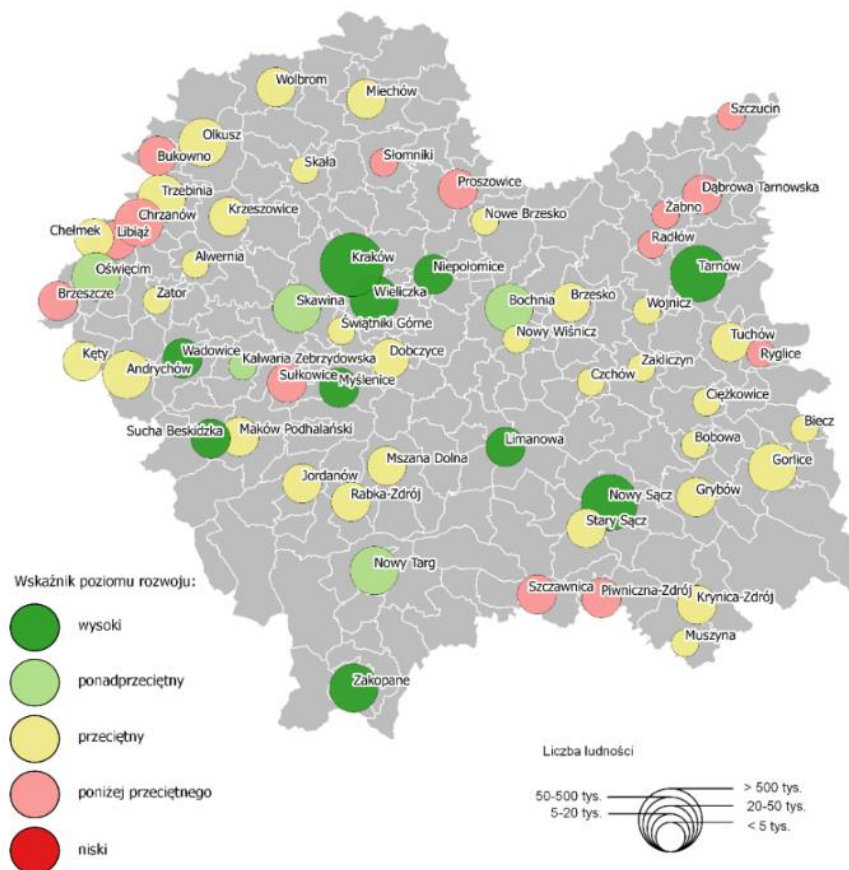
Różnorodność małopolskich miast utrudnia wskazanie wspólnych dla wszystkich ośrodków barier i szans rozwoju. Charakteryzują się one odmienną specyfiką, która uzależniona jest m.in. od liczby mieszkańców, wewnętrznych potencjałów, położenia geograficznego, pełnionych funkcji, kierunku rozwoju czy dostępności transportowej.

Próbę klasyfikacji ośrodków miejskich w Małopolsce dokonano w raporcie pn. *Miasta województwa małopolskiego – zmiany, wyzwania i perspektywy rozwoju*, w którym na podstawie syntetycznego wskaźnika potencjału miast stworzono **ranking miast Małopolski**. Autorzy opracowania posłużyli się 10 wskaźnikami cząstkowymi, które odnosiły się do procesów demograficznych zachodzących w regionie (zmiana ludności, saldo migracji), jakości kapitału ludzkiego i społecznego, wielkości rynku pracy, poziomu rozwoju gospodarczego, dostępności komunikacyjnej i dostępności do usług.

Najwyższe wartości wskaźnika potencjału rozwojowego (powyżej 1,0) wystąpiły w 10 miastach Małopolski. Bezapelacyjnie najbardziej rozwiniętym miastem w regionie jest Kraków, w którym wartość wskaźnika była równa 13,75 (przy średniej dla wszystkich miast na poziomie 0,36). Należy także podkreślić, że wskaźnik ten był cztery razy wyższy od wartości wskaźnika dla miasta, które w rankingu zajęło drugie miejsce (Wieliczka: 3,33). Bardzo dobrze wypadły również takie miasta jak Niepołomice (3,31), Nowy Sącz (2,88), Myślenice (2,13) czy Sucha Beskidzka (1,66). Tarnów, z uwagi na relatywnie niskie wskaźniki społeczne, zajął dopiero 7. pozycję z wynikiem 1,42.

Pomimo osiągania niskich wartości w niektórych wskaźnikach cząstkowych, ostatecznie **żadne małopolskie miasto nie znalazło się w grupie o niskim poziomie rozwoju** (wskaźnik syntetyczny poniżej -1,0). Najniższe wartości wskaźnika syntetycznego (grupa „poniżej przeciętnego rozwoju”) osiągały miasta średnie i małe, np. Proszowice (-0,82), Piwniczna-Zdrój (-0,77), Brzeszcze (-0,76), Żabno (-0,73), czy Ryglice (-0,72). Na sytuację tę miały wpływ przede wszystkim niskie wartości wskaźników cząstkowych w takich kategoriach jak kapitał ludzki, wskaźnik gospodarczy, czy dostępność transportowa.

Mapa 35. Typy miast ze względu na miejsce w strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa oraz poziom rozwoju ośrodków



Źródło: *Miasta województwa małopolskiego – zmiany, wyzwania i perspektywy rozwoju*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2018

W Małopolsce mianem metropolii określane jest **Kraków**, jako miasto, w którym koncentruje się najwyższy kapitał ludzki oraz w którym obserwuje się najwyższy postęp techniczny i technologiczny. Na tle kraju, Kraków wyróżnia się lepszą siecią połączeń lotniczych, wysoką rankingową pozycją szkół wyższych, bogatą ofertą kulturalną (największe nakłady na kulturę po stolicy), atrakcyjną ofertą turystyczną, wysokim poziomem wydatków na B+R, rozpoznawalnością marki, rozbudowanym zapleczem konferencyjnym oraz wielkością aglomeracji. Współpraca Krakowa z sąsiadującymi gminami jest sformalizowana. Metropolia Krakowska tworzy płaszczyznę współpracy dla 15 stowarzyszonych w niej gmin – Krakowa i otaczających go 14 gmin, które wspólnie realizują **Zintegrowane Inwestycje Terytorialne** (ZIT), m.in. w zakresie: promowania przedsiębiorczości, rozwijania infrastruktury drogowej i wspierania równoważonej multimodalnej mobilności miejskiej, działań z zakresu poprawy jakości powietrza i modernizacji energetycznej budynku czy inwestowania w sektor gospodarki wodno-kanalizacyjnej, gospodarki odpadami i w rozwój infrastruktury społecznej.

Z drugiej strony, pomijając ogromne znaczenie dynamicznie zachodzących procesów metropolizacji, należy podkreślić, że rozwój regionów jest determinowany również przez **średnie ośrodki miejskie**. Jako kluczowe czynniki generujące potencjał rozwojowy miast średnich uznawane są jakość życia i dostępność do usług

publicznych. Największą trudnością w kształtowaniu ich rozwoju jest utrzymanie równowagi pomiędzy globalnymi wyzwaniami a lokalnymi tradycjami.

Jednym z podejść do badania rozwoju miast, które pozwala kierować na nie właściwą interwencję, jest postrzeganie rozwoju miast nie tylko przez pryzmat czynników rozwoju i wewnętrznych potencjałów, ale również występujących tam problemów, które uniemożliwiają w pełni realizowanie wybranych kierunków rozwoju danego ośrodka. Wśród najważniejszych problemów obserwowanych w małopolskich miastach należy wymienić:

- 1) **rozlewanie się miast na obszary wiejskie** – jedną z cech współczesnej urbanizacji, charakterystyczną zarówno dla dużych i mniejszych miast, jest proces rozwoju przedmieść oraz ekspansja zabudowy mieszkaniowej i usługowej na tereny pozamiejskie. Zjawisko to charakteryzuje się przede wszystkim wzrostem liczby mieszkańców obszarów sąsiadujących bezpośrednio z wojewódzką metropolią, tj. miastem Kraków, oraz innymi dużymi ośrodkami miejskimi, takimi jak Tarnów i Nowy Sącz.
- 2) **depopulację, odpływ mieszkańców z centrów miast i kurczenie się miast („wyludnianie się” miast)** – tradycyjne podejście do „kurczenia się miast” definiuje ten proces jako gwałtowną depopulację, której najczęściej towarzyszy pogarszanie się sytuacji ekonomicznej. Wielowymiarowe podejście do tego problemu zakłada, że kurczenie się miast związane jest ze społeczną, przestrzenną i ekonomiczną restrukturyzacją ośrodków miejskich, przy jednoczesnym stałym spadku liczby mieszkańców, często wywołane brakiem przestrzeni i usług kierowanych do mieszkańców oraz gentryfikacją. Aktualnie w Małopolsce utrzymuje się zjawisko depopulacji miast przy wzroście ludności podmiejskich stref miast. W latach 2008–2018 w 18 miastach województwa ubyło ponad 2% ludności i były to głównie miasta średniej wielkości (Chrzanów, Oświęcim, Sucha Beskidzka, Olkusz, Gorlice, Wadowice, Proszowice), Tarnów oraz mniejsze ośrodki lokalne, takie jak: Szczawnica, Andrychów, Wojnicz, Wolbrom, Muszyna, Krynica-Zdrój, Bukowno, Brzeszcze, Rabka-Zdrój i Kęty.
- 3) **starzenie się mieszkańców miast** – coraz bardziej widocznym i postępującym wyzwaniem jest zwiększanie się liczby mieszkańców w wieku poprodukcyjnym. Największy wpływ na poziom i dynamikę procesu starzenia się społeczeństwa mają: niski współczynnik urodzeń, migracje (odpływ) ludzi młodych, zmiana modelu rodziny oraz zmiany dotyczące zdrowia i długości życia. W 2018 roku najszybciej starzejącymi się miastami, w których wzrósł udział ludności w wieku poprodukcyjnym w odniesieniu do roku 2008 (2008=100%) były: Olkusz (177,1%), Libiąż (158,1%), Brzesko (155,9%), Kęty (153,7%), Bochnia (153,2%), Alwernia (153,1%), Żabno (152,1%), Wadowice (151,2%), Proszowice (151,0%) oraz Gorlice (150,0%).
- 4) **zanieczyszczenie miast** – głównie związane z jakością powietrza. W kontekście rozwoju miast Małopolski należy wskazać, że najgorszą jakością powietrza, pod względem stężenia pyłów PM₁₀, w 2015 roku charakteryzowały się nie tylko duże miasta województwa małopolskiego (Kraków i Nowy Sącz), Nowy Targ, miasta zachodniej Małopolski (Bukowno, Chrzanów, Kęty i Trzebinia) oraz miasta średnie – Andrychów, Bochnia, Oświęcim i Skawina, ale także niektóre miasta małe i bardzo małe – Miechów, Proszowice, Słomniki, Sucha Beskidzka i Tuchów.

Odpowiedzią na wyżej wspomniane problemy może być wdrażanie odpowiednich koncepcji rozwoju miast, dostosowanych do specyfiki poszczególnych ośrodków, a także realizacja kompleksowych, zintegrowanych procesów rewitalizacji (działania rewitalizacyjne obejmują wyznaczony w ramach miasta obszar rewitalizacji, nie są więc dedykowane dla całego ośrodka).

W ostatnich latach wyraźnie wzrosło znaczenie **rewitalizacji** jako instrumentu polityki lokalnej, m.in. dzięki wprowadzeniu w 2015 roku ustawy o rewitalizacji. Równocześnie w perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020 rewitalizacja stanowiła znaczący instrument terytorialny w regionalnych programach operacyjnych. Koniecznym warunkiem ubiegania się o środki z RPO WM 2014–2020 było przyjęcie przez radę gminy programu rewitalizacji, który następnie poddawany był merytorycznej weryfikacji w zakresie spełniania kryteriów warunkujących wpis do *Wykazu programów rewitalizacji gmin województwa małopolskiego*, prowadzonego przez Zarząd Województwa Małopolskiego. Na dzień 30 września 2020 roku aż 142 małopolskie gminy (78% wszystkich gmin w regionie) posiadało programy rewitalizacji wpisane do *Wykazu*. Zdecydowana większość z nich (138) to gminne programy rewitalizacji (GPR), przyjęte zgodnie z wymogami ustawy o rewitalizacji, dotyczącymi m.in.

szerokiego udziału społeczności lokalnej w ich opracowywaniu i realizacji. Stawia to Małopolskę na 1. miejscu w kraju, zarówno pod względem liczby GPR-ów, jak i ich udziału w ogólnej liczbie programów rewitalizacji w regionie.

Zjawiskiem rosnącym w siłę w ostatnich latach, często występującym jako efekt rewitalizacji, jest **gentryfikacja**, czyli gwałtowna zmiana charakteru danej części miasta, co objawia się poprawą stanu tkanki mieszkaniowej, wzrostem cen nieruchomości na danym obszarze i gwałtownym napływem do dzielnicy ludności o stosunkowo wysokim statusie materialnym. Pomijając pozytywne aspekty gentryfikacji (nadanie zaniedbanym dzielnicom nowych funkcji i charakteru, wzrost estetyki poszczególnych części miast, rozwój ekonomiczny i tworzenie nowych miejsc pracy, nowe inwestycje, poprawa bezpieczeństwa mieszkańców), zjawisko to należy rozpatrywać również w kontekście pochodnych problemów społecznych, m.in. narastających dysproporcji społecznych i ekonomicznych między mieszkańcami, czy wypierania ludności z dotychczasowego miejsca zamieszkania.

WYZWANIA:

- ➔ Dążenie do zmniejszania regionalnych dysproporcji pomiędzy rozwojem poszczególnych ośrodków miejskich, w szczególności poprzez wzmocnienie pozycji miast małych i średnich.
- ➔ Wzmocnienie rozwoju obszarów miejskich oraz otaczających ich terenów zurbanizowanych w kontekście zachodzących przemian cywilizacyjnych i globalnych.
- ➔ Przeciwdziałanie problemom zachodzącym w miastach, takim jak ich „rozlewanie się”, „kurczenie się”, „starzenie się” czy występowanie problemów z zakresu ochrony środowiska.
- ➔ Wzmocnienie roli rewitalizacji jako komplementarnego i wielowymiarowego procesu wyprowadzania miast ze stanu kryzysowego poprzez działania całościowe, prowadzone w sposób zaplanowany i zintegrowany, w szczególności nakierowane na kwestie społeczne.

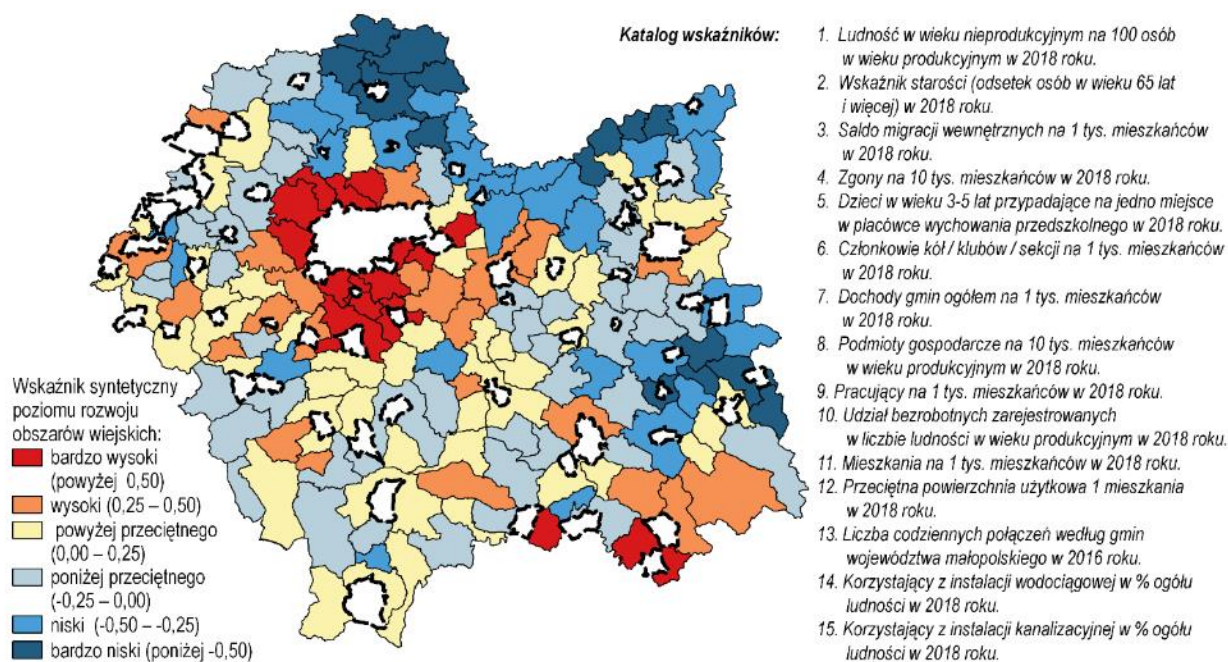
Obszary wiejskie

Ponad połowa mieszkańców Małopolski zamieszkuje obszary wiejskie (1,75 mln mieszkańców), co stanowi 51,7% ogółu ludności. Województwo małopolskie wyróżnia korzystna tendencja umiarkowanego, lecz stałego, **wzrostu liczby ludności, szczególnie na obszarach wiejskich**. Obserwuje się jednak spore różnice lokalne. O ile bowiem w części południowej i wschodniej województwa dominuje tzw. młodość demograficzna, czyli większy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w odniesieniu do innych części regionu, świadcząca o dużym potencjale ludnościowym tych obszarów, o tyle w gminach zlokalizowanych w północnej i zachodniej części województwa ujawniają się tendencje negatywne, wyrażające się w ujemnym przyroście naturalnym i spadku liczby mieszkańców. Te niekorzystne zjawiska demograficzne kumulują się szczególnie w typowo wiejskich gminach powiatów takich jak: miechowski, proszowicki, olkuski, dąbrowski, brzeski i we wschodniej części powiatu gorlickiego.

Głównym celem zarządzania rozwojem obszarów wiejskich województwa powinna być **poprawa jakości życia mieszkańców wsi oraz poprawa dostępności do usług** (także wyższego rzędu). Tymczasem z pozyskanych danych statystycznych wynika, że obszary wiejskie Małopolski nadal wykazują **braki chociażby w zakresie dostępu do podstawowych instalacji infrastruktury technicznej**.

Ogólny poziom rozwoju obszarów wiejskich został określony na podstawie wskaźnika syntetycznego, którego wskaźniki składowe zostały przedstawione na mapie poniżej. Najwyższe wartości osiągnęły jednostki zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa, które wykorzystują szansę, jaką daje bliskość aglomeracji, np. Wielka Wieś (1,57), Zabierzów (1,12), Zielonki (1,09) i Mogilany (1,01). Najmniej korzystną sytuację obserwowano w północnych oraz wschodnich częściach województwa, tj. w gminach: Ślaboszów (-1,24), Książ Wielki (-0,83), Bolesław (-0,81), Mędrzechów (-0,81), Miechów – obszar wiejski (-0,70).

Mapa 36. Wskaźnik syntetyczny poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Małopolsce w 2018 roku



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS BDL

Nieodłącznym tematem związanym ze zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich jest rolnictwo, o czym szerzej wspomniano już w obszarze Gospodarka. Cechą charakterystyczną rolnictwa w województwie małopolskim jest **duże rozdrobnienie gospodarstw**, które jest skutkiem uwarunkowań historycznych. Sytuację tę mogą zmieniać prace scaleniowo-wymienne, które porządkują przestrzeń rolniczą i służą poprawie struktury obszarowej gospodarstw. Ekstensywne i tradycyjne metody produkcji dominujące w małoobszarowych gospodarstwach rolnych, oferujące produkty wyróżniające się wysoką jakością, mogą być źródłem przewag konkurencyjnych (dobre perspektywy produkcji wyrobów certyfikowanych: produkty tradycyjne i regionalne oraz ekologiczne).

W zakresie rozwoju **sektora pozarolniczego** na obszarach wiejskich należy wskazać, że gminy charakteryzujące się wysokim poziomem rozwoju pozarolniczej funkcji gospodarczej w większości zlokalizowane są w otoczeniu Krakowa i w zachodniej części Małopolski. Odsetek podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych jest najwyższy w zachodniej części województwa (powiaty: olkuski, chrzanowski, oświęcimski i wadowicki) oraz w gminach górskich, turystycznych zlokalizowanych na południu regionu (m.in. Krynica-Zdrój, Muszyna, Szczawnica, Kościelisko). Tam też obserwuje się **najwyższy poziom przedsiębiorczości**. Wojewódzkim liderem przedsiębiorczości pozostaje jednak wciąż powiat tatrzański, gdzie prywatna wytwórczość i działalność usługowa rozwijają się na bazie wyjątkowych walorów przyrodniczych i kulturowych regionu (hotelarstwo, gastronomia i drobny handel związany z turystyką).

Obszary wiejskie wykazują się **wysoką aktywnością obywatelską i społeczną**, czego przejawem jest tworzenie różnego rodzaju partnerstw. Przykładem jednej z form współpracy gmin wiejskich jest funkcjonowanie Lokalnych Grup Działania (LGD).

Struktury rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich głównie **determinują korzyści wynikające z bliskiego położenia miast**. Terytorialna charakterystyka obszarów wiejskich w Małopolsce kształtuje się następująco:

- **strefa północna:** charakteryzująca się niską gęstością zaludnienia, niskim wskaźnikiem urbanizacji, niskim przyrostem naturalnym, słabą dostępnością do usług publicznych, słabą aktywnością gospodarczą mieszkańców, korzystnymi warunkami produkcji rolnej, relatywnie korzystną strukturą gospodarstw;

- **strefa środkowa:** charakteryzująca się dużą gęstością zaludnienia, dobrze rozwiniętą infrastrukturą techniczną, niskim wskaźnikiem bezrobocia, silnym rozdrobnieniem gospodarstw, dużą aktywnością mieszkańców w pozyskiwaniu dodatkowych źródeł dochodu;
- **strefa południowa:** wyróżniająca się wysokim przyrostem naturalnym, wysokim wskaźnikiem bezrobocia, słabo rozwiniętą infrastrukturą techniczną, wysokimi walorami przyrodniczo-krajoznawczymi, dużym rozdrobnieniem agrarnym i trudnymi warunkami produkcji rolnej.

Na szczególną uwagę zasługują wiejskie **obszary górskie**, które w Małopolsce występują na południu regionu. Trudne warunki geologiczne, geomorfologiczne, klimatyczne i glebowe na obszarach górskich w Małopolsce powodują, że są one klasyfikowane jako tzw. obszary problemowe rolnictwa. Z drugiej strony obszary górskie wyróżniają się wysokim potencjałem związanym w głównej mierze z występowaniem bioróżnorodności gatunkowej i wyjątkowych walorów krajobrazu, co daje możliwość rozwoju tych terenów, głównie w branży turystycznej, handlowej i usługowej. Niezaprzeczalnym atutem omawianych terenów jest na ogół czyste środowisko, unikalne walory przyrodnicze, kulturowe (oryginalna kultura pasterska) oraz żywe wciąż tradycje i folklor (w tym dziedzictwo kulinarne). Dlatego właśnie na terenach górskich w Małopolsce dobrze rozwinęło się przetwórstwo bazujące na bogatym dziedzictwie kulinarnym regionu, co przejawia się w szczególności w licznej gamie produktów tradycyjnych i regionalnych wytwarzanych z miejscowych surowców.

WYZWANIA:

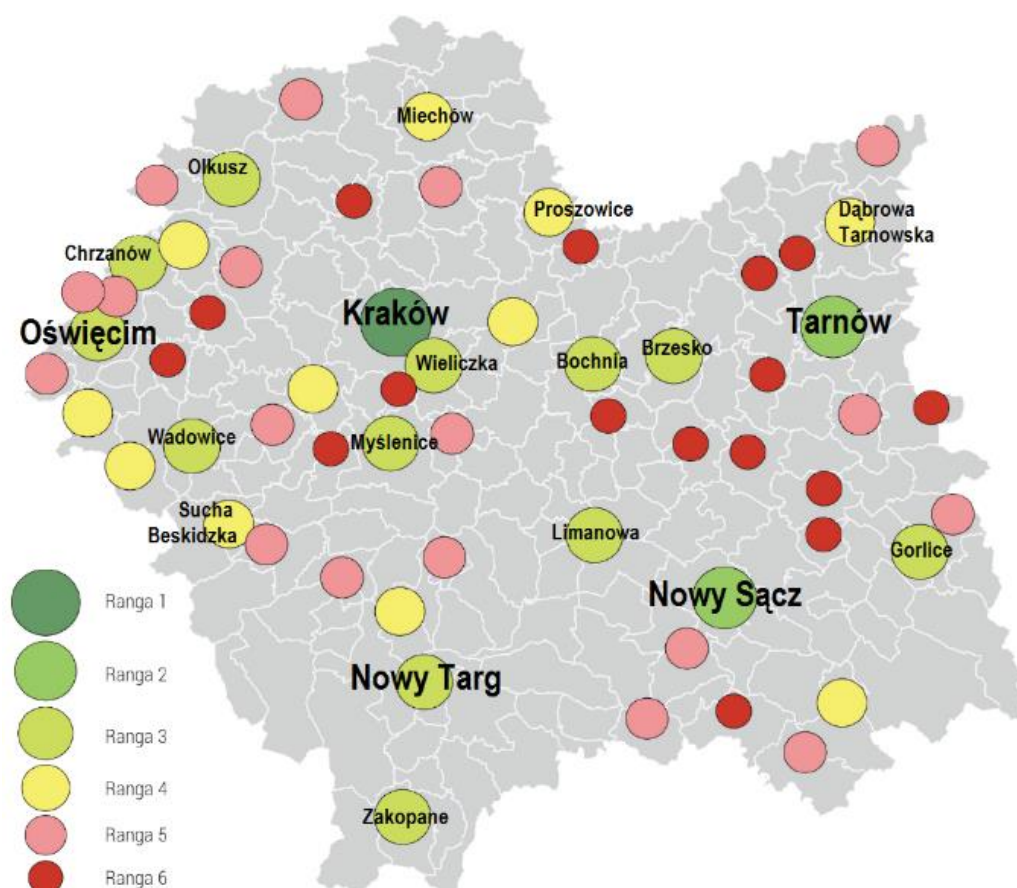
- ➔ Zapewnienie mieszkańcom atrakcyjnych warunków życia oraz dostępu do usług, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych.
- ➔ Dywersyfikacja dochodów mieszkańców wsi i wzrost ich aktywności gospodarczej.
- ➔ Wspieranie nawiązywania się współpracy międzygminnej w celu realizacji wspólnych i komplementarnych projektów.
- ➔ Poprawa struktury obszarowej gospodarstw poprzez stwarzanie możliwości scaleń gruntów rolnych i leśnych.
- ➔ Wielowymiarowe wspieranie rozwoju obszarów górskich poprzez podejmowanie działań kompensacyjnych i wspierających ich endogeniczne potencjały w celu budowania przewagi konkurencyjnej całego regionu.

Spójność wewnątrzregionalna i dostępność

Równomierny rozwój całego regionu stanowi priorytetowe zadanie władz Samorządu Województwa ze względu na konieczność zapewnienia porównywalnych warunków życia wszystkim mieszkańcom. Spójność wewnątrzregionalną ma więc wyrażać dobra dostępność komunikacyjna i dostępność do usług.

Dostępność do instytucji i usług publicznych świadczy o poziomie jakości życia mieszkańców. Wyposażenie jednostek podobnej rangi (ośrodki powiatowe, gminne, lokalne) jest bardzo różnorodne i trudno mówić o wspólnym minimalnym standardzie usług publicznych. W odniesieniu do wyposażenia w instytucje i usługi dla ludności i firm miast Małopolski (patrz: „*Miasta województwa małopolskiego – zmiany, wyzwania i perspektywy rozwoju*”) przeanalizowano 64 usługi rynkowe i nierynkowe oraz ich liczebność w danym mieście. Na tej podstawie utworzono wskaźnik lokacji dóbr i usług, a dla celów interpretacyjnych zaklasyfikowano każde miasto do odpowiedniej rangi (ranga 1 określa najwyższą dostępność do dóbr i usług, natomiast ranga 6 – najniższą).

Mapa 37. Miasta w Małopolsce według rang wyposażenia w instytucje i usługi w 2017 roku



Źródło: Miasta województwa małopolskiego – zmiany, wyzwania i perspektywy rozwoju, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2018

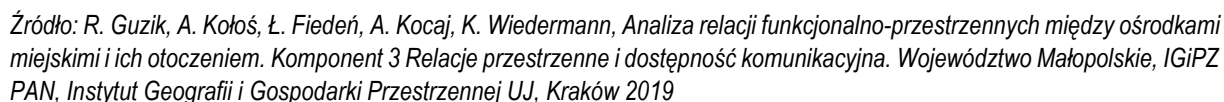
W ciągu ostatnich 7 lat sukcesywnie poprawia się dostępność do usług we wszystkich miastach Małopolski. Najłatwiejszy dostęp do usług publicznych obserwowany jest we wschodniej części województwa (małe miasta powiatu tarnowskiego i brzeskiego). Należy również podkreślić, że na tle kraju dostępność do usług w Małopolsce jest zadowalająca. Z kolei z badania pn. *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej* wynika, że zaledwie 3 gminy z Małopolski znalazły się wśród 10% gmin z kraju, które wykazywały najniższą dostępność czasową i przestrzenną do usług (Piwniczna-Zdrój, Muszyna i Uście Gorlickie). W odsetku 10% gmin z najlepszą dostępnością znalazły się: Kraków, Tarnów, Bochnia, Limanowa, Sucha Beskidzka, Oświęcim, Libiąż, Chrzanów, Brzeszcze, Zakopane, Nowy Targ, Wieliczka, Brzesko, Myślenice, Zielonki, Babice, Trzebinia, Bolesław, Olkusz, Miechów.

Dostępność przestrzenna najczęściej rozpatrywana jest w kontekście **dostępności transportowej**. Wobec tego, że to transport drogowy jest dominującym typem w zakresie przewozów, zależy ona nie tylko od umiejscowienia danego punktu w przestrzeni, ale również od klasy i jakości sieci drogowej.

Dostępność transportową w ujęciu regionalnym określa czas dojazdu do najważniejszych punktów i korytarzy komunikacyjnych, takich jak np. lotnisko, węzeł autostrady, miasto metropolitalne, miasto powiatowe, najbliższe miasto, przejścia graniczne, stolica. Ma to znaczenie nie tylko dla indywidualnych podróży (samochody osobowe), ale również dla innych typów transportu (publicznego, towarowego) oraz różnych celów przemieszczania się (dojazdy do pracy, dojazdy do szkół, wpływ na rozwój turystyki).

Analizując wewnątrzregionalną **dostępność drogową** należy stwierdzić, że **najlepszą dostępnością cieszy się Kraków i gminy sąsiadujące oraz obszary zlokalizowane w ciągu komunikacyjnym autostrady A4**. Z kolei obszary o najłatwiejszym dostępie zlokalizowane są w południowo-wschodniej części województwa (gmina Uście

Mapa 38. Indeks syntetyczny dostępności transportowej – drogowej



Z drugiej strony należy wskazać, że kluczową rolę w transporcie pasażerskim powinna odgrywać **kolej**, która posiada wysoki potencjał rozwojowy. Wnikliwą diagnozę stanu multimodalnej dostępności transportem publicznym gmin w Polsce przeprowadzono w ramach badania „Multimodalna dostępność transportem publicznym gmin w Polsce”. W pierwszej kolejności przeanalizowano sieć połączeń dalekobieżnych (linie o długości powyżej 100 km o statusie wewnątrz- i międzywojewódzkim). W tym przypadku poza powiązaniem Warszawy z innymi

obszarami kraju, należy wskazać układ miast w południowej Polsce (Rzeszów – Kraków – Katowice – Opole – Wrocław), tworzący wyraźnie konkurencyjne do Warszawy powiązanie. Widoczna jest również dominacja miast wojewódzkich oraz powiązań między stolicą regionu a miastami subregionalnymi. Główna obserwacja płynąca z badania to **ujemna korelacja sieci połączeń autobusowych z dostępnością do transportu kolejowego**.

Zgodnie z wynikami prezentowanymi w raporcie pn. *Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem. Komponent 3 Relacje przestrzenne i dostępność komunikacyjna. Województwo Małopolskie*, zasięg powiązań międzymiastowych w komunikacji publicznej w Małopolsce jest dość gęsty i silny. Braki w siatce powiązań można zaobserwować na Powiślu Dąbrowskim oraz na obszarze pogórzy i gór. Przyczyn tego stanu rzeczy można szukać w czynnikach przyrodniczych (w pierwszym przypadku bariera Wisły, w drugim – ukształtowanie terenu).

WYZWANIA:

- ➔ Zagwarantowanie mieszkańcom Małopolski wysokiej jakości i dostępności do usług publicznych.
- ➔ Poprawa integracji przestrzennej regionu i podniesienie dostępności do obszarów najbardziej oddalonych.

PROGNOZA TRENDÓW ROZWOJOWYCH

Strategia stanowi świadomy wybór przyszłych działań, które Samorząd Województwa będzie realizował samodzielnie bądź też stwarzając innym podmiotom warunki do podejmowania aktywności. Dlatego też efektywność polityk publicznych zależy nie tylko od trafnej diagnozy określającej punkt wyjścia dla planowanych działań, ale również warunkowana jest skuteczną identyfikacją trendów rozwojowych, które będą stanowiły istotny kontekst ich realizacji. Samorząd Województwa winien być zatem postrzegany jako podmiot identyfikujący oraz moderujący teraźniejsze oraz przyszłe procesy społeczne, gospodarcze i środowiskowe, zachodzące w regionie oraz w jego otoczeniu.

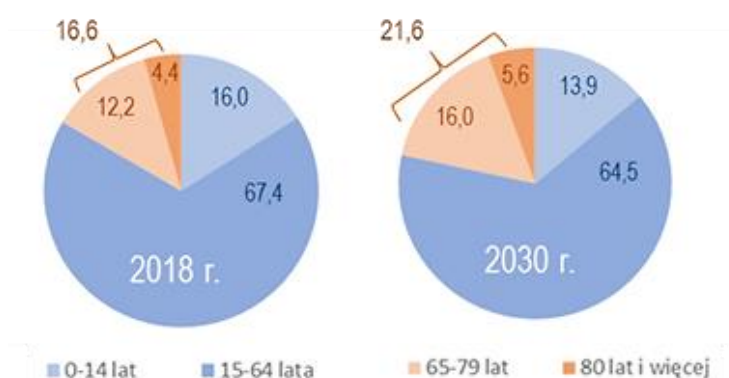
W oparciu o diagnozę sytuacji gospodarczo-społecznej Małopolski możliwe było zidentyfikowanie kluczowych procesów, których prognozowany przebieg będzie determinował treść oraz intensywność działań podejmowanych na rzecz zrównoważonego rozwoju regionu w horyzoncie roku 2030.

Planując cele i działania w perspektywie roku 2030 nie sposób nie odnieść się do prognoz demograficznych. Znaczenie trendów demograficznych dla planowanych polityk publicznych wynika z faktu, iż oddziałują one na niemal wszystkie sfery życia gospodarczego i społecznego – wpływają na kształt struktury gospodarki, wymuszają przeobrażenia na rynku pracy oraz zmianę profilu usług publicznych.

Prognozy GUS wskazują, że w 2030 roku Małopolska na tle kraju będzie w stosunkowo korzystnej sytuacji, mimo to problemy demograficzne będą dotyczyć w najbliższych latach w coraz większym stopniu także naszego regionu. Wzrost liczby ludności w Małopolsce prognozowany jest do 2026 roku, a w kolejnych latach przewiduje się z roku na rok jej spadek. Szacowana na 2030 rok liczba mieszkańców Małopolski wynosi 3 403 103 osoby. Jest to o 2,5 tys. więcej niż w 2018 roku (3 400 577 osób), jednak o 7,8 tys. osób mniej niż w 2019 roku (3 410 901 osób).

Obserwowany już wzrost liczby i udziału osób w wieku 70–80 lat w ogóle ludności będzie się nasilał. W wiek ten będą bowiem wchodziły kolejne roczniki wyżu demograficznego lat 50. XX wieku. Z tego samego powodu począwszy od 2030 roku rozpocznie się dynamiczny wzrost liczby osób powyżej 80. roku życia. Jednocześnie prognozy GUS przewidują wydłużanie się przeciętnego czasu trwania życia. Zakłada się, że w 2035 roku przeciętne trwanie życia kobiet wyniesie 85,4 lat (wobec 82,9 lat w 2018 roku), zaś w przypadku mężczyzn wskaźnik ten osiągnie wartość 79,5 lat (wobec 75,3 lat w 2018 roku). W efekcie pogłębią się niekorzystne zmiany w strukturze ludności, a zjawisko podwójnego starzenia się (udział liczby ludności w wieku 80 lat i więcej w liczbie ludności w wieku 65 lat i więcej) będzie narastać.

Wykres 24. Struktura ludności w Małopolsce według biologicznych grup wieku w 2018 roku oraz prognoza na 2030 rok (w %)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Spadek udziału osób w wieku 0–14 lat prognozowany na 2030 rok (w porównaniu z 2018 rokiem) dotyczy wszystkich małopolskich powiatów. Prognozuje się średni spadek dla regionu o 13,4%. Dla wszystkich powiatów przewidywany jest również wzrost udziału ludności w wieku 65+, w tym 80+. Z kolei dla Małopolski wartość tych

wskaźników wzrośnie średnio odpowiednio o 31,4% i 27,6%. Wzrost liczby ludności w wieku 15–64 lata prognozowany jest tylko dla 4 powiatów (wielickiego, krakowskiego oraz w mniejszym stopniu myślenickiego i nowosądeckiego). Szczególnie niekorzystne zmiany w strukturze ludności przewidywane są w Tarnowie, Nowym Sączu i powiecie olkuskim. W stosunkowo korzystnej sytuacji znajdują się powiaty: wielicki, krakowski, myślenicki i nowosądecki, w których prognozuje się jednocześnie wzrost liczby ludności ogółem oraz ludności w wieku 15–64 lata, choć w powiatach myślenickim, nowosądeckim i wielickim przewidywany jest również wysoki wzrost udziału ludności w wieku 65+.

Dostosowanie zakresu świadczeń do potrzeb starzejącego się społeczeństwa i zapewnienie ich dostępności będzie kluczowym wyzwaniem dla systemu opieki zdrowotnej. Poprawa zdrowia populacji w celu dłuższego utrzymania sprawności i aktywności społecznej i zawodowej wymagać będzie nowych modeli opieki i technologii, które umożliwią wczesną diagnozę, skuteczne leczenie i rehabilitację. Rosnącym problemem będą choroby cywilizacyjne i zwiększająca się liczba pacjentów z chorobami przewlekłymi, w tym pacjentów geriatrycznych. Oszacowanie wpływu zmian demograficznych na koszty finansowania opieki zdrowotnej jest trudne. Według prognoz NFZ z roku 2015, tylko w celu zaspokojenia potrzeb wynikających ze zmiany struktury wiekowej populacji, aby utrzymać poziom dostępności do świadczeń niezbędne jest coroczne zwiększanie finansowania o około 500 mln zł w skali kraju. W tym kontekście z dużym prawdopodobieństwem można założyć rosnącą presję na poprawę efektywności systemu opieki zdrowotnej poprzez ograniczanie kosztów przy jednoczesnym zapewnieniu coraz bardziej świadomym pacjentom usług wysokiej jakości. Nowoczesne technologie mogą pomóc w zapewnieniu odpowiedniej jakości usług medycznych i poprawić efektywność systemu. Wymagają one jednak zarówno (po stronie systemu) znaczących nakładów finansowych (na badania, zakup i utrzymanie infrastruktury, szkolenia personelu), jak i (po stronie pacjentów) gotowości do korzystania z nowego modelu usług, warunkowanej w znacznej mierze poziomem umiejętności cyfrowych. Nawet najbardziej rozwinięte technologie nie rozwiążą jednak problemu braków kadrowych. Rosnąca luka popytu i podaży lekarzy, pielęgniarek oraz pozostałych pracowników medycznych jest jednym z największych wyzwań systemu opieki zdrowotnej. Pandemia COVID-19 może jeszcze nasilić ten problem. Z badania przeprowadzonego przez Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie wynika, iż 15% lekarzy i 10% pielęgniarek biorących udział w badaniu zamierza odejść z rynku pracy (wyemigrować lub odejść z zawodu). Jednocześnie prognozuje się, iż coraz większą rolę w zarządzaniu opieką zdrowotną będzie odgrywać współpraca organizacji publicznych, non-profit i podmiotów komercyjnych.

Obecnie trudno oszacować długofalowe skutki epidemii wirusa SARS-CoV-2 dla zdrowia publicznego. Pojawiają się np. doniesienia, iż wirus atakuje nie tylko płuca, ale również trwale uszkadza komórki mięśnia sercowego, co przy dużej liczbie zachorowań o ostrym przebiegu może przełożyć się na znaczący wzrost liczby osób cierpiących na choroby układu sercowo-naczyniowego. W kontekście wyzwania, jakim jest ograniczanie negatywnych skutków chorób przewlekłych i zapobieganie przedwczesnym zgonom (także w obliczu konieczności utrzymania długiej aktywności zawodowej osób pracujących wobec starzenia się społeczeństwa) może to być istotna nowa okoliczność.

Jedno wydaje się pewne – pandemia COVID-19 zakwestionowała optymizm w zakresie zagrożenia chorobami zakaźnymi. Nastąpiła ona w czasie, kiedy wydawało się, że wiedza, nowe technologie i świadomość zdrowotna stanowią będą skuteczne zabezpieczenie przed epidemiami. Skupiono się więc na zapobieganiu niezakaźnym chorobom przewlekłym. Pandemia uzmysłowiła, iż dla zdrowia publicznego ważne są oba elementy – zarówno higiena i zapobieganie chorobom zakaźnym, jak i promocja zdrowia służąca wydłużaniu przeciętnego trwania życia w zdrowiu. Wydaje się, iż będzie to trwała zmiana paradygmatu w zakresie zdrowia publicznego.

Należy również pamiętać, iż zdrowotne konsekwencje epidemii COVID-19 to nie tylko bezpośrednie zakażenia. Mimo iż na razie trudno o jednoznaczne diagnozy w zakresie wpływu epidemii na sytuację gospodarstw domowych oraz indywidualne poczucie bezpieczeństwa, jest jednak nieuniknione, iż na skutek epidemii zachwiana zostanie stabilizacja finansowa części osób. Osoby o słabszej kondycji psychicznej, mające mniejsze zdolności adaptacyjne, mogą przypłacić sytuację utraty pracy problemami w zakresie zdrowia psychicznego. Blisko 10% Małopolan biorących udział w przeprowadzonym latem 2020 roku badaniu opinii potwierdziło, iż sytuacja związana z pandemią sprawiła, iż ktoś z kim mieszkają zaczął sięgać w większym stopniu po niezdrowe używki. Konsekwencją może być

wzrost liczby rodzin z różnego rodzaju dysfunkcjami, w tym w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych. W przypadku długofalowych, poważnych skutków gospodarczych, należy liczyć się również ze zwiększeniem liczby osób wymagających wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej.

Z badań dotyczących adaptacji do nowych warunków w czasie pandemii wynika również, iż doświadczenia te powinny być podstawą do zmian w sposobie zorganizowania szkół i uczelni oraz w sposobie prowadzenia dydaktyki. Zawieszenie działalności, a praktycznie zamknięcie szkół i uczelni wymagało podjęcia natychmiastowych działań, odmiennych od standardowej praktyki edukacyjnej. W wymuszonej epidemią sytuacji koniecznością stał się podnoszony od lat postulat otwarcia szkół i uczelni na możliwości, jakie stwarzają nowoczesne technologie. Wydaje się, że edukacja *on-line* (przy użyciu ICT) powinna być trwałym elementem uzupełniającym (nie zastępującym!) edukację stacjonarną, zarówno w szkołach, jak i na uczelniach. Jednocześnie należy zadbać o uczniów w najtrudniejszej sytuacji – przejawiających różnego rodzaju trudności w edukacji, pochodzących z najuboższych rodzin, pozbawionych dostępu (czy z ograniczonym dostępem) do nowoczesnych technologii. Konieczne jest również tworzenie skutecznych sieci społecznych, służących do wymiany informacji i doświadczeń, ale także integracji i wzajemnego wspierania się.

Pandemia doprowadziła także do przewartościowania priorytetów edukacji i ujawniła mocne i słabe strony systemu. Wywołane nią zmiany (nie tylko w kształceniu) w dobitny sposób pokazały, iż pilnie potrzebna jest dojrzała refleksja nad rolą edukacji. Tak naprawdę nie jesteśmy w stanie przewidzieć, z jakimi wyzwaniami przyjdzie się zmierzyć młodemu ludziom w przyszłości. Powinniśmy więc wyposażać ich w takie kompetencje, które pozwolą funkcjonować w świecie, jakiego jeszcze nie znamy, i wobec zmian, których nie umiemy nie tylko przewidzieć, ale nawet sobie wyobrazić. *Biała Księga w Sprawie Przyszłości Europy* przewiduje, że prawdopodobnie większość uczniów rozpoczynających obecnie naukę w szkołach podstawowych będzie pracować w zawodach, które jeszcze nie istnieją. W tym kontekście proinnowacyjność i proadaptacyjność stają się podstawowymi cechami ważnymi dla absolwentów różnych szczebli edukacji. Tych umiejętności i postaw nie da się jednak rozwinąć przez opowiadanie o nich na wykładach. Stąd potrzeba zmiany modelu kształcenia, na wszystkich poziomach edukacji, na uczenie (się) przez doświadczanie, stawianie pytań, poszukiwanie rozwiązań, wyjaśnianie przyczyn. Aby system kształcenia przynosił zamierzone efekty, musi bardziej elastycznie reagować na wymagania otoczenia, uwzględniać nowe trendy i adaptować je do praktyki edukacyjnej.

W kontekście spodziewanych, choć na obecnym etapie trudnych do oszacowania konsekwencji epidemii pojawia się również pytanie, w jaki sposób wpłynie ona na postawy społeczne. Z jednej strony ta trudna sytuacja stanowi szansę na wzmocnienie relacji międzyludzkich (zjednoczenie wobec zagrożenia), z drugiej – niesie ryzyko skupienia się na sobie oraz osłabienia wrażliwości i spójności społecznej. Niezależnie od epidemii, wyzwaniem dla spójności społecznej będą skutki zmian demograficznych. Zwiększenie liczby i udziału osób, które osiągną górną granicę aktywności zawodowej stanowi poważne zagrożenie dla stabilności systemów zabezpieczenia społecznego. Fakt, iż większa ilość środków publicznych będzie musiała być przeznaczana na zaspokajanie potrzeb systemu emerytalnego oraz opieki zdrowotnej (koszty świadczeń medycznych i refundacji leków), przy jednoczesnym pogorszeniu się stosunku liczby osób pracujących do niepracujących, może powodować presję na zwiększanie obciążenia finansowego osób pracujących, co z kolei wiąże się z ryzykiem rosnącego niezadowolenia społecznego.

Niekorzystne trendy demograficzne (zwłaszcza ujemny przyrost naturalny, spadek udziału osób w wieku aktywności zawodowej i szybki wzrost udziału osób starszych w populacji) stanowiąc będą także, wraz z postępem technologicznym, kluczowe czynniki determinujące kształt rynku pracy. Wraz z rozwojem Przemysłu 4.0 część zawodów będzie zanikała, a w ich miejsce pojawią się nowe. Trend ten, obecnie jeszcze dość słaby, będzie w najbliższych latach nabierał znaczenia, co wiąże się również z nieznanymi wcześniej zagrożeniami dla spójności społecznej, wynikającymi z różnego poziomu zdolności adaptacji do zachodzących zmian poszczególnych osób i grup społecznych. Coraz szybszy postęp technologiczny, generujący zmiany popytu na pracowników o określonych kwalifikacjach, jeszcze bardziej zwiększy znaczenie kompetencji uniwersalnych oraz kształcenia ustawicznego. Ważna będzie mobilność, czyli zdolność „zwinnego” poruszania się na rynku pracy, warunkowana umiejętnością dostosowywania się do nowych sytuacji oraz szybkiego uczenia się. Osoby posiadające tzw.

umiejętności „miękkie”, połączone z orientacją w świecie cyfrowym i znajomością nowych technologii będą najbardziej pożądanymi pracownikami. Jednocześnie wzrastać będzie zapotrzebowanie na kompetencje wysokospecjalistyczne w zakresie nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii i matematyki oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Negatywny wpływ na rynek pracy w Małopolsce może mieć globalizacja w zakresie produkcji i usług. W perspektywie 2030 roku prognozowano przesunięcie się światowych centrów produkcji na Środkowy i Daleki Wschód, do Afryki i Ameryki Łacińskiej. Obecnie, według niektórych prognoz, pandemia COVID-19 może spowodować częściowy odwrót od globalizacji. Jeśli jednak trend globalizacyjny utrzymałby się, oznaczałoby to zmiany na rynku pracy wynikające z wycofywania się z kraju (regionu) lub ograniczania aktywności przedsiębiorstw branży AGD, BPO, a nawet przemysłu motoryzacyjnego i lotniczego, a to z kolei mogłoby mieć znacznie dla rozwiniętego sektora usług dla biznesu, który w samym Krakowie zatrudnia około 80 tys. osób. Duży wpływ na rynek pracy będzie mieć zmiana sposobu produkcji, w szczególności coraz większa automatyzacja i coraz powszechniejsze wykorzystywanie druku 3D, co pociągnie za sobą spadek zapotrzebowania na monterów i serwisantów, zastępowanych przez znacznie mniej licznych operatorów zrobotyzowanych linii i stanowisk produkcyjnych, diagnostycznych i logistyczno-dystrybucyjnych. Małopolska, dysponująca dużymi zasobami wykształconych pracowników, powinna być jednak dobrze przygotowana na rewolucję przemysłową związaną z szybko zachodzącymi zmianami technologicznymi.

Według szacunków MSWiA w 2030 roku w Polsce zabraknie 4 mln pracowników, a uwzględniając wielkość rynku pracy można przyjąć, że w Małopolsce zabraknie około 340 tys. pracowników. Wobec malejącej liczby osób w wieku produkcyjnym, dla uzupełnienia zasobów pracy kluczową rolę odgrywać będzie aktywizacja zawodowa rezerw kapitału ludzkiego z grup szczególnie zagrożonych bezrobociem i dezaktywizacją: kobiet, osób z niepełnosprawnościami, osób w wieku 50+, bezrobotnych do 30. roku życia oraz długotrwale bezrobotnych. Wyzwaniem pozostaje również umiejętne zagospodarowanie zasobów, jakie na rynku pracy stanowią cudzoziemcy, zwłaszcza ci, którzy dysponują umiejętnościami oraz doświadczeniem niezbędnym do wykonywania zawodów deficytowych na małopolskim rynku pracy.

Obecnie nie jest jeszcze możliwe oszacowanie wpływu, jaki epidemia COVID-19 będzie miała na sytuację gospodarczą i rynek pracy – jest to sytuacja niestandardowa i trudno przewidzieć zarówno skalę problemów, jak i czas, w którym konsekwencje te będą odczuwalne. Trudno również ocenić skalę wpływu epidemii na napływ i odpływ potencjalnych pracowników z małopolskiego rynku pracy. Mimo dużej liczby niewiadomych, negatywne skutki gospodarcze są jednak nieuniknione, a pytanie wydaje się dotyczyć jedynie tego, czy będzie to chwilowa reakcja i rynek stosunkowo szybko odzyska równowagę, czy będzie to początek większego, długofalowego kryzysu. W scenariuszu zakładającym odbicie aktywności gospodarczej w II połowie 2020 roku (choć mniejsze niż skala załamania w II kwartale) szacuje się, iż stopa bezrobocia w Polsce w 2020 roku wzrośnie do 8% (z 3,3% w 2019 roku), zaś w latach 2021–2023 ukształtuje się na poziomie odpowiednio: 5%, 4,5% i 4,5%. Według scenariusza uwzględniającego konieczność przywrócenia niektórych ograniczeń, które utrudnią odbicie gospodarcze w II połowie 2020 roku, polska gospodarka zmniejszy się w 2020 roku o 7%, a stopa bezrobocia może wzrosnąć nawet do poziomu 15%, po czym w kolejnych latach powinna się obniżać, do 11% w 2021 roku i 8% w 2022 roku. Grupami zawodowymi szczególnie zagrożonymi utratą pracy wydają się być szeroko rozumiane branże przemysłu spotkań i czasu wolnego (turystyka, gastronomia, transport pasażerski, organizacja spotkań, targów, imprez rozrywkowych itp.). W branżach, które będą miały największe problemy z wyjściem z kryzysu w wyniku długofalowego spadku popytu na ich usługi (ze względu np. na zubożenie społeczeństwa albo zmianę profilu usług z tradycyjnych na cyfrowe) wyzwaniem jest skuteczna pomoc w przebranżowieniu zatrudnionych w nich osób, tak aby zmniejszać liczbę bezrobotnych.

Z kolei osoby zatrudnione w górnictwie i w branżach pokrewnych narażone są na ewentualne zmiany na rynku pracy w związku z polityką klimatyczną Unii Europejskiej (w 2019 roku blisko 4 tys. mieszkańców Małopolski było zatrudnionych w dwóch kopalniach w regionie i blisko 8,5 tys. dojeżdżało do kopalń na Śląsku, a także 1,3 tys. osób było zatrudnionych w śląskich firmach prowadzących działalność usługową lub produkcyjną powiązaną z górnictwem).

Konsekwencją epidemii COVID-19 może być również zmiana w zakresie preferowanych form zatrudnienia. Z badania przeprowadzonego w kwietniu 2020 roku na potrzeby raportu dotyczącego postaw i oczekiwań młodych pracowników wynika, iż zmieniło się podejście ludzi młodych do zatrudnienia – mając do wyboru stabilne zatrudnienie w firmie lub pracę na własny rachunek, aż 81,5% respondentów wybrała pierwsze rozwiązanie.

Starzenie się społeczeństwa to ogromne wyzwanie także dla gospodarki. Niekorzystna sytuacja demograficzna będzie w kolejnych latach czynnikiem spowalniającym rozwój gospodarczy regionu.

Mimo dostrzegania zagrożeń dla wzrostu gospodarczego oraz finansów publicznych związanych ze zmianami demograficznymi, jednocześnie istotne jest traktowanie tego procesu także w kategoriach szansy na rozwój. Podejście to ma swoje źródło w przekonaniu, iż starzejące się społeczeństwa tworzą nowe możliwości rozwoju gospodarczego poprzez kreowanie popytu na nowe produkty i usługi lub ich przystosowanie do potrzeb osób starszych. Obszarem zainteresowania srebrnej gospodarki mogą być w szczególności: produkty konsumpcyjne uwzględniające wiek, w tym w zakresie nowych technologii, towary i usługi w sektorze wypoczynkowo-rozrywkowym, edukacja osób starszych, usługi związane z sektorem zdrowotnym i opiekuńczym, produkty i usługi finansowe dostosowane do wieku itd. Srebrna gospodarka to nie tylko kreowanie innowacyjnych produktów (towarów i usług) dedykowanych osobom starszym. To także system pozwalający na zagospodarowanie starszych wiekiem zasobów pracy, dbałość o międzypokoleniową dyfuzję wiedzy i doświadczeń, a także promowanie produktywnego starzenia się.

Zakładając kontynuację wieloletnich trendów w rozwoju regionalnym kraju, nie należy oczekiwać w najbliższej dekadzie znaczących zmian w tempie wzrostu gospodarczego Małopolski w stosunku do średniej krajowej oraz zmiany pozycji województwa małopolskiego wśród najszybciej rozwijających się polskich regionów. W najbliższych latach nie należy się także spodziewać znaczących zmian w zakresie skali produkcji przemysłowej. Możliwe są za to zmiany na mapie przemysłowej Małopolski, gdyż podaż pracy oraz trwająca budowa drogi ekspresowej S7 powinny otworzyć dla przemysłu północną część województwa, przede wszystkim powiat miechowski.

W najbliższych latach spodziewane jest przyspieszanie procesów transformacji cyfrowej przedsiębiorstw przemysłowych, w kierunku określanym jako Przemysł 4.0. Digitalizacja procesów wytwarzania obejmująca cały łańcuch wartości, od planowania, poprzez produkcję i kontroling, aż po sprzedaż i serwis, będzie miała miejsce zapewne w wielu przedsiębiorstwach w regionie. Dotyczyć ona będzie nie tylko dużych firm, ale także małych i średnich firm produkcyjnych, dla których wprowadzenie automatyzacji i robotyzacji będzie „być albo nie być” na konkurencyjnym, globalnym rynku. Jednym z najważniejszych zadań zapewniających wdrożenie Przemysłu 4.0 i rozwój społeczeństwa informacyjnego w najbliższej dekadzie będzie zapewnienie odpowiedniej szybkości przesyłu danych dla potrzeb przedsiębiorców i konsumentów. Dane i ich przetwarzanie stanowią zarówno czynnik inicjujący rozwój nowych modeli biznesowych, jak również będą wspierać procesy realizowane w ramach modeli tradycyjnych. Według analizy firmy IBM z 2017 roku 90% przechowywanych w skali świata danych powstało na przestrzeni ostatnich kilku lat, co oznacza, że w okresie tym zgromadzono 9-krotnie więcej danych, niż we wcześniejszej historii ludzkości, a trend ten będzie przyspieszał. Analizy wskazują, że będzie rosła zapotrzebowanie na wykwalifikowanych specjalistów w zakresie IT, co będzie odbywać się w związku z coraz większą liczbą powszechnie dostępnych danych, cyfryzacją i automatyzacją przemysłu i usług (m.in. e-handlu, usług medycznych, finansów i bankowości). Według prognoz środowiskiem rozwoju przemysłu i podnoszenia jakości życia stanie się zarządzanie *big data* (zbiorami wielkich danych) i tworzenie algorytmów biznesowych, a chmury obliczeniowe zrewolucjonizują świadczenie usług cyfrowych i zmienią modele biznesowe tych usług. W ślad za robotyzacją i automatyzacją produkcji coraz szybciej będzie rozwijać się robotyzacja usług (robonomika). W transportowaniu towarów wzrośnie rola dronów. Dlatego też ważny jest rozwój sieci 5G, który wpłynie nie tylko na polepszenie transmisji danych, ale, co istotne, przyniesie wymierne korzyści w zakresie bezpieczeństwa (szybsza i efektywniejsza łączność pomiędzy służbami), zdrowia (efektywniejsze działanie usług w e-zdrowiu, lepszy dostęp do usług dla pacjenta) oraz innych obszarów społecznej aktywności (możliwy dostęp do Internetu z mobilnego urządzenia w każdym miejscu, bez konieczności podpinania kabla sieciowego).

Również administracja publiczna będzie musiała sprostać wyzwaniom związanym z postępem technologicznym, którego nieodłącznym przejawem jest cyfryzacja życia społecznego i gospodarczego. Z badania *E-administracja*

w oczach internautów przeprowadzonego na zlecenie Ministerstwa Cyfryzacji wynika, że 71% ankietowanych na pewno lub prawdopodobnie skorzysta w przyszłości z usług urzędu lub instytucji publicznej przez Internet. Największy odsetek chętnych do skorzystania z e-administracji zarejestrowano wśród mieszkańców województw: małopolskiego i lubelskiego (po 76%). W przyszłości internauci chcieliby móc załatwić przez Internet głównie kwestie dotyczące wydania lub wymiany dokumentów (61%), zdrowia (53%), rejestracji pojazdów (45%), podatków lokalnych (33%), udziału w wyborach i konsultacjach społecznych (26%).

Według prognoz KPT należy oczekiwać dalszego stopniowego wzrostu znaczenia sektora usług w Małopolsce, zarówno w zakresie zatrudnienia, jak i udziału w tworzeniu PKB. W szczególności będzie to dotyczyć: usług związanych z zarządzaniem (w tym centra usług), usług profesjonalnych: w nauce, technice, wsparciu administracji, usług związanych z rozwojem tzw. srebrnej gospodarki, usług związanych z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (ICT), przemysłów czasu wolnego i turystyki kwalifikowanej (turystyka medyczna, sportowa, eventowa, biznesowa itd.). Niepokojąca jest skala uzależnienia krakowskiego rynku pracy od sektora usług BPO (*Business Process Outsourcing*, czyli centra outsourcingu) i SSC (*Shared Services Centers*, czyli centra usług wspólnych). W Krakowie udział zatrudnionych w tym sektorze, w stosunku do wszystkich osób w wieku produkcyjnym, jest 2,6 razy większy niż np. w Warszawie. Optymalnym dla przyszłego rozwoju regionu byłby taki rozwój, obecnie działających w Krakowie centrów, by zwiększyły one wartość dodaną dla swoich klientów, np. poprzez intensyfikację usług bardziej specjalistycznych, opartych na wytworzonych na miejscu rozwiązaniach technologicznych. Uwzględniając prognozy demograficzne dla Krakowa trudno oczekiwać, by dotychczasowe tempo wzrostu branży usług (ponad 10% rocznie) mogło być kontynuowane w najbliższych latach bez szkody dla lokalnego rynku pracy.

Wyniki badań przeprowadzonych na zlecenie Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju wskazują, że niektóre średnie miasta w Polsce mogą stać się alternatywnymi miejscami lokalizacji usług biznesowych. W przypadku Małopolski wymienia się dwa miasta: Tarnów oraz Nowy Sącz. Zdaniem autorów raportu szanse na przełamanie dotychczasowych przekonań o konieczności lokowania centrów takich usług wyłącznie w metropoliach, może dać branża IT, której ze względu na swoją specyfikę łatwiej będzie tworzyć małe lokalne oddziały. Drugą grupą firm tworzących oddziały w miastach niemetropolitalnych, mogą być duże SSC/BPO, pragnące przenieść część mniej wymagających procesów do swoich oddziałów satelickich.

Rozwój usług dla biznesu w średnich miastach stworzy w tych ośrodkach szansę na przełamanie dotychczasowych niekorzystnych trendów rozwojowych. Już obecnie w Tarnowie działają pierwsze firmy, reprezentujące sektor nowoczesnych usług dla biznesu (IT: Comarch, R&D: Azoty). Według ekspertów KPT osiągnięcie masy krytycznej, a więc momentu, w którym biznes sam będzie zabiegał o lokalizację w mniejszych ośrodkach, będzie wymagało długofalowych działań samorządów, uczelni, deweloperów oraz lokalnych agencji rozwoju.

Trudny do oszacowania na tym etapie, ale znaczący wpływ na gospodarkę światową, Polski oraz Małopolski będzie miała epidemia COVID-19. Według niektórych prognoz pandemia spowoduje częściowy odwrót od globalizacji: dojdzie do większej dywersyfikacji geograficznej inwestycji w zakłady (koncentracja produkcji w Chinach okazała się ryzykowna), produkcja będzie przenoszona bliżej rynków zbytu, a firmy powrócą do gromadzenia zapasów części, by móc produkować mimo przerw w dostawach.

W zakresie dostępności czasowej i przestrzennej do ośrodków miejskich województwa małopolskiego prognozuje się jej poprawę. Ostateczny kształt systemu transportowego w Małopolsce będzie zależał od podejmowanych działań na różnych szczeblach administracji. Niewątpliwie na wzrost dostępności transportowej regionu największy wpływ będą miały duże inwestycje, realizowane na poziomie krajowym, które przyczynią się do poprawy komfortu jazdy, wyprowadzenia ruchu z centrów miast oraz powstania nowych połączeń odpowiadających na potrzeby komunikacyjne. Procesy transportowe nie tylko w regionie, ale również w całym kraju, są trudno przewidywalne, co oznacza, że ich stan trudno określić na podstawie dotychczasowych tendencji i przyszłych determinant. W perspektywie do roku 2030 poprawie ulegnie dostępność drogowa wszystkich miast, a w szczególności tych najbardziej oddalonych. Największa zmiana dostępności będzie związana z planowaną budową drogi ruchu przyspieszonego do Nowego Sącza oraz Beskidzkiej Drogi Integracyjnej. W przypadku dostępności kolejowej

największe znaczenie będzie miała budowa połączenia Podłęże – Piekietko i związana z tym modernizacja linii Chabówka – Nowy Sącz.

W tym miejscu należy również wskazać na duże znaczenie realizacji rządowego projektu zakładającego budowę Centralnego Portu Komunikacyjnego „Solidarność” (CPK), który ma być węzłem transportowym opartym na zintegrowanych ze sobą węzłach: lotniczym i kolejowym. W następstwie jego powstania Międzynarodowy Port Lotniczy im. Jana Pawła II Kraków–Balice będzie obsługiwać głównie połączenia europejskie. Założenia zawarte w koncepcji budowy CPK zakładają, że około 2035 roku jego przepustowość będzie wynosiła około 45 mln, zaś plan generalny Kraków Airport 2036 przewiduje przepustowość na poziomie 12 mln pasażerów rocznie. W ciągu najbliższych 20 lat Kraków Airport planuje zainwestować około 1 mld zł w rozwój swojej infrastruktury. Kluczowymi przedsięwzięciami będą: budowa nowej drogi startowej, rozbudowa terminalu pasażerskiego, płyty postojowej lotniska czy zmiana lokalizacji terminalu cargo.

Pożądanym efektem realizacji projektu ma być połączenie kolejowe CPK z każdą z głównych aglomeracji Polski, za wyjątkiem Szczecina, w czasie do 2,5 godziny (w okresie startowym), a docelowo w czasie do 2 godzin, z prędkością handlową podróży nie mniejszą niż 140 km/h. Niewątpliwie poszczególne przedsięwzięcia inwestycyjne w ramach CPK wpłyną na rozkład sieci infrastruktury kolejowej w Małopolsce oraz na zwiększenie dostępności zewnętrznej regionu.

Wzrastać będzie znaczenie elektromobilności, współdzielonego transportu, a także urządzeń transportu osobistego (w szczególności elektrycznych), których rola będzie coraz większa, w szczególności w miastach. Przemysłowy Instytut Motoryzacji szacuje, że w 2030 roku pojazdy elektryczne będą stanowić około 50% globalnego rynku motoryzacyjnego. Samorządy miejskie w coraz większym stopniu będą zmieniać swój tabor na pojazdy elektryczne. Znaczącą zmianę w transporcie przyniesie wykorzystywanie w komunikacji zbiorowej, transporcie ładunków, a także w transporcie indywidualnym pojazdów autonomicznych. Pojazdy takie, zgodnie z prognozami instytucji unijnych wejdą na rynek w latach 2020–2030, a pojazdy w pełni zautomatyzowane powinny się pojawiać począwszy od 2030 roku.

Znaczenie gospodarki w obiegu zamkniętym (GOZ) będzie rosnąć w związku z wyczerpywaniem się surowców pierwotnych (w szczególności metali ziem rzadkich), wzrostem ich cen i rosnącą zależnością od dostawców z krajów trzecich oraz wyzwaniem w kontekście ochrony środowiska. W przypadku zasobów surowców duże znaczenie będzie mieć tempo ich eksploatacji, które jest zależne od wzorców konsumpcji i stopy wzrostu gospodarczego oraz wyników badań naukowych i tempa postępu technologicznego w zakresie nowych procesów produkcyjnych, czy szukania substytutów dotychczas istniejących zasobów nieodnawialnych. Dlatego też wzrastać będzie nacisk na trwałość produktu, łatwość jego naprawy oraz możliwość ponownego wykorzystania czy recyklingu już w fazie projektowania (eko-projektowanie). W związku z tym będzie wzrastać zapotrzebowanie na projektantów i konstruktorów, którzy wybierając materiał, nie tylko zadecydują o cechach ergonomicznych i jakościowych produktu przy uwzględnieniu kryteriów wykonalności, opłacalności, bezpieczeństwa, ale także wezmą pod uwagę kryteria środowiskowe.

Istotny kontekst dla polityki rozwoju prowadzonej przez samorząd regionalny wyznaczają prognozowane zmiany klimatu. Zgodnie z prognozą warunków klimatycznych do 2100 roku opracowaną w Polskiej Akademii Nauk przewidywania dotyczące średniej rocznej temperatury powietrza wskazują na jej systematyczny wzrost w kolejnych dziesięcioleciach obecnego wieku. Taki trend jest obserwowany we wszystkich trzech scenariuszach emisji gazów cieplarnianych. Na początku trzeciej dekady (2021–2030) wartość średniej rocznej temperatury powietrza wyniesie w uwzględnionych scenariuszach od 8,0 do 9,2°C.

Zmianom tym towarzyszyć będą częstsze oraz bardziej gwałtowne i nieprzewidywalne zjawiska atmosferyczne. Zgodnie z prognozami dotyczącymi zmian klimatu w dorzeczu Wisły, na terenach górskich i wyżynnych górnej partii obszaru dorzecza Wisły prognozowany jest wzrost średniej temperatury powietrza, w tym istotny dla zasobów wodnych wzrost średniej temperatury powietrza okresu chłodnego oraz przyrost liczby dni z temperaturą powyżej 25°C. Istotny jest prognozowany spadek liczby dni skrajnie chłodnych z temperaturą poniżej -10°C. Prawdopodobnie nie należy się spodziewać istotnej zmiany przyrostu okresu wegetacji.

Na podstawie badań w ramach projektu ENSEMBLES (6. Ramowy Program UE) stwierdzono, że obecnie występujące susze jako „susze stulecia” będą powtarzać się częściej niż co 10 lat i dotyczy to zlewni Wisły w Polsce. Powodzie określone jako „powodzie stulecia” będą zdarzać się co kilka lat również w Polsce na obszarze zlewni rzek karpackich. Zagrożenie powodziowe związane jest nie tylko ze zmianami klimatycznymi, ale również z czynnikami antropogenicznymi, w tym niewłaściwą gospodarką przestrzenną. Innym istotnym elementem prognozowanym na pierwszą połowę XXI wieku będzie zmniejszenie zalegania pokrywy śnieżnej w Polsce o około 28 dni, co skutkować będzie z jednej strony niższym prawdopodobieństwem powodzi roztopowych, a z drugiej – pogorszeniem struktury i funkcjonowania ekosystemów, w tym gleb. Minimalizacja oraz przeciwdziałanie negatywnym skutkom tych zjawisk powinny zajmować istotne miejsce w politykach publicznych.

Na terenie Karpat oraz wyżyn najważniejsze tendencje w tej części obszaru dorzecza Wisły to znaczący przyrost częstości występowania i sumy opadów nawałnych, zagrożenie powodziami błyskawicznymi, skrócenie czasu trwania pokrywy śnieżnej, wydłużanie suszy glebowej i hydrologicznej, postępujący deficyt dobrej jakości zasobów wód powierzchniowych i podziemnych. W Małopolsce występują obszary szczególnego zagrożenia powodzią. Najbardziej narażone na niebezpieczeństwo powodzi są tereny w dolinie Wisły oraz zlewnie Soły, Skawy, Raby, Uszwicy, Dunajca i Białej, a także Białego i Czarnego Dunajca na Podhalu oraz w dolinie Ropy – dopływu Wisłoka. Duży obszar zagrożenia występuje w Kotlinie Sandomierskiej na odcinku od Krakowa przez nadwiślańskie gminy aż po Szczucin, Dąbrowę Tarnowską i dalej w kierunku granicy z województwem podkarpackim.

Prognoza jakości powietrza w Małopolsce opracowana na podstawie modelowania CALPUFF (przy założeniu utrzymania tempa wymiany źródeł ciepła oraz stanu realizacji działań naprawczych i ich tempa z lat 2013–2015) wykazała, że w perspektywie 2023 roku działania na rzecz poprawy jakości powietrza ograniczone do niektórych obszarów występowania przekroczeń mogą okazać się niewystarczające. Będzie to wynikać ze zbyt niskiego poziomu redukcji emisji w stosunku do jej ilości z nowo powstających źródeł. Wyniki wskazują, na których obszarach problem ten będzie szczególnie ważny w 2023 roku. Dla dwóch parametrów: pyłu zawieszonego PM_{2,5} oraz benzo-a-pirenu nadal będą utrzymywać się ponadnormatywne stężenia tych substancji na zdecydowanej większości obszaru Małopolski. Jedynie w przypadku stężenia pyłem zawieszonym PM₁₀ nastąpi poprawa i przekroczone normy powinny wystąpić tylko w miastach zachodniej Małopolski oraz położonych w kotlinach Nowym Sączu i Nowym Targu. Zwraca uwagę prognozowana w tym aspekcie poprawa stanu powietrza w Krakowie i jego strefie podmiejskiej.

Wsparciem dla działań związanych z walką o czyste powietrze będzie wzrost znaczenia odnawialnych źródeł energii. Polityka Unii Europejskiej w zakresie energetyki zmierza w kierunku wzrostu udziału OZE w wytwarzaniu energii ogółem. Obecnie rozważa się, aby do 2030 roku energia z odnawialnych źródeł stanowiła 32% całej produkcji energii w UE, a więc w przypadku Małopolski należy oczekiwać działań w kierunku inwestycji w te dziedziny energetyki, które można rozwijać w regionie na bazie własnych zasobów – geotermia, hydroenergetyka, ale także spalanie biomasy i fotowoltaika.

Na podstawie danych GUS wstępne szacunki co do ilości zebranych odpadów komunalnych skłaniają do wniosku o wyhamowywaniu (powolnym, ale jednak) wzrostu wytwarzania odpadów komunalnych. Szacunkowa ich ilość to około 1,3 mln ton (w latach 2022–2027) i z powodu wprowadzanych zmian w gospodarce odpadami trudno jednoznacznie wskazać, jakie będą różnice w najbliższych latach.

ANALIZA SWOT

Podsumowanie diagnozy społecznej, gospodarczej, środowiskowej i terytorialnej oraz prognozy rozwojowej dla województwa stanowi analiza SWOT, która została opracowana w układzie tradycyjnym. Poszczególne elementy analizy stanowią zbiór cech regionu i uwarunkowań zewnętrznych, które w perspektywie 2030 roku będą odgrywały najważniejszą rolę w zrównoważonym rozwoju Małopolski. Mocne i słabe strony dotyczą podmiotów i zjawisk wewnątrz województwa, natomiast szanse i zagrożenia to czynniki zewnętrzne oddziałujące na województwo. Poszczególne cechy i zjawiska zostały uszeregowane w taki sposób, aby odzwierciedlały układ rozdziału *Diagnoza i analiza trendów rozwojowych*, ich kolejność nie stanowi hierarchii ważności.

Analiza została sporządzona na podstawie przeprowadzonej diagnozy i prognozy, które w znacznej części odwołują się do skutków i przyszłych wyzwań, z jakimi przyjdzie się zmierzyć po pandemii COVID-19. Należy jednak zaznaczyć, że zweryfikowanie części z nich możliwe będzie dopiero w dłuższej perspektywie. Pandemia zmieniła niektóre trendy i wywołała nowe zjawiska, co szczególnie widoczne jest w branżach, które stały się najbardziej narażone na jej skutki (m.in. ochrona zdrowia, edukacja, kultura, turystyka, rynek pracy, przedsiębiorczość, transport, cyfryzacja, ochrona środowiska).

MOCNE STRONY

S

- ➔ Korzystna sytuacja demograficzna Małopolski na tle kraju – coroczny dodatni przyrost naturalny i dodatnie saldo migracji.
- ➔ Niski poziom bezrobocia.
- ➔ Ważny ośrodek akademicki, z dostępną infrastrukturą naukowo-badawczą i dużą liczbą pracowników naukowych.
- ➔ Wysokie wyniki egzaminów na zakończenie szkoły podstawowej oraz egzaminów maturalnych.
- ➔ Bogate zasoby kulturowe i historyczne, w tym dziedzictwo materialne i niematerialne o znaczeniu europejskim.
- ➔ Wysoka atrakcyjność inwestycyjna regionu.
- ➔ Wysoki poziom przedsiębiorczości Małopolan.
- ➔ Rozwinięty sektor usług dla biznesu.
- ➔ Dobrze rozwinięty sektor turystyki i branż pokrewnych.
- ➔ Bogata oferta produktów tradycyjnych i regionalnych.
- ➔ Duży potencjał transportu zbiorowego związany z rozwojem Szybkiej Kolei Aglomeracyjnej.
- ➔ Liczne miejscowości uzdrowiskowe i bogate zasoby wód mineralnych, uznawanych za lecznicze.
- ➔ Bogate zasoby przyrodnicze i unikatowe walory krajobrazowe.
- ➔ Wdrażanie polityki antysmogowej w regionie poprzez m.in. likwidację palenisk na paliwa stałe, termomodernizację, wzrost wykorzystania instalacji odnawialnych źródeł energii, sukcesywne unowocześnianie transportu publicznego w miastach oraz rozwój połączeń kolejowych.
- ➔ Wzrost udziału selektywnie zebranych odpadów komunalnych.
- ➔ Wysoka aktywność społeczna i obywatelska mieszkańców Małopolski.
- ➔ Przywiązanie Małopolan do tradycji.
- ➔ Zrównoważona sieć osadnicza, w tym równomierne rozmieszczenie miast średnich, pełniących funkcje ponadlokalnych centrów wzrostu.

W

- Starzenie się społeczeństwa i malejący odsetek osób w wieku produkcyjnym.
- Niewystarczająca dostępność oraz jakość usług społecznych i wsparcia rodziny.
- Niedobór kadr medycznych.
- Niedostosowanie edukacji do współczesnych i przyszłych wyzwań cywilizacyjnych.
- Znacząca liczba osób biernych zawodowo, w tym osób z niepełnosprawnością.
- Brak dużych, przygotowanych terenów inwestycyjnych.
- Niedostateczna współpraca, zarówno pomiędzy różnymi środowiskami (biznes, administracja, nauka, sektor pozarządowy), jak i wewnątrz tych środowisk.
- Brak połączeń drogami ekspresowymi na osi północ-południe,
- Niskie parametry dróg na pograniczu polsko-słowackim, uniemożliwiające ruch samochodów ciężarowych.
- Słabo rozwinięty transport intermodalny.
- Zła jakość powietrza będąca głównie wynikiem niskiej emisji.
- Zła jakość wód powierzchniowych i podziemnych oraz niewystarczające retencjonowanie wody.
- Braki w podstawowej infrastrukturze wodociągowej i kanalizacyjnej, zwłaszcza na obszarach wiejskich.
- Słaby ekonomicznie i instytucjonalnie sektor pozarządowy.
- Postępujący proces suburbanizacji i rozproszenia zabudowy.
- Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych.
- Niezadowalająca jakość życia i dostępność do usług na obszarach wiejskich.
- Duże wewnętrzne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

O

- Przejście do modelu Przemysłu 4.0.
- Rozwój e-usług.
- Zmiana modelu kształcenia na wszystkich etapach edukacji (przejście od modelu kształcenia wiedzy do kształcenia kompetencji) oraz upowszechnienie postawy uczenia się przez całe życie.
- Integracja społeczno-zawodowa imigrantów oraz efektywne zagospodarowywanie wnoszonego przez nich kapitału.
- Rozwój podmiotów ekonomii społecznej w zakresie świadczenia usług społecznych.
- Rozwój i wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie usług opiekuńczych i zdrowotnych.
- Zwiększenie społecznej świadomości w zakresie zachowań prozdrowotnych oraz wzrost skuteczności profilaktyki, wczesnej diagnostyki i rehabilitacji.
- Rozwój potrzeb aktywnego spędzania czasu wolnego.
- Budowa sieci dróg krajowych, szczególnie dróg ekspresowych w kierunku północ-południe.

- ➔ Wzrost intensywności korzystania z transportu zbiorowego i alternatywnego.
- ➔ Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi transportu nisko i zeroemisyjnego.
- ➔ Zwiększanie świadomości zarówno przedsiębiorców, jak i mieszkańców Małopolski w zakresie korzyści z szerokiego stosowania GOZ.
- ➔ Wzrastające znaczenie odnawialnych źródeł energii.
- ➔ Rosnąca świadomość ekologiczna.
- ➔ Rozwój współpracy w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych.
- ➔ Poprawa integracji przestrzennej regionu i podniesienie dostępności do obszarów najbardziej oddalonych.

ZAGROŻENIA

T

- ➔ Skutki pandemii COVID-19 dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu w najbliższych latach.
- ➔ Zagrożenie dla stabilności finansów publicznych, systemów zabezpieczenia społecznego i spójności społecznej w związku z postępującym wzrostem liczby osób w wieku poprodukcyjnym.
- ➔ Brak systemowej transformacji szkolnictwa ukierunkowanej na dostosowanie procesów kształcenia do indywidualnych potrzeb uczniów, skuteczne kształtowanie tzw. kompetencji przyszłości oraz lepsze przygotowanie absolwentów do potrzeb rynku pracy.
- ➔ Niedostosowanie profilu usług publicznych, rozwiązań w ramach rynku pracy oraz struktury gospodarki do zmieniających się potrzeb społecznych.
- ➔ Pogłębiające się problemy w systemie opieki zdrowotnej, szczególnie w zakresie niedoborów kadry lekarskiej i pielęgniarskiej.
- ➔ Rosnący problem chorób cywilizacyjnych i zwiększająca się liczba pacjentów z chorobami przewlekłymi.
- ➔ Nieumiejętność radzenia sobie z zagrożeniami cywilizacyjnymi, w efekcie pogłębiający się kryzys rodziny i rozpad więzi społecznych.
- ➔ Opóźnienia rozwoju sieci transportowej w województwie małopolskim, w tym zaniechanie realizacji najważniejszych inwestycji komunikacyjnych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.
- ➔ Rosnące koszty prowadzenia inwestycji.
- ➔ Niedostosowanie do pojawiających się ekstremalnych zjawisk atmosferycznych, oraz wzrost zanieczyszczeń środowiska naturalnego.
- ➔ Pogłębianie się dysproporcji w rozwoju pomiędzy poszczególnymi częściami województwa.
- ➔ Nieskuteczność działań samorządów podejmowanych na rzecz rozwoju współpracy.

SPIS MAP

Mapa 1. Zmiana liczby ludności w latach 2008-2018 w Małopolsce.....	11
Mapa 2. Przychody pierwotne na jednego mieszkańca w gospodarstwach domowych według standardu siły nabywczej (pps) w 2017 roku – Małopolska na tle UE	14
Mapa 3. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną na 1 tys. ludności	16
Mapa 4. Odsetek dzieci do lat 3 (bez 3-latków) objętych opieką żłobkową w Małopolsce w 2008 i 2018 roku	17
Mapa 5. Miejsca w placówkach wsparcia dziennego na 1 tys. osób w wieku 7-18 lat w 2018 roku	18
Mapa 6. Przewidywana długość życia w 2018 roku – Małopolska na tle UE.....	23
Mapa 7. Liczba praktykujących lekarzy na 100 tys. mieszkańców w 2017 roku – Małopolska na tle UE	27
Mapa 8. Zabytki wpisane na Listę UNESCO, pomniki historii i obiekty o znaczeniu regionalnym.....	33
Mapa 9. Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w Małopolsce w latach 2008 i 2018.....	36
Mapa 10. Odsetek ludności w wieku 25-64 lat z wykształceniem wyższym w 2019 roku – Małopolska na tle UE	41
Mapa 11. Odsetek osób w wieku 25–64 lata uczących się i doksztalających się w ludności ogółem w tej samej grupie wiekowej (w okresie 4 tygodni przed badaniem), w 2018 roku – Małopolska na tle UE	43
Mapa 12. Wskaźnik zatrudnienia mieszkańców w wieku 15-64 lat w 2019 roku – Małopolska na tle UE	46
Mapa 13. PKB na mieszkańca w standardzie siły nabywczej (pps) w odniesieniu do średniej unijnej.....	50
Mapa 14. PKB w mld zł i dynamika wzrostu w latach 2008–2017 według podregionów	51
Mapa 15. Tablica wyników innowacyjności regionów w 2019 roku	53
Mapa 16. Podmioty w 2019 roku i przyrost liczby podmiotów w REGON w powiatach Małopolski w latach 2008–2019	59
Mapa 17. Udział przedsiębiorstw tzw. szybko rosnących, w których zatrudnienie w okresie 2014-2017 rosło w tempie co najmniej 10% rocznie – Małopolska na tle UE	60
Mapa 18. Udział powierzchni upraw ekologicznych w uprawach ogółem w 2016 roku (%).....	62
Mapa 19. Atrakcyjność turystyczna powiatów w 2016 roku.....	64
Mapa 20. Liczba noclegów udzielona obcokrajowcom w 2019 roku	66
Mapa 21. Średni dobowy ruch roczny pojazdów silnikowych na sieci dróg krajowych i wojewódzkich w 2015 roku w województwie małopolskim (wycinek).....	68
Mapa 22. Średnioroczne stężenie benzo-a-pirenu w 2017 r.	80
Mapa 23. Udział korzystających z wodociągów w 2018 roku	83
Mapa 24. Udział korzystających z kanalizacji w 2018 roku	83
Mapa 25. Fragment mapy zagrożenia powodziowego na obszarze Małopolski	85
Mapa 26. Zagrożenie powodziowe w ujęciu jednostek NUTS-2.....	86
Mapa 27. Ilość zebranych odpadów komunalnych w ciągu roku 2018 w przeliczeniu na mieszkańca (w kg)	87
Mapa 28. Lokalizacja regionalnych instalacji gospodarowania odpadami komunalnymi – RIPOK w Małopolsce w 2017 roku	88
Mapa 29. Położenie przyrodniczych obszarów chronionych w Małopolsce.....	93
Mapa 30. Lesistość w gminach w 2018 roku (w %).....	94
Mapa 31. Wskaźnik zieleni publicznej – parki, zieleńce, zieleń osiedlowa, zieleń uliczna w 2018 roku (w m2/mieszkańca).....	95
Mapa 32. Liczba aktywnych organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. ludności w 2018 roku	101
Mapa 33. Pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w 2018 roku.....	105
Mapa 34. Saldo migracji na 1 tys. mieszkańców w latach 2007–2009 i 2017–2019	106
Mapa 35. Typy miast ze względu na miejsce w strukturze funkcjonalno-przestrzennej województwa oraz poziom rozwoju ośrodków	108
Mapa 36. Wskaźnik syntetyczny poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Małopolsce w 2018 roku	111
Mapa 37. Miasta w Małopolsce według rang wyposażenia w instytucje i usługi w 2017 roku	113

Mapa 38. Indeks syntetyczny dostępności transportowej – drogowej	114
--	-----

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Sektory wrażliwe na zmiany klimatu	77
---	----

SPIS TABEL

Tabela 1. Liczba łóżek i liczba leczonych na wybranych oddziałach w szpitalach ogólnych w Małopolsce	25
Tabela 2. Struktura wartości dodanej brutto wg grup sekcji działalności w 2017 roku (w %)	52
Tabela 3. Zestawienie liczby przewiezionych pasażerów na liniach SKA (w mln)	69

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Liczba projektów oraz poniesionych wydatków w poszczególnych obszarach SRWM 2011–2020	7
Wykres 2. Urodzenia żywe, zgony i przyrost naturalny na 1 tys. ludności	10
Wykres 3. Zmiana struktury ludności według ekonomicznych grup wieku w latach 2008–2018 w Małopolsce (udział w ludności ogółem w %)	11
Wykres 4. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (w osobach)	12
Wykres 5. Potencjał pielęgnacyjny w latach 2008 i 2018 (liczba kobiet w wieku 45–64 lat na 100 osób w wieku 80 lat i więcej)	20
Wykres 6. Liczba dni absencji chorobowej z tytułu choroby własnej osób ubezpieczonych w ZUS (dane dla Małopolski) według wybranych grup chorobowych (w tys.)	24
Wykres 7. Lekarze pracujący według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności w Małopolsce	27
Wykres 8. Pielęgniarki i położne pracujące według podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności	28
Wykres 9. Zdawalność egzaminu maturalnego w latach 2008 i 2019 we wszystkich typach szkół w Małopolsce (w %)	37
Wykres 10. Studenci szkół wyższych w Małopolsce (łącznie z cudzoziemcami) w latach 2008-2018	40
Wykres 11. Odsetek osób w wieku 25–64 lata uczących się i kształcących się w ludności ogółem w tej samej grupie wiekowej (w okresie 4 tygodni przed badaniem)	42
Wykres 12. Stopa bezrobocia, współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia wg BAEL	45
Wykres 13. Dynamika wzrostu PKB w stosunku do 2008 roku (ceny bieżące) (w %)	51
Wykres 14. Ruch pasażerski w MPL Kraków-Balice. Statystyki miesięczne w 2019 i 2020 roku	70
Wykres 15. Osoby korzystające z usług administracji publicznej za pomocą Internetu w ciągu ostatnich 12 miesięcy (w %)	73
Wykres 16. Średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM 10	78
Wykres 17. Stan Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (JCWP) w Małopolsce	81
Wykres 18. Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w Małopolsce na tle PKB i produkcji sprzedanej przemysłu	82
Wykres 19. Udział odpadów komunalnych selektywnie zebranych w ogóle odpadów	88
Wykres 20. Pracujący w organizacjach non-profit na podstawie umowy o pracę w latach 2010 i 2016	102
Wykres 21. Udział organizacji non-profit o przychodach powyżej 1 mln zł w organizacjach non-profit ogółem w latach 2010 i 2016 (w %)	102
Wykres 22. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2018 roku	103
Wykres 23. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w Małopolsce w latach 2014 i 2018	104
Wykres 24. Struktura ludności w Małopolsce według biologicznych grup wieku w 2018 roku oraz prognoza na 2030 rok (w %)	116

SPIS SKRÓTÓW

SKRÓT	PEŁNA NAZWA
B+R	Prace badawczo-rozwojowe
BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
BDL	Bank Danych Lokalnych
BPO	Centra outsourcingu (ang. Business Process Outsourcing)
BPP	Bank Projektów Ponadlokalnych
CP	Cel polityki (w odniesieniu do celów tematycznych obowiązujących w danej perspektywie finansowej Unii Europejskiej)
CPK	Port lotniczy „Solidarność” – Centralny Port Komunikacyjny dla Rzeczypospolitej Polskiej
CTT	Centra transferu technologii
CTW	Centra transferu wiedzy
DIH	Cyfrowe Ośrodki Innowacji (ang. <i>Digital Innovation Hubs</i>)
DPS	Domy pomocy społecznej
EBI	Europejski Bank Inwestycyjny
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
ESPON	<i>European Observation Network for Territorial Development and Cohesion</i>
EQI	Indeks jakości rządzenia (ang. <i>European Quality of Government Index</i>)
GDDKIA	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
GDOŚ	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
GERD	Nakłady wewnętrzne na B+R w relacji do PKB (ang. <i>gross domestic expenditures on R&D</i>)
GOPR	Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
GOZ	Gospodarka o obiegu zamkniętym
GPR	Gminny program rewitalizacji
HBSC	Badania nad Zachowaniami Zdrowotnymi Młodzieży Szkolnej (ang. <i>Health Behaviour in School-aged Children</i>)
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOB	Instytucje Otoczenia Biznesu
ICT	Technologie informacyjno-komunikacyjne (ang. <i>information and communication technologies</i>)
ISOK	Informatyczny System Oslony Kraju
IS WM	Inteligentne specjalizacje Województwa Małopolskiego (ang. <i>Smart Specialisation</i>)
IT	Technika informatyczna (ang. <i>information technology</i>)
JCWP	Jednolite Części Wód Powierzchniowych
JCWPd	Jednolite Części Wód Podziemnych
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KAS	Krajowa Administracja Skarbowa
KE	Komisja Europejska
KOM	Krakowski Obszar Metropolitalny
KPT	Krakowski Park Technologiczny
KPZK 2030	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
KSRR 2030	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030
LGD	Lokalna Grupa Działania
LOT	Lokalne Organizacje Turystyczne
LSR	Lokalna Strategia Rozwoju
MICE	Turystyka biznesowa (ang. <i>Meetings, Incentives, Conferences and Exhibitions Industry</i>)
MFIPR	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
MOF	Miejski obszar funkcjonalny
MORR	Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego
MPI	Małopolski Plan Inwestycyjny na lata 2015–2023
MŚP	Małe i średnie przedsiębiorstwa

SKRÓT	PEŁNA NAZWA
MPZP	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
MRP	Mapy ryzyka powodziowego
MZP	Mapy zagrożenia powodziowego
NEET	Grupa społeczna obejmująca młodzież pozostającą poza sferą zatrudnienia i edukacji (ang. <i>not in employment, education or training</i>)
NGO	Organizacje pozarządowe, „non-profit” (ang. <i>non-government organization</i>)
NSP	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań
OIK	Ośrodki interwencji kryzysowej
OKE	Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie
OPP	Organizacje pożytku publicznego
OSI	Obszar strategicznej interwencji
OSP	Ochotnicza Straż Pożarna
OZE	Odnawialne źródła energii
PAN	Polska Akademia Nauk
PARP	Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
PES	Podmioty ekonomii społecznej
PKB	Produkt krajowy brutto
PKW	Państwowa Komisja Wyborcza
PM 2,5	Pył zawieszony (ang. <i>particulate matter</i>) zawierający cząstki o średnicy mniejszej niż 2,5 µm
PM 10	Pył zawieszony (ang. <i>particulate matter</i>) zawierający cząstki o średnicy mniejszej niż 10 µm
PPS	Parytet siły nabywczej (ang. <i>purchasing power standard</i>)
PROW 2007–2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013
PROW 2014–2020	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020
PS 2021–2027	Polityka spójności na lata 2021–2027
PSI	Polska Strefa Inwestycji
PUP	Powiatowe urzędy pracy
PZPWM	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego
PZRP	Plan Zarządzania Ryzykiem Powodziowym
RCI	Indeks Konkurencyjności Regionalnej
RDOŚ	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
RIPOK	Regionalne instalacje przetwarzania odpadów komunalnych
RIS	Regionalna Tablica Wyników Innowacji (ang. <i>Regional Innovation Scoreboard</i>)
RLKS	Rozwój lokalny kierowany przez społeczność
RPO WM 2014–2020	Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020
RPO WM 2021–2027	Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2021–2027
RSI WM	Regionalna Strategia Innowacji WM (ang. <i>Regional Innovation Strategies</i>)
RZGW	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie
SAG	Strefa aktywności gospodarczej
SOPO	System Osłony Przeciwośmiskowej
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)
SRWM 2011–2020	Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 (aktualnie aktualizowana, nadal obowiązująca)
SRWM 2030	Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” (projekt)
SSC	Centra usług wspólnych (ang. <i>Shared Services Centers</i>)
SSE	Specjalna Strefa Ekonomiczna
ŚDS	Środowiskowe domy samopomocy
TOPR	Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
UE	Unia Europejska
UJ	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
UMWM	Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
UNESCO	(ang. <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)

SKRÓT	PEŁNA NAZWA
UTW	Uniwersytety trzeciego wieku
WFOŚiGW	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
WHO	Światowa Organizacja Zdrowia (ang. <i>World Health Organization</i>)
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Krakowie
WM	Województwo Małopolskie
WRF	Wieloletnie Ramy Finansowe Unii Europejskiej
WSJO	Wojewódzkie Samorządowe Jednostki Organizacyjne
ZDW	Zarząd Dróg Wojewódzkich w Krakowie
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne
ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych
ZWM	Zarząd Województwa Małopolskiego

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Air quality in Europe – 2019 report*, EEA Report No 10/2019, European Environment Agency.
- Analiza stanu rozwoju oraz aktualnych trendów rozwojowych w obszarze elektromobilności w Polsce*, ATMOTERM S.A., Forum Elektromobilności, Warszawa 2019.
- Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa małopolskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Kraków, grudzień 2018.
- Analiza podaży turystyki zdrowotnej w Polsce*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2016.
- Analiza przyczyn wzrostu liczby zgonów w Polsce w 2017 roku*, Narodowy Fundusz Zdrowia, Departament Analiz i Strategii, <https://zdrowedane.nfz.gov.pl/course/view.php?id=10>
- Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.
- Arczewska M., Charycka B., Gumkowska M., *Oblicza lokalności. NGO na wsi 2020*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2020.
- Atlas statystyczny województwa małopolskiego*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2018.
- Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017. Województwo Małopolskie*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2017
- Badanie losów absolwentów szkół zawodowych*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2018.
- Badanie Opinii Małopolan – wydanie specjalne*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, 2020, <https://www.obserwatorium.malopolska.pl/wydarzenie/malopolanie-o-pandemii-specjalne-wydanie-badania-opinii/>
- Badanie opinii mieszkańców Małopolski na temat istotnych dla rozwoju województwa obszarów działań samorządu wojewódzkiego*, Edycja 2., Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków, marzec 2014.
- Badanie opinii mieszkańców Małopolski na temat istotnych dla rozwoju województwa obszarów działań samorządu wojewódzkiego*, Edycja 7., Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2018.
- Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2019*, Edycja 9., Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków, 2020.
- Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych – Raport końcowy*, Badania społeczne MSK na zlecenie PFRON, 18 maja 2017.
- Bąkowski A., Mażewska M. (red.), *Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce. Raport 2018*, Stowarzyszenie Organizatorów Ośrodków Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce, Poznań/Warszawa 2018.
- Bettman D. i in., *Kompetencje przyszłości. Alert biznesowy 8*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>
- Biała Księga w Sprawie Przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r.*, Komisja Europejska, COM(2017) 2025, 1 marca 2017, Bruksela.
- Bielska I. i in., *Bezpieczeństwo zdrowotne w opiece długoterminowej w kontekście pandemii COVID-19. Alert zdrowotny 3*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>
- Bilans zasobów złóż i kopalin w Polsce według stanu na 31.12.2017 r.*
- Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce według stanu na 31.12.2018 r.*
- Bitner M. i in., *Postępy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce*, Warszawa 2018.
- Biuletyn statystyczny ochrony zdrowia województwa małopolskiego w 2018 roku*, Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, Wydział Polityki Społecznej, Kraków, 10.06.2020 r.
- Błażejczyk K., Baranowski J., Błażejczyk A., *Wpływ klimatu na stan zdrowia w Polsce: stan aktualny oraz prognoza do 2100 roku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Sedno Wyd. Akademickie, Warszawa 2015.
- Bokwa A., *Wieloletnie zmiany struktury mezklimatu miasta na przykładzie Krakowa*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

- BO Małopolska – ocena procesu wdrażania II edycji Budżetu Obywatelskiego Województwa Małopolskiego, Kraków 2017.
- Borowik M., Maśniak L., Kroplewski R., Romaniec H., *Przemysł. Gospodarka oparte o dane*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2018.
- Charycka B., Gumkowska M., *Kondycja sektora organizacji pozarządowych 2018*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2019.
- Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.
- Czapliński P. i in., *Uczelnie też powinny się zmienić. Alert edukacyjny 9*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>
- Czapliński P. i in., *Jakiej edukacji potrzebujemy. Alert edukacyjny 11*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>
- Czapliński P. i in., *Lekcje z pandemii. Alert edukacyjny 12*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>
- Doing Buissnes in Małopolska. Przewodnik dla inwestorów. ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, Kraków 2020.
- Dokument Roboczy Służb Komisji. *Sprawozdanie krajowe – Polska 2019*. Załącznik D. Komisja Europejska. Bruksela, dnia 27.2.2019 r. SWD(2019) 1020 final.
- Dokument Roboczy Służb Komisji. *Sprawozdanie krajowe – Polska 2020*. Załącznik D. Komisja Europejska. Bruksela, dnia 26.2.2020 r. SWD(2020) 520 final
- Dostępność komunikacyjna wybranych miast Małopolski*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2016.
- Dostępność leczenia psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży (w latach 2017-2019)*, Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2020.
- Działalność badawcza i rozwojowa w Polsce w 2017 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Szczecin 2018.
- Działalność służb ratowniczych w 2018 r.*, Informacja sygnałna, Główny Urząd Statystyczny, 31.07.2019 r.
- Działalność służb ratowniczych w 2019 r.*, Informacja sygnałna, Główny Urząd Statystyczny, 30.07.2020 r.
- Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2018 r. – wyniki wstępne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019.
- Działek J., *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Bolesława Domańskiego.
- E-administracja w oczach internautów*, Ministerstwo Cyfryzacji, PBS, Sopot 2016.
- European Innovation Scoreboard 2018*, Komisja Europejska, Bruksela 2018.
- Edukacja kulturowa w Małopolsce. Raport z badań ukierunkowanych na diagnozę stanu i perspektyw edukacji kulturowej w województwie małopolskim*, Małopolski Instytut Kultury w Krakowie, Kraków 2016.
- ESPON-TITAN Territorial Impacts of Natural Disasters. Interim Report Version 31/07/2020*.
- Exploring nature-based solutions. The role of green infrastructure in mitigating the impacts of weather and climate change-related natural hazards*, EEA Technical report No 12/2015.
- Fazlagić J., SCIENTIA-VIS, Oxford Research, *Szkoła dla Innowatora. Ekspertyza*, Poznań 2017.
- Foresight gospodarczy Małopolski. Perspektywa 2030*, Krakowski Park Technologiczny, Kraków 2019.
- Funkcjonowanie placówek wsparcia dziennego dla dzieci*, Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2017.
- Gasińska M., *Wczesna wielospecjalistyczna interwencja dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym lub zagrożonym niepełnosprawnością, w tym kobiet w ciąży spodziewających się dziecka niepełnosprawnego lub zagrożonego niepełnosprawnością*, Kraków 2017.
- Generalny Pomiar Ruchu na drogach krajowych i wojewódzkich w roku 2015*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Warszawa 2016.
- Globalne trendy na rynku opieki zdrowotnej w 2020*, Deloitte, marzec 2020.
- Głomb K., Jakubowski M., Krawczyk A., Kulisiewicz T., Nowakowski Z., Złotnicki A., Gajderowicz T., *Kompetencje przyszłości w czasach cyfrowej dysrupcji. Studium wyzwań dla Polski w perspektywie 2030 roku*, Warszawa 2019.
- Golinowska S., i in., *Zdrowie publiczne w świetle epidemii COVID-19. Alert zdrowotny 2*, <https://oees.pl/alerty-eksperckie/>

- Gorzelak G., *Koniunktura i mobilizacja społeczna w Polsce lokalnej* [w:] Gorzelak G. (red), *Polska gmina 2005*, Euroreg – Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
- Grabiński T., Borkowski K., Szacowane wpływy w Województwie Małopolskim w 2020 roku (straty) w stosunku do roku 2019 jako efekt zatrzymania ruchu turystycznego z powodu pandemii coronavirusa COVID-19 i ogłoszenia stanu epidemicznego w Polsce od 13 marca 2020 roku, Badanie nr 1., Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków 2020.
- Green infrastructure and territorial cohesion. The concept of green infrastructure and its integration into policies using monitoring system*, 2011, European Environmental Agency, Technical Report No 18/2011.
- Grobela K., Zakrzewska-Szlichtyng K., Kamiński B., Kaszyński D., *Intensywność wykorzystania danych w gospodarce a jej rozwój. Analiza diagnostyczna*, Warszawa 2017.
- Guzik R., *Dostępność komunikacyjna wybranych miast Małopolski. Raport z badania dostępności w 2016 roku wraz z prognozą dostępności w latach 2020 i 2023*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2016.
- Guzik R., Kołoś A., Fiedień Ł., Kocaj A., Wiedermann K., *Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem. Komponent 3 Relacje przestrzenne i dostępność komunikacyjna. Województwo Małopolskie*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019.
- Harańczyk A., *Procesy suburbanizacji w Krakowskim Obszarze Funkcjonalnym*, „Studia Miejskie”, Tom 18, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Gospodarki Regionalnej, Kraków 2015.
- Imigranci w województwie małopolskim*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2019.
- Indeks Millennium 2018 Potencjał Innowacyjności Regionów*, Warszawa 2018.
- Informacja miesięczna o małopolskim rynku pracy z uwzględnieniem działań Wojewódzkiego Urzędu Pracy w związku z epidemią COVID-19*, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, sierpień 2020
- Informacja o rynku pracy w drugim kwartale 2020 r. (dane wstępne)*, Informacja sygnałna, Główny Urząd Statystyczny, 28.08.2020 r.
- Informacja o sytuacji osób starszych na podstawie badań Głównego Urzędu Statystycznego*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.
- Instytucje otoczenia biznesu działające na rzecz rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich - diagnoza, kierunki, rekomendacje*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2015.
- Inwestorzy zagraniczni w Małopolsce w latach 2015–2016*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2018.
- Inwestorzy zagraniczni w Małopolsce w 2017 roku*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2018.
- Jadach-Sepiolo A., *Gentryfikacja w kontekście rewitalizacji* [w:] Zborowski A. (red.), *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2009.
- Janiszek M., *Wymiar społeczny i gospodarczy konkurencyjności terenów poeksploatacyjnych* [w:] Biuletyn KPZK PAN nr 273/274, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 2019.
- Jarząbek A., Kopacz M. i in., *Plan przeciwdziałania skutkom suszy w regionie wodnym Górnej Wisły*, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, Kraków 2015.
- Józefowski B., *Startupowy Kraków*, Kraków 2017.
- Kachaniuk H., Bartoszek A., Ślusarska B., Nowicki G., Kocka K., Deluga A., Piasecka K., *Jakość życia starszych opiekunów nieformalnych osób przewlekle chorych w opiece domowej* [w:] „Geriatrya” 2018, nr 12, http://www.akademiamedycyny.pl/wp-content/uploads/2018/07/Geriatrya_2_2018_02.pdf
- Kapitał ludzki w Polsce w latach 2014-2018*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Gdańsk 2019.
- Kijowski D., Misiąg W., Prutis S., Stec M., Szlachta J., Zaleski J., *Wprowadzenie do Programu Rozwoju Instytucjonalnego*, Instytut Badań Nad Gospodarką Rynkową dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa, luty 2004.

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.
- Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji. Raport końcowy dla województwa małopolskiego*, zespół badawczy firmy Market Research World na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, Rzeszów – Kraków 2019.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2019.
- Krupnik S., *Raport podsumowujący wnioski i rekomendacje w zakresie metod i technik ewaluacji skuteczności polityki rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Małopolskiego z punktu widzenia oceny skuteczności polityki rozwoju prowadzonej w oparciu o zapisy Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytet Jagielloński, Kraków, grudzień 2016.
- Krzyżewska A., Wereski S., *Fale upałów i mrozów w wybranych stacjach polski na tle regionów bioklimatycznych (2000-2010)*, „Przegląd Geofizyczny” LVI 1–2, Lublin 2011.
- Kształcenie dorosłych 2016*, Główny Urząd Statystyczny, Gdańsk 2018.
- Kudra A., *Uwarunkowania prawne współpracy międzysamorządowej i międzysektorowej* [w:] T. Potkański (red.), *Współpraca jednostek samorządu terytorialnego narzędziem wsparcia polskiej polityki rozwoju*, Poznań 2016.
- Kulczycka J., Nowaczek A., Smol M., Avdiushchenko A., Hausner J., *Gospodarka o obiegu zamkniętym – znajomość i akceptacja założeń wśród mieszkańców Małopolski* [w:] „Aura”, nr 10, 2017.
- Kultura fizyczna w latach 2017 i 2018*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Warszawa, Rzeszów 2019.
- Kultura w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, wrzesień 2019.
- Kwiatkowski S. M. (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2018.
- Lecznictwo uzdrowiskowe w województwie małopolskim w latach 2013–2017*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2018.
- Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r. Stan w dniu 31 XII*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019.
- Małopolskie Inteligentne Specjalizacje*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2018.
- Małopolskie przemysły kreatywne – stan i warunki rozwoju*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2018.
- Markowski T., Marszał T. (red.), *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 2006.
- Mazur J., Małkowska-Szkućnik A. (red.), *Zdrowie uczniów w 2018 roku na tle nowego modelu badań HBSC*, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2018.
- Metrycki M., Zaborowicz P., *Jaka edukacja w dobie przemysłu 4.0?*, <https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/opinie/5030-jaka-edukacja-w-dobie-przemyslu-4-0>
- Miasta województwa małopolskiego – zmiany, wyzwania i perspektywy rozwoju*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2018.
- Misiąg W. (praca zbiorowa pod kier.), *Dochody i wydatki sektora finansów publicznych w województwie małopolskim z prognozą do roku 2030*, opracowanie wykonane na zlecenie Województwa Małopolskiego w Instytucie Badań i Analiz Finansowych Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, wrzesień 2018.
- Mitka M., Oleksy K., Onyszków W., Otręba-Szklarczyk A., Szklarczyk D., *Aktualizacja pogłębionej diagnozy innowacyjności gospodarki Małopolski*, Kraków 2018.
- Młodzi Polacy na rynku pracy w nowej normalności*, PwC, Well.HR i Absolvent Consulting, czerwiec 2020, [https://www.pwc.pl/pl/pdf-nf/2020/raport-młodzi-polacy-na-ryнку-pracy-2020.pdf](https://www.pwc.pl/pl/pdf-nf/2020/raport-mlodzi-polacy-na-ryнку-pracy-2020.pdf)
- Nachlik E., Bojarski A., Baran-Gurgul K., Szuba K., Wolak A., *Wskazania do projektu zmiany PZPWM w zakresie gospodarowania wodami, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z zagrożenia*

- powodziowego i deficytu wody, Politechnika Krakowska, Instytut Inżynierii i Gospodarki Wodnej, Wydział Inżynierii Środowiska, Kraków 2011.
- Niezgoda A., Nawrot Ł. (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*, Proksenia, Kraków 2019.
- Noworól A., *Instytucjonalne aspekty oceny skuteczności terytorialnej polityki rozwoju w kontekście strategii rozwoju województwa*, „Biuletyn KPZK PAN”, Zeszyt 268, Rok 2017.
- Noworól A., *Raport podsumowujący wnioski i rekomendacje w zakresie identyfikacji obszarów oraz instrumentów polityki rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Małopolskiego istotnych z punktu widzenia oceny skuteczności polityki rozwoju prowadzonej w oparciu o zapisy Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, Kraków, grudzień 2016.
- Ocena sytuacji na rynku pracy województwa małopolskiego w 2017 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, załącznik do uchwały nr XLIX/768/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 28.05.2018 r.
- Ocena sytuacji na rynku pracy województwa małopolskiego w 2018 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, załącznik do uchwały nr IX/106/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 31.05.2019 r.
- Ocena sytuacji na rynku pracy województwa małopolskiego w 2019 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, załącznik do uchwały nr XXIII/330/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 1.07.2020 r.
- Ocena śródkresowa w trakcie realizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego 2007–2013 w latach 2007–2009*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2010.
- Ocena transferu wiedzy i powiązań sfery B+R oraz instytucji otoczenia biznesu z przedsiębiorstwami w województwie małopolskim. Ewaluacja ex-post wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Małopolskiego 2008–2013 w perspektywie jej oddziaływania na regionalną innowacyjność w horyzoncie 2016 roku*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2017.
- Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2018*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2019.
- Ochrona zdrowia w województwie małopolskim w 2018 r.*, Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2019.
- Ochrona zdrowia w województwie małopolskim w 2019 r.*, Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2020.
- Oddziaływanie inteligentnych specjalizacji regionalnych na rozwój gospodarczy Małopolski*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2016.
- Osiągnięcia uczniów kończących szkołę podstawową w roku 2008. Sprawozdanie ze sprawdzianu 2008*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, <https://www.cke.gov.pl/>
- Osiągnięcia uczniów kończących gimnazjum w roku 2008. Sprawozdanie z egzaminu gimnazjalnego 2008*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, <https://www.cke.gov.pl/>
- Osiągnięcia uczniów kończących gimnazjum w roku 2018. Sprawozdanie z egzaminu gimnazjalnego 2018*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, <https://www.cke.gov.pl/>
- Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej, Sprawozdanie za rok 2019*, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie, <http://www.oke.krakow.pl/inf/>
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2007/2008*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2008.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Gdańsk 2019.
- Panek T., Zwierzchowski J., Perek-Białas J., *Analiza zmian w sferze ubóstwa w Polsce i w Małopolsce w latach 2014–2018 na tle sytuacji ogólnopolskiej*, Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytet Jagielloński, marzec 2020.
- Piecza zastępcza, placówki wsparcia dziennego oraz zakłady stacjonarne pomocy społecznej w województwie małopolskim*, informacje sygnałne za lata 2017–2019, Urząd Statystyczny w Krakowie
- Piotrowicz K., *Sezonowa i wieloletnia zmienność typów pogody w Krakowie*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Plan Gospodarki Odpadami Województwa Małopolskiego na lata 2016–2022*.
- Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Dunaju*, zatwierdzono na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 22 lutego 2011 r., Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Warszawa 2011.

- Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły*, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły (Dz. U. z 2016 r., poz. 1911).
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, uchwała nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.
- Plan Zarządzania Ryzykiem Powodziowym dla regionu wodnego Górnej Wisły*, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie przyjęcia Planu zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Wisły (Dz. U. z 2016 r., poz. 1841).
- Plan Zarządzania Strategią Rozwoju Województwa Małopolskiego 2011–2020*, załącznik do uchwały nr 905/16 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 23 czerwca 2016 r.
- Plebańska M. (red.), *Polska szkoła w dobie cyfryzacji. Diagnoza 2017*, Warszawa 2017.
- Płoskonka J., Szlachta J., Zaleski J., *Mechanizmy i instrumenty polityki rozwoju* [w:] Górniak J., Mazur S. (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem*.
- Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2019.
- Podmioty działające w obszarze kultury w województwie małopolskim w 2018 r.*, Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Krakowie, 31.07.2019 r.
- Polski rynek sportu. Wyzwania – wpływ społeczno-gospodarczy – trendy*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2019.
- Pomiar wpływu inteligentnej specjalizacji na rozwój gospodarczy Małopolski – edycja 2020*; LB&E Spółka z o.o., Kraków 2020
- Pomoc doraźna i ratownictwo medyczne w 2018 r.*, Informacja sygnałna, Główny Urząd Statystyczny, 7.06.2019 r.
- Popyt na pracę w 2008 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.
- Popyt na pracę w 2019 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Bydgoszcz 2020.
- Portret generacji 50+ w Polsce i w Europie Wyniki badania zdrowia, starzenia się i przechodzenia na emeryturę w Europie (SHARE)*, Warszawa 2014, <https://wyszukiwarka.efs.men.gov.pl/product/portret-generacji-50-w-polsce-i-w-europie-wyniki-badania-zdrowia-starzenia-sie-i-przechodzenia-na-emeryture-w-europie-share/attachment/2302>
- Postrzeganie ubóstwa i nierówności dochodowych w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018*, Główny Urząd Statystyczny, 23.10.2018 r.
- Potencjał Miast Średnich w Polsce dla lokalizacji inwestycji BPO/SSC/IT/R&D*, Związek Liderów Sektora Usług Biznesowych (ABSL), Warszawa 2019.
- Potrzeby inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego do roku 2020 i po 2020 r. w zakresie wybranych rodzajów infrastruktury oraz możliwości ich finansowania funduszami unijnymi. Raport końcowy badania*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2019.
- Poziom aktywności fizycznej Polaków 2017*, Ministerstwo Sportu i Turystyki, badanie Kantar Public, listopad 2017.
- Poziom aktywności fizycznej Polaków 2018*, Ministerstwo Sportu i Turystyki, badanie Kantar Public, listopad 2018.
- Preferowane i realizowane modele życia rodzinnego*, CBOS, Komunikat z badań nr 46/2019, kwiecień 2019.
- Priorytety dla regionalnej polityki zdrowotnej województwa małopolskiego na okres od 1 stycznia 2019 r. do 31 grudnia 2021 r.*, Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, załącznik do zarządzenia Wojewody Małopolskiego z dnia 27 sierpnia 2018 r.
- Prognoza demograficzna na lata 2014–2050 dla województwa małopolskiego*, Główny Urząd Statystyczny, https://krakow.stat.gov.pl/files/gfx/krakow/pl/defaultaktualnosci/1888/39/1/1/2015_1prognoza_demograficz_na_2050.pdf
- Prognoza ludności gmin na lata 2017–2030 (opracowanie eksperymentalne)*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, sierpień 2017
- Prognozy dot. scenariuszy rozwoju sytuacji w gospodarce turystycznej w Małopolsce do końca 2021 roku wraz z rekomendacjami dla regionalnej polityki turystycznej*, opracowanie na zlecenie Małopolskiej Organizacji Turystycznej, Instytut Best Place, Kraków/Warszawa, maj 2020.
- Program ochrony powietrza dla województwa małopolskiego. Małopolska w zdrowej atmosferze*, zał. Nr 1 do uchwały nr XXXII/451/17 SWM z dnia 23 stycznia 2017 r.

- Program Rozwoju Sportu do roku 2020*, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa 2019.
- Program Strategiczny Ochrona Środowiska*, uchwała nr LVI/894/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r.
- Program Strategiczny Regionalna Strategia Innowacji Województwa Małopolskiego 2020*, załącznik nr 1 do uchwały nr 1797/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 2 października 2018 r.
- Program zintegrowanej informatyzacji państwa*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa, 2016 r.
- Przemysł 4.0. Rewolucja już tu jest. Co o niej wiesz?*, ASTOR Whitepaper, Kraków 2016
- Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce 2018*, Raport Polskiej Organizacji Turystycznej, Poland Conventiorn Bureau.
- Przemysły kultury i kreatywne w latach 2014–2016*, Główny Urząd Statystyczny, Kraków 2018.
- Przewozy ładunków i pasażerów w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Szczecin 2019.
- Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela*, Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2017.
- Ptaszek G., Bigaj M., Dębski M., Pyżalski J., Stunża G., *Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy? Wstępne wyniki badania naukowego „Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa”*, Warszawa 2020
- Radzik-Maruszak K., *Model Tampere – przykład realizacji idei nowego współzarządzania publicznego* [w:] „Studia Regionalne i Lokalne” Nr 2(64)/2016.
- Raport 2015–2018 w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2015-2018*, Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, Wydział Polityki Społecznej
- Raport OECD Local Entrepreneurship Ecosystems and Emerging Industries. Case Study of Małopolskie, Poland*, 2018
- Raport o stanie środowiska w województwie małopolskim 2017*, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Krakowie.
- Raport o stanie technicznym nawierzchni sieci dróg krajowych na koniec 2017 roku*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Warszawa 2018.
- Raport o stanie współpracy szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami na terenie województwa małopolskiego*, Krakowski Park technologiczny, Kraków 2018.
- Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017.
- Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i sytuacji społeczno-gospodarczej województwa małopolskiego 2018*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.
- Raport o sytuacji mikro i małych firm w roku 2017*, Bank Pekao S.A., Warszawa 2018.
- Raport z realizacji Programów Strategicznych Województwa Małopolskiego za okres 2014–2016*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2017.
- Raport z wykonania wojewódzkiego programu ochrony środowiska Województwa Małopolskiego za lata 2016–2017, tj. Programu Strategicznego Ochrona Środowiska*, uchwała nr 2019/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 30 października 2018 r.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2015.
- Rocznik statystyczny leśnictwa 2019*, Główny Urząd Statystyczny.
- Rola jednostek samorządu terytorialnego w polityce rozwoju*, Stanowisko Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, czerwiec 2017.
- Rosik P., Pomianowski W., Goliszek S., Stępiak M., Kowalczyk K., Guzik R., Kołoś A., Komornicki T., *Multimodalna dostępność transportem publicznym gmin w Polsce*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2017.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie przyjęcia Planu zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Wisły* (Dz. U. z 2016 r., poz. 1841), <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2016/1841>

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły* (Dz.U. z 2016 r., poz. 1911).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie Planu gospodarowania wodami w obszarze dorzecza Dunaju* (Dz.U. z 2016 r., poz. 1918).
- Rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa Województwa Małopolskiego. Część 1. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych*, opracowanie sporządzone w ramach prac Zespołu ds. analizy szans i zagrożeń oraz potencjalnych kierunków rozwoju obszarów wiejskich w województwie małopolskim, działającym przy Małopolskim Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Karniowicach, Kraków 2017.
- Ruch turystyczny w Małopolsce w 2019 r.*, Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków, grudzień 2019/styczeń 2020.
- Rynko M. (red.), *Umiejętności Polaków – wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Osób Dorosłych (PIAAC)*, Warszawa 2013.
- Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce 2018*, Związek Liderów Sektora Usług Biznesowych (ABSL), Warszawa 2018.
- Shuford S., Rynne S., Mueller J., 2010, *Planning for a New Energy and Climate Future*, PAS Report Number 558, American Planning Association
- Słownik pojęć Strategii Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)*, Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej
- Smętkowski M., Płoszaj A., *Zróznicowania społeczno-gospodarcze gmin według regionów historycznych* [w:] Gorzelak G. (red.), *Polska gmina 2005*, Euroreg – Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
- Spatial analysis of green infrastructure in Europe*, European Environmental Agency, Technical Report No 2/2014.
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki z badań statystycznych z lat 2003-2017*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Szczecin 2017.
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki z badań statystycznych z lat 2014-2018*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Szczecin 2018.
- Special Eurobarometer 472 – *Sport and physical activity*, Executive Summary, European Union 2017.
- Stangel M., *Kształtowanie współczesnych obszarów miejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2013.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł., *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap 3. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2018.
- State of Health in EU. Polska. Profil systemu ochrony zdrowia 2017*, OECD and World Health Organization
- Strategia Jednolitego Rynku Cyfrowego dla Europy*, Komisja Europejska, Bruksela 2015.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2017.
- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 2019.
- Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2013.
- Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030.*
- Swianiewicz P., *Współczesne badania nad samorządem i polityką lokalną* [w:] Gorzelak G. (red.), *Polska gmina 2005*, Euroreg – Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
- Śleszyński P., *Spółeczno-ekonomiczne skutki chaosu przestrzennego dla osadnictwa i struktury funkcjonalnej terenów*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2018
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T. i in., *Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (powiększających dystans rozwojowy)*, opracowanie na zlecenie Ministerstwa

- Funduszy i Polityki Regionalnej, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2019.
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T. i in., *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na rok 2018*, opracowanie na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2019.
- Śleszyński P., Deręgowska A., Kubiak Ł., Sudra P., Zielińska B., *Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2017 roku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na zlecenie Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018.
- Śleszyński P., Komornicki T., *Klasyfikacja funkcjonalna gmin Polski na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego*, Przegląd Geograficzny nr 88, Warszawa 2016.
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2013–2017*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.
- Stan sanitarny województwa małopolskiego w 2018 roku*, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Krakowie, Kraków 2019.
- Stan sanitarny województwa małopolskiego w 2019 roku*, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Krakowie, Kraków 2020.
- Stan środowiska w województwie małopolskim. Raport 2020*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Kraków 2020.
- Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
- Turystyka w województwie małopolskim w 2018 r.*, Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2019.
- Turystyka w województwie małopolskim w 2019 r.*, Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2020.
- Turystyka w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019.
- Turystyka zdrowotna w województwie małopolskim*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2015.
- Uchwała Nr XXXII/452/17 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 23 stycznia 2017 r. w sprawie wprowadzenia na obszarze województwa małopolskiego ograniczeń i zakazów w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw;
- Uchwała Nr XVIII/243/16 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 15 stycznia 2016 r. w sprawie wprowadzenia na obszarze gminy miejskiej Kraków ograniczeń w zakresie eksploatacji, w których następuje spalanie paliw;
- Uchwała Nr 228/20 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 18 lutego 2020 r. Regionalny plan działań na rzecz energii i klimatu;
- Uchwała nr 162/2018 Rady Ministrów z dnia 29 października 2018 r. w sprawie przyjęcia „Systemu zarządzania rozwojem Polski”
- Uczestnictwo w sporcie i rekreacji ruchowej w Polsce w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.
- Usługi opiekuńcze świadczone osobom starszym w miejscu zamieszkania*, Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2018.
- Van Andel T. H., *Nowe spojrzenie na starą planetę*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Wąsiński M., Wnukowski D., *Skutki pandemii COVID-19 dla gospodarki światowej*, Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Nr 84 (2016), 20 kwietnia 2020.
- Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z dysfunkcjami*, Informacja o wynikach kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2018.
- Wielkoobszarowa Inwentaryzacja Stanu Lasów. Wyniki za okres 2012–2016*, Lasy Państwowe, 2017.
- Wizner B., Skalska A., Klich-Rączka A., Piotrowicz K., Grodzicki T., *Ocena stanu funkcjonalnego u osób w starszym wieku*, [w:] Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P. (red.), *PolSenior. Aspekty medyczne, psychologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, terMedia, Poznań 2012, <http://gerontologia.org.pl/wp-content/uploads/pliki/ol/polsenior.pdf>.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021, załącznik do uchwały Nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 r.

Województwo Małopolskie 2018, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2019.

Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej. Raport Końcowy, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2018.

Wykorzystanie i potencjał kolejowych przewozów pasażerskich w Polsce, Urząd Transportu Kolejowego, Warszawa, kwiecień 2017.

Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2018/C 189/01).

Zarządzanie strefami aktywności gospodarczej. Podręcznik dobrych praktyk. Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Kraków 2015.

Zdrowie i ochrona zdrowia w 2018 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Kraków 2019.

STRONY INTERNETOWE

- ➔ <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/zwiazki-miedzygminne-zw/23826,Zwiazki-miedzygminne-zwiazki-powiatow-oraz-zwiazki-powiatowo-gminne.html> (dostęp 31.03.2020 r.)
- ➔ <http://www.ibe.edu.pl/pl/projekty-miedzynarodowe/pisa> (dostęp 30.03.2019 r.)
- ➔ <https://cie.men.gov.pl/sio-strona-glowna/dane-statystyczne/niepelnosprawnosci-dane-statystyczne/> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ https://www.nfz.gov.pl/gfx/nfz/userfiles/_public/o_nfz/publikacje/prognoza_kosztow_swadczen_opieki_z_drowotnej_finansowanych_przez_nfz.pdf (dostęp 04.03.2020 r.)
- ➔ <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,24714251,polskie-dzieci-sa-coraz-bardziej-obciazone-psychicznie-na.html>; <http://www.czytelniamedyczna.pl/4302,zdrowie-psychiczne-dzieci-i-modziezy-w-polsce-stan-rozwoju-opieki-psychiatryczn.html> (dostęp 07.08.2018 r.)
- ➔ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <https://www.malopolska.pl/teleaniol/o-projekcie> (dostęp 30.07.2019 r.)
- ➔ <https://www.gov.pl/web/zdrowie/projekt-uchwaly-rady-ministrow-ws-przyjecia-narodowego-planu-dla-chorob-rzadkich> (dostęp 26.08.2019 r.)
- ➔ <http://sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B3VJ3G&view=2> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <https://www.politykazdrowotna.com/39767,konsultant-krajowy-przewiduje-zalamanie-systemu-psychiatrycznej-opieki-dla-dzieci-i-mlodziezy> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <http://fundacja.gopr.pl/Statystyka-wypadkowo-ci-za-2018-r> (dostęp 20.04.2019 r.)
- ➔ <http://www.shanghairanking.com/ARWU2019.html> (dostęp 05.03.2020 r.)
- ➔ <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/17/id/356> (dostęp 05.03.2020 r.)
- ➔ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/adult-education-and-training-56_pl (dostęp 22.04.2019 r.)
- ➔ <https://barometrzwodow.pl/malopolskie/plakaty> (dostęp 30.07.2019 r.)
- ➔ <https://www.pwc.pl/pl/pdf-nf/2020/raport-mlodzi-polacy-na-rynku-pracy-2020.pdf> (dostęp 29.06.2020 r.)
- ➔ <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/koronawirus/niepokoj%c4%85ce-wyniki-bada%c5%84-nt-koronawirusa-atakuje-nie-tylko-p%c5%82uca/ar-BB11TWGD?li=BBR5MK7&ocid=SK216DHP> (dostęp 31.03.2020 r.)
- ➔ <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/biedni-pracujacy-jest-ich-w-polsce-tylu-co-mieszkancow-warszawy/jlwf6nf> (dostęp 20.05.2020 r.)
- ➔ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Income_poverty_statistics/pl&oldid=469043 (dostęp 20.05.2020 r.)
- ➔ <https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/badania/5084-samopoczucie-po-zdalnej-edukacji> (dostęp 07.08.2020 r.)

- ➔ <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/economy/20190110STO23102/samochody-autonomiczne-w-ue-od-fantastyki-naukowej-do-rzeczywistosci> (dostęp 3.03.2020 r.)
- ➔ <https://www.krakowairport.pl/pl/b2b,c56/uslugi-lotnicze,c57/bettercountonnumbers,c58/statystyki,c68/statystyki-miesieczne-2020,a983.html> (dostęp 28.08.2020 r.)
- ➔ <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26265954,lekarze-chca-uciekac-z-polski.html?disableRedirects=true> (dostęp 09.09.2020 r.)
- ➔ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html> (dostęp 09.09.2020 r.)
- ➔ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/63470,Przestepstwa-kryminalne-ogolem.html> (dostęp 09.09.2020 r.)
- ➔ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-drogowe/122282,Przestepstwa-drogowe.html> (dostęp 9.09.2020 r.)
- ➔ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-gospodarcz/122291,Przestepstwa-gospodarcze.html> (dostęp 9.09.2020 r.)
- ➔ <https://www.malopolska.pl/dobrojestwmalopolscestopkoronawirusowi/malopolska-tarcza-antykryzysowa> (dostęp 16.10.2020 r.)
- ➔ <https://www.gov.pl/web/ijhars/dane-o-rolnictwie-ekologicznym>
- ➔ <https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczosc-technologia/osrodki-innowacji>
- ➔ <http://www.innoenergy.com/venture/location/poland/>
- ➔ <https://www.een.org.pl/een/o-nas>
- ➔ <https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczosc-technologia/krajowe-klastry-kluczowe>
- ➔ <https://ijhars.gov.pl/polskie-produkty-chnpchgts.html>
- ➔ <https://www.biznes.gov.pl/pl/inwestycje/efekty>
- ➔ <https://www.malopolska.pl/malopolskismak/dziedzictwo-kulinarne>

CZĘŚĆ II: STRATEGIA

CZĘŚĆ II: STRATEGIA

Wizja i cel główny	4
Cele i kierunki polityki rozwoju	5
Obszar I: Małopolskie	9
Cel szczegółowy w obszarze „Małopolskie”	10
Główne kierunki polityki rozwoju:	10
1. <i>Małopolskie rodziny</i>	10
2. <i>Opieka zdrowotna</i>	12
3. <i>Bezpieczeństwo</i>	14
4. <i>Sport i rekreacja</i>	15
5. <i>Kultura i dziedzictwo</i>	16
6. <i>Edukacja</i>	18
7. <i>Rynek pracy</i>	21
Obszar II: Gospodarka	23
Cel szczegółowy w obszarze „Gospodarka”	24
Główne kierunki polityki rozwoju:	24
1. <i>Innowacyjność</i>	24
2. <i>Konkurencyjność i przedsiębiorczość</i>	25
3. <i>Turystyka</i>	27
4. <i>Transport</i>	29
5. <i>Cyfrowa Małopolska</i>	31
6. <i>Gospodarka o obiegu zamkniętym</i>	32
Obszar III: Klimat i środowisko	35
Cel szczegółowy w obszarze „Klimat i środowisko”	36
Główne kierunki polityki rozwoju:	37
1. <i>Ograniczanie zmian klimatycznych</i>	37
2. <i>Gospodarowanie wodą</i>	39
3. <i>Bioróżnorodność i krajobraz</i>	41
4. <i>Edukacja ekologiczna</i>	43
Obszar IV: Zarządzanie strategiczne rozwojem	45
Cel szczegółowy w obszarze „Zarządzanie strategiczne rozwojem województwa”	46
Główne kierunki polityki rozwoju:	47
1. <i>System zarządzania strategicznego rozwojem</i>	47
2. <i>Współpraca i partnerstwo</i>	48
3. <i>Promocja Małopolski</i>	50
Obszar V: Rozwój zrównoważony terytorialnie	54
Cel szczegółowy w obszarze „Rozwój zrównoważony terytorialnie”	55
Główne kierunki polityki rozwoju:	56
1. <i>Ład przestrzenny</i>	56
2. <i>Wsparcie miast</i>	57
3. <i>Rozwój obszarów wiejskich</i>	60
4. <i>Spójność wewnątrzregionalna i dostępność</i>	62
Terytorialne ukierunkowanie Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”	63
• <i>Obszary strategicznej interwencji – definicja</i>	63

• Krajowe obszary strategicznej interwencji	64
• Regionalne obszary strategicznej interwencji	65
• Obszary strategicznej interwencji w Małopolsce	73
System realizacji i monitoringu	74
System i narzędzia realizacji	74
Zarządzanie strategią	76
Finansowanie (źródła i ramy finansowe)	77
Plan Odbudowy	78
Poziom dofinansowania	78
Potencjał inwestycyjny budżetów małopolskich jednostek samorządu terytorialnego	78
Monitorowanie i ocena efektów realizacji	80
Udział partnerów i wzajemne uczenie się	80
Wskaźniki realizacji celu głównego i celów szczegółowych	82
Spis map i wykresów	86
Załącznik 1 – Wykaz przedsięwzięć strategicznych	87
Małopolskie	87
Gospodarka	88
Klimat i środowisko	90
Zarządzanie strategiczne rozwojem	90
Załącznik 2 – Wykaz publicznych placówek doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych oraz szkół i placówek	92

WIZJA I CEL GŁÓWNY

Strategia rozwoju jest zobowiązaniem Samorządu Województwa Małopolskiego względem Małopolan. Zobowiązanie to zaciągnięte zostało już w 2000 roku, kiedy to na kartach pierwszej *Strategii* złożono deklarację, zgodnie z którą *Małopolska ma stać się regionem równych szans, wszechstronnego rozwoju ludzi i nowoczesnej gospodarki; silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości i zachowującym tożsamość w integrującej się Europie*. Słuszność tak sformułowanej wizji województwa potwierdza fakt, iż pomimo dynamicznych zmian społeczno-gospodarczych zachodzących w regionie oraz jego otoczeniu, nieprzerwanie stanowiła ona zasadniczy punkt wyjścia dla działań projektowanych w kolejnych strategiach.

Dziś, pomimo upływu dwóch dekad od jej sformułowania, wizja rozwoju Małopolski w dalszym ciągu pozostaje aktualna. Niemniej jednak dynamika oraz intensywność procesów modernizacyjnych powodują konieczność dokonania nie tylko korekty działań oraz mechanizmów, których wdrażanie ma przyczynić się do jej realizacji, ale również modyfikacji samej wizji, w taki sposób, aby odpowiadała ona wyzwaniom stojącym przed Małopolską w perspektywie 2030 roku.

W 2004 roku, wraz z przystąpieniem Polski do struktur Unii Europejskiej, dla naszego kraju zakończył się etap integracji rozumiany jako geograficzne poszerzenie granic Wspólnoty. Dziś w ramach UE w dalszym ciągu trwają intensywne procesy zmierzające do integracji gospodarczej, walutowej, militarno-obronnej i politycznej. Dlatego też pomimo 16 lat obecności Małopolski w Unii Europejskiej, nadal istotnym aspektem pozostaje pielęgnowanie i promowanie wartości, które składają się na fundament małopolskiej tradycji.

Tak jak miało to miejsce w trakcie formułowania pierwszej *Strategii*, również dziś samorządowe władze regionalne deklarują chęć oraz gotowość podjęcia wspólnego wysiłku tak, aby w ciągu nadchodzącej dekady Małopolska stała się miejscem, które daje Małopolanom i ich rodzinom poczucie bezpieczeństwa i stabilności, oparte na poszanowaniu wartości duchowego i materialnego dziedzictwa, a jednocześnie regionem z dynamicznie rozwijającą się gospodarką bazującą na myśli technicznej, zmierzającym w kierunku neutralności środowiskowej.

Dlatego też podejmujemy zobowiązanie do realizacji działań, które wypełnią treścią niniejszą wizję:

**Małopolska
regionem równych szans i wszechstronnego rozwoju Małopolan,
nowoczesnej gospodarki,
odpowiedzialnie podchodzącym do zasobów środowiska naturalnego,
silnym aktywnością swych mieszkańców,
czerpiącym z dziedzictwa przeszłości,
zachowującym swoją tożsamość
i aktywnie działającym na rzecz integracji europejskiej.**

Tak rozumiana wizja będzie realizowana poprzez cel główny sformułowany jako:

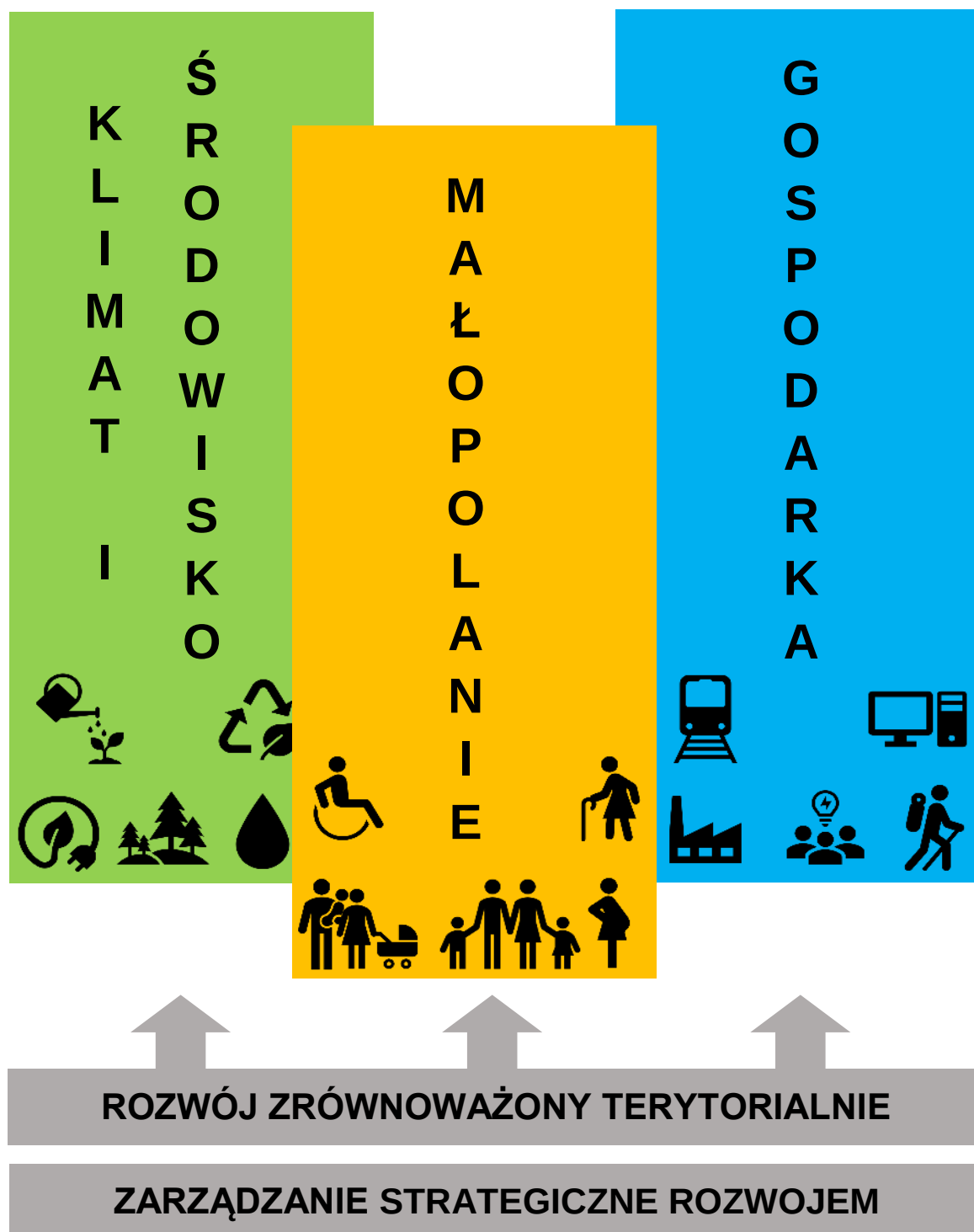
*Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym,
gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym*

Rozwój województwa, stanowiący urzeczywistnienie zobowiązań regionalnych władz samorządowych wobec Małopolan, wymaga mobilizacji nie tylko zasobów organizacyjnych i finansowych będących w dyspozycji administracji regionalnej, ale również tych, które zarządzane są przez podmioty niezależne od niej. Dlatego też realizacja wizji rozwoju regionu wymaga od Samorządu Województwa angażowania w procesy rozwojowe możliwie najszerszego grona partnerów. Tylko w ten sposób możliwe będzie uzyskanie efektów synergicznych, które pozwolą na wypełnienie ambitnej wizji rozwoju Małopolski.

CELE I KIERUNKI POLITYKI ROZWOJU

Wyodrębnione w Strategii obszary nie mają układu hierarchicznego, lecz są wobec siebie komplementarne. Składające się na poszczególne obszary kierunki polityki rozwoju stanowią powiązany z sobą logiczny układ wzajemnie uzupełniających się interwencji.

Relacje pomiędzy poszczególnymi Obszarami *Strategii* zilustrowano na poniższym schemacie:



Wieloaspektowość zmian zachodzących w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym wymaga od Samorządu Województwa opracowania zintegrowanej interwencji publicznej, która będzie stanowić skuteczną odpowiedź na wyzwania będące ich następstwem. Doświadczenia samorządu regionalnego zebrane w trakcie dwóch dekad planowania oraz wdrażania polityki rozwoju, jednoznacznie potwierdzają większą skuteczność interwencji bazujących na kompleksowych (zarówno w wymiarze rzeczowym, jak i przestrzennym) działaniach, niż tych opierających się wyłącznie na podejściu sektorowym. Konsekwencjami stosowania podejścia sektorowego są trudności z optymalizacją zasobów wykorzystywanych do realizacji działań, jak również z umiejętną identyfikacją oraz zarządzaniem problemami występującymi na styku różnych sektorów. Mając tego świadomość, Samorząd Województwa Małopolskiego, już na początku prac nad *Strategią*, zadeklarował wolę przygotowania oraz wdrożenia interwencji publicznej czyniącej zadość zintegrowanemu podejściu do polityki rozwoju, na które składają się:

- łączenie zróżnicowanych typów działań (infrastrukturalnych i tzw. miękkich) oraz mobilizowanie partnerów regionalnych Samorządu Województwa (jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, administrację rządową, uczelnie, organizacje pozarządowe) do podejmowania wspólnych działań na rzecz rozwoju Małopolski;
- uwzględnienie przestrzennego wymiaru interwencji opisanej w *Strategii*, dzięki czemu możliwe będzie efektywne wykorzystanie unikalnych potencjałów Małopolski oraz lepsze zaadresowanie problemów rozwojowych jej poszczególnych terytoriów.

Centralne miejsce w interwencji podejmowanej na kanwie *Strategii* zajmą Małopolanie oraz ich rodziny. Zasadniczym punktem odniesienia dla działań wspierających rozwój regionu będzie zwiększanie i wyrównywanie szans rozwojowych małopolskich rodzin. Dlatego też wszelkie aktywności Samorządu Województwa zmierzające do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, zarówno w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, jak i terytorialnym, inicjowane będą z myślą o małopolskich rodzinach.

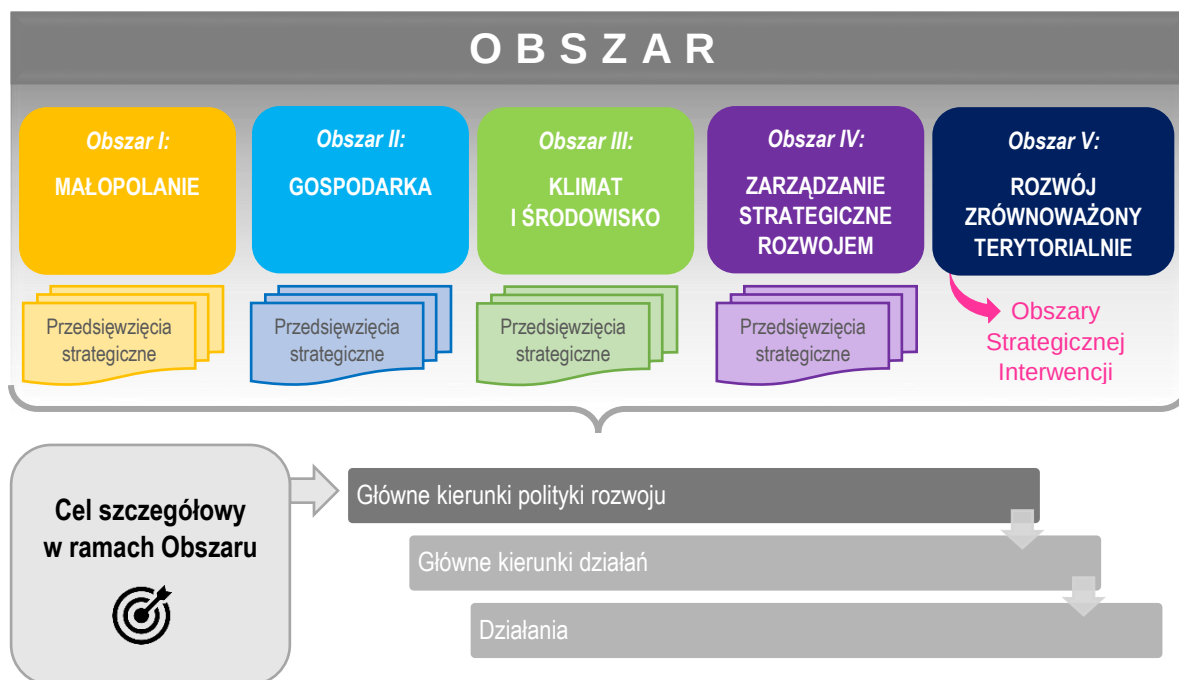
Podejście to znalazło swoje odzwierciedlenie w strukturze *Strategii*, której podstawę stanowią obszary, w ramach których dokonano koncentracji różnych działań wokół wyznaczonych celów szczegółowych. To właśnie cele zdefiniowane dla poszczególnych obszarów mają stanowić podstawę do wspólnych wysiłków podejmowanych przez Samorząd Województwa oraz jego partnerów (przedsiębiorców, uczelnie, trzeci sektor, pozostałe jednostki samorządu terytorialnego, administrację rządową). Działania składające się na interwencje planowane w ramach poszczególnych obszarów nie są rozłączne, lecz wzajemnie się przenikają i uzupełniają, dzięki czemu możliwe będzie uzyskanie efektu synergii, kluczowego dla ich powodzenia.

W strukturze *Strategii* wyodrębnione zostały następujące obszary tematyczne:

- ➔ **MAŁOPOLANIE** ➔ którego działania ukierunkowane są przede wszystkim na zapewnienie jak najlepszej jakości życia mieszkańców oraz ich rodzin, co zostanie zapewnione poprzez zrównoważony rozwój regionu w aspekcie społecznym, gospodarczym, przestrzennym i środowiskowym. Interwencja opisana w tym obszarze obejmuje także gości przybywających do naszego regionu w celu zaspokojenia potrzeb zawodowych, edukacyjnych czy też związanych ze spędzaniem czasu wolnego;
- ➔ **GOSPODARKA** ➔ którego głównym celem jest dalszy rozwój oraz umacnianie konkurencyjnej oraz innowacyjnej pozycji Małopolski zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym. Interwencja opisana w tym obszarze będzie wspierać zrównoważony rozwój gospodarczy, który będzie następował z poszanowaniem zasobów środowiska naturalnego, zaś jego efekty będą stanowić podstawę dobrobytu Małopolan;
- ➔ **KLIMAT I ŚRODOWISKO** ➔ którego działania będą koncentrować się nie tylko na ochronie oraz racjonalnym korzystaniu z zasobów środowiska naturalnego Małopolski, ale również na nadaniu im charakteru czynników wspierających rozwój gospodarczy regionu oraz przyczyniających się do poprawy jakości życia Małopolan oraz ich rodzin;
- ➔ **ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM** ➔ którego działania koncentrują się na wspieraniu realizacji polityk rozwoju samorządu województwa opisanych w pozostałych obszarach. Mechanizmy oraz

instrumenty opisane w tej części *Strategii* będą nie tylko przyczyniać się do zwiększania efektywności działań prorozwojowych podejmowanych na rzecz realizacji opisanych w niej celów, ale również ukierunkowane będą na angażowanie w ten proces możliwie największej liczby partnerów oraz środków;

- ➔ **ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE** ➔ działania opisane w tym obszarze stanowią wyraz terytorializacji interwencji publicznej realizowanej na kanwie zapisów *Strategii*, w taki sposób, aby w większym stopniu była ona dopasowana do specyfiki wyzwań rozwojowych, przed którymi stoją poszczególne części Małopolski. Obszar ten w żaden sposób nie zastępuje działań opisanych w pozostałych częściach *Strategii*, lecz stanowi próbę ich bardziej precyzyjnego zaadresowania do potrzeb oraz lokalnych potencjałów poszczególnych typów terytoriów występujących w Małopolsce.



Cel główny Strategii będzie realizowany w ramach pięciu **obszarów tematycznych**, dla których zostały zdefiniowane **cele szczegółowe**. W każdym z obszarów zostały wyodrębnione **główne kierunki polityki rozwoju**, dla których wskazano **strategię postępowania** oraz **główne kierunki działań**. Osiągnięciu celów w czterech obszarach tematycznych ma służyć realizacja **przedsięwzięć strategicznych**. W Obszarze Rozwój Zrównoważony Terytorialnie nie wskazano przedsięwzięć strategicznych, gdyż Interwencje zaplanowane do realizacji w wymiarze terytorialnym będą adresowane do konkretnych terytoriów – obszarów strategicznej interwencji - które ze względu na swoją specyfikę i występujące tam problemy wymagają dodatkowego wsparcia, wykraczającego poza działania przewidziane dla całego województwa. W pozostałych obszarach tematycznych przedsięwzięcia strategiczne stanowią wybór zadań do zrealizowania na poziomie regionalnym przez samorząd województwa we współpracy z partnerami.

CEL GŁÓWNY

Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju
w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym

MAŁOPOLANIE

Cel szczegółowy

*Rozwój społecznie
wrażliwy,
sprzyjający rodzinie*

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Małopolskie rodziny
2. Opieka zdrowotna
3. Bezpieczeństwo
4. Sport i rekreacja
5. Kultura i dziedzictwo
6. Edukacja
7. Rynek pracy

GOSPODARKA

Cel szczegółowy

*Innowacyjna
i konkurencyjna
gospodarka*

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Innowacyjność
2. Konkurencyjność
i przedsiębiorczość
3. Turystyka
4. Transport
5. Cyfrowa Małopolska
6. Gospodarka o
obiegu zamkniętym

KLIMAT I ŚRODOWISKO

Cel szczegółowy

*Wysoka jakość
środowiska
i dążenie do neutralności
klimatycznej*

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Ograniczanie zmian
klimatycznych
2. Gospodarowanie
wodą
3. Bioróżnorodność
i krajobraz
4. Edukacja ekologiczna

ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM

Cel szczegółowy

*System zarządzania
strategicznego rozwojem
dostosowany do wyzwań
dekady 2020–2030*

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. System zarządzania
strategicznego
rozwojem
2. Współpraca
i partnerstwo
3. Promocja Małopolski

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORYALNIE

Cel szczegółowy

*Zrównoważony i trwały
rozwój oparty
na endogenicznych
potencjałach*

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Ład przestrzenny
2. Wsparcie miast
3. Rozwój obszarów
wiejskich
4. Spójność
wewnątrzregionalna
i dostępność

MAŁOPOLANIE

Cel szczegółowy:

*Rozwój społecznie wrażliwy,
sprzyjający rodzinie*

Główne kierunki polityki rozwoju:

**MAŁOPOLSKIE
RODZINY**

**OPIEKA
ZDROWOTNA**

BEZPIECZEŃSTWO

**SPORT
I REKREACJA**

**KULTURA
I
DZIEDZICTWO**

EDUKACJA

**RYNEK
PRACY**

PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE:

- Rodzina w centrum
- Małopolski Tele-Anioł 2.0
- Cyfrowy Asystent
- Rozwój systemu opieki zdrowotnej oraz działania profilaktyczne
- Bezpieczna Małopolska
- III Igrzyska Europejskie
- Centrum Muzyki w Krakowie
- Muzea domowe
- Małopolskie dwory, zamki i grody – „zielona” odnowa i odbudowa zabytków oraz adaptacja dla nowych funkcji społeczno-gospodarczych
- Wirtualne Muzea Małopolski
- Małopolskie Centrum Nauki Cogiteon
- Małopolskie Laboratorium Wiedzy
- Zawodowa Małopolska
- Małopolski Dom Technologii
- Małopolski pociąg do kariery
- Pracujący – najlepsza inwestycja dla Małopolski



Cel szczegółowy w obszarze „Małopolanie”

Zgodnie z zasadą rozwoju społecznie wrażliwego priorytetem działań rozwojowych w wymiarze społecznym będzie dążenie do poprawy jakości życia Małopolan i ich rodzin. Polityka prorodzinna obejmować będzie kompleksowe działania w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego – począwszy od dostępu do opieki zdrowotnej, opieki nad dzieckiem, wysokiej jakości edukacji, a także dóbr i usług kultury oraz pozostałej oferty czasu wolnego (rekreacyjnej i sportowej), poprzez możliwość uzyskania satysfakcjonującego zatrudnienia, ułatwiającego godzenie ról zawodowych i rodzinnych, na wsparciu finansowym i pomocy w trudnych sytuacjach życiowych kończąc.

W wymiarze społecznym rozwój zrównoważony oznacza rozwój świadomy demograficznie i odpowiedzialny społecznie, tzn. wprowadzający z jednej strony rozwiązania na rzecz łagodzenia zagrożeń związanych z procesami demograficznymi, z drugiej – dostosowujący kierunki interwencji do skutków tych zmian w taki sposób, aby zapewnić włączenie w procesy rozwojowe wszystkich grup społecznych. Wyrównywanie szans rozwojowych jest kluczowe dla poprawy i zachowania spójności społecznej. Pozostawianie narastających dysproporcji prowadzi bowiem do „wypchnięcia” niektórych grup z procesów rozwojowych, co w konsekwencji utrwala ich ubożenie oraz wykluczenie społeczne. Jednym z istotnych czynników przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu będzie budowanie solidarności międzypokoleniowej.

Biorąc pod uwagę powyższe, cel szczegółowy dla obszaru MAŁOPOLANIE brzmi następująco:

**Rozwój społecznie wrażliwy,
sprzyjający rodzinie**

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Małopolskie rodziny

Strategia postępowania

Wsparcie Małopolan i ich rodzin, w tym pomoc osobom w trudnej sytuacji życiowej, to priorytety działań Samorządu Województwa. W oparciu o istniejące struktury pomocy i integracji społecznej rozwijane będą zróżnicowane formy oddziaływań, w miarę możliwości indywidualizowane i profilowane dla konkretnych potrzeb. Dążyć będzie się do poprawy dostępności i kompleksowości usług oraz szybkości udzielania pomocy i jej ciągłości. Jednocześnie rozwijana będzie oferta czasu wolnego adresowana do rodzin, w tym projekty łączące różne dziedziny nauki i kultury z aktywnym wypoczynkiem (w szczególności sprzyjające integracji międzypokoleniowej). W ten sposób stworzona zostanie interwencja publiczna wspierająca Małopolan oraz ich rodziny na różnych etapach życia.

Za niezwykle istotne uznaje się **wyrównywanie szans rozwojowych** oraz zapobieganie zjawisku dziedziczenia bezradności życiowej. Działania na rzecz rodzin adresowane do dzieci i młodzieży ukierunkowane będą zatem na podnoszenie ich motywacji do nauki oraz kształtowanie prospołecznej postawy życiowej i wiary we własne możliwości. Ważną rolę w tym zakresie przypisuje się placówkom wsparcia dziennego – kluczowe jest zarówno zapewnienie optymalnej sieci tych placówek, jak i rozwój ich oferty. Istotne będzie stworzenie systemu oddziaływań edukacyjno-prewencyjnych adresowanych także do rodzin niewykazujących cech wykluczenia. Wobec wzrostu liczby dzieci z różnego rodzaju dysfunkcjami oraz uwzględniając wyzwania, z jakimi mierzy się rodzina z dzieckiem z niepełnosprawnością, zagrożonym niepełnosprawnością lub nieharmonijnym rozwojem, za istotne uznaje się również wzmocnienie systemu wczesnej diagnostyki i wsparcia rozwoju, tak aby dzieci z różnego rodzaju trudnościami były obejmowane wielospecjalistyczną interwencją, zanim jeszcze ujawnią się problemy z zachowaniem czy nauką w przedszkolu lub szkole. W realizacji tych zamierzeń kluczowa jest poprawa dostępu do wysokiej jakości wsparcia, w tym poprzez wprowadzenie mechanizmów współdziałania różnych podmiotów świadczących usługi odpowiadające na potrzeby dzieci na różnych etapach rozwoju. Komplementarnie realizowane będzie wsparcie w zakresie wczesnej wykrywalności i leczenia wad wrodzonych i rozwojowych. Promowane będą rozwiązania ułatwiające godzenie opieki nad dzieckiem z pracą zawodową, m.in. usługi

opiekuńcze nad dziećmi do lat 3 (uzupełniane o komplementarne działania realizowane w ramach instrumentów rynku pracy). Z myślą o dzieciach pozbawionych opieki rodzicielskiej kontynuowane będzie wsparcie rodzinnych form pieczy zastępczej.

Jako odpowiedź na postępujący proces starzenia się społeczeństwa podejmowane będą **działania dedykowane seniorom**, ukierunkowane na podtrzymanie ich sprawności i aktywności oraz wykorzystanie ich potencjału w życiu społecznym. Sprzyjać temu będą m.in. rozwiązania na rzecz wzrostu aktywności edukacyjnej osób starszych, szczególnie w zakresie kompetencji cyfrowych (w tym na Uniwersytetach Trzeciego Wieku, centrach aktywności seniora itp.), a także poprawy ich aktywności fizycznej. Równolegle, w ramach instrumentów rynku pracy, realizowane będą działania wspierające aktywność zawodową osób starszych i osób z niepełnosprawnościami. Należy dążyć do jak najdłuższego pozostawiania osoby wymagającej pomocy w swoim środowisku, co pozwala jej zachować relacje społeczne i dłużej pozostać samodzielną. W kontekście aktywizacji osób starszych i z niepełnosprawnościami tworzone będą zatem, w bliskim otoczeniu miejsca zamieszkania, przyjazne i dostępne przestrzenie spotkań, ze zróżnicowaną ofertą spędzania czasu wolnego, także w wymiarze międzypokoleniowym. W celu poprawy jakości życia osób potrzebujących pomocy w codziennym funkcjonowaniu rozwijane będą usługi opiekuńcze i wspierające rozwijane będą usługi prowadzone w formach zdeinstytucjonalizowanych, realizowane w miejscu zamieszkania lub w najbliższym otoczeniu miejsca zamieszkania osoby potrzebującej wsparcia (m.in. różne formy terapii zajęciowej, usługi opiekuńcze, asystenckie itp.). Równolegle podejmowane będą działania mające na celu poprawę dostępności i jakości usług pobytu dziennego i opieki całodobowej oraz bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego w tych placówkach, przy czym w ramach wsparcia istniejących oraz tworzenia nowych podmiotów świadczących tego typu usługi, istotne znaczenie przypisuje się rozszerzeniu ich oferty o wsparcie środowiskowe. Komplementarnie rozwijane będą również usługi długoterminowej opieki pielęgnacyjno-opiekuńczej oraz medycznej, a także usługi wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, poprawiające bezpieczeństwo i komfort życia osób starszych, przewlekle chorych lub z niepełnosprawnościami (teleopieka, telemedycyna).

Zintensyfikowane zostaną również działania na rzecz **wsparcia nieformalnych opiekunów osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu**. Poprawiony zostanie dostęp do usług pozwalających na zmniejszenie obciążenia obowiązkami opiekuńczymi, co ułatwi łączenie aktywności społecznej i zawodowej z opieką nad członkiem rodziny oraz pozwoli na odroczenie w czasie konieczności całodobowej opieki instytucjonalnej. Wsparcie obejmie również przygotowanie rodzin do umiejętnego postępowania z osobą wymagającą opieki, w tym łatwiejszy dostęp do informacji i sprzętu ułatwiającego opiekę oraz pomoc psychologiczną. Komplementarnie wdrażane będą rozwiązania mające na celu ułatwianie godzenia obowiązków rodzinnych (opiekuńczych) z pracą zawodową oraz ułatwiające powrót na rynek pracy osobom, które sprawują lub sprawowały opiekę nad członkiem rodziny.

W celu zwiększenia skuteczności, jakości i efektywności usług społecznych kluczowa jest poprawa warunków pracy i prestiżu **służb pomocy i integracji społecznej**. Oprócz wsparcia infrastruktury usług społecznych niezbędne jest zapewnienie możliwości rozwoju kompetencji i kwalifikacji kadr pomocy i integracji społecznej oraz służb zatrudnienia. W celu lepszej koordynacji działań zintensyfikowana zostanie współpraca tych służb. Ogromną wagę przykładą się do takich form wsparcia, które prowadzą do trwałej poprawy sytuacji osób nim objętych, umożliwiając efektywne pełnienie ról społecznych i aktywność na rynku pracy, bez uzależnienia od pomocy społecznej. W celu poprawy jakości usług społecznych promowana będzie również współpraca międzysektorowa podmiotów świadczących usługi społeczne, w szczególności służb publicznych z podmiotami ekonomii społecznej oraz organizacjami pozarządowymi. Istotną rolę przypisuje się także systemowym rozwiązaniom dla inkubowania i testowania innowacji społecznych oraz ich wdrażania i upowszechniania.

- **Główne kierunki działań:**

- 1.1. Wsparcie rodzin w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych:
 - 1.1.1. Poradnictwo rodzinne oraz programy edukacyjne na rzecz wzrostu kompetencji wychowawczych rodziców.
 - 1.1.2. Rozwijanie i sieciowanie usług wczesnego wielospecjalistycznego wsparcia rozwoju dziecka.
 - 1.1.3. Rozwój usług opiekuńczych nad dziećmi do lat 3.
 - 1.1.4. Rozwój usług środowiskowych wspierających funkcjonowanie rodziny.
 - 1.1.5. Profilaktyka przemocy w rodzinie.
- 1.2. Kampanie edukacyjne przygotowujące młodzież do pełnienia ról rodzinnych, społecznych i zawodowych, a także propagujące ideę wolontariatu.
- 1.3. Rozwój oferty sprzyjającej aktywizacji i integracji społecznej, w tym w wymiarze międzypokoleniowym.
- 1.4. Pomoc osobom starszym i osobom z niepełnosprawnościami poprzez środowiskowe formy aktywizacji i wsparcia oraz rozwój placówek pobytu dziennego i opieki całodobowej.
- 1.5. Pomoc osobom sprawującym opiekę nad członkiem rodziny wymagającym wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.
- 1.6. Integracja społeczna osób w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, w tym poprzez działania w zakresie interwencji kryzysowej.
- 1.7. Rozwój mieszkalnictwa socjalnego, wspomaganego i chronionego.
- 1.8. Działania z zakresu systemu pieczy zastępczej zgodne z zasadami deinstytucjonalizacji oraz wsparcie procesu usamodzielniania wychowanków.
- 1.9. Poprawa skuteczności, jakości i efektywności usług społecznych, w tym systemowe rozwiązania dla zapewnienia adekwatnych do potrzeb kadr pomocy i integracji społecznej.

2. Opieka zdrowotna

Strategia postępowania

Stan zdrowia w istotny sposób wpływa na jakość życia oraz aktywność zawodową. Dla poprawy jakości, efektywności i odporności systemu opieki zdrowotnej w regionie zaplanowano kompleksowe i komplementarne działania, stwarzające szansę na poprawę sytuacji w perspektywie najbliższych 10 lat.

W sytuacji, gdy nadal ponad 1/3 obciążenia zdrowotnego przypisuje się behawioralnym czynnikom ryzyka, w celu jak najdłuższego utrzymania dobrego stanu zdrowia szczególnie istotne pozostają: **edukacja zdrowotna** w zakresie chorobotwórczych czynników ryzyka i zdrowego stylu życia oraz **działania profilaktyczne** służące upowszechnianiu badań diagnostycznych.

Istotnym elementem działań mających na celu **zapobieganie niepełnosprawności** i minimalizowanie jej skutków będzie zwiększenie dostępu do leczenia rehabilitacyjnego oraz poprawa w zakresie wczesnej wykrywalności wad wrodzonych i rozwojowych, umożliwiającej jak najszybsze podejmowanie leczenia i zwiększającej tym samym szanse na ograniczenie niedoborów i dysfunkcji. Komplementarnie podejmowane będą działania w zakresie wczesnego wielospecjalistycznego wsparcia rozwoju dziecka.

W kontekście deficytów kadrowych w ochronie zdrowia istotne będą działania mające na celu zapewnienie adekwatnych do potrzeb **kadr medycznych** (m.in. poprzez programy stypendialne i programy podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez personel medyczny). Aby zmniejszyć deficyty dobrze wykwalifikowanej kadry w zawodach opiekuńczych oraz poprawić jakość opieki długoterminowej, prowadzone będą zarówno działania edukacyjne przygotowujące do tych zawodów, z uwzględnieniem przyuczania do zawodu pracowników z zagranicy, jak i systematyczne szkolenia pracownicze w zakresie postępowania opiekuńczego.

Wobec zachodzących już procesów demograficznych oraz prognoz w tym zakresie, kluczowe znaczenie ma **dostosowanie profilu różnorodnych świadczeń medycznych do potrzeb starzejącego się społeczeństwa**.

Dążyć się będzie do ewolucyjnego przeniesienia ciężaru leczenia z opieki szpitalnej na niższe poziomy świadczeń opieki zdrowotnej. W tym zakresie działania koncentrować się będą na poprawie dostępności i poziomu świadczeń **podstawowej opieki zdrowotnej oraz ambulatoryjnej opieki specjalistycznej**. Jednocześnie niezbędne jest zapewnienie wysokiej jakości usług **lecnictwa szpitalnego**, w tym poprzez rozwój infrastruktury i wyposażenia.

Z myślą o osobach wymagających całodobowej opieki, rozwijane będą usługi **opieki długoterminowej** (w tym w formule zakładów opiekuńczo-leczniczych, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych, dziennych domów opieki medycznej, pielęgniarstwa opieki długoterminowej domowej, opieki paliatywnej i hospicyjnej). Wsparcie placówek opieki całodobowej uwzględniać będzie rozwój ich oferty (np. miejsca czasowego pobytu, funkcje interwencyjne na bazie e-usług opiekuńczych). Komplementarnie realizowane będą działania w zakresie deinstytucjonalizacji usług opiekuńczych – rozwoju środowiskowych form wsparcia oraz teleopieki.

W związku z rosnącą liczbą osób cierpiących na zaburzenia w sferze **zdrowia psychicznego** konieczne jest rozwijanie profesjonalnej pomocy na różnych poziomach wsparcia – nie tylko ambulatoryjnej lub szpitalnej opieki psychiatrycznej, ale także w ramach usług wsparcia rodziny i systemu edukacji. Szczególną wagę przykładą się do działań edukacyjnych w zakresie promocji zdrowia psychicznego, w tym profilaktyki uzależnień, adresowanych do szerokiego grona odbiorców (zarówno dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych), z uwzględnieniem zawodów, w których podstawowa wiedza na ten temat jest szczególnie istotna (nauczycieli i pedagogów szkolnych, personelu medycznego, pracowników socjalnych, asystentów rodziny i interwencji kryzysowych, pracowników policji). Priorytetem będzie rozwój środowiskowych form opieki psychiatrycznej i psychoterapeutycznej, w szczególności wsparcie tworzenia sieci środowiskowych centrów zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży. Równolegle podejmowane będą działania mające na celu niwelowanie deficytów w zakresie stacjonarnej opieki psychiatrycznej, szczególnie dla dzieci i młodzieży. Ważnym elementem pakietu działań na rzecz profilaktyki i leczenia zaburzeń psychicznych będzie również budowa systemu pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin. Realizowane będą także działania w zakresie stworzenia systemu telekonsultacji psychiatrycznych pomiędzy ośrodkami o różnym stopniu referencyjnym i telewsparcia psychicznego.

Epidemia COVID-19 pokazała, jak ważne i wciąż potrzebne jest kształtowanie postaw i nawyków zwiększających **bezpieczeństwo zdrowotne**. W ramach profilaktyki chorób zakaźnych za szczególnie istotne uznaje się działania na rzecz zwiększania świadomości znaczenia szczepień ochronnych. Wdrażane będą również rozwiązania organizacyjno-infrastrukturalne zwiększające bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne w podmiotach leczniczych.

Dla poprawy jakości opieki zdrowotnej i jej efektywności za kluczowe uznaje się także wdrażanie systemowych rozwiązań sprzyjających lepszej **współpracy** między podmiotami świadczącymi usługi zdrowotne, a także inwestycje w infrastrukturę i programy badawczo-rozwojowe oraz w **innowacyjne rozwiązania** w opiece zdrowotnej, w szczególności rozwój e-usług medycznych.

Wsparcie zasobów systemu opieki zdrowotnej ukierunkowane będzie na wdrażanie nowoczesnych technologii medycznych oraz wyrównywanie istniejących deficytów. Dedykowanym wsparciem zostanie objęta regionalna oferta profilaktyki, diagnozowania i leczenia nowotworów, zaburzeń w sferze zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży oraz chorób rzadkich, wraz z kompleksowym wsparciem okołomedycznym osób chorujących i ich rodzin.

• **Główne kierunki działań:**

- 2.1. Działania edukacyjne służące podnoszeniu świadomości zdrowotnej społeczeństwa oraz promocji zdrowego stylu życia.
- 2.2. Programy profilaktyki i diagnostyki w zakresie istotnych dla regionu jednostek chorobowych.
- 2.3. Promocja zdrowia psychicznego oraz profilaktyka i leczenie zaburzeń psychicznych.
- 2.4. Profilaktyka chorób zawodowych oraz wczesne wykrywanie problemów zdrowotnych i zagrożeń niepełnosprawnością.
- 2.5. Rozwój diagnostyki prenatalnej ukierunkowanej na wczesne wykrywanie i leczenie wad wrodzonych.
- 2.6. Edukacja społeczeństwa w zakresie profilaktyki chorób zakaźnych.

- 2.7. Systemowe rozwiązania dla zapewnienia, adekwatnych do potrzeb, kadr medycznych oraz kadr w zawodach opiekuńczych.
- 2.8. Wsparcie istniejących oraz tworzenie nowych placówek świadczących usługi długoterminowej opieki medycznej i pielęgnacyjno-opiekuńczej oraz wzrost potencjału terapeutycznego i rehabilitacyjnego tych placówek.
- 2.9. Rozwój infrastruktury i wyposażenia podmiotów świadczących usługi diagnostyczne, lecznicze oraz rehabilitacyjne (z uwzględnieniem istotnych dla regionu jednostek chorobowych oraz chorób rzadkich).
- 2.10. Rozwój infrastruktury i programów badawczo-rozwojowych oraz wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w opiece zdrowotnej.
- 2.11. Systemowe rozwiązania dla współpracy między podmiotami świadczącymi usługi zdrowotne.

3. Bezpieczeństwo

Strategia postępowania

Tworzenie warunków zapewniających utrzymanie wysokiego poziomu bezpieczeństwa (w różnym jego wymiarze) jest istotnym elementem wpływającym na jakość życia mieszkańców regionu i odwiedzających go turystów. Ważne jest ciągle budowanie **świadomości społecznej** – uwrażliwianie mieszkańców na różnego rodzaju sytuacje kryzysowe, podnoszenie kompetencji dotyczących unikania zagrożeń i prawidłowych reakcji w przypadku ich wystąpienia.

W kontekście epidemii COVID-19 istotne jest również wdrażanie rozwiązań organizacyjno-infrastrukturalnych zwiększających **bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne** w podmiotach świadczących szeroko rozumiane usługi społeczne (opiekuńcze, lecznicze, edukacyjne, kulturalne itp.).

Niezbędne jest utrzymanie bieżącej **gotowości służb do reagowania** w przypadku jakichkolwiek zdarzeń zagrażających życiu, zdrowiu i mieniu. Istotnym elementem działań będzie doposażanie służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, porządek publiczny i ratownictwo w specjalistyczny sprzęt ratunkowy i szkoleniowy, poprawa warunków lokalowych oraz ciągła aktualizacja wiedzy i umiejętności.

Dobra komunikacja, elastyczność i **współpraca służb** są warunkiem koniecznym do sprawnego niesienia pomocy potrzebującym. Zintegrowanie systemów łączności i zarządzania pomiędzy służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo i ratownictwo w regionie umożliwi bardziej skuteczne reagowanie na potrzeby osób znajdujących się w stanie zagrożenia. Epidemia COVID-19 pokazała zupełnie nową skalę wyzwań w tym zakresie.

• **Główne kierunki działań:**

- 3.1. Wzmacnianie świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa:
 - 3.1.1. Promocja postaw wrażliwości i prawidłowego reagowania w sytuacjach kryzysowych.
 - 3.1.2. Edukacja w zakresie udzielania pierwszej pomocy.
 - 3.1.3. Działania informacyjno-edukacyjne na rzecz zwiększania bezpieczeństwa w ruchu drogowym.
 - 3.1.4. Działania informacyjno-edukacyjne na rzecz zwiększania bezpieczeństwa sanitarno-epidemiologicznego.
- 3.2. Systemowe rozwiązania zwiększające bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne w podmiotach świadczących usługi społeczne.
- 3.3. Podnoszenie potencjału służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, porządek publiczny i ratownictwo:
 - 3.3.1. Rozwój infrastruktury i wyposażenia.
 - 3.3.2. Szkolenia pracowników służb.
 - 3.3.3. Zapewnienie odpowiedniego poziomu rezerw materiałowych.
- 3.4. Rozwój współpracy służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, porządek publiczny i ratownictwo, w tym integracja systemów ratownictwa oraz elektronicznego systemu zarządzania bezpieczeństwem.

4. Sport i rekreacja

Strategia postępowania

Sport stanowi ważny komponent życia społeczeństwa aktywnego i zdrowego. Priorytetem w tym obszarze będzie tworzenie odpowiednich warunków umożliwiających rozwój sportu i rekreacji w Małopolsce, a tym samym zwiększenie świadomości mieszkańców regionu w zakresie pozytywnego wpływu aktywności fizycznej na zdrowie. Jednym z działań niewątpliwie powinna być budowa, **rozbudowa oraz modernizacja ogólnodostępnej bazy sportowo-rekreacyjnej, w tym infrastruktury przyszkolnej**, która pozwoli na zwiększenie jakości i dostępności do obiektów sportowych oraz dostosowanie jej do potrzeb mieszkańców. W obszarze zainteresowania znajdują się przede wszystkim przyszkolne boiska sportowe, siłownie plenerowe, skateparki czy pumtracki usytuowane blisko miejsca zamieszkania, na ogólnodostępnych terenach zielonych.

Równocześnie należy zapewnić odpowiednio **atrakcyjną ofertę sportową i rekreacyjną**, która skłaniać będzie mieszkańców do uprawiania aktywności fizycznej. Powinna być kierowana zarówno do zawodników, którzy uprawiają sport w rozumieniu rywalizacji sportowej, jak i osób deklarujących rekreacyjne uprawianie aktywności fizycznej. Tutaj istotną rolę odegrają masowe imprezy rekreacyjne kierowane do szerokiego grona odbiorców. **Wsparcie przez samorządy terytorialne działań organizacji pozarządowych** pozwoli na przygotowanie atrakcyjnego i wszechstronnego programu upowszechniającego kulturę fizyczną, dostosowanego do lokalnych potrzeb mieszkańców. Ważnym komponentem przygotowania odpowiedniej oferty sportowej dla mieszkańców województwa, a w szczególności młodego pokolenia jest przygotowanie i wspieranie właściwych **programów sportowych** umożliwiających ich rozwój psychofizyczny. Uczestnictwo w atrakcyjnych zajęciach wychowania fizycznego w szkołach oraz organizacja pozalekcyjnych zajęć sportowych w różnych dyscyplinach sportowych jest ważnym elementem zaszczepiania wśród najmłodszych „bakcyła” uprawiania sportu i aktywnego spędzania czasu wolnego. W tym celu należy wspierać, wdrażać i rozwijać programy zapewniające młodzieży uzdolnionej sportowo i ich opiekunom optymalne warunki **szkolenia sportowego** i możliwości podnoszenia poziomu sportowego do reprezentowania kraju we współzawodnictwie międzynarodowym. Proces ten powinien być również wspomagany przez **system nagród i stypendiów** dla młodych sportowców, stanowiących zachętę do twórczego wykorzystania swoich zdolności i do pokonywania trudności związanych z łączeniem aktywności sportowej z nauką.

Ważnym czynnikiem na drodze młodych zawodników do mistrzostwa jest również **dobrze wykwalifikowana kadra trenersko-instruktorska**, w tym szkoleniowcy, menadżerzy i kadry pomocnicze, tj. m.in. psychologzy sportowi, fizjologzy itp. Należy wdrażać programy, które umożliwią kadrze szkoleniowej rozwój swoich kompetencji poprzez tworzenie warunków do organizacji różnych form dokształcania, w tym wykorzystanie tzw. dobrych praktyk, konsultacje, a także działania wpływające na poprawę warunków pracy.

Jednak, by odpowiednio realizować cel, należy przede wszystkim zadbać o **poprawę dostępności sportowej infrastruktury treningowo-widowiskowej** poprzez budowę, rozbudowę, modernizację i utrzymywanie obiektów oraz urządzeń sportu wyczynowego, a także zwiększanie dostępu do już istniejących, lecz nieefektywnie wykorzystywanych. Zapewnienie sportowcom możliwości treningu na nowoczesnych obiektach sportowych stanie się odpowiednim stymulatorem do osiągania lepszych wyników sportowych. Kompleksowe działania na rzecz rozwoju sportu wyczynowego będą niewątpliwie skutkować zwiększeniem liczby reprezentantów w kadrach narodowych.

Niezwykle ważnym elementem wpływającym na rozwój sportu są **wydarzenia sportowe o zasięgu krajowym oraz międzynarodowym**. Popularność sportowców, nowoczesne obiekty i wysokiej rangi imprezy generują popyt na przemysł okołosportowy – ożywienie rynku hotelarskiego, branży gastronomicznej i rozrywkowej. Tego typu imprezy mają duże znaczenie dla budowy wizerunku regionu jako swoistej areny imprez sportowych, regionu, który ma potencjał zarówno infrastrukturalny, jak i logistyczny do sprostania wymogom organizacyjnym wielkich wydarzeń. Kolejnym ważnym czynnikiem w tym obszarze jest również fakt, iż spektakularne imprezy sportowe zwiększają zainteresowanie daną dyscypliną i ogólnie sportem, aktywnym trybem życia, i stymulują mieszkańców do podejmowania aktywności. Obecnie jednak nie wszystkie imprezy sportowe najwyższej rangi mogą odbywać się na terenie województwa małopolskiego. Stąd istotnym jest skupienie działań na rzecz poprawy sportowej

infrastruktury treningowo-widowskowej. Na terenie województwa istnieje wiele obiektów sportowych, które po koniecznym remoncie mogłyby zostać wykorzystywane do organizacji imprez najwyższej rangi.

- **Główne kierunki działań:**

- 4.1. Tworzenie odpowiednich warunków umożliwiających rozwój sportu i rekreacji w Małopolsce:
 - 4.1.1. Budowa, rozbudowa oraz modernizacja bazy sportowo-rekreacyjnej regionu.
 - 4.1.2. Przygotowanie i wspieranie programów sportowych umożliwiających rozwój psychofizyczny młodego pokolenia.
 - 4.1.3. Przygotowanie odpowiedniej oferty sportowo-rekreacyjnej poprzez wsparcie dla organizacji pozarządowych organizujących wydarzenia sportowo-rekreacyjne skierowane do szerokiego grona odbiorców, zarówno rodzin z dziećmi, seniorów, młodzieży, jak zawodników sportowych.
 - 4.1.4. Działania edukacyjne i promocyjne podnoszące świadomość mieszkańców na temat wpływu aktywności fizycznej na zdrowie.
- 4.2. Poprawa wyników w Systemie Sportu Młodzieżowego:
 - 4.2.1. Wdrażanie i wspieranie programów zapewniających młodzieży uzdolnionej sportowo i ich opiekunom optymalne warunki szkolenia sportowego.
 - 4.2.2. Tworzenie warunków do organizacji różnych form dokształcania dla kadr trenerskich.
- 4.3. Organizacja imprez sportowych najwyższej rangi:
 - 4.3.1. Budowa i modernizacja infrastruktury sportowej w kontekście rozgrywanych na terenie Województwa Małopolskiego imprez sportowych najwyższej rangi
 - 4.3.2. Wsparcie dla organizatorów dużych imprez sportowych rangi Mistrzostw i Pucharu Świata, Mistrzostw i Pucharu Europy itp.
 - 4.3.3. Współpraca z Polskimi (Okręgowymi) Związkami Sportowymi w celu pozyskania organizacji imprez najwyższej rangi.
 - 4.3.4. Organizacja wydarzeń sportowych (w szczególności Igrzysk Europejskich w 2023 roku) – promocja małopolskiego sportu na arenie międzynarodowej.

5. Kultura i dziedzictwo

Strategia postępowania

Potencjał, jakim dysponuje Małopolska pod względem zasobów dziedzictwa kulturowego stanowi o wyjątkowości i atrakcyjności regionu, sprawiając, że zajmuje on szczególne miejsce na mapie kulturalnej kraju. Niezwykłe bogactwo unikatowych zabytków kultury materialnej i niematerialnej z jednej strony wymaga systematycznego prowadzenia działań dążących do poprawy stanu ich zachowania, z drugiej – pozwala na kreowanie nowych funkcji zabytków, odpowiadających na aktualne potrzeby społeczne czy gospodarcze (w szczególności kulturalne, edukacyjne i turystyczne). Kluczowe znaczenie ma także skuteczna ochrona i rewaloryzacja zabytkowych przestrzeni urbanistycznych i ruralistycznych, a nie tylko pojedynczych obiektów. Ważnym jest wzmacnianie, ochrona i budowa nowych, unikatowych szlaków kulturowych opartych m.in. na obiektach światowego dziedzictwa UNESCO i innych wyjątkowych walorach kulturowych.

W dobie globalizacji i szybkich zmian społecznych i kulturowych, a szczególnie rewolucji technologicznej, świat kultury i sztuki musi odpowiadać na zmieniające się potrzeby i oczekiwania odbiorców, oferując nową jakość usług. W dążeniu do unowocześnienia oferty istotne będą działania mające na celu poprawę funkcjonalności i podwyższenie jakości pracy instytucji kultury, stwarzające nowe możliwości rozwijania i dostępności oferty kulturalnej, w tym w przestrzeni cyfrowej, co prowadzić będzie do zwiększenia zainteresowania uczestnictwem w kulturze. Ponadto nowoczesne obiekty kultury kształtować będą pozytywny wizerunek miast i wsi, w których są zlokalizowane. **Podmioty działające w obszarze kultury powinny budować między sobą relacje, które pozwolą na czerpanie korzyści z wymiany doświadczeń, sprzyjać będą tworzeniu zintegrowanej oferty kulturalnej oraz wyrównywaniu istniejących deficytów w dostępie do oferty kulturalnej w regionie.**

Impulsem do wzmocnienia uczestnictwa w kulturze powinny stać się m.in. wielofunkcyjne, interdyscyplinarne centra, stwarzające warunki do tworzenia i poznawania kultury, rozwijania zainteresowań, pasji i talentów. Równocześnie podmioty sektora kultury powinny wykorzystywać nowoczesne narzędzia technologiczne poszerzające katalog środków wyrazu i form dystrybucji, a tym samym pozwalające na dotarcie do szerszej grupy odbiorców. Cyfryzacja pozwoli na upowszechnianie kultury w sieci, a także na tworzenie nowych i rozwój dotychczasowych bibliotek cyfrowych jako ośrodków edukacji kulturowej, doskonalenia kadr kultury oraz usług elektronicznych. Wagę i znaczenie kulturowe ma także wspieranie twórców oraz animatorów kultury, w tym z organizacji pozarządowych, w działaniach odpowiadających ambitnym i zróżnicowanym potrzebom współczesnych odbiorców. Szczególną uwagę powinno się zwrócić na podniesienie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, seniorów oraz rodzin z dziećmi.

Poziom partycypacji powiązany jest ściśle z edukacją kulturalną, stąd konieczność przygotowywania do uczestnictwa w życiu kulturalnym i uczenia korzystania z kultury już od najmłodszych lat. Istnieje potrzeba **rozwój programów edukacyjnych, dedykowanych różnym grupom odbiorców i realizowanych w oparciu o potencjał sektora kultury** (zasoby dziedzictwa kulturowego, doświadczone i profesjonalne kadry, zasoby infrastrukturalne), zarówno w grupach formalnych, jak i nieformalnych. Podejmowane działania umożliwią także rozwijanie kreatywności i innowacyjności wśród dzieci i młodzieży, co w przyszłości przełoży się na potencjał w zakresie budowania społeczeństwa kreatywnego. Ożywienie edukacji kulturalnej powinno nastąpić przy równoczesnym wychodzeniu naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców w tym zakresie, z uwzględnieniem potrzeb i preferencji różnych grup społecznych.

Bardzo ważnym zasobem dziedzictwa Małopolski jest tradycja, żywe niematerialne przejawy kultury, odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Wymagają one ochrony i opieki, szczególnie poprzez wsparcie folkloru, tradycji i sztuki ludowej. Istotne jest **zachowanie i budowa tożsamości Małopolan w oparciu o tradycję i duchowość miejsca, z jednoczesnym wykorzystaniem potencjału innowacji**. Kultura dialogu z mieszkańcami, dostrzeganie ich potrzeb i wspieranie wspólnych działań, w tym o charakterze lokalnym, pomogą w utrzymaniu dobrego wizerunku Małopolski jako regionu silnego dziedzictwem kulturowym, z mieszkańcami świadomymi jego wartości i śmiało spoglądającymi w przyszłość.

• **Główne kierunki działań:**

5.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

- 5.1.1. Ochrona i promocja zabytków nieruchomych (m. in. wpisanych na listę UNESCO i Pomników Historii) i ruchomych oraz opieka nad nimi, dostępnych dla wszystkich grup odbiorców, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.
- 5.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych.
- 5.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe.
- 5.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych.
- 5.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

5.2. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

- 5.2.1. Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.
- 5.2.2. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych.
- 5.2.3. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.

5.3. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:

- 5.3.1 Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych.
- 5.3.2 Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).
- 5.3.3 Poprawa otwartości instytucji kultury, w tym na rodziny z dziećmi, osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów.
- 5.3.4 Zwiększanie różnorodności oferty kulturalnej i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych i ekologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.
- 5.3.5 Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami.
- 5.3.6 Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa.
- 5.3.7 Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.
- 5.3.8 Optymalizacja zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa oraz wsparcie rozwoju kadr kultury, a także podwyższenie standardów bezpieczeństwa oraz dystansu społecznego w okresie epidemii.
- 5.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:
 - 5.4.1 Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.
 - 5.4.2 Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.
 - 5.4.3 Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.
- 5.5. Wzmocnienie obecności kultury w sieci:
 - 5.5.1 Wzmocnienie, tworzenie i upowszechnianie zjawisk kulturalnych w sieci poprzez rozwój infrastruktury cyfrowej podmiotów kultury.
 - 5.5.2 Tworzenie alternatywnej oferty *on-line* dziedzictwa kulturowego Małopolski, w tym bibliotek cyfrowych upowszechniających wiedzę i zasoby podmiotów kultury, twórców i artystów Małopolski, z uwzględnieniem zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
 - 5.5.3 Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa.
 - 5.5.4 Wzmacnianie kondycji finansowej i atutów konkurencyjności podmiotów sektora kultury, w tym instytucji kultury, poprzez rozwój sprzedaży produktów tych podmiotów w Internecie.
- 5.6 Prezentacja i promocja kultury regionów Europy i świata, w szczególności regionów partnerskich Małopolski.

6. Edukacja

Strategia postępowania

Edukacja stanowi kluczowy, horyzontalny czynnik rozwoju, którego strategiczne znaczenie będzie rosło. Jej jakość determinuje zdolność do absorpcji innowacji i rozwoju gospodarczego; wpływa na bezpieczeństwo, zdrowie i inne składowe jakości życia. Kapitał ludzki o odpowiednim poziomie kompetencji będzie warunkiem sukcesu w działaniach stanowiących odpowiedź na globalne wyzwania trzeciej dekady XXI wieku: zmiany klimatyczne i demograficzne, zwiększające się nierówności społeczne oraz rewolucję technologii cyfrowych.

Aby sprostać tym wyzwaniom edukacja potrzebuje zmiany jakościowej. Model oparty o przekazywanie wiedzy i jej odtwarzanie nie przystaje do współczesnych wyzwań. Kompetencje to wiedza, umiejętności i postawy wynikające z respektowanych wartości. Proces uczenia (się) powinien uwzględniać tę równowagę. Za kluczowy element zmiany systemu edukacji należy zatem uznać **przejście od modelu kształcenia wiedzy do kształcenia kompetencji**, realizowane poprzez transformację szkół na polach: dydaktycznym, kompetencyjnym, psychologiczno-wychowawczym, organizacyjnym i infrastrukturalnym. Działania usprawniające system kształcenia

na wszystkich poziomach winny być ukierunkowane na potrzeby regionalnego rynku pracy i wymagania nowoczesnej gospodarki.

Począwszy od edukacji przedszkolnej priorytetem będzie wspieranie doskonalenia systemu w kierunku zmodernizowanego podejścia do kształcenia, umożliwiającego skuteczne wyposażanie uczniów w **kompetencje uniwersalne**, rozumiane nie tylko jako kompetencje cyfrowe i językowe, ale jako „dynamiczna kombinacja wiedzy, umiejętności i postaw” potrzebnych do sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie ery cyfrowej, zarówno w aspekcie zawodowym, jak i w życiu osobistym i społecznym. Tak definiowane kompetencje uniwersalne obejmują w szczególności: kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, w tym umiejętność krytycznego myślenia i skutecznego komunikowania się; umiejętność uczenia się i świadomość znaczenia edukacji ustawicznej; umiejętność pracy w zespole oraz adaptacji do zmian; kompetencje: proinnowacyjne i kreatywne, ekonomiczno-finansowe, w zakresie przedsiębiorczości, obywatelskie, w zakresie świadomości przestrzennej i środowiskowej oraz w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. W kształtowaniu tych umiejętności i postaw istotne znaczenie ma nie tylko edukacja szkolna, ale także ambitna i atrakcyjna oferta czasu wolnego, w szczególności oparta na współpracy różnych podmiotów oraz łącząca różne dziedziny nauki i kultury z aktywnym wypoczynkiem.

W celu poprawy jakości edukacji konieczne jest wzmocnienie systemu doskonalenia **kwalifikacji nauczycieli** na wszystkich poziomach kształcenia, w tym poprzez tworzenie zachęt do korzystania z oferty aktualizacji wiedzy i podnoszenia kwalifikacji. Priorytetowo traktowany będzie rozwój kompetencji metodyczno-cyfrowych, warunkujących efektywne korzystanie z cyfrowych zasobów i narzędzi edukacyjnych. Na poziomie edukacji ogólnej równie istotny jest rozwój umiejętności kształtowania u uczniów kompetencji uniwersalnych, a także kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Nauczyciele otrzymają również wsparcie w zakresie aktualizacji wiedzy wobec zmian generowanych przez postęp technologiczny.

W celu lepszego dostosowania edukacji do potrzeb rynku pracy (zarówno na poziomie zawodowym, jak i wyższym) promowane będą rozwiązania podnoszące **jakość przygotowania praktycznego** poprzez większe angażowanie pracodawców w proces kształcenia, a także zachęty dla uczniów i studentów do podejmowania nauki na kierunkach priorytetowych z punktu widzenia rozwoju gospodarki regionu, a następnie do podejmowania pracy w zawodach deficytowych w Małopolsce.

Za istotną uznaje się potrzebę wzmocnienia jakości oferty szkół branżowych. Służyć temu będzie zarówno poprawa współpracy szkół i placówek prowadzących kształcenie branżowe ze środowiskiem pracodawców (w szczególności w formie kształcenia praktycznego w miejscu pracy w systemie dualnym), jak również rozwój infrastruktury kształcenia branżowego, w tym centrów kompetencji zawodowych w branżach kluczowych z punktu widzenia zapotrzebowania regionalnego rynku pracy.

Działania na rzecz poprawy jakości kształcenia na poziomie wyższym ukierunkowane będą na: zwiększanie udziału małopolskich uczelni w międzynarodowych programach edukacyjnych i badawczych oraz w wymianie doświadczeń, modernizację i rozbudowę infrastruktury dydaktycznej, a także na tworzenie zachęt do pracy w małopolskich uczelniach (w tym adresowanych do cudzoziemców).

Epidemia COVID-19 pokazała, iż konieczna jest poprawa zdolności placówek edukacyjnych do **efektywnego korzystania z technologii cyfrowych**, w tym prowadzenia nauki w trybie hybrydowym (*blended learning*) lub w pełni zdalnym. Wsparcie w tym zakresie ukierunkowane będzie na rozwój infrastruktury (zapewnienie dostępu do szerokopasmowego Internetu oraz dążenie do zapewnienia uczniom i nauczycielom sprzętu komputerowego), opracowanie wysokiej jakości materiałów edukacyjnych do e-learningu (dostosowanych także do uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi) oraz wzrost kompetencji metodyczno-cyfrowych nauczycieli.

Kluczowe jest, aby **edukacja uwzględniała indywidualne potrzeby uczniów**. Za niezwykle potrzebne uznaje się dostępne i wysokiej jakości wsparcie psychologiczne i pedagogiczne dla osób uczących się na każdym etapie nauki, w tym pomoc dzieciom i młodzieży w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach, mające na celu profilaktykę zaburzeń psychicznych, m.in. różnego rodzaju uzależnień. Ważna jest także różnorodna oferta zajęć dodatkowych, zarówno rozwijających zainteresowania i uzdolnienia, jak i wspierających w zakresie pojawiających się potrzeb

i trudności. Pomoc uczniom zdolnym oraz uczniom w trudnej sytuacji życiowej realizowana będzie m.in. poprzez programy stypendialne. W ramach wyrównywania szans edukacyjnych osób, które przejawiają trudności w edukacji lub których stan zdrowia, sytuacja społeczna lub materialna utrudnia dostęp do dobrej jakości kształcenia, interwencja dotyczyć będzie identyfikowania i likwidowania przestrzennych, organizacyjnych i mentalnych barier w dostępie do edukacji powszechnej na wszystkich poziomach kształcenia. Celem jest zapewnienie infrastruktury i oferty zajęć dostosowanych do potrzeb osób wymagających specjalnej organizacji nauki i szczególnych metod pracy, w tym osób z niepełnosprawnościami. Elementem pakietu działań w tym zakresie będzie również integracja osób z grup mniejszościowych oraz cudzoziemców.

Szczególna uwaga kierowana będzie na promocję korzyści z **uczenia się przez całe życie** oraz włączania się w przestrzeń cyfrową. Za kluczowe uznaje się wzmocnienie doradztwa edukacyjno-zawodowego na wszystkich poziomach kształcenia, a także rozwój adekwatnej do aktualnych potrzeb rynku pracy, dostępnej oferty edukacji ustawicznej w zakresie kompetencji uniwersalnych (ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji cyfrowych i językowych) oraz kwalifikacji zawodowych, z jednoczesnym wsparciem na rzecz tworzenia, doskonalenia i upowszechniania systemów walidacji i formalnego uznawania efektów edukacji innej niż formalna. Oczekiwanym efektem tych działań będzie wzrost udziału osób dorosłych w edukacji oraz poprawa ich umiejętności i kompetencji, potrzebnych do aktywnego funkcjonowania w życiu zawodowym i społecznym.

Podjęte zostaną działania mające na celu zapewnienie koordynacji poszczególnych etapów edukacyjnych w ramach szkolnictwa ponadpodstawowego oraz na poziomie wyższym z aktywnościami w sferze podnoszenia kompetencji podejmowanymi przez dorosłych, w postaci regionalnego systemu potwierdzania kwalifikacji zawodowych bazującego na Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji.

• **Główne kierunki działań:**

- 6.1. Poprawa jakości kształcenia na wszystkich etapach edukacji, w szczególności poprzez rozwiązania programowe, metodyczne, organizacyjne i infrastrukturalne sprzyjające kształtowaniu wartości i kompetencji uniwersalnych oraz promowanie podejścia interdyscyplinarnego.
- 6.2. Edukacja dostosowana do indywidualnych potrzeb uczniów, tj. wspierająca zarówno w pokonywaniu różnego rodzaju trudności w nauce, jak i w rozwijaniu zainteresowań, uzdolnień i talentów.
- 6.3. Doskonalenie kompetencji kadr systemu oświaty i szkolnictwa wyższego, w szczególności w zakresie kompetencji metodyczno-cyfrowych.
- 6.4. Wsparcie infrastruktury i wyposażenia placówek wychowania przedszkolnego oraz szkół podstawowych i średnich, ukierunkowane na kształtowanie optymalnej sieci tych placówek oraz poprawę warunków nauki, w tym dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i z niepełnosprawnościami.
- 6.5. Dostosowanie procesów kształcenia do możliwości efektywnego nauczania z wykorzystaniem aktywizujących uczniów metod dydaktycznych (w tym w modelu hybrydowym lub w pełni zdalnym) oraz cyfrowego środowiska uczenia (się).
- 6.6. Poprawa jakości kształcenia i warunków pobytu w placówkach oświatowo-wychowawczych oraz pozostałych placówkach dla dzieci i młodzieży wymagających specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i/lub resocjalizacji.
- 6.7. Lepsze dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy i wymagań nowoczesnej gospodarki:
 - 6.7.1. Poprawa jakości kształcenia branżowego, w szczególności poprzez dostosowanie go do wyzwań zawodów przyszłości (w tym Przemysłu 4.0), rozwój infrastruktury i wyposażenie szkół i placówek oraz wzmocnienie ich współpracy ze środowiskiem pracodawców.
 - 6.7.2. Poprawa jakości kształcenia na poziomie wyższym, w szczególności poprzez jego umiędzynarodowienie oraz modernizację i rozbudowę infrastruktury dydaktycznej.
 - 6.7.3. Upowszechnianie wysokiej jakości doradztwa edukacyjno-zawodowego na każdym etapie życia.
 - 6.7.4. Promocja uczenia się przez całe życie i rozwój edukacji ustawicznej, w tym w kierunku potwierdzenia kompetencji zawodowych w ramach Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji.

7. Rynek pracy

Strategia postępowania

W związku z epidemią COVID-19 należy liczyć się ze wzrostem liczby osób bezrobotnych, które wymagać będą szybkiego i skutecznego **wsparcia w uzyskaniu zatrudnienia**, łącznie z pomocą w przekwalifikowaniu się. Jednocześnie, niezależnie od skutków epidemii, wobec malejącej liczby osób w wieku produkcyjnym w długofalowej perspektywie wyzwaniem pozostaje zapewnienie zasobów pracy poprzez aktywizację rezerw kapitału ludzkiego. Nadal ważnym adresatem działań służących zatrudnieniu będą zatem osoby biernie zawodowo oraz będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy, zwłaszcza: kobiety (często sprawujące opiekę nad niesamodzielnymi członkami rodziny), osoby z niepełnosprawnościami, osoby w wieku 50+, młodzi (szczególnie NEETs) oraz długotrwale bezrobotni. W stosunku do osób z niepełnosprawnościami działania ukierunkowane będą na zapewnienie im możliwości dobrej jakości edukacji i nauki zawodu oraz uzyskania zatrudnienia na otwartym rynku pracy lub w warunkach pracy chronionej. Wobec problemu bezrobocia ukrytego na obszarach wiejskich oraz w kontekście zmian gospodarczych i przekształcania się sektora rolniczego w bardziej produktywny, a jednocześnie mniej pracochłonny, obszarem szczególnej uwagi będzie również aktywizacja zawodowa osób odchodzących z rolnictwa. W sytuacji restrukturyzacji kopalń w związku z polityką klimatyczną, systemowego wsparcia potrzebować będą także osoby zatrudnione w górnictwie i branżach powiązanych.

Równolegle do działań adresowanych do osób pozostających bez pracy, wsparciem objęte zostaną osoby z deficytami w zakresie kompetencji społeczno-zawodowych poszukujące **lepszego zatrudnienia**. Tak ukierunkowana interwencja pomoże przeciwdziałać zjawisku „ubóstwa pracujących”, a w konsekwencji rozwarstwieniu pod względem dochodów w gospodarstwach domowych i zjawisku „dziedziczenia biedy”.

Biorąc pod uwagę wyzwania będące konsekwencją zmian demograficznych oraz coraz szybszego postępu technologicznego, priorytetowym obszarem wsparcia będzie poprawa **mobilności zawodowej** oraz **przeciwdziałanie przedwczesnemu opuszczaniu rynku pracy** przez osoby pracujące, zarówno na skutek niedopasowania ich kompetencji do zmieniającego się popytu na określone kwalifikacje, jak i ze względu na wiek i stan zdrowia.

Wysiłki skierowane na wzrost poziomu zatrudnienia w regionie obejmować będą także poprawę **dostępności i kompleksowości wsparcia** udzielanego poprzez podmioty realizujące usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem lub zatrudniające osoby zagrożone wykluczeniem, nieradzące sobie na otwartym rynku pracy. Wsparcie sektora ekonomii społecznej ukierunkowane będzie w szczególności na tworzenie w ramach podmiotów ekonomii społecznej (PES) wysokiej jakości miejsc pracy dla osób z trudnościami na otwartym rynku pracy oraz powstawanie lokalnych PES świadczących usługi społeczne dla mieszkańców (np. usługi opiekuńcze).

Równolegle wspierane będzie wdrażanie przez pracodawców rozwiązań z zakresu **zarządzania wiekiem i kompetencjami pracowników** (wsparcie doradcze, wdrożeniowe i zachęty finansowe). Jednocześnie, dzięki komplementarnie realizowanym działaniom w obszarze profilaktyki zdrowotnej, możliwe będzie odpowiednio wcześnie diagnozowanie problemów zdrowotnych uniemożliwiających wykonywanie danego zawodu oraz podejmowanie decyzji o przekwalifikowaniu.

W szerszym niż dotychczas zakresie wspierane będą projekty ułatwiające **godzenie pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi** poprzez promowanie i upowszechnianie elastycznych form świadczenia pracy (elastyczny czas pracy, praca na część etatu, praca na odległość itp.). Komplementarnie realizowane będzie wsparcie obejmujące m.in. dostęp do opieki nad dziećmi i dorosłymi osobami wymagającymi pomocy w codziennym funkcjonowaniu.

W związku z zachodzącymi zmianami na rynku pracy ważnym aspektem będzie także utrzymanie konkurencyjności małopolskich pracowników. W tym celu podejmowane będą działania promujące i wspierające postawy aktywne w zakresie rozwijania umiejętności i kompetencji pracowniczych. Prowadzone będą kompleksowe i skoordynowane działania w zakresie **doradztwa oraz poradnictwa zawodowego**, obejmującego wszystkie poziomy edukacji i etapy życia.

Ze względu na kurczące się zasoby pracy istotna będzie również **integracja społeczno-zawodowa imigrantów** oraz efektywne zagospodarowywanie wnoszonego przez nich kapitału w postaci wiedzy i doświadczenia zawodowego.

Aby zwiększyć **efektywność działania służb zatrudnienia**, rozwijane będą bardziej elastyczne, zindywidualizowane formy aktywizacji zawodowej, adekwatne do potrzeb i możliwości poszczególnych adresatów wsparcia. W celu lepszej koordynacji działań i tworzenia całościowego systemu wsparcia na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu zintensyfikowana zostanie współpraca służb zatrudnienia i służb pomocy społecznej, a także współpraca międzysektorowa, w tym z udziałem podmiotów działających w obszarze reintegracji społeczno-zawodowej. Istotnymi elementami pakietu na rzecz aktywizacji zawodowej Małopolan będzie również lepsze prognozowanie zmian na rynku pracy i praktyczne wykorzystywanie efektów tych badań. W oparciu o nie komplementarnie realizowane będą kompleksowe i skoordynowane działania w zakresie doradztwa zawodowego na wszystkich poziomach edukacji i etapach życia oraz doskonalenia i aktualizowania umiejętności i kompetencji pracowniczych.

- **Główne kierunki działań:**

- 7.1. Wsparcie na rzecz uzyskania dobrej jakości zatrudnienia:
 - 7.1.1. Aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy.
 - 7.1.2. Wsparcie na rzecz zmiany zatrudnienia na dające lepsze perspektywy rozwoju zawodowego.
 - 7.1.3. Kompleksowe rozwiązania sprzyjające podejmowaniu przez cudzoziemców pracy długoterminowej, szczególnie w zawodach deficytowych.
 - 7.1.4. Systemowe działania ułatwiające reemigrantom podejmowanie aktywności zawodowej.
- 7.2. Działania wspierające aktywizację społeczno-zawodową adresowane do pracodawców:
 - 7.2.1. Wdrażanie rozwiązań z zakresu kształtowania przyjaznego, prozdrowotnego środowiska pracy, zwłaszcza w kontekście zagrożeń psychospołecznych.
 - 7.2.2. Upowszechnianie stosowania elastycznych form świadczenia pracy oraz wdrażanie rozwiązań (organizacyjnych, technologicznych) umożliwiających rozwój pracy zdalnej.
 - 7.2.3. Zwiększanie skłonności pracodawców do inwestowania w aktualizację wiedzy i rozwój kompetencji pracowników.
 - 7.2.4. Działania na rzecz wsparcia zatrudnienia, w szczególności osób z niepełnosprawnościami oraz osób powyżej 50. roku życia.
- 7.3. Programy przekwalifikowywania pracowników zagrożonych utratą pracy lub pracujących w warunkach negatywnie wpływających na zdrowie.
- 7.4. Rozwój ekonomii społecznej.
- 7.5. Doskonalenie i dostosowywanie działań służb zatrudnienia do aktualnej sytuacji na rynku pracy.

GOSPODARKA

Cel szczegółowy:

*Innowacyjna i konkurencyjna
gospodarka*

Główne kierunki polityki rozwoju:

INNOWACYJNOŚĆ

**KONKURENCYJNOŚĆ
I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ**

TURYSTYKA

TRANSPORT

**CYFROWA
MAŁOPOLSKA**

**GOSPODARKA
O OBIEGU
ZAMKNIĘTYM**



PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE:

- Małopolski Most Innowacji
- SPIN – Małopolskie Centra Transferu Wiedzy
- Centrum Business in Małopolska
- Małopolska Przedsiębiorcza
- Małopolska Giełda Rolna
- Budowa zintegrowanej sieci tras rowerowych w Województwie Małopolskim
- Małopolska Arena Przemysłu Spotkań
- Małopolska – Centrum Turystyki Zrównoważonej
- Drogi wojewódzkie dostosowane do wymogów UE
- Budowa spójnej sieci połączeń kolejowych – aglomeracyjnych i regionalnych „SKA” i „MKR”
- Inwestycje drogowe przyjazne środowisku
- Rozwój małopolskiego systemu e-zdrowia
- Cyfryzacja w administracji
- GOZ dla przedsiębiorcy



Cel szczegółowy w obszarze „Gospodarka”

Konkurencyjność to pojemny, a jednocześnie kluczowy wymiar gospodarki podlegający, z punktu widzenia administracji regionalnej, interwencji, pomiarowi i ocenie. O wysokiej konkurencyjności można mówić jako o celu horyzontalnym regionalnej gospodarki, będącym agregatem szeregu celów strategicznych. Obszary składowe konkurencyjności to z jednej strony zjawiska bądź wymiary, takie jak innowacyjność, przedsiębiorczość, cyfryzacja czy wyzwania środowiskowe, z drugiej konkretne sektory przemysłu i różnorodne usługi. Działania podjęte w tych obszarach pomyślane są jako stymulujące zdolność regionalnej gospodarki do reagowania na zmieniające się otoczenie i dostosowanie się do globalnych wyzwań. Ich realizacja powinna być harmonijna i brać pod uwagę nadrzędny cel, jakim jest wzrost poziomu życia Małopolan.

Biorąc pod uwagę powyższe, cel szczegółowy obszaru GOSPODARKA brzmi następująco:

Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Innowacyjność

Strategia postępowania

Innowacyjność jest podstawą budowania konkurencyjności, zarówno na poziomie firm, jak i regionów bądź państw. Innowacja jest wynikiem procesu, a do jej powstania i rozwoju potrzebne jest określone środowisko i udział określonych czynników. Kluczowym czynnikiem rozwoju innowacyjności jest wykorzystanie potencjału małopolskich firm, jednostek naukowych i ośrodków badawczych, jak również zapewnienie odpowiednich środków finansowych na wdrażanie nowych technologii. Ważnym aspektem budowania innowacyjności w regionie jest poprawa współpracy przedsiębiorców ze światem nauki, budowanie kultury współdziałania i wymiany doświadczeń, a przede wszystkim kształtowania postaw proinnowacyjnych i otwartości na zmiany.

Wzrost poziomu innowacyjności regionu wymaga systemowego podejścia i zaangażowania wielu partnerów. Kluczowymi podmiotami są przedsiębiorcy, którzy opracowują i implementują innowacyjne rozwiązania na rynek. Istotną rolę odgrywają też instytucje otoczenia biznesu, szczególnie te świadczące proinnowacyjne usługi dla firm, centra transferu technologii, parki technologiczne, inkubatory (w tym Inkubator Europejskiej Agencji Kosmicznej ESA BIC), Huby Innowacji Cyfrowych (ang. DIH – Digital Innovation Hub), fablabby (ang. Fabrication Laboratory), ale też instytucje naukowe pracujące nad nowoczesnymi rozwiązaniami pod kątem ich wdrożenia w przemyśle. Aby odnieść sukces, konieczny jest **efekt synergii** – wszyscy zaangażowani aktorzy muszą ściśle współpracować, aby otrzymać realne efekty i wprowadzać systemowe zmiany. Istotne są kulturowe uwarunkowania innowacyjności i budowanie wzajemnego zaufania i współpracy, proinnowacyjnych postaw i otwartości na zmiany wśród wszystkich mieszkańców. Większy poziom innowacyjności małopolskich przedsiębiorstw wymaga przede wszystkim zmiany świadomości wśród przedsiębiorców i młodszych pokoleń, które za kilka lat wejdą na rynek.

Regionalne specjalizacje wyznaczają obszary, w których region może się rozwijać szybciej i bardziej efektywnie. Niezmiernie ważne jest podejmowanie działań, m. in. takich jak Regionalne Centra Transferu Wiedzy, mających na celu zwiększanie intensywności transferu wiedzy i wykorzystaniem potencjału uczelni przez przedsiębiorstwa w ramach inteligentnych specjalizacji Województwa Małopolskiego. Oprócz wsparcia rozwoju inteligentnych specjalizacji należy pamiętać o zachowaniu ciągłej otwartości na ich zmiany i odkrywanie nowych gałęzi, w których małopolskie firmy widziałyby perspektywy rozwoju w skali nie tylko regionalnej czy krajowej, ale też europejskiej i międzynarodowej.

- **Główne kierunki działań:**

- 1.1. Kształtowanie postaw proinnowacyjnych:
 - 1.1.1. Edukacja w obszarze innowacji – kształtowanie kompetencji proinnowacyjnych wśród dzieci, młodzieży i dorosłych.
 - 1.1.2. Promowanie postawy otwartości na zmiany i chęci wdrażania innowacji wśród przedsiębiorców, naukowców i administracji publicznej.
 - 1.1.3. Wzmacnianie zdolności menadżerskich do zarządzania innowacjami w przedsiębiorstwach.
- 1.2. Wsparcie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw:
 - 1.2.1. Kreowanie postaw proinnowacyjnych wśród małopolskich przedsiębiorców.
 - 1.2.2. Stymulowanie popytu na innowacje w przedsiębiorstwach.
 - 1.2.3. Usprawnienie współpracy i tworzenia sieci kontaktów oraz łańcuchów wartości w celu generowania innowacyjnych produktów i usług.
- 1.3. Zwiększenie aktywności w zakresie badań i rozwoju:
 - 1.3.1. Wsparcie działań zmierzających do zwiększenia zaangażowania kapitału prywatnego na rzecz prowadzenia działań B+R+I.
 - 1.3.2. Promocja wykorzystania dostępnych funduszy zwrotnych na wspieranie aktywności innowacyjnej i badawczo-rozwojowej.
 - 1.3.3. Zwiększenie roli instytucji otoczenia biznesu w budowaniu kultury innowacyjności w regionie.
- 1.4. Komercjalizacja wyników badań naukowych i transfer nowoczesnych technologii:
 - 1.4.1. Wsparcie jednostek prowadzących badania naukowe oraz wdrażających innowacyjne rozwiązania w nawiązywaniu współpracy z przedsiębiorstwami i komercjalizowaniu wyników badań oraz tworzeniu kultury otwartych innowacji.
 - 1.4.2. Zwiększenie wykorzystania istniejącej infrastruktury służącej badaniom i wdrożeniom innowacyjnych rozwiązań i stałe jej uzupełnianie o nowoczesne obiekty o wysokim potencjale badawczym.
 - 1.4.3. Budowanie sieci i realizacja projektów ponadregionalnych.
 - 1.4.4. Wsparcie na rzecz zwiększenia interdyscyplinarności prowadzonych badań.
 - 1.4.5. Zamawianie badań przez administrację publiczną w celu tworzenia nowych technologii i rozwiązań służących rozwojowi regionu.
- 1.5. Regionalne specjalizacje jako strategiczne kierunki rozwoju gospodarczego regionu:
 - 1.5.1. Koncentrowanie wsparcia na produktach/usługach/dziedzinach nauki najbardziej perspektywicznych dla regionu.
 - 1.5.2. Wspieranie działań na rzecz rozwijania lokalnych specjalizacji gospodarczych.

2. Konkurencyjność i przedsiębiorczość

Strategia postępowania

W podnoszeniu konkurencyjności małopolskiej gospodarki ważne jest wspieranie osób mających innowacyjne pomysły biznesowe, przedsiębiorców rozpoczynających działalność, wdrażających nowe rozwiązania lub wchodzących na nowe rynki. Wsparcie doradcze powinno zostać udzielone przy zakładaniu firmy oraz na etapie od pomysłu do wdrożenia nowego produktu czy usługi. Niezmiennie istotna jest także transformacja modeli biznesowych przedsiębiorstw w kierunku gospodarki opartej o Przemysł 4.0 – nie tylko ich cyfryzacja, ale również automatyzacja i robotyzacja.

Szczególną opieką należy otoczyć **firmy na obszarach strategicznej interwencji tj. zagrożonych trwałą marginalizacją oraz w miastach średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze**. Do ważnych zagadnień należy również stymulowanie środowiska przedsiębiorczości poprzez **wspieranie startupów** i młodych innowacyjnych firm. Potrafią one w stosunkowo krótkim czasie tworzyć innowacyjne rozwiązania, które mają globalne zastosowanie i są odpowiedzią na konkretne problemy. Należy zatem podjąć działania służące rozwojowi różnorodnych przedsięwzięć ukierunkowanych na promocję postaw przedsiębiorczych, rozwój kompetencji młodych przedsiębiorców i osób planujących założyć własną firmę, m.in. poprzez szkolenia, mentoring, konkursy,

jak również wsparcie inicjatyw, które pomagają w rozwoju projektów biznesowych (np. inkubatory przedsiębiorczości, miejsca typu fablab, Living Labs, Huby Innowacji Cyfrowych – DIHy).

Istotnym celem rozwoju małopolskiej gospodarki będzie **wzmacnianie pozycji małopolskich przedsiębiorstw na rynku krajowym i międzynarodowym oraz poszukiwanie nowych rynków zbytu**. Należy budować silną i rozpoznawalną markę gospodarczą regionu, opartą na wysokiej jakości produktach i usługach.

Zwiększenie poziomu umiędzynarodowienia firm, wsparcie ekspansji zagranicznej, szczególnie do krajów nie należących do UE poprawiłoby ciągle jeszcze słabą pozycję eksportową Małopolski w stosunku do jej potencjału ekonomicznego. Należy więc zapewnić małopolskim przedsiębiorstwom szerokie wsparcie w ekspansji na rynki zagraniczne, np. usługi doradcze, misje i targi zagraniczne czy strategie biznesowe.

Niezbędnym elementem rozwoju gospodarczego regionu jest **dążenie do zwiększenia poziomu inwestycji**, zarówno przez inwestorów krajowych, jak i zagranicznych. Wymaga to przede wszystkim zapewnienia przedsiębiorcom odpowiednich terenów inwestycyjnych o uregulowanej sytuacji własnościowej, wyposażonych w media i dostępnych komunikacyjnie. Szczególnie istotne jest zapewnienie dużych, scalonych terenów, aby Małopolska wygrywała rywalizację o duże przedsięwzięcia inwestycyjne. Do zwiększenia nakładów inwestycyjnych przyczyni się też wysoki poziom obsługi oferowanej przez sektor publiczny inwestorom zainteresowanym prowadzeniem działalności w Małopolsce. W dążeniu do zwiększania poziomu konkurencyjności przedsiębiorstw i przedsiębiorczości w regionie należy pamiętać o poszanowaniu środowiska i wdrażaniu zasad gospodarki o obiegu zamkniętym, tak aby gospodarczy rozwój Małopolski odbywał się w sposób zrównoważony.

Jednym z elementów marki gospodarczej regionu powinny być wysokiej jakości **regionalne produkty rolnicze** wpisywane do Rejestru Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych Oznaczeń Geograficznych, Rejestru Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności UE oraz do wykazu na krajowej Liście Produktów Tradycyjnych. Produkcja żywności wysokiej jakości (o najwyższej wartości żywieniowej, określonych właściwościach prozdrowotnych i najwyższym standardzie ekologicznym) to ważne wyzwanie dla małopolskiego rolnictwa. W tym celu niezbędne będzie ograniczanie stosowania sztucznych środków wspomagających uprawy, takich jak nawozy mineralne, środki ochrony roślin, w tym pestycydy. Istotne jest również zachowanie tradycyjnych gatunków roślin uprawnych i zapewnienie ich dostępności dla produkcji ekologicznej.

• **Główne kierunki działań:**

2.1. Zwiększenie poziomu przedsiębiorczości w regionie:

- 2.1.1. Działania promujące rozwój przedsiębiorczości w regionie, w tym budowanie postaw przedsiębiorczych.
- 2.1.2. Wspieranie rozpoczynania działalności gospodarczej, wdrażania nowych rozwiązań biznesowych i wchodzenia na nowe rynki.
- 2.1.3. Wzmocnienie oferty zwrotnych instrumentów finansowania działalności przedsiębiorstw,

2.2. Podnoszenie poziomu konkurencyjności małopolskiej gospodarki:

- 2.2.1. Wspieranie transformacji modeli biznesowych przedsiębiorstw w kierunku gospodarki opartej o Przemysł 4.0.
- 2.2.2. Wspieranie procesów podnoszenia produktywności przedsiębiorstw.
- 2.2.3. Wsparcie dla startupów w testowaniu i wprowadzaniu na rynek nowych usług lub produktów.
- 2.2.4. Wspieranie rozwoju klastrów, w szczególności w obszarach inteligentnych specjalizacji i wysokich technologii.
- 2.2.5. Wsparcie procesu sukcesji w firmach.
- 2.2.6. Zwiększenie umiędzynarodowienia małopolskich MŚP i ich wsparcie w ekspansji na rynki zagraniczne, szczególnie w zakresie eksportu produktów zaawansowanych technologicznie.
- 2.2.7. Promocja gospodarcza regionu w kraju i za granicą.

2.3. Zwiększenie poziomu inwestycji w regionie:

- 2.3.1. Działania na rzecz pozyskiwania i scalania terenów inwestycyjnych.

- 2.3.2. Wsparcie tworzenia lub rozbudowy infrastruktury na terenach przeznaczonych na prowadzenie działalności gospodarczej (SAG).
- 2.3.3. Pozyskiwanie nowych inwestorów.
- 2.3.4. Działania na rzecz poprawy poziomu obsługi inwestorów przez sektor publiczny.
- 2.4. Wsparcie rozwoju wysokiej jakości rolnictwa w regionie:
 - 2.4.1. Wsparcie produkcji żywności wysokiej jakości, w tym ekologicznej, funkcjonalnej, opartej na tradycyjnych odmianach roślin.
 - 2.4.2. Działania na rzecz promocji i zapewnienia rynku zbytu lokalnych oraz regionalnych produktów żywnościowych.
 - 2.4.3. Wsparcie i wdrażanie nowoczesnych technologii i innowacji w rolnictwie i sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego oraz wykorzystania działalności B+R w zakresie ich opracowania i wdrażania.
 - 2.4.4. Budowanie korzystnych warunków do rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego w systemie MLO (działalność marginalna, lokalna i ograniczona).
 - 2.4.5. Wspieranie programów podnoszących opłacalność produkcji opartej na endogenicznych potencjałach regionu (np. owczarskiej, pszczelarskiej).
 - 2.4.6. Działania na rzecz ochrony zmienności genetycznej roślin użytkowych zagrożonych erozją genetyczną.

3. Turystyka

Strategia postępowania

Małopolska i Kraków to niewątpliwi liderzy pod względem atrakcyjności turystycznej oraz najbardziej rozpoznawalne marki turystyczne Polski. W regionie od lat widoczny był bardzo dynamiczny rozwój sektora turystyki, który zatrzymany został jednak w momencie pojawienia się w marcu 2020 roku COVID-19, powodując zapaść tak istotnej dla regionu branży. W okresie od marca do maja z powodu pandemii w województwie całkowicie zanikł ruch turystyczny, zarówno w turystyce krajowej, jak i zagranicznej. Negatywny wpływ epidemii spowodował konieczność zrewidowania prognoz dla sektora turystyki, szacuje się bowiem, że odbudowa strumienia ruchu turystycznego na poziomie wielkości osiągniętych w 2019 roku może potrwać nawet kilka najbliższych lat. Branża turystyczna stała się jednym z najbardziej poszkodowanych sektorów gospodarki, a przedsiębiorcy turystyczni znaleźli się w bardzo głębokiej zapaści finansowej. W takiej sytuacji odbudowa rynku będzie wymagała nie tylko bezpośredniej pomocy finansowej dla sektora turystycznego, ale także edukacji, doradztwa, rozpoznania na nowo trendów w turystyce i dostosowania oferty branżowej do nowych kierunków i zasad podróżowania. Niezbędne więc będzie wdrażanie nowych, innowacyjnych produktów i ofert sprzedażowych, dostosowanie obiektów i przestrzeni turystycznej do ekologicznych technologii i bezpieczeństwa osobistego oraz realizacja bardzo intensywnej i ekspansywnej kampanii promocyjnej na rynku krajowym oraz na tradycyjnych i nowych rynkach zagranicznych.

Odpowiedzią na zaistniałą sytuację będzie konieczność tworzenia kompleksowej, zawierającej **pakiet atrakcji** oferty turystycznej, sprofilowanej pod kątem potrzeb indywidualnego odbiorcy. Połączenie niezwykłych zasobów zarówno kulturowych, jak i przyrodniczych daje możliwość przygotowania w regionie zróżnicowanej oferty, umożliwiającej stworzenie, zgodnego z oczekiwaniami klientów, indywidualnego pakietu, obejmującego elementy kultury, historii, rozrywki, aktywnego wypoczynku i odnowy biologicznej. Kluczową rolę odgrywać będą działania podejmowane we współpracy przez kilku partnerów, zmierzające do kreowania spójnej na danym obszarze marki. Istotne jest **sieciowanie podmiotów w branży turystycznej** w celu tworzenia nowej, zintegrowanej oferty.

Równocześnie widoczne jest coraz większe zainteresowanie walorami przyrodniczymi i możliwościami aktywnego wypoczynku. Zróżnicowanie krajobrazowe regionu stwarza możliwości dla **rozwoju oferty turystyki wypoczynkowej, aktywnej oraz różnych form turystyki specjalistycznej**. Dlatego podejmowane działania koncentrować się będą na rozwijaniu oferty wykorzystującej potencjały obszarów atrakcyjnych krajobrazowo, dotychczas słabo zagospodarowanych turystycznie, szczególnie związane z rozwojem zintegrowanej sieci tras rowerowych, turystyki pieszej górskiej, narciarstwa, wspinaczki oraz turystyki wodnej i geotermii. Szczególnie istotny nacisk należy położyć więc na budowę infrastruktury ułatwiającej dostępność miejsc turystycznych typu: miejsca odpoczynku, pola biwakowe, campingi, schroniska, schrony turystyczne, miejsca postojów na szlakach,

węzły sanitarne, platformy widokowe, miejsca obserwacyjne, elementy małej architektury. Jednocześnie, w związku z możliwościami, jakie daje występowanie bogactwa naturalnych surowców leczniczych, oraz wzrostem świadomości zdrowotnej ludności, wspierane będą aktywności związane z rozszerzeniem przede wszystkim **oferty uzdrowiskowej**, ale także odnowy biologicznej, kąpeli termalnych czy zabiegów medycznych. Ofertę ukierunkowaną na **turystykę przyjazną środowisku i zdrowiu** uzupełniać będą działania zmierzające do propagowania ekologicznego podejścia do życia typu **slow-tourism** ze szczególnym uwzględnieniem oferty pobytowej w zakresie agro-, eko-, enoturystyki, w tym m.in. rozwoju tematycznych tras turystycznych, centrów pobytowych i promocji produktów, infrastruktury do obsługi gości, systemów wspomagających zarządzanie, sprzedaż i promocję oferty. Tym samym realizowane w tym zakresie przedsięwzięcia powinny umożliwić zrównoważony rozwój turystyki w regionie i przyczynić się do rozproszenia ruchu turystycznego z miejsc o nadmiernej koncentracji na tereny dotychczas mniej wykorzystane. Jednocześnie podejmowane działania stanowić będą również istotny czynnik wzmacniający społeczny aspekt turystyki. Warto podkreślić, że inwestycje turystyczne powinny uwzględniać transformację ekologiczną, potwierdzoną wdrożeniem regionalnych, krajowych i międzynarodowych certyfikatów w tym zakresie.

Kształtowanie oferty turystycznej wspierane będzie aktywną **promocją i marketingiem terytorialnym** przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi i środków komunikacyjnych oraz odnowieniem silnej marki przemysłu spotkań i turystyki biznesowej. W tym zakresie zachodzi konieczność uruchomienia wsparcia bezpośredniego dla działań podmiotów branży turystycznej w zakresie realizacji własnych, spersonifikowanych kampanii promocyjnych na rynkach zagranicznych oraz zabezpieczenie i/lub pozyskanie międzynarodowych wydarzeń destynacji MICE. W szczególności chodzi o wsparcie w obszarze marketingu turystyki przyjazdowej i biznesowej, pozyskiwania kongresów o zasięgu międzynarodowym, rozwoju kadr turystycznych oraz budowy i wdrożenia systemów informatycznych służących do zarządzania sprzedażowego i obsługi klientów w zakresie turystyki przyjazdowej do regionu i wydarzeń sektora MICE. Prowadzone działania marketingowe nakierowane będą na budowanie atrakcyjnego wizerunku regionu w celu wykreowania unikalnej i spójnej marki, promowanej przez wszystkie zaangażowane podmioty z danego obszaru. Szczególną rolę w kreowaniu spójnej marki ma do spełnienia samorząd wojewódzki i organizacje turystyczne obejmujące swoim działaniem cały region. W marketingu miejsc odpowiedzią na przeobrażenia konsumenckie powinno być także wykorzystanie w większym zakresie nowoczesnych technologii, takich jak *social media*, *questing* czy aplikacje mobilne, gdyż z każdym rokiem zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w podejmowaniu decyzji w turystyce staje się bardziej powszechne i wpływa na wybór kierunków podróży.

• **Główne kierunki działań:**

3.1. Rozwój zrównoważonej turystyki regionalnej:

- 3.1.1. Ochrona zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych województwa przed negatywnymi skutkami rozwoju masowych form turystyki.
- 3.1.2. Wspieranie działań mających na celu wzmocnienie roli turystyki w rozwoju gospodarczym, lokalnej przedsiębiorczości, włączenia społecznego i innowacji społecznych.
- 3.1.3. Promowanie współpracy partnerów sektora publicznego, prywatnego i społecznego w celu tworzenia atrakcyjnych oraz przyjaznych środowisku i mieszkańcom atrakcji turystycznych.
- 3.1.4. Transformacja ekologiczna obiektów i usług turystycznych wraz z certyfikacją.
- 3.1.5. Wzmacnianie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie rozwoju turystyki miejskiej i kulturowej, kulinarnej i enoturystyki oraz turystyki na terenach wiejskich.
- 3.1.6. Realizacja działań na rzecz rozproszenia ruchu turystycznego celem przeciwdziałania jego nadmiernej koncentracji.

3.2. Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności turystycznej i obsłudze ruchu turystycznego:

- 3.2.1. Poprawa dostępności i rozwój infrastruktury turystycznej na potrzeby turystyki miejskiej i kulturowej, aktywnej i uzdrowiskowej, biznesowej i przemysłu spotkań.
- 3.2.2. Wsparcie i rozwój miejsc aktywnego spędzania czasu poprzez budowę kompleksów turystyczno-rekreacyjnych, schronisk górskich i schronów turystycznych oraz tras rowerowych, biegowych,

- narciarskich, a także szlaków pieszych i wodnych wraz z zapleczem do obsługi ruchu turystycznego na szlakach i trasach.
- 3.2.3. Budowa oferty pobytowej w zakresie agro-, eko-, enoturystyki wraz z infrastrukturą turystyczną i nowoczesnymi systemami organizacyjno-marketingowymi.
- 3.3. Zintegrowany system promocji, informacji i zarządzania w turystyce:
- 3.3.1. Realizacja kampanii promujących strategiczne marki turystyczne Małopolski
- 3.3.2. Wsparcie bezpośrednie dla MŚP branży turystycznej w zakresie realizacji kampanii promocyjnych.
- 3.3.3. Wsparcie przy organizacji wydarzeń turystycznych, kulturalnych i biznesowych najwyższej rangi.
- 3.3.4. Stworzenie i wdrożenie systemów informatycznych służących do zarządzania sprzedażowego i obsługi klientów.
- 3.3.5. Wspieranie rozwoju kadr dla turystyki.
- 3.3.6. Stworzenie otoczenia prawnego, organizacyjnego i finansowego do funkcjonowania regionalnej i lokalnych organizacji turystycznych w województwie.
- 3.3.7. Rozwój regionalnego, zintegrowanego systemu informacji turystycznej, w szczególności poprzez wprowadzenie nowych funkcji, innowacji i podnoszenie jakości.

4. Transport

Strategia postępowania

Zrównoważony i trwały rozwój transportu jest kluczowy z punktu widzenia rozwoju całego województwa oraz podnoszenia jego atrakcyjności. Transport ma istotne znaczenie nie tylko dla rozwoju gospodarki, ale także dla poprawy jakości życia mieszkańców. Działania podejmowane w tym zakresie sprawiają, że infrastruktura i usługi transportowe będą lepiej zaspokajały potrzeby Małopolan. **Rozwój infrastruktury transportowej** polegać będzie na sukcesywnej modernizacji istniejących elementów oraz tworzeniu jej nowych segmentów. Kluczowe znaczenie będą miały duże inwestycje drogowe oraz kolejowe o znaczeniu krajowym i międzynarodowym (m.in. **trasa ekspresowa S7 od granicy północnej do południowej województwa, dobudowa trzeciego pasa autostrady A4, północna obwodnica Krakowa, Beskidzka Droga Integracyjna, droga ruchu przyspieszonego Brzesko – Nowy Sącz – granica państwa, droga Tarnów – Kielce, droga S1 z obwodnicą Oświęcimia, zadania związane z realizacją Centralnego Portu Komunikacyjnego „Solidarność” (węzeł małopolsko-śląski), powstanie nowej linii kolejowej Podłęża – Piekietko wraz z modernizacją odcinka Chabówka – Nowy Sącz, linia kolejowa nr 96**), których realizacja zapewni stabilny rozwój Małopolski i będzie miała duże znaczenie w kontekście wzmocnienia regionalnej gospodarki. Jednym z zadań Województwa będzie **lobbing na rzecz wykonania tych inwestycji oraz zapewnianie komplementarnej infrastruktury na poziomie regionalnym**. Istotnym przedsięwzięciem w tym zakresie będzie powstanie linii kolejowej z Krakowa do Myślenic oraz z Krakowa do Olkusza). Zakłada się uruchomienie zarówno autobusowych linii dowozowych zintegrowanych z siecią połączeń kolejowych, jak również kursów bezpośrednich, dodatkowo integrację taryfowo-biletową pomiędzy poszczególnymi systemami transportu, w tym z systemami komunikacji miejskiej, oraz koordynację rozkładów jazdy. Wspomniane inwestycje mają znaczenie nie tylko w odniesieniu do poprawy infrastruktury drogowo-kolejowej wewnątrz województwa, ale przede wszystkim służyć będą poprawie komunikacyjnej z sąsiednimi województwami, a także wpłyną na ruch międzynarodowy i otwarcie województwa w kierunku południowym.

Dopełnieniem kompleksowego rozwoju transportu w regionie będzie dalsza **rozbudowa Szybkiej Kolei Aglomeracyjnej, w tym zintegrowanych węzłów przesiadkowych**, oferujących możliwości integracji wielu systemów transportu. Węzły jednocześnie umożliwią bezpieczne i wygodne przesiadki, zarówno w ramach systemu publicznego transportu zbiorowego, jak i pomiędzy transportem indywidualnym oraz transportem publicznym (**wszystkie rodzaje systemów parkingowych: „Park&Ride”, „Kiss&Ride”, „Bike&Ride”**), stworzą możliwości komfortowego oczekiwania na połączenia, zapewniając bieżącą informację pasażerską. Warunki korzystania z obiektów będą w pełni dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej mobilności. Zakłada się, że w ramach węzłów zostanie wykorzystany system Małopolskiej Karty Aglomeracyjnej. Usprawnieniu komunikacji będą służyć także rozwiązania teleinformatyczne do zarządzania ruchem. Wśród działań Samorządu Województwa

planuje się dalsze inwestycje związane z zakupem taboru do obsługi wszystkich linii, na których realizowane są przejazdy SKA, a także nowoczesne zaplecze kolejowe dla pociągów Kolei Małopolskich i POLREGIO.

Samorząd Województwa Małopolskiego dążyć będzie również do wsparcia działań na rzecz rozbudowy i modernizacji Międzynarodowego Portu Lotniczego im. Jana Pawła II Kraków – Balice wraz z przebudową układu komunikacyjnego w bezpośrednim sąsiedztwie lotniska. Działania te przyczynią się do utrzymania pozycji regionalnego portu jako jednego z wiodących lotnisk w Polsce.

Promowane będą również **alternatywne rozwiązania w transporcie**, które wpłyną na zwiększenie mobilności mieszkańców. Przejawiać się to będzie w tworzeniu warunków do rozwoju transportu rowerowego czy promocji nowych trendów polegających na odejściu od tradycyjnego modelu posiadania własnego środka transportu na rzecz jego współdzielenia lub krótkotrwałego używania (*carpooling*, *carsharing*). Wraz z rozwojem elektromobilności, w celu stworzenia warunków do popularyzacji ekologicznych środków transportu, przewiduje się budowę sieci stacji ładowania pojazdów elektrycznych przy drogach publicznych.

Podejmowane będą także działania z zakresu bezpieczeństwa w ruchu drogowym, w celu zminimalizowania ilości wypadków drogowych i ograniczenia liczby ofiar wypadków. Podstawowe aktywności w tym obszarze obejmą poprawę infrastruktury drogowej i kolejowej, stworzenie bezpiecznego systemu transportu pasażerów i działania w skierowane w stronę najmniej chronionych uczestników ruchu drogowego, tj. rowerzystów i pieszych. Do działań z zakresu bezpieczeństwa zaliczyć można m.in. strefy Tempo 30, czyli ograniczenie prędkości pojazdów do 30 km/h na ulicach miast. Jest to rozwiązanie stosowane nie tylko w celu osiągnięcia bezpieczeństwa dla wszystkich uczestników ruchu, ale także generujące oszczędności dla kierowców i zarządców dróg, a przy tym redukujące emisję dwutlenku węgla do środowiska.

• **Główne kierunki działań**

4.1. Działania na rzecz rozwoju transportu zbiorowego:

- 4.1.1. Budowa i modernizacja linii kolejowych, umożliwiających sprawne połączenia międzynarodowe, z głównymi ośrodkami w kraju oraz integrację regionu, z uwzględnieniem zapewnienia wysokiej dostępności obszarów o dużym potencjalne gospodarczym i turystycznym.
- 4.1.2. Rozbudowa systemu Szybka Kolej Aglomeracyjna (w tym połączeń Kraków–Myślenice i Kraków–Olkusz) oraz Podhalańska Kolej Regionalna w powiązaniu z autobusowymi liniami dowozowymi.
- 4.1.3. Zakup taboru kolejowego oraz budowa systemu obiektów do jego obsługi.
- 4.1.4. Rozwój systemów informatycznych w transporcie publicznym ze szczególnym uwzględnieniem systemu Małopolskiej Karty Aglomeracyjnej.
- 4.1.5. Zmniejszenie wykluczenia komunikacyjnego poprzez przywracanie i reorganizację regionalnych oraz lokalnych połączeń autobusowych oraz wymiana taboru do przewozów autobusowych.
- 4.1.6. Tworzenie warunków i podejmowanie działań na rzecz powstania i rozwoju węzłów przesiadkowych umożliwiających w transporcie publicznym zintegrowanie przewozów autobusowych z przewozami kolejowymi.
- 4.1.7. Budowa infrastruktury do obsługi podróżnych ze szczególnym uwzględnieniem parkingów Park&Ride.
- 4.1.8. Działania na rzecz stworzenia warunków do rozwoju transportu niskoemisyjnego, w tym elektromobilności w regionie.
- 4.1.9. Budowa dróg rowerowych oraz integracja ich z istniejącym systemem transportu publicznego, („Bike&Ride”), tworzenie warunków do ich pełnego wykorzystania w codziennych dojazdach.
- 4.1.10. Podejmowanie działań informacyjnych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie potrzeby zmian zachowań transportowych i promocji idei zrównoważonego transportu, w szczególności skierowanych do dzieci.
- 4.1.11. Promowanie rozwiązań z zakresu transportu współdzielonego.

4.2. Budowa i przebudowa systemu głównych powiązań komunikacyjnych drogowych i kolejowych z sąsiednimi województwami.

4.3. Działania z zakresu rozwoju transportu transgranicznego:

- 4.3.1. Poprawa połączenia drogowego ze Słowacją.
- 4.3.2. Dostosowanie połączeń drogowych ze Słowacją do ruchu pojazdów powyżej 12 t DMC, szczególnie w kierunku Nowy Sącz – granica państwa, jako kontynuacja drogi ruchu przyspieszonego na odcinku Brzesko – Nowy Sącz.
- 4.3.3. Modernizacja infrastruktury umożliwiającej sprawne połączenie kolejowe ze Słowacją.
- 4.3.4. Zapewnienie połączeń transgranicznych ze Słowacją w transporcie zbiorowym.
- 4.4. Poprawa stanu i jakości infrastruktury drogowej w regionie:
 - 4.4.1. Budowa i modernizacja dróg ze szczególnym uwzględnieniem obejść drogowych miejscowości dotkniętych wysoką uciążliwością ruchu tranzytowego oraz atrakcyjnych turystycznie i uzdrowiskowych.
 - 4.4.2. Budowa nowych lub przebudowa istniejących obiektów mostowych.
 - 4.4.3. Poprawa przepustowości autostrad oraz budowa nowych węzłów autostradowych.
 - 4.4.4. Wprowadzanie rozwiązań z zakresu Inteligentnych Systemów Transportowych oraz integracja funkcjonujących wdrażanych już systemów.
 - 4.4.5. Wdrażanie rozwiązań poprawiających bezpieczeństwo ruchu pieszego i drogowego.
 - 4.4.6. Wprowadzanie zieleni wysokiej wzdłuż nowych i modernizowanych dróg.
- 4.5. Działania na rzecz rozwoju transportu lotniczego w regionie:
 - 4.5.1. Rozwój infrastruktury MPL Kraków–Balice.
 - 4.5.2. Poprawa dostępności drogowej MPL Kraków–Balice.
 - 4.5.3. Rozwój dla ruchu turystycznego i biznesowego lotniska w Nowym Targu.
- 4.6. Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi transportu intermodalnego.

5. Cyfrowa Małopolska

Strategia postępowania

W obliczu coraz szybszych zmian technologicznych cyfryzacja będzie jednym z najważniejszych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. Pandemia koronawirusa pokazała, że ze względu na konieczne ograniczenie kontaktów ludzkich praca zdalna, edukacja i kultura *on-line*, sprzedaż internetowa oraz usługi cyfrowe stały się kluczowe do zapewnienia funkcjonowania życia społeczno-gospodarczego. Rozwój gospodarki 4.0 opartej o dane wiązał się będzie z wykorzystaniem kluczowych technologii w zakresie cyfryzacji, takich jak: technologia przesyłu danych w standardzie 5G, wykorzystanie chmury obliczeniowej, sztuczna inteligencja, Internet rzeczy, analizy wielkich zbiorów danych (*Big data*). Dane będą podstawą do tworzenia lub rozwoju: innowacji technologicznych, nowatorskich modeli biznesowych, nowych rynków zbytu, innowacji społecznych, polityk publicznych opartych o dane. Cyfryzacja będzie coraz ważniejszym elementem w handlu (m.in. e-handel, kasy samoobsługowe) oraz w transporcie (m.in. pojazdy autonomiczne, drony, systemy odpraw na lotniskach).

Poprawie konkurencyjności MŚP w Małopolsce, m.in. w rozwijaniu produktów i usług z uwzględnieniem technologii cyfrowych, tworzeniu sieci kontaktów, powinien służyć potencjał *Digital Innovation Hub* (Cyfrowych Ośrodków Innowacji). Jednym z takich ośrodków będzie *Digital Innovation Hub* powołany przez Krakowski Park Technologiczny. Cyfryzacja stanie się jednym z kluczowych czynników ograniczenia kosztów prowadzenia działalności gospodarczej oraz sprzedaży towarów i usług.

Jednym z kluczowych elementów rozwoju przedsiębiorstw będzie gromadzenie, przetwarzanie i analiza danych w szczególności dużych zbiorów danych, pozyskanych z własnego przedsiębiorstwa lub z innych źródeł. W tym kontekście coraz istotniejsze będzie **udostępnianie otwartych danych publicznych** przyczyniających się nie tylko do rozwoju przedsiębiorstw, ale także do budowania przewagi konkurencyjnej regionu, gdyż otwarte dane, otwarte oprogramowanie, otwarta wiedza i nauka wpływają na rozwój innowacyjności, poszerzają wiedzę, ułatwiają komunikację świata nauki ze społeczeństwem.

Powszechny dostęp do Internetu i odpowiednia szybkość przesyłu danych będą niezbędnymi warunkami nie tylko do rozwoju gospodarki opartej o dane, ale także do udostępniania usług publicznych. Koniecznym warunkiem do zmniejszania dysproporcji w rozwoju terytorialnym będzie zapewnienie powszechnego dostępu do **wysokiej**

jakości usług cyfrowych, w szczególności w ochronie zdrowia, edukacji, kulturze, turystyce, administracji publicznej. Pozwoli to na skorzystanie z wielu usług w miejscu zamieszkania. W związku ze zmianami demograficznymi szczególne znacznie będzie mieć dostęp do e-usług w ochronie zdrowia i opiece nad osobami starszymi. Istotnym aspektem jest także wdrażanie rozwiązań w dziedzinie telemedycyny i teleopieki oraz systemów telekonsultacji psychiatrycznych pomiędzy ośrodkami o różnym stopniu referencyjnym, jak również systemu telewsparcia psychicznego dla dzieci i młodzieży. Natomiast administracja publiczna, przyjazna mieszkańcom, musi zapewnić możliwość załatwiania spraw przez Internet. Rozwój usług publicznych opartych na ICT przyczyni się do uproszczenia procedur, skrócenia czasu obsługi klientów urzędów administracji publicznej oraz do skrócenia czasu realizacji zamówień publicznych.

W perspektywie roku 2030 w związku z coraz większą liczbą powszechnie dostępnych danych, cyfryzacją i automatyzacją przemysłu i usług (m.in. e-handlu, usług medycznych, finansów i bankowości) niezbędne będzie zapewnienie kadry wykwalifikowanych specjalistów w zakresie IT.

- **Główne kierunki działań**

5.1. Regionalna gospodarka oparta o dane:

- 5.1.1. Wdrażanie rozwiązań z zakresu IT w przedsiębiorstwach w celu poprawy ich konkurencyjności.
- 5.1.2. Działania w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych w przedsiębiorstwach.
- 5.1.3. Rozwój technologii opartych na sztucznej inteligencji.
- 5.1.4. Cyfrowe rozwiązania w handlu i usługach.

5.2. Cyfrowe rozwiązania w administracji publicznej:

- 5.2.1. Cyfryzacja usług w administracji publicznej (m.in. elektroniczne systemy zarządzania, integracja usług, bezpieczeństwo danych).
- 5.2.2. Udostępnianie otwartych danych publicznych.
- 5.2.3. Cyfrowe rozwiązania w gospodarce przestrzennej i rejestrach geodezyjnych.
- 5.2.4. Elektroniczne systemy do realizacji zamówień publicznych i monitorowania inwestycji podmiotów publicznych.

5.3. Rozwój systemu e-zdrowie:

- 5.3.1. Rozwijanie regionalnego systemu informacji medycznej.
- 5.3.2. Rozwijanie i upowszechnianie rozwiązań z zakresu telemedycyny, telewsparcia i teleopieki.

5.4. E-usługi w obszarze nauki, edukacji, kultury i turystyki:

- 5.4.1. Rozwiązania z zakresu cyfryzacji w nauce i edukacji.
- 5.4.2. Narzędzia i systemy kształcenia na odległość.
- 5.4.3. Digitalizacja, upowszechnianie i udostępnianie zasobów dóbr kultury.
- 5.4.4. Aplikacja oraz systemy informacji i promocji turystycznej, szczególnie na poziomie regionalnym.

6. Gospodarka o obiegu zamkniętym

Strategia postępowania

Zmiany klimatyczne, wyczerpywanie się zasobów surowców oraz wzrost ich cen sprawiają, że konieczne jest jak najszybsze podjęcie działań na rzecz wdrożenia modelu gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ), w którym materiały i surowce pozostają w obiegu tak długo jak to możliwe, wytwarzanie odpadów jest ograniczone do minimum, a odpady są wykorzystywane jako surowiec możliwie jak najdłużej.

Dążenie do **GOZ wymaga działań na wszystkich etapach cyklu życia produktów**, zaczynając od projektowania, przez pozyskanie surowca, przetwórstwo, produkcję, konsumpcję, zbieranie odpadów, po ich zagospodarowanie. Szczególną rolę ma tutaj sektor publiczny, który powinien zarówno wdrażać idee GOZ, np. realizując tzw. zielone zamówienia publiczne, jak i promować wśród przedsiębiorców i mieszkańców zasady gospodarki o obiegu zamkniętym. Kluczem do sukcesu są **zmiany w świadomości społecznej**, gdyż każdy, m.in. poprzez zmianę modelu konsumpcji, może przyczyniać się do wdrażania gospodarki o obiegu zamkniętym.

Wyczerpywanie się zasobów surowców nieodnawialnych, wzrost ich cen, a także wzrost ilości wytwarzanych odpadów powoduje konieczność **transformacji w kierunku wdrażania hierarchii postępowania z odpadami w oparciu o zasadę 6xR**, tj. przemyśl, odmawiaj, ograniczaj, używaj wielokrotnie, naprawiaj i odzyskaj (*Rethink, Refuse, Reduce, Reuse, Recover and Recycle*). Wprowadzenie tej koncepcji to świadomy i odpowiedzialny styl życia, ograniczenie konsumpcji dóbr i utylizacja odpadów. W podejściu **gospodarki o obiegu zamkniętym** odpady powinny być traktowane jako surowce wtórne wykorzystane do ponownej produkcji. Mają temu służyć mechanizmy na wcześniejszych etapach cyklu życia produktu. Działania te przyczynią się do „**zamknięcia obiegu**” oraz **zwiększenia recyklingu i ponownego użycia produktu**, przynosząc korzyści zarówno środowisku, jak i gospodarce. Przełoży się to na zwiększenie **oszczędności energii i zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych**.

Selektywna zbiórka jest źródłem surowców, których przetworzenie ponownie na produkt wymaga najczęściej dużo mniejszych nakładów (energii, surowców) niż w przypadku produkcji wykorzystującej surowce pierwotne. Wykorzystanie surowców wtórnych zmniejszy negatywny wpływ na środowisko oraz na krajobraz. Najczęściej występującym przy selektywnej zbiórce problemem jest zanieczyszczenie surowców wtórnych innego rodzaju odpadami. Duża część odpadów, która mogłaby być potencjalnie wykorzystana trafia do instalacji i zostaje przetworzona na paliwo alternatywne. Racjonalizacja systemu odbierania odpadów komunalnych oraz poprawa jakości surowców wtórnych uzyskanych w wyniku selektywnej zbiórki u źródła, będą jednymi z kluczowych działań edukacyjnych i informacyjnych – przyczyniających się do wzrostu świadomości mieszkańców w zakresie m.in. prawidłowej segregacji odpadów.

Ponadto w związku z zaistniałą sytuacją epidemiczną, która spowodowała zaburzenia w łańcuchu dostaw w skali globalnej, konieczne wydaje się zwrócenie większej uwagi na pozyskiwanie surowców wtórnych, które w części mogą zastąpić sprowadzanie surowców spoza Unii Europejskiej. Ważnym zagadnieniem jest również podjęcie działań na rzecz ograniczenia zatrzymania marnowania żywności na etapie wytwarzania jej w przemyśle spożywczym, co jest jednym z istotnych problemów w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej. Wdrażanie zasad bardziej zrównoważonej gospodarki, zorientowane na oszczędność i ponowne wykorzystanie niektórych produktów to jedno z kluczowych zagadnień. Może się to odbywać poprzez m.in. kreowanie miejsc, w których można naprawiać np. sprzęt elektroniczny czy wymieniać się innymi dobrami, takimi jak: ubrania w dobrej jakości, książki czy artykuły gospodarstwa domowego. W ramach GOZ jednym z celów powinno być dążenie do ponownego wykorzystania ścieków, zużytej wody w przemyśle i gospodarce komunalnej. W przypadku modernizacji czy budowy osiedli mieszkaniowych ponowne wykorzystanie tzw. szarej wody do splukiwania pozwoli wdrożyć zasady GOZ również w aspekcie urbanistycznym.

Wzrasta cena za odbiór odpadów komunalnych segregowanych, wynikający ze wzrostu ilości odpadów od mieszkańców oraz wzrostu cen za transport i energię. Ze wzrostem ilości wytwarzanych odpadów jak i z uzyskiwanym złą jakością surowcem w ramach selektywnej zbiórki powstaje problem z zagospodarowaniem pozostałości po przetworzeniu. W związku z tym należy rozwijać **instalacje do odzysku surowców z odpadów oraz do odzysku energetycznego frakcji energetycznej** oraz wdrożyć rozwiązania sprawiające, że odpady nie będą marnowane i jednocześnie zagwarantują ochronę przed degradacją środowiska naturalnego zgodnie z ideą GOZ.

Jednym z elementów procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym będzie **eliminacja plastikowych przedmiotów jednorazowego użytku** z przestrzeni publicznej. Kontynuowane będą działania na rzecz ograniczania wykorzystywania i wytwarzania plastiku, czego jednym z elementów jest deklaracja Sejmiku Województwa Małopolskiego 30 września 2019 roku „Małopolska wolna od plastiku”. Podejście GOZ nierozdzielnie wiąże się z rozwojem innowacyjności, tworzeniem nowych modeli biznesowych i zwiększaniem świadomości środowiskowej społeczeństwa, co w efekcie przyczyni się do **podnoszenia konkurencyjności** małopolskiej gospodarki.

- **Główne kierunki działań:**

- 6.1. Upowszechnianie zasad gospodarki o obiegu zamkniętym:
 - 6.1.1. Promowanie wśród mieszkańców idei GOZ, w tym naprawiania i ponownego wykorzystania produktów.
 - 6.1.2. Działania na rzecz świadomej konsumpcji, w tym ograniczenia ilości wyrzucanej żywności.
 - 6.1.3. Ekodoradcy dla biznesu – wsparcie doradcze przedsiębiorców zainteresowanych wdrożeniem nowoczesnych technologii w zakresie ochrony środowiska i wdrażania zasad GOZ.
 - 6.1.4. Promowanie dobrych praktyk i modelowych rozwiązań w zakresie GOZ w administracji publicznej.
- 6.2. Kadry dla wdrażania zasad GOZ:
 - 6.2.1. Działania zmierzające do kształcenia kadr w zakresie GOZ.
 - 6.2.2. Działania na rzecz wdrażania zasad GOZ, w tym ekoprojektowania, w działach badawczo-rozwojowych oraz biurach projektowych i konstrukcyjnych przedsiębiorstw.
- 6.3. Efektywne wykorzystanie produktów, surowców i odpadów:
 - 6.3.1. Działania na rzecz poprawy jakości zebranych surowców wtórnych, uzyskanych w wyniku selektywnej zbiórki u źródła.
 - 6.3.2. Zwiększenie recyklingu odpadów z opakowań.
 - 6.3.3. Stworzenie efektywnego rynku odzysku odpadów i wykorzystania surowców wtórnych zgodnie z zasadą „mój odpad twoim surowcem”.
 - 6.3.4. Działania na rzecz wykorzystania w gospodarce ponownie użytej wody przemysłowej, ścieków i osadów ściekowych.
 - 6.3.5. Wdrażanie technologii wydłużających życie produktów, m.in. poprzez ich naprawę i regenerację.
 - 6.3.6. Tworzenie punktów napraw i ponownego użycia produktów.
 - 6.3.7. Rozwój instalacji do recyklingu i odzysku surowców z odpadów oraz do odzysku energetycznego frakcji energetycznej.
- 6.4. Rozwiązania regulacyjne na rzecz GOZ:
 - 6.4.1. Efektywny system pozwoleń zintegrowanych.
 - 6.4.2. Uszczelnienie systemu gospodarowania odpadami (rejestr podmiotów wprowadzających produkty, produkty w opakowaniach i gospodarujących odpadami).
 - 6.4.3. Promowanie zielonych zamówień publicznych, ograniczających wpływ na środowisko.

KLIMAT I ŚRODOWISKO

Cel szczegółowy:

*Wysoka jakość środowiska
i dążenie do neutralności klimatycznej*

Główne kierunki polityki rozwoju:

OGRANICZANIE ZMIAN
KLIMATYCZNYCH

GOSPODAROWANIE
WODĄ

BIORÓŻNORODNOŚĆ
I KRAJOBRAZ

EDUKACJA
EKOLOGICZNA



PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE:

- Szkoły neutralne klimatycznie w Województwie Małopolskim
- Przyjazne klimatycznie budynki użyteczności publicznej
- Ekocentra – sieć centrów edukacji ekologicznej
- LIFE EkoMałopolska – działania na rzecz klimatu
- Ekodoradca w każdej gminie
- Małopolska Deszczówka



Cel szczegółowy w obszarze „Klimat i środowisko”

Kluczową ideą w zakresie polityki środowiskowej jest takie gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego, które zakłada również możliwość użytkowania tych zasobów przez przyszłe pokolenia.

Odpowiedzialnie prowadzona polityka rozwoju musi równolegle do realizacji programów zogniskowanych wokół rozwoju gospodarczego i społecznego, prowadzić działania na rzecz poprawy jakości życia i przestrzeni zamieszkania, czego nieodłącznym elementem jest dobry stan poszczególnych komponentów środowiska. Nie odchodząc od dalszej poprawy infrastruktury (jest jeszcze wiele zadań do wykonania) to **zagadnienia środowiskowe stają się obecnie kluczowym wyzwaniem dla Małopolski.**

Podstawą wszelkich działań na rzecz środowiska jest świadomość mieszkańców i ich współdziałanie. Dlatego obok istotnej roli **edukowania społeczeństwa** na temat stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego oraz wpływu na nie działalności człowieka, zarówno negatywnego, jak również pozytywnego, kluczowe zagadnienia strategiczne w obszarze środowiska przyrodniczego Małopolski to:

- dalsza intensyfikacja i podjęcie nowych działań na rzecz poprawy jakości powietrza, z uwzględnieniem działań zmierzających do **neutralności klimatycznej**, w tym rozwoju tzw. **zielonej energii** poprzez wspieranie inicjatywy w kierunku energooszczędnej gospodarki i rozwój energetyki opartej na alternatywnych źródłach energii,
- podjęcie kompleksowych działań zmierzających do ograniczenia zużycia energii, wody, minimalizacji powstawania odpadów,
- **adaptacja do zmian klimatycznych**, łagodzenie skutków tych zmian (częściowo związane z racjonalnym gospodarowaniem wodą w regionie, zielono-błękitną infrastrukturą, itp.),
- intensyfikacja działań ochronnych i kształtujących **bioróżnorodność** środowiska przyrodniczego oraz **krajobrazu** Małopolski, jako kluczowego dobra – czynnika rozwoju gospodarczego.

Problematyka poprawy odporności środowiska na zmiany klimatyczne przejawiać się będzie w kierunkach działań we wszystkich podobszarach interwencji – powietrzu, wodach, energetyce, odpadach oraz bioróżnorodności, ochronie przyrody i krajobrazu. Do kwestii postępujących zmian klimatu należy podejść dwójako, poprzez **ograniczenie zmian klimatycznych** oraz poprzez **adaptację** do nich. W zakresie ograniczania zmian kluczowymi kwestiami są m. in.: redukcja emisji gazów cieplarnianych, w tym dwutlenku węgla, przechodzenie na odnawialne źródła energii, racjonalne gospodarowanie energią, rozwój niskieemisyjnego i energooszczędnego transportu, a także nie mniej istotne zalesianie oraz zadrzewianie. W zakresie adaptacji kluczowe kwestie to m. in.: poprawa retencji, zwłaszcza retencja wód opadowych w miejscu, zwiększenie terenów zieleni oraz wszelkie działania poprawiające warunki aerosanitarnie. Warto nadmienić, iż część z tych działań, jak np. zalesianie, tereny zielone czy wzrost wilgotności wynikające z poprawy retencji pełnią jednocześnie rolę i adaptacji i ograniczenia zmian klimatycznych.

Zrównoważony rozwój, w tym adaptacja do zmian klimatu staną się kluczowym paradygmatem w politykach rozwoju Województwa oraz poprawy jakości życia mieszkańców. W ramach tych działań prowadzona będzie promocja Małopolski jako regionu aktywnie zaangażowanego w poprawę jakości środowiska przyrodniczego, kształtowania krajobrazu oraz edukującego w sprawach klimatycznych i ochrony zasobów wodnych, jak również udzielającego wsparcia i doradztwa dla samorządów lokalnych i innych podmiotów w zakresie działań prośrodowiskowych, w tym innowacyjnych.

Biorąc pod uwagę powyższe, cel strategiczny dla obszaru KLIMAT I ŚRODOWISKO brzmi następująco:

**Wysoka jakość środowiska
i dążenie do neutralności klimatycznej.**

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Ograniczanie zmian klimatycznych

Strategia postępowania

Poprawa jakości powietrza to jedno z kluczowych działań zgodnie z przyjętą ideą zrównoważonego rozwoju województwa. Realizacja wymagań uchwał antysmogowych dla Małopolski i Krakowa będzie prowadzona poprzez stopniowe wycofywanie starych, wyeksploatowanych, konwencjonalnych jednostek wytwórczych (palenisk na paliwa stałe), niespełniających wymogów środowiskowych w zakresie emisji zanieczyszczeń, rozwiązaniami opartymi na biopaliwach, ogrzewaniu sieciowym i pompach ciepła, a tam gdzie to możliwe – również poprzez przyłączanie do sieci geotermalnej. Niezależnie od ograniczenia zanieczyszczeń pyłowych, problemem pozostaje nadal znaczna emisja dwutlenku węgla – jednego z głównych tzw. gazów cieplarnianych. Należy jednak zaznaczyć, że za jego emisję odpowiedzialne są nie tylko paleniska domowe opalane węglem i duże zakłady przemysłowe oraz elektrownie, ale również transport, gospodarka odpadami oraz rolnictwo i użytkowanie gruntów. W ramach ograniczania zmian klimatycznych istnieje potrzeba transformacji energetycznej obszarów górniczych i energetyki węglowej, jak również przemysłów energochłonnych (stalowego, papierniczego, chemicznego i cementowego).

W związku z tym istotną kwestią będą długoskalowe kompleksowe działania zmierzające do budowy **nowego modelu rozwoju obszarów miejskich** – sprzyjającego zabudowie wewnątrz terenów zainwestowanych i hamujących proces rozlewania się zabudowy podmiejskiej, a tym samym ograniczenia dojazdów. Składa się na to szereg zagadnień urbanistycznych, takich jak mieszanie funkcji mieszkaniowych, usług i miejsc pracy, czy rozwój zabudowy w pobliżu ważniejszych przystanków komunikacji publicznej. Nie należy zapominać również o odpowiednim wyposażeniu obszarów miejskich w tereny zieleni, wód i rekreacji, korzystnie wpływających na klimat miasta i na jakość życia. W ramach poprawy jakości powietrza należy również rozwijać programy zalesiania i zadrzewiania. Konieczne jest zidentyfikowanie korytarzy przewietrzania i niezabudowywanie lub ograniczenie zabudowy w ich obrębie.

W kontekście niskoemisyjnego transportu należy zintensyfikować działania zmierzające do ograniczenia indywidualnego ruchu samochodowego poprzez: budowę w sąsiedztwie węzłów komunikacyjnych parkingów typu „Park&Ride”, rozbudowę, a w niektórych przypadkach i budowę **systemu połączeń kolejowych**, tworzenie nowych przystanków – zwłaszcza w miejskich obszarach funkcjonalnych. Kluczowym elementem polityki zrównoważonej mobilności jest **niskoemisyjny publiczny transport zbiorowy**. Rozbudowa systemu transportu szynowego z wykorzystaniem istniejącej sieci kolejowej w miastach to podstawowe działanie gwarantujące dostępność tego środka komunikacji dla większej liczby mieszkańców. Istotnym czynnikiem wpływającym na zrównoważoną mobilność jest rozwój i promocja **zeroemisyjnego i niskoemisyjnego transportu samochodowego**. Rozwiązaniem jest powstawanie stref niskiej emisji komunikacyjnej, które mają na celu ograniczenie pojazdów z silnikami spalinowymi w centrach miast. Zrównoważona mobilność możliwa jest dzięki wykorzystaniu alternatywnych środków transportu, do których należy **komunikacja piesza i rowerowa**. Zwłaszcza na obszarach miejskich należy tworzyć różnego rodzaju zachęty do wyboru tych form przemieszczania się. Działaniem wspierającym politykę niskoemisyjności transportu będzie **rozbudowa systemu ścieżek rowerowych**, jako narzędzia nie tylko poprawiającego walory rekreacyjne, ale aktywnego korzystania z tego środka transportu, jako formy dojazdu do pracy czy szkoły czy innych obiektów usługowych. Warto również zainicjować szerszą kampanię na temat zdrowotnych aspektów ruchu rowerowego oraz przemieszczania się pieszo, jako alternatywnej formy poruszania się w miejskich obszarach funkcjonalnych, obszarach uzdrowiskowych, ale również na terenach wiejskich. Kompleksowe rozwijanie sieci ścieżek rowerowych oraz systemu wypożyczalni rowerów i innych urządzeń transportu osobistego (deskorolki, hulajnogi itp.) może stanowić alternatywę dla przemieszczania się na krótkich odcinkach. Zmiany nawyków i preferencji mieszkańców w zakresie wyboru środka transportu stanowią istotny wkład w ogólną poprawę kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz stanu środowiska.

Rozwój gospodarczy Małopolski związany jest ze wzrostem wytwarzania i użycia energii, której produkcja przyczynia się nie tylko do wzrostu zanieczyszczenia powietrza, ale również do wzrostu kosztów ponoszonych przez gospodarkę i społeczeństwo. Znaczna emisja tzw. gazów cieplarnianych powoduje nasilenie zmian

klimatycznych, a zwłaszcza negatywnych ich skutków. W celu osiągnięcia neutralności klimatycznej konieczna będzie **transformacja** w kierunku ograniczenia emisji gazów cieplarnianych całej gospodarki, w tym **zwłaszcza sektora produkcji ciepła i energii elektrycznej**. Nieodczony staje się również **rozwój energetyki opartej na odnawialnych źródłach energii (OZE)**. W Małopolsce przede wszystkim wykorzystującej **geotermię, energię słoneczną** i biomasę. W związku ze zróżnicowaniem rzeźby województwa i znacznej ilości rzek o dużych spadkach (zwłaszcza w górach) warto zainicjować program rozwoju tzw. małej hydroenergetyki. Równie istotną kwestią jest usprawnienie infrastruktury elektroenergetycznej oraz modernizacja bloków energetycznych, a także rozwój mechanizmów inteligentnej sieci energetycznej w zakresie monitoringu oraz podjęcie działań organizacyjno-prawnych i technicznych związanych z przebudową sieci elektroenergetycznej w kierunku sieci inteligentnej.

W zakresie energetyki istotną sprawą jest także dostosowanie przemysłowych źródeł emisji zanieczyszczeń do wymagań przepisów prawa, w tym dyrektyw IED, MCP, NEC, konwencji międzynarodowych, oraz rozwój kogeneracji (jednoczesne wytwarzanie energii i ciepła). Obok udziału w produkcji energii elektrycznej i ciepła energii ze źródeł odnawialnych, ważnym zadaniem będzie tworzenie regulacji sprzyjających rozwojowi lokalnych obszarów zrównoważonych energetycznie w ramach **klastrów czy spółdzielni energetycznych**.

Konieczne jest wsparcie działań ograniczających niską emisję zanieczyszczeń poprzez pomoc gminom we wdrażaniu planów gospodarki niskoemisyjnej. Działania promujące OZE powinny stanowić jeden z kluczowych elementów służących do sprawnego wdrażania strategii poprawy jakości powietrza na poziomie regionalnym i lokalnym. Doradztwo oraz stosowanie zachęt finansowych przy jednoczesnym prowadzeniu działań zwiększających świadomość mieszkańców stanowi kluczowe wyzwanie służące poprawie jakości powietrza.

Istotne są również rozwój i rozbudowa sieci ciepłowniczej, poprzez włączanie nowych i istniejących budynków do centralnego źródła ogrzewania. Niezmiennie istotne jest podjęcie szerszych działań w zakresie oszczędnego gospodarowania energią, np. poprzez promocję **rozwój budownictwa energooszczędnego i efektywności energetycznej**. Zmniejszenie zużycia energii w budynkach możliwe jest poprzez wsparcie działań związanych z termomodernizacją przy uwzględnieniu wykorzystania czystego źródła ogrzewania oraz odnawialnych źródeł energii. Istotne jest prowadzenie doradztwa skierowanego do mieszkańców oraz wsparcie osób dotkniętych ubóstwem energetycznym.

Kontekstem do wprowadzania polityki oszczędzania energii oraz ograniczania wpływu na klimat może być także kompleksowy **system planowania przestrzeni, uwzględniający rozwój infrastruktury zieleni i wody**.

• **Główne kierunki działań:**

- 1.1. Intensyfikacja działań ograniczających niską emisję zanieczyszczeń poprzez m.in. przechodzenie na tzw. ekologiczne paliwa i ciepło systemowe, w tym kontynuacja wymiany niskosprawnych kotłów na paliwa stałe
- 1.2. Wzrost wykorzystania technologii opartych na odnawialnych źródłach energii do produkcji ciepła i chłodu, kogeneracji oraz energii elektrycznej:
 - 1.2.1. Rozwój energetyki opartej na geotermii, małej hydroenergetyce, fotowoltaice i innych alternatywnych źródłach energii, uwzględniających regionalną specyfikę.
 - 1.2.2. Upowszechnianie i edukacja w dziedzinie przechodzenia na pozyskiwanie energii z czystych ekologicznie źródeł.
 - 1.2.3. Rozwój infrastruktury produkcji i dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych, ze szczególnym uwzględnieniem budynków użyteczności publicznej.
- 1.3. Rozwój niskoemisyjnego i zeroemisyjnego transportu publicznego:
 - 1.3.1. Rozwój taboru autobusowego i tramwajowego oraz rozwój infrastruktury związanej z pojazdami elektrycznymi i hybrydowymi (stacje ładowania pojazdów itp.).
 - 1.3.2. Rozwój infrastruktury obsługi podróżnych korzystających z transportu publicznego w miastach i ich obszarach funkcjonalnych.
 - 1.3.3. Wsparcie budowy i modernizacji linii tramwajowych, kolejowych oraz organizacji ruchu, ułatwiające sprawne funkcjonowanie transportu publicznego.
 - 1.3.4. Działania promujące korzystanie z transportu zbiorowego.

- 1.3.5. Promocja ruchu rowerowego, urządzeń transportu osobistego oraz kształtowanie systemu ścieżek rowerowych.
- 1.3.6. Promocja ruchu pieszego i rozwój systemu atrakcyjnych przestrzeni publicznych – ulic, placów, zachęających do przemieszczania się pieszo.
- 1.4. Budowa dróg i ciągów obwodowych, jako forma ograniczania zanieczyszczeń powietrza oraz hałasu poprzez wyprowadzenie ruchu z centrum miejscowości.
- 1.5. Rozwój programów zazieleniania miast i terenów pozamiejskich, w tym również obszarów uzdrowiskowych w celu ograniczania zanieczyszczeń powietrza:
 - 1.5.1. Kształtowanie spójnego systemu terenów zieleni publicznej w formie parków, skwerów, oraz atrakcyjnej zieleni wzdłuż ciągów komunikacyjnych (w tym zieleni wysokiej i pasm krzewów).
 - 1.5.2. Zadrzewianie miast i obszarów wiejskich.
 - 1.5.3. Ochrona korytarzy i klinów napowietrzających w obszarach miejskich.
- 1.6. Poprawa efektywności energetycznej sektora publicznego i mieszkalnictwa:
 - 1.6.1. Modernizacja energetyczna budynków.
 - 1.6.2. Rozwój energooszczędnego budownictwa.
- 1.7. Podniesienie efektywności energetycznej przedsiębiorstw.

2. Gospodarowanie wodą

Strategia postępowania

Woda to niezbędny składnik życia na Ziemi, a zapewnienie społeczeństwu i gospodarce dostępu do czystej wody to fundamentalna sprawa. Jednym z kluczowych postulatów istotnych z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju i zwiększenia odporności na negatywne skutki zmian klimatycznych jest kompleksowy system **poprawy retencyjności zlewni rzek województwa**, który wpływa nie tylko na poprawę warunków hydrologicznych i klimatycznych, ale również na krajobraz i jakość życia mieszkańców. Wzrost retencji obok poprawy odporności środowiska na zmiany klimatyczne łagodzi niekorzystne skutki tych zmian. Jednym z efektów tych zmian są coraz częściej zdarzające się okresy susz, stąd istotną kwestią będzie opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu związanego z retencionowaniem wody i właściwa gospodarka wodna, w tym oszczędne gospodarowanie wodą. Niezmiernie ważną rolę ma tu do spełnienia tzw. **mała i mikroretencja**, najbardziej potrzebna na zurbanizowanych obszarach i terenach intensywnie użytkowanych rolniczo.

Jednym ze skutków zmian klimatycznych są coraz częściej pojawiające się gwałtowne ulewy, których niejednokrotnie negatywne skutki w postaci lokalnych podtopień wynikają również z powodu małej ilości **terenów otwartych – mogących wchłaniać wody opadowe**. Należy powszechnie wdrożyć praktykę zbierania wód opadowych i ich wykorzystania, celem zmniejszenia zużycia zasobów wody pitnej. Stąd istotnym elementem jest kompleksowe podejście do planowania przestrzeni miasta i obszarów wiejskich, wykorzystujące narzędzia związane z tworzeniem terenów zieleni, wzrostem zadrzewień oraz tworzeniem „**biełkitnej infrastruktury**” poprzez m.in. tworzenie ogrodów deszczowych, różnego typu niecek, rowów przyulicznych i muld trawiastych. W skali obszarów miejskich przyrost terenów wodnych i zielonych – zwiększających retencyjność zlewni zurbanizowanych przyczyni się do poprawy warunków aerosanitarnych, m.in. poprzez wzrost wilgotności oraz złagodzenie różnic w temperaturach różnych części miast, co pozytywnie wpłynie na jakość przestrzeni zamieszkania. Z kolei tworzenie tzw. **zielonej infrastruktury**, poprzez m.in. rozwój zieleni przyulicznej w przestrzeni miejskiej oraz innych obszarów zielonych łagodzi skutki zmian klimatycznych, poprawia retencję, jakość powietrza oraz podnosi jakość życia.

Wysoka jakość wód oraz ich duże zasoby są czynnikiem korzystnym dla rozwoju każdej funkcji przyjętej w koncepcji zagospodarowania regionu. Ich deficyt stwarza duże ograniczenia w rozwoju, zatem do kluczowych kwestii należy **poprawa jakości wód powierzchniowych i podziemnych** poprzez m.in. ograniczenie przedostających się do nich zanieczyszczeń, czy też **ustanawianie stref ochronnych ujęć wody oraz obszarów ochronnych głównych zbiorników wód podziemnych**. Działania te służą zapewnieniu odpowiedniej jakości wód

ujmowanych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia oraz zaopatrzenia zakładów wymagających wody wysokiej jakości, a także **ochronie jej zasobów**.

Istotny problem stanowią zanieczyszczenia wód substancjami biogennymi – azotem i fosforem oraz nieoczyszczone ścieki z gospodarstw domowych. Koniecznym elementem infrastruktury ekologicznej wzdłuż cieków wodnych powinno być utrzymanie strefy buforowej w postaci ekstensywnie użytkowanych łąk o dużej różnorodności gatunkowej, stanowiących jednocześnie bardzo dobry rodzaj oczyszczania biologicznego zanieczyszczonych wód. Jednocześnie w ramach zrównoważonego gospodarowania wodą należy dostosowywać strukturę upraw do zmian klimatu, poprzez uprawy wymagające mniejszego zapotrzebowania na wodę i bardziej odporne na wysokie temperatury.

W Małopolsce nadal istnieje pilna potrzeba rozbudowy **systemu wodociągów i kanalizacji**, zwłaszcza w południowej części województwa i na obszarach objętych formami ochrony przyrody. Zapewnienie dobrej jakości wody dla mieszkańców jest kluczowe w zrównoważonym rozwoju województwa oraz w poprawie jakości życia.

Istotnym jest także odpowiednie **zagospodarowywanie terenów zagrożonych powodzią** m. in. poprzez ograniczanie zabudowy w terenach zalewowych a także poprzez budowę i odbudowę obiektów infrastruktury przeciwpowodziowej. Istotne będzie dostosowanie zagospodarowania terenów zagrożonych powodzią do postępujących zmian klimatycznych. Dotyczy to zarówno wykorzystania błękitnej infrastruktury, infrastruktury związanej z ochroną przeciwpowodziową, jak również infrastruktury drogowej i innej technicznej. W zakresie ochrony przeciwpowodziowej należy wprowadzić systemy wczesnego ostrzegania przed powodzią. Niezbędne jest prowadzenie **systemu przeciwpowodziowego** opartego w dużej mierze na rozwiązaniach nietechnicznych (racjonalne planowanie przestrzenne zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju i ład przestrzenny), oraz **systemu przeciwośuwiskowego** przez m. in. stosowanie zadarnień, zakrzaceń i zalesień, kanałów i drenów odwadniających oraz ograniczanie zabudowy na stokach osuwiskowych.

Szczegółowe zasady ochrony przeciwpowodziowej oparte o Plany Zarządzania Ryzykiem Powodziowym oraz zasady zagospodarowania wód dorzecza Wisły i Dunaju przytoczono w diagnozie strategii jako uwarunkowania formalno-prawne w części Środowisko – Zmiany klimatu i ekstremalne zjawiska pogodowe.

Tereny zagrożone suszą hydrologiczną należy zagospodarowywać poprzez wprowadzanie małej retencji oraz śródpolnych zadrzewień i zakrzewień poprawiających warunki klimatyczno-hydrologiczne.

- **Główne kierunki działań:**

2.1. Rozwój zielonej i błękitnej infrastruktury jako elementów poprawiających retencję oraz warunki aerosanitarne powietrza i podnoszących jakość życia:

- 2.1.1. Systemy zbierania wody opadowej i jej wykorzystanie, likwidacja zasklepień lub uszczelnień gruntu.
- 2.1.2. Kształtowanie spójnego systemu terenów zieleni, zwłaszcza w miejskich obszarach funkcjonalnych, opartego zarówno na terenach zieleni urządzonej (m.in. parki, skwery, zielen przyuliczna), jak i zieleni o charakterze naturalnym i półnaturalnym (m.in. lasy, łąki, tereny wzdłuż cieków wodnych).
- 2.1.3. Przywracanie naturalnej retencji dolin rzecznych, poprawiających retencję, zwiększających bioróżnorodność i atrakcyjność krajobrazowo-turystyczną.
- 2.1.4. Rozwój małych form retencji i mikroretencji oraz zadrzewień i zakrzewień śródpolnych i innych form zwiększających retencyjność.
- 2.1.5. Zachowanie i odtwarzanie roślinności pasów brzegowych wzdłuż cieków i rowów w celu ograniczenia dopływu zanieczyszczeń biogennych.

2.2. Rozwój systemu ochrony przeciwpowodziowej i przeciwośuwiskowej:

- 2.2.1. Budowa wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, a także budowa i rozbudowa obwałowań przeciwpowodziowych oraz obiektów hydrotechnicznych służących ochronie przeciwpowodziowej.
- 2.2.2. Działania ograniczające możliwości nowej zabudowy i zagospodarowania w terenach zagrożenia powodziowego, tzw. wodą stuletnią (Q 1%), a także wsparcie działań stopniowo eliminujących istniejącą zabudowę na tych terenach.

- 2.2.3. Budowa i modernizacja obiektów inżynierskich w ciągu dróg w zakresie przeprowadzenia wód powodziowych.
- 2.2.4. Przeciwdziałanie ruchom masowym poprzez stabilizację gruntów i ograniczanie lub wykluczanie zabudowy na terenach zagrożonych osuwaniem się i spęływaniem.
- 2.3. Rozbudowa systemu zaopatrzenia w wodę i optymalizacja zużycia wody.
- 2.4. Promowanie i wsparcie w produkcji, usługach i rolnictwie technologii zamkniętych obiegu wody.
- 2.5. Rozwój systemu kanalizacyjnego i oczyszczania ścieków, w szczególności na obszarach województwa objętych formami ochrony przyrody oraz na obszarach o skomplikowanych warunkach gruntowo-wodnych.
- 2.6. Wsparcie działań związanych z racjonalnym wykorzystaniem wód termalnych i mineralnych.
- 2.7. Dostosowywanie struktury upraw do zmian klimatu oraz wsparcie działań ograniczających straty w rolnictwie powstałe z późnych przymrozków i suszy.

3. Bioróżnorodność i krajobraz

Strategia postępowania

Bogate zasoby przyrodnicze Małopolski są dobrem wpływającym nie tylko na jakość życia Małopolan, ale również na rozwój gospodarki, w tym przede wszystkim turystyki i rekreacji. Kluczowe znaczenie będzie miało **utrzymanie i wzrost bioróżnorodności środowiska przyrodniczego**, stanowiącego jeden z zasadniczych czynników poprawy odporności środowiska, społeczeństwa i gospodarki na skutki negatywnych zmian klimatycznych. Zadanie to możliwe będzie pod warunkiem poszerzenia systemu przyrodniczego województwa nie tylko w oparciu o **obszarowe formy ochrony przyrody**, takie jak park narodowy, krajobrazowy czy obszar Natura 2000, ale także poprzez rozwój systemu obszarów węzłowych **korytarzy ekologicznych** łączących te obszary. Dodatkowo elementem wzrostu bioróżnorodności będzie **system renaturalizacji dolin rzecznych** – zwłaszcza Wisły i jej większych dopływów w Małopolsce. Zespół tych działań zorientowany będzie na techniki rozwoju zielonej i błękitnej infrastruktury, zarówno w skali lokalnej poprzez kształtowanie systemu terenów zieleni oraz zalesiania i zadrzewiania, jak i w skali regionalnej na terenie całej Małopolski, zwłaszcza w nawiązaniu do systemu obszarów chronionych i korytarzy ekologicznych. W gminach objętych obszarowymi formami ochrony przyrody, takimi jak parki narodowe, krajobrazowe i obszary Natura 2000 istotne będzie wsparcie przy wdrażaniu programów turystyki kwalifikowanej oraz przy rozwoju infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i innych działaniach sprzyjających poprawie jakości środowiska przyrodniczego. Niezależnie od powyższych działań będzie kontynuowane sporządzanie kolejnych planów ochrony parków krajobrazowych.

W ramach ochrony bioróżnorodności, zgodnie z zaleceniami wynikającymi z Państwowego Monitoringu Środowiska należy skoncentrować się na następujących działaniach: (1) w siedliskach nieleśnych – prowadzenie ekstensywnej gospodarki rolnej, przede wszystkim wykaszanie traw oraz nieintensywny wypas bydła i owiec oraz usuwanie lub przerzedzanie warstwy podszytu i/lub drzew; (2) w siedliskach torfowiskowych i źródliskowych – zaprzestanie prowadzenia melioracji wodnych lub sztuczne zatrzymywanie wody w siedliskach i związane z tym przerwanie procesu odwodnienia obszarów torfowisk i terenów przyległych; (3) w siedliskach leśnych – pozostawianie martwego drewna i ograniczanie ekspansji gatunków obcych; (4) w siedliskach wodnych – ograniczenie postępu eutrofizacji wód, zamulania zbiorników oraz ich zarastania, a także skupienie się na działaniach związanych z uporządkowaniem nieuregulowanej gospodarki komunalnej, promowaniem dobrych praktyk rolniczych oraz kontrolą prawidłowości prowadzenia gospodarki rybackiej.

W zakresie obszarów leśnych ważnym elementem jest dążenie do rozwoju wielogatunkowych siedlisk leśnych i do przekształcania monokultur lasów iglastych, na obszarach predysponowanych warunkami przyrodniczymi, poprzez wprowadzanie gatunków liściastych, zazwyczaj bardziej odpornych na niekorzystne warunki klimatyczne. Ponadto jako wzbogacenie różnorodności biologicznej należy rozwijać programy zalesiania oraz zadrzewiania, w szczególności na terenach miejskich oraz na terenach rolnych.

Elementem znaczącym, stanowiącym syntezę elementów i powiązań w środowisku przyrodniczym i kulturowym jest krajobraz. Opracowanie audytu krajobrazowego oraz wyznaczenie w jego ramach najcenniejszych krajobrazów Małopolski stać się powinno przyczynkiem do odpowiedniej **polityki ochrony i kształtowania krajobrazów**.

Osobną kategorię stanowi problem „zaśmiecenia” reklamami, zwłaszcza wzdłuż atrakcyjnych widokowo dróg i historycznych fragmentów małopolskich miast. Zainicjowanie przez Województwo Małopolskie dobrej praktyki w postaci działania „widzę góry” i włączanie się kolejnych gmin w tę inicjatywę powinno być kontynuowane. Utrzymanie i podniesienie atrakcyjności krajobrazu Małopolski powinno być stałym elementem polityki w zakresie rozwoju gospodarczego województwa.

W zakresie **rekultywacji terenów poeksploatacyjnych i poprzemysłowych** należy podjąć działania rewitalizacyjne w dawnych wyrobiskach, przekształcając je w atrakcyjną przestrzeń rekreacyjną, w tym poprzez tworzenie zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej. Kompleksowego podejścia będzie wymagać obszar eksploatacji rud cynku i ołowiu w rejonie Olkusza, gdzie po zakończeniu działalności pilne będzie podjęcie działań rekultywacyjnych i odpowiedniego zagospodarowania tych terenów.

Ważnym aspektem utrzymania bioróżnorodności jest **ochrona powierzchni ziemi, w tym gleb**, przed erozją wodną, wietrzną i innymi procesami morfogenetycznymi degradującymi pokrywę glebową, w tym tę o najwyższej wartości dla produkcji rolnej – klas I–III. Odnawianie warstwy próchnicznej gleby jest procesem bardzo powolnym, trwającym setki lat, stąd kluczowa jest ich ochrona w celu zachowania dla przyszłych pokoleń jako podstawowego elementu utrzymania produktywności rolniczej gleb. Z kolei ochrona powierzchni ziemi zmierza nie tylko do **zmniejszania uciążliwości działań** człowieka na środowisko, ale także do **renaturalizacji** terenów już zniszczonych i **przywracania** ponownie ich **funkcji przyrodniczych**.

W celu zapewnienia optymalnych warunków środowiskowych konieczne jest podjęcie działań naprawczych w zakresie **klimatu akustycznego**. Najbardziej uciążliwymi źródłami emisji hałasu jest szeroko pojęta komunikacja. Podstawowymi narzędziami w walce z emisją hałasu do środowiska, są między innymi **instrumenty planowania przestrzennego** oraz **instrumenty ochrony środowiska** (zabezpieczenia akustyczne, dobrze zaprojektowane i wykonane drogi, linie kolejowe i porty lotnicze oraz plany i programy ochrony środowiska przed hałasem). Z kwestią ochrony ludności przed hałasem związane jest ekranowanie tras komunikacyjnych, jako elementów redukujących uciążliwości z tym związane. Jest to rozwiązanie powszechne, a zarazem dające wymierne efekty, jednakże należy tu uwzględniać kwestie ochrony walorów widokowych, z preferowaniem tam, gdzie to możliwe tworzenia pasów zieleni – jako formy ochrony akustycznej oraz redukowanie hałasu u źródła poprzez zastosowanie tzw. cichych nawierzchni. Ważnym elementem związanym nie tylko z ochroną walorów krajobrazowych, ale również z wpływem na zdrowie jest system monitorowania wpływu promieniowania elektromagnetycznego.

• **Główne kierunki działań:**

3.1. Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej poprzez kształtowanie systemu przyrodniczego:

- 3.1.1. Czynna ochrona ekosystemów, siedlisk i gatunków roślin, zwierząt i grzybów, w szczególności na obszarach objętych formą ochrony przyrody.
- 3.1.2. Powstanie nowych parków krajobrazowych zgodnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego.
- 3.1.3. Objęcie planami ochrony wszystkich parków krajobrazowych województwa małopolskiego, w celu m.in. czynnej ochrony istniejących i zanikających ekosystemów.
- 3.1.4. Kształtowanie zrównoważonej polityki rozwoju przestrzennego na obszarach węzłowych i w korytarzach ekologicznych.
- 3.1.5. Ochrona gleb przed erozją jako element utrzymania bioróżnorodności oraz ochrona gleb wysokiej jakości dla produkcji rolnej.
- 3.1.6. Utrzymanie różnorodności biologicznej łąk i pastwisk górskich poprzez prowadzenie gospodarki pasterskiej.
- 3.1.7. Działania na rzecz ochrony lasów i zwiększania lesistości Małopolski oraz dostosowanie składu gatunkowego do zmian klimatycznych.
- 3.1.8. Zrównoważone kształtowanie zagospodarowania dolin rzecznych jako kluczowych korytarzy ekologicznych, w tym działania renaturyzacyjne.

3.2. Kształtowanie i ochrona krajobrazu Małopolski:

- 3.2.1. Sporządzenie audytu krajobrazowego, monitorowanie zmian w zagospodarowaniu przestrzeni oraz wsparcie gmin aktywnie wdrażających polityki, plany i programy ochrony i kształtowania krajobrazu priorytetowego wyznaczonego w audycie.
- 3.2.2. Ochrona walorów widokowych wzdłuż atrakcyjnych krajobrazowo ciągów komunikacyjnych poprzez m.in. odpowiednie przepisy dotyczące reklam i wprowadzanie „obudowy dróg zielenią” lub zazielenionych ekranów czy lokalizację odpowiedniej infrastruktury związanej z punktami widokowymi.
- 3.2.3. Ochrona przestrzeni publicznych historycznych centrów miast poprzez odpowiednie regulacje dotyczące reklam, szyldów i obiektów małej architektury.
- 3.2.4. Adaptacja terenów poeksploatacyjnych i przemysłowych na cele gospodarcze i rekreacyjne, w tym poprzez tworzenie zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej, z uwzględnieniem również aspektu przyrodniczego i dydaktycznego.
- 3.2.5. Budowa ciągów drogowych z dostosowaniem do zasad ochrony krajobrazu województwa.

4. Edukacja ekologiczna

Strategia postępowania

Potrzeba ochrony wszystkich elementów środowiska przyrody i krajobrazu, jako wspólnego dobra, musi stać się jednym z kluczowych elementów edukacji, biorąc pod uwagę, że świadome współdziałanie mieszkańców regionu jest determinantą skuteczności działań w tym zakresie. Szeroki zakres edukacji przyrodniczej, kształtowanie świadomej konsumpcji i ekologicznego stylu życia niezależnie od wieku wpisywać się będą w ideę **kreowania właściwych postaw zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju**. Dobra jakość środowiska przyrodniczego wpływa na jakość przestrzeni zamieszkania, a więc na jakość życia mieszkańców, ale jest też bezpośrednio od nich zależna.

W ramach regionalnych kampanii edukacyjnych rozpowszechniane będą **dobre praktyki** poprzez m.in. wielopłaszczyznowe akcje informacyjno-edukacyjne w zakresie ochrony środowiska, instalacji odnawialnych źródeł energii, poprawy efektywności energetycznej budynków i budownictwa energooszczędnego, kształtowania właściwych postaw konsumenckich (ograniczenia zużycia energii oraz wody) oraz promocji innowacyjnych sposobów zapobiegania powstawaniu odpadów. Kontynuowane będą działania związane z walką o poprawę jakości powietrza przez zwiększenie nacisku na powstawanie budynków z ekologicznym ogrzewaniem. Działania te będą prowadzone w ramach realizacji projektu zintegrowanego LIFE „Wdrażanie Programu Ochrony Powietrza dla województwa małopolskiego – Małopolska w zdrowej atmosferze, LIFE IP EkoMałopolska „Wdrażanie Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii” oraz Projektu EkoMałopolska. Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców jest niezbędny dla uzyskania akceptacji społecznej dla planowanych działań oraz uzyskania niezbędnego poziomu zaangażowania społecznego w trakcie ich realizacji.

Obligatoryjnym warunkiem zmniejszania dysproporcji w rozwoju terytorialnym będzie **zapewnienie wysokiego poziomu administracji samorządów lokalnych i innych podmiotów w zakresie działań prośrodowiskowych, w tym innowacyjnych**. Kontynuowane będą działania z zakresu doradztwa dla mieszkańców i biznesu w celu wdrażania nowoczesnych rozwiązań ekologicznych i zapewnienia pomocy merytorycznej w zakresie poprawy stanu środowiska. Ponadto konieczne jest **zwiększenie bezpieczeństwa i poprawy jakości życia mieszkańców** w zmieniających się warunkach klimatycznych.

• **Główne kierunki działań:**

4.1. Edukacja i informacja w zakresie:

- wpływu człowieka na środowisko przyrodnicze, w tym klimat oraz w zakresie działań adaptacyjnych do zmian klimatycznych i neutralizujących/ograniczających negatywne skutki tych zmian,
- instalacji odnawialnych źródeł energii, poprawy efektywności energetycznej budynków i budownictwa energooszczędnego,

- oszczędzania energii i wody oraz minimalizacji powstawania odpadów, przede wszystkim w gospodarstwach domowych,
 - ograniczania emisji pyłów oraz gazów cieplarnianych,
 - racjonalnego gospodarowania energią i wodą,
 - adaptacji rolnictwa do zmian klimatu,
 - edukacji prośrodowiskowa w szkołach wszystkich poziomów nauczanie w zakresie świadomej konsumpcji i istotności właściwej selekcji i wytwarzania odpadów.
- 4.2. Rozwój systemu doradztwa w zakresie działań ekologicznych, w tym również działań innowacyjnych dla przedsiębiorców i rolników.
- 4.3. Kampanie promujące:
- wzrost wykorzystania lokalnego potencjału energii odnawialnej, poprawy efektywności energetycznej oraz budownictwa niskoemisyjnego.
 - zapobieganie lub ograniczanie wytwarzania odpadów oraz ich przetwarzania, w formie wydarzeń/eventów w lokalnych społecznościach w ramach lokalnych uroczystości lub osobnych wydarzeń związanych z gospodarką odpadami,
 - niskoemisyjne formy transportu,
 - zmianę stylu życia w kierunku racjonalnego gospodarowania energią i wodą.
- 4.4. Zapewnienie efektywnej kontroli egzekwowania przepisów ochrony środowiska, w tym dotyczących ochrony ludności przed oddziaływaniem pola elektromagnetycznego, poprzez wprowadzanie m.in. monitoringu w tym zakresie.
- 4.5. Promocja zasad współdzielenia dóbr i usług.

ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM

Cel szczegółowy:

*System zarządzania strategicznego rozwojem
dostosowany do wyzwań dekady 2020 – 2030*

Główne kierunki polityki rozwoju:

**SYSTEM ZARZĄDZANIA
STRATEGICZNEGO ROZWOJEM**

**WSPÓŁPRACA
I PARTNERSTWO**

PROMOCJA MAŁOPOLSKI



PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE:

- ➔ Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego
- ➔ Centrum Współpracy Regionalnej
- ➔ Budżet Obywatelski Województwa Małopolskiego
- ➔ Program współpracy z Polonią i Polakami za granicą



Cel szczegółowy w obszarze „Zarządzanie strategiczne rozwojem”

Zarządzanie strategiczne rozwojem z punktu widzenia władz samorządowych województwa zdefiniować można jako złożony, wielowątkowy i cykliczny proces, w którym Województwo przy udziale współdziałających podmiotów i partnerów formułuje celowe strategie, polityki, programy, strategiczne projekty oraz procedury i metody postępowania, następnie wdraża, koordynuje i monitoruje ich realizację, ocenia efekty oraz zależnie od wyników oceny i zmian w otoczeniu koryguje cele lub procesy realizacji w pożądanym sposób.

Zgodnie z dokumentem przyjętym przez Rząd RP (2018 rok) pt. *System zarządzania rozwojem Polski* Samorząd Województwa w tym systemie „pełni **funkcję inicjująco-integrująco-koordynacyjną** w odniesieniu do rozwoju regionu. Jest odpowiedzialny za **programowanie** działań rozwojowych regionu, **budowanie sieci współpracy** na szczeblu regionalnym, **koordynowanie działań prorozwojowych** realizowanych na terenie województwa oraz czuwanie nad przebiegiem procesów realizacji polityki regionalnej przez odpowiednie mechanizmy **monitorowania i ewaluacji**. Samorząd Województwa pełni również funkcję koordynującą dla działań i inwestycji planowanych w regionie o znaczeniu ponadlokalnym, w tym **w obszarach funkcjonalnych**”.

Mając na uwadze tak szeroki zakres odpowiedzialności Województwa, przy dużej dynamice i zmienności procesów społeczno-gospodarczych w otoczeniu, kluczową kwestią staje się adekwatność oraz zdolność adaptacyjna systemu zarządzania strategicznego rozwojem województwa w stosunku do pojawiających się potrzeb i stawianych zadań.

W nadchodzącej dekadzie dla Województwa kluczowe będzie doskonalenie systemu zarządzania strategicznego rozwojem w obrębie zadań i struktur własnych samorządu województwa oraz przesunięcie akcentu z postrzegania się w roli dysponenta środków na przyjęcie roli inicjatora, moderatora oraz uczestnika projektów rozwojowych. Samorząd Województwa będzie w większym stopniu aktywnie pozyskiwał zewnętrzne zasoby nie tylko z alokowanych na swój użytek źródeł oraz wchodził w rolę partnera w wielopoziomowych przedsięwzięciach na rzecz całego województwa czy jego wybranych, szczególnie tego wymagających obszarów.

Wyzwanie to oznacza m.in. potrzebę przemodelowania współpracy Samorządu Województwa z partnerami w regionie, a także wsparcia w budowaniu zdolności potencjalnych partnerów do udziału w tak aktywnie rozumianej polityce rozwoju.

Biorąc pod uwagę powyższe, cel szczegółowy dla obszaru ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM brzmi następująco:

**System zarządzania strategicznego rozwojem
dostosowany do wyzwań dekady 2020–2030**

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. System zarządzania strategicznego rozwojem

Strategia postępowania

System strategicznego zarządzania rozwojem jest sferą bezpośrednich kompetencji i odpowiedzialności Województwa. Będzie sukcesywnie rozwijany w kierunku systemu kompletnego, spójnego, uczącego się i otwartego na dialog. Kluczowe czynniki sukcesu na tym polu to wsparcie kompetencji regionalnych i lokalnych w zarządzaniu, wielowymiarowe partnerstwo oraz elastyczność.

W obecnym kształcie zawiera dobrze rozwinięty podsystem programowania strategicznego, programowania i wdrażania powiązanego z funduszami UE, monitorowania sytuacji społeczno-gospodarczej województwa oraz realizacji zadań ujętych w Małopolskim Planie Inwestycyjnym na lata 2015–2023, natomiast pozostałe elementy w części lub całości wymagają dopełnienia. Dotyczy to m.in. takich elementów jak: systematyczne monitorowanie i ewaluacja programów strategicznych i innych instrumentów polityki rozwoju; mechanizmy strategicznego ukierunkowania i koordynacji polityk i działań nieinwestycyjnych; zapewnienie bezpośredniej spójności wszystkich realizowanych programów i polityk z SRWM 2030; ułatwienie monitorowania efektów i korekty polityki rozwoju w odpowiedzi na zmiany potrzeb regionalnych interesariuszy, zmiany uwarunkowań zewnętrznych czy stwierdzone opóźnienia; zintegrowany monitoring rzeczowo-finansowy raportowany w układzie celów SRWM 2030, a także narzędzia szybkiego komunikowania i koordynacji współpracy z partnerami przedsięwzięć i konsultacji z mieszkańcami.

Równolegle **rozwijana będzie zdolność do uczenia się**, testowania nowych rozwiązań i korzystania z własnych i zewnętrznych doświadczeń. Utrzymane, rozwinięte, częściowo zmodyfikowane i zintegrowane zostaną dotychczasowe narzędzia zarządzania strategicznego. W miarę potrzeb wprowadzane będą narzędzia dodatkowe.

W celu usprawnienia i wzmocnienia oddziaływania **dialogu z partnerami** podjęte zostaną działania prowadzące do wzmocnienia roli dialogu, debat publicznych i konsultacji społecznych w procesie prowadzenia polityki rozwoju.

Wspierane będzie **rozwijanie kompetencji** kadr samorządowych, w tym z małych miast i obszarów wiejskich, w zakresie kreowania współpracy i realizacji wspólnych przedsięwzięć.

Programy strategiczne, w zmodyfikowanej formule obejmującej także obligatoryjne programy ustawowe oraz komponenty mega-programów horyzontalnych zyskają osadzenie w *Strategii* jako „podsystemy” zarządzania, z wyodrębnionym zestawem wskaźników monitorowania i określoną metodą ewaluacji efektów, odpowiedzialnym koordynatorem, alokowanymi zasobami ludzkimi, finansowymi i organizacyjnymi. Przyjęcie takiego uspołnionego modelu spowoduje potrzebę nowej architektury programów strategicznych.

System monitorowania, raportowania i oceny strategii, programów strategicznych i wieloletnich, planu zagospodarowania przestrzennego, strategii i planów wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych zostanie uspołniony, tak aby dokumenty te tworzyły jednolitą i wewnętrznie spójną logicznie matrycę celów, zasad, wskaźników i oczekiwanych rezultatów.

Obowiązujące sposoby monitorowania i oceny zostaną uzupełnione i skonsolidowane, tak aby w efekcie utworzyć spójny system monitorowania i oceny strategii, programów, polityk (w tym polityki zapisanej w planie zagospodarowania przestrzennego województwa) oraz strategicznych projektów realizowanych przez Województwo, co zapewni decydom polityki rozwoju w regionie całościową informację nt. przebiegu realizacji i efektów *Strategii*.

- **Główne kierunki działań:**

- 1.1. Spójny i całościowy system planowania i monitorowania realizacji SRWM 2030 i powiązanych działań:
 - 1.1.1. Rozwijanie architektury dokumentów programowych WM wzajemnie spójnych i komplementarnych.
 - 1.1.2. Ewolucja standardu programowania, monitorowania i raportowania strategicznego.
 - 1.1.3. Wprowadzenie standardu minimum dotyczącego konsultacji społecznych w planowaniu i ewaluacji działań wynikających z SRWM 2030, w tym otwartego udostępniania i wykorzystania wyników.
 - 1.1.4. Wprowadzenie powszechnej ewaluacji efektów realizacji polityk i programów i jej upowszechniania jako ważnego elementu kultury otwartego uczenia się.
- 1.2. Koordynacja działań rozwojowych realizowanych na terenie województwa:
 - 1.2.1. Monitorowanie i koordynacja działań w ramach różnych polityk sektorowych.
 - 1.2.2. Przygotowywanie, negocjowanie i realizacja na poziomie regionalnym umów dotyczących wspólnych przedsięwzięć rozwojowych, np. kontraktu programowego, kontraktu sektorowego, porozumień terytorialnych.
- 1.3. Rozwój Małopolskiego Obserwatorium Rozwoju Regionalnego jako centrum kompetencji w zakresie monitorowania i ewaluacji oraz transferu wiedzy nt. procesów rozwojowych w regionie.
- 1.4. Ustawiczne kształcenie kadr samorządowych, w tym zaangażowanych w planowanie i realizację polityk rozwojowych w województwie oraz w zakresie kompetencji informacyjno-komunikacyjnych.
- 1.5. Strategiczne ukierunkowanie i rozwijanie współpracy międzyregionalnej województwa na polu polityki rozwoju:
 - 1.5.1. Wzmocnienie współpracy międzyregionalnej, w tym w ramach programów Interreg i międzynarodowych sieci współpracy.
 - 1.5.2. Pogłębianie współpracy z województwami sąsiednimi, w tym kreowanie wspólnych przedsięwzięć strategicznych na rzecz obszarów sąsiadujących o podobnych wyzwaniach rozwojowych oraz o oddziaływaniu ponadregionalnym.
 - 1.5.3. Analizowanie kluczowych kompetencji, potrzeb oraz doświadczeń współpracujących regionów w kraju i za granicą pod kątem ich wykorzystania w działaniach rozwojowych w województwie.
 - 1.5.4. Inspirowanie, animowanie i realizowanie projektów międzyregionalnych krajowych i międzynarodowych mogących przynieść korzyści w zakresie dostępu do wiedzy, *know-how* i konkretnych rozwiązań.
 - 1.5.5. Promowanie w ramach współpracy międzyregionalnej małopolskich osiągnięć w zakresie polityki rozwoju i innych polityk publicznych w celu szerszego włączenia podmiotów z regionu w międzynarodowe sieci wymiany wiedzy i współpracy.
 - 1.5.6. Rozwijanie funduszu wkładu własnego do projektów współpracy międzynarodowej dla podmiotów z Małopolski, z preferencjami dla podmiotów w roli liderów projektów oraz projektów angażujących kilku partnerów z regionu.

2. Współpraca i partnerstwo

Strategia postępowania

Poszukując sposobów na poprawę jakości zarządzania sprawami wspólnymi, administracja publiczna korzysta z idei nowego współrządzenia publicznego, której podstawowym założeniem jest przekonanie, że skoro nie jest w stanie samodzielnie realizować wszystkich potrzeb społecznych w XXI wieku, to kluczem do dobrego rządzenia jest **partnerstwo międzysektorowe oraz dialog społeczny**, a duże znaczenie przypisuje się współpracy opartej na wzajemnym zaufaniu. *Współpraca, partnerstwo i współodpowiedzialność podmiotów publicznych, biznesu i obywateli przy realizacji polityk publicznych* jest jedną z zasad realizacji przyjętej przez Rząd RP *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. W dokumencie tym wskazuje się m.in., że kapitał społeczny jest warunkiem rozwoju nowoczesnej gospodarki i efektywnej współpracy, różne podmioty nie tylko stają się współuczestnikami działań rozwojowych, ale także je współtworzą, a szczególnie istotne

w skuteczności polityki rozwoju jest partnerstwo i kreatywność samorządów terytorialnych. Współpraca i partnerstwo jest polem współodpowiedzialności i konsensualnej współpracy Województwa z innymi podmiotami – aktorami polityki rozwoju w regionie. Kluczowe czynniki sukcesu na tym polu to potencjał instytucjonalny, potencjał współpracy i zdolność ich wykorzystania do kreowania i realizacji działań.

W Małopolsce system strategicznego zarządzania rozwojem jest w dużej mierze kształtowany w dialogu lub w odpowiedzi na potrzeby zgłaszane przez interesariuszy polityki rozwoju województwa, a także w inny sposób diagnozowane na różnych etapach formułowania polityki rozwoju. Podejście to będzie kontynuowane. Przedsięwzięcia rozwojowe realizowane będą przy współpracy z podmiotami występującymi czy to w roli beneficjentów, kontrahentów, klientów, czy współpracowników i partnerów, przy czym zakłada się znaczące zwiększenie udziału różnych form współpracy i partnerstwa jako pożądanego i promowanego modelu.

Wewnątrzregionalnie dotyczy to w największym stopniu współpracy z samorządami gmin i powiatów, a także przedsiębiorstwami, organizacjami pozarządowymi, uczelniami i innymi podmiotami publicznymi. Ważnym partnerem rozwojowym samorządu województwa są i będą także m.in. ponadlokalne koalicje samorządowe (stowarzyszenia, związki samorządowe, w tym typu ZIT itp.), stowarzyszenia międzysektorowe, jak np. lokalne grupy działania, organizacje skupiające przedsiębiorców, federacje organizacji pozarządowych itd.

Szczególnie wartościowym zasobem rozwojowym Małopolski są **organizacje pozarządowe** – mogą być one znakomitym źródłem pomysłów, inspiracji, innowacji oraz partnerem, zazwyczaj niefinansowym, we wspólnych projektach, a także realizatorem kontroli jakości działań publicznych. W celu wykorzystania w pełni tego potencjału wprowadzone zostaną narzędzia i mechanizmy wzmocnienia instytucjonalnego, w tym finansowego, tak aby organizacje pozarządowe w szerszym zakresie mogły być rzeczywistym partnerem samorządów.

Wszyscy partnerzy będą systemowo i w otwarty sposób włączani w procesy i przedsięwzięcia prorozwojowe w województwie, a potencjalni uczestnicy wspólnych przedsięwzięć o charakterze ponadlokalnym – w razie potrzeby i zgodnie z zasadą pomocniczości – uzyskają w tym zakresie wsparcie merytoryczne, organizacyjne i/lub instytucjonalne. Dzięki temu partnerzy, szczególnie samorządy, stawać się będą w większym stopniu kreatorami rozwoju – inicjując nowe, nowatorskie, mniej typowe niż dotychczas przedsięwzięcia, o ponadlokalnej skali wpływu, służące nie tylko zapewnieniu właściwego poziomu podstawowych usług dla mieszkańców, ale i rozbudowie lokalnej bazy ekonomicznej (co oznacza zapewnienie właściwego poziomu usług publicznych w przyszłości).

Oczekiwanym efektem będzie stopniowe przenoszenie punktu ciężkości ze sprawnej absorpcji środków na kreowanie zróżnicowanych projektów rozwojowych i mechanizmów finansowania, w większym stopniu **łączenie zasobów rozwojowych z różnych źródeł i sektorów**, korzystanie z formuł partnerstwa publiczno-społecznego i publiczno-prywatnego. To wymaga inicjatywy, sieci kontaktów, kapitału zaufania, kompetencji i przedsiębiorczości.

Ważnym elementem współpracy jest wzmacnianie więzi z Polakami i Polonią za granicą. Szczególnie istotną rolę przypisuje się wspieraniu środowisk polskich na Wschodzie. Kierowana do nich pomoc służy przede wszystkim pobudzaniu i wspieraniu działań w sferze edukacji i kultury, a także upowszechnianiu wiedzy na temat samorządności, wspieraniu rozwoju gospodarczego itp. Przykładem inicjatyw w tym zakresie są: współpraca i wymiana kulturalna, organizacja letniego wypoczynku dla dzieci i młodzieży, pomoc charytatywna dla osób najbardziej potrzebujących, projekty w zakresie wymiany wiedzy i doświadczeń.

• **Główne kierunki działań:**

2.1. Wsparcie partnerów Województwa w strategicznym zarządzaniu rozwojem:

- 2.1.1. Inicjowanie działań mających na celu doskonalenie umiejętności liderów samorządowych.
- 2.1.2. Wsparcie doradcze dla samorządów lokalnych.
- 2.1.3. Analizowanie i upowszechnianie regionalnych przykładów dobrej praktyki przedsięwzięć realizowanych w partnerstwie, inicjowanie ich wykorzystania przez nowe podmioty.
- 2.1.4. Upowszechnienie w praktyce własnej samorządu województwa i wśród partnerów polityki rozwoju w regionie metod debaty i konsultacji społecznych w kształtowaniu i ewaluacji działań rozwojowych.

- 2.1.5. Wspieranie działań, strategii i programów bazujących na zróżnicowanym spektrum współpracy.
- 2.1.6. Inspirowanie, wspieranie tworzenia i działań ponadlokalnych koalicji samorządowych.
- 2.1.7. Rozwijanie otwartej, systemowej współpracy ze środowiskiem naukowym i doradczym służącej podnoszeniu jakości polityki rozwoju.
- 2.1.8. Wdrożenie narzędzia do zdalnej, wszechstronnej komunikacji partnerów polityki rozwoju w regionie (z funkcją przekazywania informacji, zbierania danych, badawczą, konsultacyjną itp.).
- 2.2. Rozwijanie wielopoziomowych i wielosektorowych partnerstw, np.: z instytucjami publicznymi, organizacjami społecznymi, przedsiębiorcami i ich stowarzyszeniami oraz innymi jednostkami terytorialnymi:
 - 2.2.1. Wzmacnianie istniejących partnerstw i platform współpracy wypracowanych przez Samorząd Województwa i włączanie nowych partnerów i aktywnych uczestników do dotychczasowych inicjatyw współpracy.
 - 2.2.2. Wspieranie i organizacja współpracy międzysektorowej (np.: uczelnie – biznes – instytucje publiczne – organizacje pozarządowe i międzysamorządowe) i wprowadzanie mechanizmów partnerstwa publiczno-publicznego i międzysektorowego w procesy zarządzania strategią.
 - 2.2.3. Inicjowanie, animowanie i wspieranie współpracy i partnerstwa w obszarach powiązań funkcjonalnych (zapewnienie równowagi w partnerstwach o silnym ośrodku rdzeniowym i gminami na obrzeżu), w tym w obszarze metropolitalnym.
 - 2.2.4. Rozwijanie i pogłębianie współpracy wewnątrzregionalnej pomiędzy samorządami i innymi partnerami działającymi na rzecz regionu, poprzez angażowanie ich w proces programowania i realizacji polityki regionalnej na poziomie województwa.
 - 2.2.5. Preferencje dla polityk, programów i projektów angażujących lokalną społeczność i realizowanych w partnerstwach.
- 2.3. Rozwijanie kapitału społecznego województwa dzięki wzmocnieniu organizacji pozarządowych i świadomości obywatelskiej mieszkańców:
 - 2.3.1. Poszerzanie zakresu współpracy z organizacjami pozarządowymi na różnych polach.
 - 2.3.2. Rozwijanie Budżetu Obywatelskiego.
 - 2.3.3. Rozwój forum organizacji pozarządowych, w tym przy współpracy z branżowymi i obszarowymi federacjami organizacji.
 - 2.3.4. Inicjowanie i animowanie partnerstw, koalicji, wspólnych projektów rozwojowych, w których organizacje pozarządowe są równorzędnym partnerem samorządu, wnoszącym komplementarne (niekoniecznie finansowe) zasoby.
 - 2.3.5. Ustanowienie regionalnego mechanizmu na rzecz wzmocnienia potencjału małopolskich organizacji pozarządowych.
- 2.4. Rozwijanie, animowanie i wspieranie współpracy oraz partnerstwa z Polakami i Polonią za granicą.

3. Promocja Małopolski

Strategia postępowania

Promocja Małopolski jest jednym z ważnych narzędzi wsparcia rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Silna marka sprzyja tworzeniu przewagi konkurencyjnej, wyróżnia Małopolskę na tle innych regionów, przyciąga mieszkańców, turystów, inwestorów, a także jest znaczącym wsparciem dla procesów innowacyjnych. Małopolska cieszy się pozytywnym i rozpoznawalnym wizerunkiem, zarówno w aspekcie turystycznym, społecznym, jak i gospodarczym, co stanowi dobry punkt wyjścia do wzmocnienia materialnego potencjału rozwojowego województwa.

W ciągłym i świadomym procesie budowania wizerunku regionu podstawą jest zapewnienie spójności pomiędzy identyfikacją i prezentacją marki Małopolska a jej tożsamością zakorzenioną w tradycji i innowacji. Planowość działań i odpowiednie komunikowanie marki wśród odbiorców w konsekwencji przekłada się na określone skojarzenia z danym miejscem i wpływa na pozytywny wizerunek Małopolski. To niewątpliwie jeden z kierunków rozwoju regionu, który powinien być kontynuowany i rozwijany. Województwo Małopolskie podejmuje wiele starań,

aby region kojarzony był zarówno z tradycją, jak i nowoczesnością. Został zmieniony znak graficzny Małopolski, realizowane są wydarzenia o charakterze regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym, a także projekty partnerskie zakładające współpracę różnych interesariuszy na wielu płaszczyznach przy wykorzystaniu najnowszych trendów w komunikacji marketingowej.

Niezwykła złożoność przyrodnicza Małopolski idzie w parze z różnorodnością i wielokulturowością, która kształtowała się przez stulecia, tworząc cenne dziedzictwo narodowe i regionalne. Unikatowość Małopolski wyróżnia region na tle innych miejsc zarówno w kraju, jak i za granicą. **Komunikacja marketingowa w dalszym ciągu powinna nawiązywać do bogactwa regionu poprzez promocję szeroko rozumianego dziedzictwa Małopolski** (kultura, tradycja, przyroda, kulinaria, zabytki, wzornictwo). Przykład budowania marki Małopolska opartej na bogactwie regionu stanowią np. wydarzenia, które odbywają się cyklicznie, m.in.: Małopolski Festiwal Smaku, Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie, Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich w Zakopanem, Puchar Świata w Skokach Narciarskich oraz wiele innych.

Szereg branż, w tym turystyczna, sportowa czy kulturalna wymaga różnorodnego wsparcia, aby odbudować swoją dotychczasową pozycję osłabioną skutkami obostrzeń związanych z COVID-19. Kampania społeczna pod hasłem „Dobro jest w Małopolsce. Stop Koronawirusowi!” oraz promocja Małopolskiej Tarczy Antykryzysowej były pierwszymi przykładami działań marketingowych, które stanowiły odpowiedź na potrzeby mieszkańców, przedsiębiorców czy turystów, polegającymi **na scalaniu elementów promocyjnych obejmujących różnych odbiorców, sektory i jednostki.**

Świat wokół nas rozwija się również dzięki cyfryzacji. **Wzmocnienie działań komunikacyjnych w sieci w związku z przekierowaniem porozumiewania się i funkcjonowania na sferę e-rozwiązań** stało się szczególnie ważne, a sytuacja wywołana pandemią COVID-19 wymusiła jeszcze szybsze zmiany w tym zakresie. Promocja Małopolski powinna zmierzać w kierunku e-rozwiązań, aby ułatwić mieszkańcom, turystom czy przedsiębiorcom dostęp do wielu przedsięwzięć, zarówno tych kulturalnych, jak i społecznych.

Jednym z kluczowych narzędzi promocji marki Małopolska jest **System Koordynacji Marki Małopolska**, w który zaangażowanych jest blisko 100 podmiotów, w tym departamenty Urzędu Marszałkowskiego, Wojewódzkie Samorządowe Jednostki Organizacyjne, wybrane wojewódzkie osoby prawne, spółki kapitałowe oraz stowarzyszenia, w tym Małopolska Organizacja Turystyczna. **Promocja Województwa Małopolskiego w dalszym ciągu powinna się opierać na koordynacji prowadzonych działań marketingowych, zwłaszcza strategicznych projektów**, które wymagają większej koncentracji w zakresie promocji.

Wizerunek marki Małopolska kształtuje się na wielu płaszczyznach. Znaczącą rolę Województwa Małopolskiego powinno być integrowanie i uspołnienie działań promocyjnych, a także współpraca poprzez **włączenie kolejnych interesariuszy/partnerów do Systemu Koordynacji Marki Małopolska**. Rozwijanie współpracy w regionie z udziałem wielu podmiotów, np. z sektorów: samorządowego, pozarządowego, gospodarczego, w tym reprezentujących środowiska lokalne sprzyja budowaniu więzi o charakterze ponadlokalnym, wzmocnieniu świadomości regionalnej i wielopłaszczyznowej integracji w regionie. Współpraca i jej efekty mocno oddziałują na rozwój Małopolski. Strategia komunikacyjna regionu powinna silnie akcentować potrzeby poszczególnych grup docelowych, a sama marka Małopolska powinna stać się narzędziem wspierającym marketingowo regionalne marki produktowe oraz ułatwiającym wprowadzanie na rynek nowych, specyficznych produktów, tym samym wpływając bezpośrednio na zwiększenie ich rozpoznawalności. Najważniejsze w tym zakresie będzie przedstawienie korzyści współpracy. Przykładem oczekiwanego zaangażowania i współpracy mogą być projekty odwołujące się do tradycji (np. święta plonów, jarmarki, święta lokalne) i duchowości miejsc (np. centra pielgrzymkowe, festiwale). Współdziałanie różnych podmiotów, instytucji i samorządów przyczyni się do dynamicznego rozwoju Województwa Małopolskiego, a co za tym idzie – podwyższenia jakości życia jego mieszkańców.

Tworzenie promocji regionu w przestrzeni publicznej w oparciu o elementy identyfikacji wizualnej województwa to nowoczesna forma promocji regionu, która pozwala odbiorcom na pozytywne skojarzenia z danym miejscem, obiektem i tym samym z Małopolską. Działania w tym zakresie będą kontynuowane.

Kolejnym krokiem w rozwoju marki regionu jest budowanie pozytywnych skojarzeń z Małopolską w kluczowych grupach docelowych, tj. mieszkańców, turystów, przedsiębiorców. Aby osiągnąć zamierzony cel, niezbędna jest **realizacja regionalnych, krajowych i zagranicznych kampanii promocyjnych**, które będą służyć tworzeniu przewagi konkurencyjnej Małopolski, bazując na naturalnych, kulturowych, turystycznych i naukowych atutach regionu. Niewątpliwie ogromną szansą rozwoju dla Małopolski będzie **pozyskiwanie dużych wydarzeń o charakterze zarówno krajowym, jak i międzynarodowym**, mających znaczący potencjał promocyjny, m.in.: Forum Ekonomiczne w Krynicy-Zdroju czy Igrzyska Europejskie w 2023 roku.

Ważnym projektem, który ma służyć tworzeniu sieci współpracy Samorządu Województwa z mieszkańcami i partnerami w regionie poprzez promocję lokalnych aktywności jest inicjatywa polegająca na przyznawaniu znaku, który potwierdza szczególną wartość małopolskiego biznesu, miejsc, obiektów, inicjatyw czy wyjątkową jakość produktów z naszego regionu. Przedsięwzięcie daje szansę nie tylko na wsparcie Województwa i dzięki temu promocję produktów i usług, ale buduje także w świadomości Małopolan i turystów pozytywne skojarzenie poszczególnych marek z miejscem ich powstawania (inicjatywa jest kontynuacją projektu *Made in Małopolska*). Projekt przyczyni się do zrównoważonego rozwoju regionu poprzez wsparcie promocyjne różnych obszarów.

Niezwykle ważnym elementem w promocji regionu będzie poszerzanie sfery dialogu społecznego, oparte na wymianie poglądów, pomysłów, doświadczeń w zakresie rozwoju marki Małopolska. Wspólne zaangażowanie władz samorządowych, mieszkańców, przedsiębiorców oraz różnych instytucji w Małopolsce przyczyni się do zwiększenia poczucia odpowiedzialności za rozwój i wizerunek regionu. Faktyczne wzmocnienie dwukierunkowości działań i oddziaływań na linii samorząd województwa – społeczności lokalne powinno być ważną formą promocji Województwa Małopolskiego.

Przykładem tego typu dialogu mogą być wydarzenia, fora, spotkania oraz banki pomysłów. Województwo Małopolskie ma w tym zakresie doświadczenie poprzez organizację takich wydarzeń jak: Forum Ekonomiczne w Krynicy-Zdroju, Kongres Marki Małopolska, spotkania branżowe *InNOWAcja*, *ProMOCja. Małopolska* oraz inne.

Wzmocnienie rozpoznawalności Małopolski na arenie międzynarodowej będzie możliwe dzięki działalności Przedstawicielstwa Województwa Małopolskiego w Brukseli oraz ukierunkowanej strategicznie współpracy z regionami partnerskimi w kraju i za granicą. To właśnie Bruksela jest centrum zarządzania Unią Europejską, miejscem spotkań i krzyżowania się wpływów poszczególnych państw europejskich. Obecność Przedstawicielstwa Województwa Małopolskiego w Brukseli przyczynia się do wzrostu rozpoznawalności regionu w stolicy Unii Europejskiej, a przez to – w całej Europie.

Niewątpliwie jednym z kluczowych aspektów rozwoju marki Małopolska jest **monitoring i okresowe badania marki regionu w kontekście prowadzonych działań**. Badania te będą kontynuowane.

- **Główne kierunki działań:**

- 3.1. Budowanie marki Małopolska opartej na jej tożsamości, łączącej tradycje i innowacje, z uwzględnieniem aktualnych trendów w komunikacji marketingowej.
 - 3.1.1. Nawiązywanie do bogactwa regionu w podejmowanych działaniach poprzez promocję szeroko rozumianego dziedzictwa Małopolski (kultura, tradycja, przyroda, kulinaria, zabytki, wzornictwo).
 - 3.1.2. Wzmacnianie wizerunku Małopolski jako ośrodka wiedzy, kompetencji i przedsiębiorczości.
 - 3.1.3. Promocja regionu w oparciu o szeroką ofertę turystyczną.
 - 3.1.4. Scalanie elementów promocyjnych obejmujących różnych odbiorców, sektory i jednostki.
 - 3.1.5. Wzmacnianie działań w sieci w związku z przekierowaniem porozumiewania się i funkcjonowania na sferę e-rozwiązań.
- 3.2. Rozwijanie zintegrowanego systemu promocji regionu w oparciu o System Koordynacji Marki Małopolska:
 - 3.2.1. Koordynacja i wspieranie pod kątem promocyjnym strategicznych projektów w regionie.
 - 3.2.2. Zaangażowanie i budowanie partnerstwa z jednostkami samorządu terytorialnego, stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi celem zwiększenia przewagi konkurencyjnej Małopolski.

- 3.2.3. Tworzenie promocji regionu w przestrzeni publicznej w oparciu o elementy identyfikacji wizualnej województwa.
- 3.3. Podejmowanie działań promocyjnych właściwych dla wspierania zrównoważonego rozwoju regionu:
 - 3.3.1. Realizacja regionalnych, krajowych i zagranicznych kampanii promocyjnych.
 - 3.3.2. Inicjowanie i wspieranie kluczowych projektów partnerskich, w tym działań mających na celu pozyskanie dla Małopolski dużych wydarzeń o charakterze krajowym i międzynarodowym, mających znaczący potencjał promocyjny.
 - 3.3.3. Tworzenie sieci współpracy Samorządu Województwa z mieszkańcami i partnerami w regionie poprzez promocję lokalnych aktywności.
 - 3.3.4. Wypracowanie wspólnej płaszczyzny do dialogu społecznego w zakresie promocji regionu.
 - 3.3.5. Wzmacnianie pozytywnego wizerunku regionu poprzez działalność Przedstawicielstwa Województwa Małopolskiego w Brukseli oraz współpracę z regionami partnerskimi w kraju i za granicą.
- 3.4. Monitoring i okresowe badania marki regionu w kontekście efektywności prowadzonych działań.

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORYALNIE

Cel szczegółowy:

*Zrównoważony i trwały rozwój
oparty na endogenicznych potencjałach*

Główne kierunki polityki rozwoju:

**ŁAD
PRZESTRZENNY**

**WSPARCIE
MIAST**

**ROZWÓJ
OBSZARÓW WIEJSKICH**

**SPÓJNOŚĆ
WEWNĄTRZREGIONALNA
I DOSTĘPNOŚĆ**



OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWECJI:

- ➔ Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze
- ➔ Miejskie Obszary Funkcjonalne (MOF)
- ➔ Obszar transformacji energetycznej – Małopolska Zachodnia
- ➔ Gminy zmarginalizowane (w tym obszary zagrożone trwałą marginalizacją)
- ➔ Miejscowości uzdrowiskowe
- ➔ Obszary prawnie chronione

*Podjęcie
terytorialne*



Cel szczegółowy w obszarze „Rozwój zrównoważony terytorialnie”

Mając na względzie założenia, które legły u podstaw europejskiej i krajowej polityki rozwoju regionalnego, należy spodziewać się, że interwencje publiczne podejmowane na szczeblu centralnym i regionalnym będą musiały być bardziej ukierunkowane na konkretne obszary wskazane w przestrzeni. Potrzeba **większej koncentracji terytorialnej** wybrzmiewa w szczególności z krajowych dokumentów strategicznych. W *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* interwencje ukierunkowanej terytorialnie odpowiada w całości cel II *Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*. Z kolei w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030* wskazano, że podstawą nowego podejścia terytorialnego polityki rozwoju będzie lepsza identyfikacja cech poszczególnych obszarów kraju poprzez rozpoznanie ich zasobów endogenicznych, wyzwań i barier rozwojowych.

Zgodnie z zasadą **rozwoju zrównoważonego terytorialnie** priorytetem działań podejmowanych przez Samorząd Województwa Małopolskiego w tym wymiarze będzie wsparcie na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców Małopolski, budowanie atrakcyjnej i konkurencyjnej gospodarki regionalnej oraz dbanie o ochronę i zasoby dziedzictwa kulturowego i środowiskowego regionu. Aby to osiągnąć, konieczne jest terytorialne dopasowanie polityki sektorowej. Niniejszy obszar ma więc na celu **usystematyzowanie interwencji** w *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* i **ukierunkowanie ich pod względem terytorialnym**.

Interwencje wskazane w poszczególnych obszarach *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* łączą się ze sobą i wykazują wiele zależności. Działania podejmowane w jednym obszarze będą wywoływały mniejsze lub większe konsekwencje dla pozostałych. Interwencja wskazana w części *Rozwój zrównoważony terytorialnie* odnosi się więc do wcześniej prezentowanych obszarów tematycznych, stanowiąc w pewnym sensie **osadzenie wskazanych w nich działań w przestrzeni**. Działania te będą intensyfikowane w zależności od sytuacji w poszczególnych gminach, z uwzględnieniem wciąż utrzymującego się zróżnicowania wewnątrzregionalnego oraz celu, jakim jest poprawa spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.



Biorąc pod uwagę powyższe, cel szczegółowy dla obszaru ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE brzmi następująco:

**Zrównoważony i trwały rozwój oparty
na endogenicznych potencjałach**

Główne kierunki polityki rozwoju:

1. Ład przestrzenny

Strategia postępowania

Podejście mające na celu zagwarantowanie realizacji zasady zrównoważonego rozwoju powinno być widoczne w **przestrzeni**, którą należy traktować jako szczególne dobro. W kontekście prognozowanych wyzwań w zakresie kreowania **ładu przestrzennego w województwie**, ważnym zadaniem będzie z jednej strony wzmocnienie poczucia odpowiedzialności władzy gmin za integrację przestrzenną swoich miejscowości, natomiast z drugiej strony dążenie do zakorzenienia w mieszkańcach Małopolski chęci zmiany swojego otoczenia na lepsze i zwracania uwagi na jego użyteczność i estetykę. Nie uda się to bez aktywnej postawy władz samorządowych, która poparta będzie uchwalaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wypracowanych z uwzględnieniem prognoz demograficznych, realnych potrzeb ekonomicznych w gminie oraz z aktywnym udziałem mieszkańców, wspomaganym przez rzetelnych i zaangażowanych ekspertów. Podejmowane działania na rzecz poprawy jakości i dostępności przestrzeni publicznych, stanu budynków i ich otoczenia, jakości urządzania terenów zielonych oraz bezpieczeństwa w przestrzeniach publicznych, powinny być prowadzone w sposób kompleksowy i wielowymiarowy. Koniecznym będzie również wzmacnianie dbałości o wspólną przestrzeń poprzez stosowanie odpowiednich zapisów w MPZP, tworzenie jednoznacznej komunikacji wizualnej i informacyjnej, walka ze szpecącymi krajobraz reklamowymi billboardami i banerami, podejmowanie tzw. uchwał krajobrazowych czy wreszcie inwestycje z zakresu rewitalizacji, termomodernizacji budynków i eliminowania pustostanów.

Aby działania te były skuteczne, muszą stać się priorytetem, nie tylko w gminach, ale także na poziomie województwa. W tym kontekście ważną będzie realizacja kierunków polityki przestrzennej, wyznaczonych w **Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego**.

Szczególną uwagę należy zwrócić na wzmacnianie **dostępności i funkcjonalności przestrzeni**. Przestrzeń publiczna wymaga istotnej przebudowy, aby na równych zasadach służyć wszystkim jej użytkownikom. Potrzebne jest podniesienie jakości i zapewnienie niezależności życia osobom z trwałymi lub czasowymi trudnościami w zakresie mobilności lub percepcji, w tym osobom starszym. Służyć temu będzie **poprawa dostępności przestrzeni publicznej**, w tym architektury i infrastruktury komunikacyjnej, a także dostępności do dóbr i usług publicznych na szeroką skalę.

Obserwowane w ostatnich latach postępowanie **procesu suburbanizacji** skutkuje zwiększającym się chaosem przestrzennym, wzrostem kosztów realizacji inwestycji i narastaniem barier dla nowych przedsięwzięć. Niekontrolowane rozlewanie się miast na tereny wiejskie sprawia, że wsie tracą swój pierwotny rolniczy charakter, stając się podmiejskimi osiedlami, a zapotrzebowanie na nowego rodzaju usługi na tych terenach rośnie. Właśnie dlatego bardzo ważne jest wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy na terenach wiejskich i dążenie do jak najlepszego skomunikowania ich z większymi ośrodkami miejskimi, aby mieszkańcy nie byli zmuszani do wyjazdu w poszukiwaniu nowego zatrudnienia za granicę czy do innych regionów. Szczególną uwagę należy również zwrócić na zabudowywanie obszarów otwartych, cennych przyrodniczo, gdyż postępowanie niekontrolowanej urbanizacji na tych terenach może stanowić zagrożenie zatracenia ich szczególnych walorów. W tym kontekście bardzo ważne będzie wyhamowanie żywiołowego rozlewania się miast oraz zapobieganie rozpraszaniu zabudowy, poprzez podnoszenie jakości i znaczenia planowania przestrzennego, rozwijanie współpracy w miejskich obszarach funkcjonalnych oraz podejmowane działań edukacyjnych w tym zakresie.

- **Główne kierunki działań:**

- 1.1. Zachowanie ładu przestrzennego, dostępności i estetyki przestrzeni województwa:
 - 1.1.1. Wspieranie gmin w procesach planowania przestrzennego, m.in. poprzez informowanie o zagrożeniach związanych z brakiem prowadzenia zrównoważonej polityki przestrzennej.
 - 1.1.2. Prowadzenie działań edukacyjnych i promocyjnych, mających na celu zakorzenienie w mieszkańcach Małopolski chęci zmiany swojego otoczenia i zwracania uwagi na estetykę przestrzeni.
 - 1.1.3. Wspieranie tworzenia nowych, atrakcyjnych i dostępnych przestrzeni publicznych oraz wzmacnianie działań mających na celu poprawę jakości istniejących przestrzeni publicznych, w szczególności w zwartych, centralnych dzielnicach miast.
 - 1.1.4. Tworzenie parków kulturowych, w szczególności na terenach zabytkowych układów urbanistycznych.
 - 1.1.5. Prowadzenie zrównoważonej polityki przestrzennej, sprzyjającej powstawaniu systemu terenów zieleni wspierającego bioróżnorodność, tj. spójnego oraz opartego nie tylko na terenach zieleni urządzonej, ale także na zieleni o charakterze naturalnym i półnaturalnym.
 - 1.1.6. Promowanie działań zmierzających do poprawy jakości, bezpieczeństwa i dostępności przestrzeni publicznych, stanu budynków i ich otoczenia, jakości zarządzania terenów zielonych, oraz wskazywanie i popularyzacja dobrych praktyk poprzez edukację społeczną.
 - 1.1.7. Podnoszenie wiedzy, kompetencji i umiejętności przedstawicieli zawodów tworzących i modernizujących przestrzenie publiczne w zakresie ich dostępności.
- 1.2. Przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji i rozpraszaniu zabudowy:
 - 1.2.1. Realizacja koncepcji osadnictwa zwartego i koncepcji zrównoważonego rozwoju miast i obszarów wiejskich, w celu ograniczania niekontrolowanego osadnictwa na terenach wiejskich.
 - 1.2.2. Przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji na terenach otwartych oraz atrakcyjnych krajobrazowo i turystycznie.
 - 1.2.3. Spójna polityka przestrzenna, wychodząca poza granice administracyjne gmin.
 - 1.2.4. Przywrócenie funkcji zabytkowych centrów miast, aby stawały się lepszym miejscem do życia dla ich mieszkańców.

2. Wsparcie miast

Strategia postępowania

Właściwe wsparcie małopolskich miast wymaga szerokiego spojrzenia na ich rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu oraz analizy funkcji świadczonych na rzecz swoich mieszkańców i otaczających ich obszarów funkcjonalnych. Konieczne jest wykorzystanie szans rozwojowych, jakie stwarzają małopolskie miasta oraz rozproszenie ich na różne części województwa, co pozwoli na **wyzwolenie efektów synergii i transferu rozwoju także na inne obszary**. Podejmowanie szeregu działań z zakresu wsparcia małopolskich miast umożliwi wykreowanie ich jako dobrych miejsc do życia.

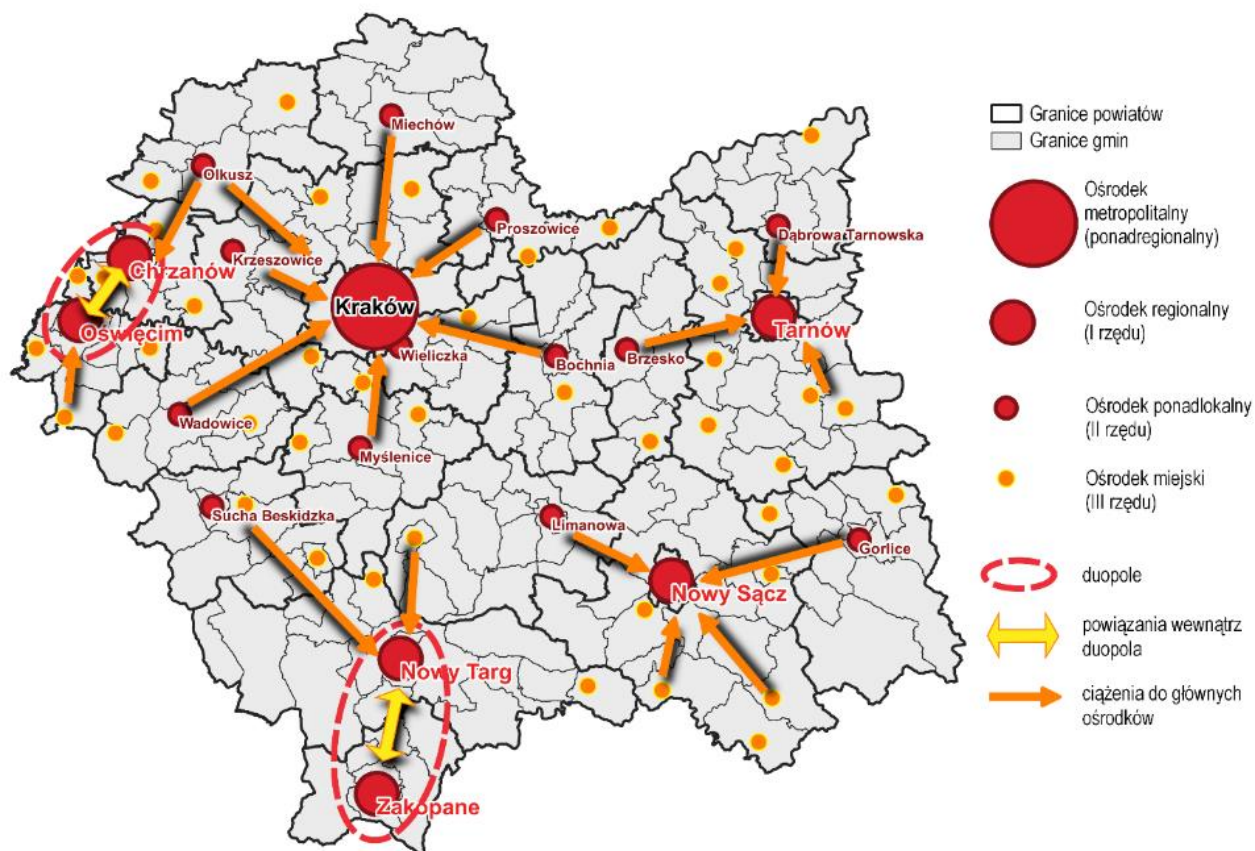
Rozwój większych miast, takich jak Kraków, Tarnów i Nowy Sącz, pełniących funkcje metropolitalne i regionalne, opierać się będzie na cyfryzacji i automatyzacji oraz wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań w zakresie zarządzania miastem (inteligentne miasto). Bardzo ważne będą działania mające na celu wzmocnienie gospodarki stolicy regionu, w tym tworzenie silnej oferty inwestycyjnej czy rozwój przedsiębiorczości i działalności badawczo-rozwojowej, aby stawała się znaczącym węzłem wiedzy i innowacji na poziomie europejskim. Z uwagi na istotną rolę większych miast w hierarchii osadniczej województwa, ich rozwój powinien być kształtowany wielosektorowo. Miasta te należy wykreować jako silne centra usług ponadregionalnych, atrakcyjne pod względem przestrzennym i gospodarczym, a także jako ośrodki pełniące rozmaite funkcje o znaczeniu krajowym (Tarnów i Nowy Sącz) i międzynarodowym (Kraków), m.in. w zakresie edukacji, nauki, kultury czy biznesu. Rozwój metropolitalny i regionalny tych miast powinien więc przede wszystkim opierać się na wzmacnianiu usług wyższego rzędu, adekwatnych do zajmowanej pozycji w hierarchii osadniczej, np. w zakresie infrastruktury nauki, kultury czy infrastruktury widowiskowo-sportowej i kongresowej. Nie należy zapominać również o promocji ekologicznych

postaw i rozwiązań, np. poprzez edukację ekologiczną, gospodarkę o obiegu zamkniętym, biotechnologię czy elektromobilność, dzięki którym miasta te uwolnią się od problemów środowiskowych i jeszcze lepiej służyć będą swoim mieszkańcom.

W rozwoju **miast średnich** (miast powiatowych – ośrodków ponadlokalnych I i II rzędu) zasadniczym wyzwaniem będzie zatrzymanie postępujących procesów depopulacji, w tym odpływu mieszkańców, głównie młodych, do większych miast, które dostarczają zazwyczaj lepszą ofertę w zakresie rynku pracy i możliwości doskonalenia kompetencji i kwalifikacji. Dążenie do rozwijania i zatrzymania wysokiej jakości kapitału ludzkiego i społecznego, głównie poprzez wzmacnianie funkcji regionalnych i ponadlokalnych tych miast oraz inwestycje w infrastrukturę edukacji, nauki i otoczenia biznesu, przyczyni się do poprawy konkurencyjności i maksymalnego wykorzystania potencjałów tych ośrodków. Rolą samorządu województwa będzie stwarzanie warunków do jak najlepszego rozwoju miast średnich, w szczególności tych, które uznawane są jako problemowe i tracące swoje funkcje, aby stawały się atrakcyjnymi miejscami do życia.

Kluczowym działaniem na rzecz rozwoju **mniejszych miast** będzie kreowanie warunków, aby stanowiły one siłę napędową rozwoju swojego potencjału i pobliskich obszarów wiejskich. W tym kontekście niezbędne będą działania zmierzające do stałego podnoszenia jakości usług publicznych (w szczególności edukacji) oraz wspieranie dywersyfikacji gospodarczej tych miast. Konieczne będzie również wypracowanie mechanizmów wzmacniania specyfiki i unikalności małych ośrodków. Przykładem mogą być małe miasta zlokalizowane na obszarach górskich oraz na terenach o szczególnych potencjałach turystycznych, a także miejscowości uzdrowiskowe, w rozwoju których ważne jest eksponowanie ich walorów przyrodniczych i dziedzictwa, aby nie dopuścić do zatracenia tożsamości kulturowej.

Mapa 1. Schemat struktury ośrodków usługowych



Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, tom II, Kraków 2018

W zależności od różnorodnych potrzeb rozwojowych, bardzo ważne będzie wspieranie **jakości i dostępności do usług publicznych w miastach**, aby stawały się one coraz lepszym miejscem do życia. Interwencja w zakresie usług publicznych będzie dostosowana do pełnionych przez dane miasto funkcji oraz zróżnicowana w zależności od ich rangi. W Krakowie będą to usługi na poziomie metropolitalnym, w Nowym Sączu i w Tarnowie – usługi wyższego rzędu świadczone na poziomie regionalnym, natomiast w średnich miastach będzie dążyć się do wzmacniania usług publicznych i kreowania tych ośrodków na ponadlokalne centra wzrostu. Wyposażenie małych miast jest bardzo różnorodne i trudno w ich przypadku mówić o równym dostępie do usług, zatem w tych ośrodkach wsparcie kierowane powinno być w szczególności na usługi zaspokajające podstawowe potrzeby ich mieszkańców.

Na szczególną uwagę zasługują **problemy zachodzące w miastach**, takie jak ich „rozlewanie się”, „kurczenie się”, „wyludnianie się”, „starzenie się”, czy te z zakresu ochrony środowiska. Odpowiedzią na narastające negatywne trendy będą działania zmierzające do poprawy szans rozwojowych, a także zachęcanie gmin do wdrażania istniejących koncepcji rozwoju miast, adekwatnych do endogenicznych potencjałów i czynników zewnętrznych wpływających na ich rozwój.

Narzędziem wyprowadzania ze stanu kryzysowego zdegradowanych części miast będą **procesy rewitalizacji**. Wsparcie w tym zakresie będzie akcentowało kompleksowość planowanej interwencji, ze szczególnym podkreśleniem działań w sferze społecznej oraz zaangażowania lokalnej społeczności, gdyż są to główne czynniki warunkujące skuteczność całego procesu. Za szczególnie istotne uważa się oparcie koncepcji wyprowadzenia danego obszaru z kryzysu na jego endogenicznych potencjałach. Duże znaczenie będzie przykładać się również do jakości, bezpieczeństwa i dostępności przestrzeni publicznej oraz poprawy stanu środowiska naturalnego, szczególnie na terenach przemysłowych (rekultywacja, projektowanie uniwersalne, efektywność energetyczna, tereny zielone, mała retencja itp.). Kluczowe będzie wypracowanie i wdrażanie skutecznych mechanizmów integrowania działań różnych podmiotów, w tym prywatnych, w przygotowaniu i prowadzeniu kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Z kolei wobec coraz częściej obserwowanego występowania zjawiska gentryfikacji w większych miastach, również na skutek przeprowadzonej rewitalizacji lub działań na rzecz dogęszczania zabudowy, należy szczególną uwagę skierować na konieczność ograniczenia jego negatywnych skutków społecznych.

Wobec obserwowanych ciążących do ośrodków miejskich, poziom oraz czynniki wpływające na ich rozwój należy rozpatrywać **wspólnie z procesami zachodzącymi na otaczających je obszarach wiejskich**. Dlatego właśnie Samorząd Województwa Małopolskiego będzie wspierał w szczególności **projekty zintegrowane, komplementarne i partnerskie**, których realizacja opierać się będzie na współpracy ośrodków miejskich z otaczającymi je gminami. Dotyczy to relacji miasto – obszar funkcjonalny, zwłaszcza w zakresie wzmacniania i kształtowania lokalnych rynków pracy, tworzenia efektywnego transportu publicznego, podnoszenia dostępności do usług publicznych i infrastruktury technicznej, działań z zakresu ochrony środowiska, czy zrównoważonego kształtowania przestrzeni ponad granicami administracyjnymi.

- **Główne kierunki działań:**

- 2.1. Poprawa szans rozwojowych małopolskich miast:

- 2.1.1. Poprawa zdolności miast do kreowania rozwoju i wzrostu gospodarczego, w tym polityki proinwestycyjnej i zatrudnienia.
- 2.1.2. Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności.
- 2.1.3. Wspieranie trwałego i inteligentnego rozwoju miast jako węzłów w sieci powiązań krajowych i międzynarodowych.
- 2.1.4. Budowanie potencjału miast jako dobrych miejsc do życia.

- 2.2. Wzmacnianie powiązań funkcjonalnych miast z otaczającymi je obszarami funkcjonalnymi, w tym wsparcie jednostek realizujących projekty ponadlokalne, partnerskie, zintegrowane i wielofunkcyjne.

- 2.3. Wzmacnianie funkcji pełnionych przez miasta:

- 2.3.1. Wspieranie rozwoju metropolitalnego Krakowa.
- 2.3.2. Wspieranie rozwoju regionalnego Tarnowa i Nowego Sącza.

- 2.3.3. Wsparcie rozwoju miast średnich, ze szczególnym uwzględnieniem miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze.
- 2.3.4. Budowanie potencjału małych miast jako lokalnych centrów wzrostu.
- 2.3.5. Wykorzystanie endogenicznych potencjałów gospodarczych miast, w tym tworzenie warunków do pełniejszego wykorzystywania stref aktywności gospodarczej oraz zachęcanie do poszerzenia oferty instytucji wspierających biznes w miastach.
- 2.3.6. Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem.
- 2.4. Wsparcie i promowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju miast, w tym m.in. idei „*smart city*”, miasta zwarteego i miasta vitalnego w Małopolsce.
- 2.5. Wsparcie kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych części miast, ukierunkowanej przede wszystkim na przezwyciężenie kryzysu społecznego na tych obszarach i uruchomienie trwałych mechanizmów ich rozwoju.

3. Rozwój obszarów wiejskich

Strategia postępowania

Głównym podmiotem działań polityki wobec **obszarów wiejskich** są mieszkańcy wraz z ich tradycjami, kulturą i kapitałem społecznym. Największych szans rozwojowych dla obszarów wiejskich należy upatrywać w inicjatywach lokalnych. Dlatego właśnie należy **wspierać wszelką aktywność społeczną, obywatelską i działania lokalnych organizacji pozarządowych** oraz włączać mieszkańców w procesy decyzyjne co do kierunków i form rozwoju ich miejsca zamieszkania. Istnieje wyraźna potrzeba, aby polityka wobec obszarów wiejskich wspierała także **dywersyfikację gospodarczą i zatrudnienia**, co wpłynie na podnoszenie jakości życia mieszkańców wsi. Ponadto, silniejsze powiązania na linii miasto–wieś mogą przynieść lepsze wyniki wzrostu społeczno-gospodarczego oraz obopólne korzyści. Szansą na przyspieszenie rozwoju obszarów wiejskich będzie również ożywienie mniejszych miast za pomocą wzmacnianych tam **procesów odnowy** i rewitalizacji.

Pomimo że w ostatnim czasie obserwowane są głębokie przemiany zachodzące na obszarach wiejskich (m.in. zmniejszenie udziału produkcji rolniczej w funkcjach, jakie pełnią obszary wiejskie w regionie), są one nadal głównymi dostawcami żywności i materiałów dla poszczególnych sektorów gospodarki. W zależności od ich położenia (np. odległości od większych miast, głównych dróg lub atrakcji turystycznych), charakteru lokalnej gospodarki, zasobów naturalnych i uwarunkowań zewnętrznych, pełnią one także inne funkcje konsumpcyjne. Stąd kluczowym działaniem ukierunkowanym na rozwój obszarów wiejskich będzie **wsparcie nowoczesnego i innowacyjnego rolnictwa, opartego na lokalnych i naturalnych produktach**, zwłaszcza na obszarach z potencjałem rolniczym (m.in. w północnych częściach regionu), ale również na obszarach górskich.

W rozwoju obszarów wiejskich kluczowe znaczenie mają **umiejętności i kompetencje ich mieszkańców**. Jednym z priorytetów będzie zatem rozwój umiejętności osób dorosłych na terenach wiejskich oraz poprawa w zakresie poziomu ich udziału w edukacji, poprzez realizowane komplementarnie (w ramach kierunku polityki *Edukacja*) działań w zakresie promocji korzyści z uczenia się przez całe życie, a także rozwoju doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz elastycznej i dostępnej oferty edukacji ustawicznej.

Bardzo ważnym elementem determinującym rozwój obszarów wiejskich jest **ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego**. Największym wyzwaniem będzie **zrównoważenie potrzeb** środowiska naturalnego, gospodarki i mieszkańców, które często stoją ze sobą w sprzeczności. Ochrona walorów przyrodniczych wprowadza ograniczenia związane z użytkowaniem mieszkalnym, ekonomicznym oraz rolniczym i leśnym tych terenów. Należy więc mieć na uwadze, aby procesy gospodarcze na obszarach chronionych prowadzone były w myśl koncepcji **turystyki zrównoważonej i ekologicznej agroturystyki**. W tym kontekście bardzo ważne będzie również wspieranie rozwoju **miejsowości uzdrowiskowych**, a w szczególności tworzenie infrastruktury społecznej, komunikacyjnej, turystycznej i rekreacyjnej oraz wspieranie działań na rzecz poprawy jakości powietrza, gleby i wody, skrócenia łańcuchów dostaw żywności lokalnej oraz wzmacniania procesów rewitalizacji i odnowy tych ośrodków.

Obszary górskie, które w przypadku województwa małopolskiego pokrywają się zasięgiem z obszarami przygranicznymi, są terenami sprzyjającymi rozwojowi turystyki i przemysłów czasu wolnego. Aby w pełni

wykorzystać ich możliwości, konieczne jest zniwelowanie problemów, jakie tam występują (m.in. słaba dostępność komunikacyjna, braki w sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, niekorzystne warunki rozwoju rolnictwa). Rolą Samorządu Województwa Małopolskiego będzie stworzenie możliwości rozwoju tych obszarów, aby stały się mocną stroną konkurencyjną regionu.

Samorząd Województwa Małopolskiego będzie wspierał interwencje wskazane w poniższych działaniach, skierowane na rozwój obszarów wiejskich. Będą one komplementarne do działań podejmowanych na poziomie krajowym oraz spójne z rządową *Strategią zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030*.

- **Główne kierunki działań:**

- 3.1. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały, w tym m.in.:
 - 3.1.1. Wzmacnianie spójności infrastrukturalnej obszarów wiejskich Małopolski oraz integracji pokoleniowej, zawodowej i kulturowej społeczności wiejskich.
 - 3.1.2. Dbanie o lokalne tradycje i podtrzymywanie tożsamości kulturowej na obszarach wiejskich.
 - 3.1.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na obszarach wiejskich.
 - 3.1.4. Ożywianie potencjałów drzemających w społecznościach lokalnych poprzez inicjatywy kulturalne, w szczególności na terenach peryferyjnych.
- 3.2. Aktywizacja społeczna i gospodarcza obszarów wiejskich i małych miast, w szczególności:
 - 3.2.1. Ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego mieszkańców obszarów wiejskich.
 - 3.2.2. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym promocja postaw przedsiębiorczych i wsparcie MŚP.
 - 3.2.3. Tworzenie warunków do powstawania nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.
 - 3.2.4. Wsparcie i wdrażanie nowoczesnych technologii i innowacji na obszarach wiejskich.
 - 3.2.5. Wsparcie produktów regionalnych wysokiej jakości.
 - 3.2.6. Promocja produktów regionalnych w celu zwiększenia atrakcyjności terenów wiejskich i rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej.
 - 3.2.7. Poprawa standardu oraz dostępu do wysokiej jakości usług publicznych, w szczególności na obszarach wiejskich o najniższej dostępności.
 - 3.2.8. Rozwój liniowej infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich.
- 3.3. Wzmacnianie współpracy ponadlokalnej, w tym wspieranie działalności organizacji pozarządowych, w tym Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich.
- 3.4. Poprawa struktury obszarowej gospodarstw poprzez scalanie gruntów.
- 3.5. Wspieranie procesów odnowy wsi i rewitalizacji, w tym działań na rzecz rozwiązywania problemów społecznych na obszarach wiejskich i ich fizycznej regeneracji.
- 3.6. Rozwój obszarów górskich w oparciu o endogeniczne potencjały:
 - 3.6.1. Wzmacnianie i właściwe wykorzystywanie zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych obszarów górskich.
 - 3.6.2. Zrównoważony rozwój infrastruktury na obszarach górskich.
 - 3.6.3. Wykorzystywanie kapitału społeczności lokalnej i promocja dziedzictwa kulturowego na obszarach górskich.
 - 3.6.4. Rozwój bezpiecznej i nowoczesnej gospodarki na terenach górskich, w tym wsparcie i promocja rolnictwa zrównoważonego.
 - 3.6.5. Zachowanie i promocja kultury pasterskiej.
- 3.7. Wzmacnianie procesów integracji obszarów przygranicznych.

4. Spójność wewnątrzregionalna i dostępność

Strategia postępowania

Pomimo utrzymującego się od wielu lat wzrostu gospodarczego w Małopolsce, wciąż zauważalny jest proces narastania nierówności rozwojowych pomiędzy niektórymi częściami województwa. Pogłębiające się dysproporcje w poziomie rozwoju różnych części regionu sprawiają, że konieczna staje się zmiana dotychczasowego modelu polityki i skupienie większej uwagi na przeciwdziałaniu tym nierównościom.

Celem działań podejmowanych w ramach tego kierunku jest **zmniejszenie regionalnych dysproporcji** w dostępności przestrzennej pomiędzy różnymi częściami województwa oraz dostępności do usług, co bezpośrednio ma związek z podwyższaniem atrakcyjności miejsc zamieszkania Małopolan. Głównym kierunkiem w dążeniu do osiągnięcia zrównoważonego i trwałego rozwoju województwa jest wykreowanie regionu **spójnego wewnątrznie**. Działania z zakresu spójności będą zmierzały do zagwarantowania mieszkańcom jak najlepszej jakości życia w różnych aspektach: społecznym, gospodarczym, środowiskowym, funkcjonalnym i przestrzennym.

Kluczowym będzie zapewnienie swobodnego dostępu do dóbr, produktów, usług i możliwości udziału w życiu społecznym i publicznym. W tym kontekście bardzo ważna jest **jakość oraz dostępność do podstawowych usług publicznych**, w szczególności dla mieszkańców, którzy wykazują trwale bądź czasowe ograniczenia w mobilności czy percepcji. Należy zauważyć, że grupa ta nie ogranicza się wyłącznie do osób z niepełnosprawnościami ruchowymi, sensorycznymi i intelektualnymi, ale także obejmuje osoby starsze, osoby poruszające się z wózkiem dziecięcym czy podróżujące z ciężkim bagażem.

Poziom dostępności poszczególnych usług uwarunkowany jest zarówno ich fizycznym świadczeniem w określonych miastach, jak i sytuacją transportową. Pojęcie dostępności wiąże się więc nie tylko z dostępem do najwyższej jakości usług, ale także z **dostępnością czasową i przestrzenną** do ośrodków, w których te usługi są świadczone. W Małopolsce obszary łatwiej dostępne skupiają się wokół miast, a oddziaływanie miasta jest z reguły zależne od jego wielkości. Najslabszą dostępnością wykazują się **gminy przygraniczne i górskie**, zlokalizowane w południowo-wschodnich częściach regionu. Należy więc podjąć wszelkie możliwe działania, łącznie z lobbingiem na rzecz realizacji kluczowych z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju Małopolski inwestycji z zakresu transportu, aby obszary te nie stawały się coraz bardziej peryferyjne. W szczególności należy poprawić dostępność komunikacyjną Nowego Sącza, który jako miasto regionalne, oferujące rozmaite funkcje regionalne, powinien w pierwszym rzędzie stać się ośrodkiem dobrze skomunikowanym zarówno z południowymi obszarami Małopolski, jak i ze stolicą województwa.

Wobec tego w aspekcie rozwoju miast i obszarów wiejskich oraz poprawy integracji przestrzennej Małopolski, bardzo ważną rolę będzie również odgrywało wzmacnianie **dostępności komunikacyjnej** różnych części województwa. Bez odpowiedniego systemu połączeń komunikacyjnych i infrastruktury dopasowanej do potrzeb mieszkańców i gospodarki nie jest możliwe osiągnięcie sprawnie funkcjonującego organizmu, jakim powinno być województwo. Rozwój infrastruktury transportowej będzie polegać na sukcesywnej modernizacji jej istniejących elementów oraz tworzeniu nowych, co szerzej zostało już opisane w obszarze *Gospodarka (Transport)*. Odpowiednia infrastruktura i sieć transportowa są także narzędziami do wyrównywania różnic w rozwoju pomiędzy poszczególnymi częściami regionu. Samorząd Województwa Małopolskiego będzie dążył do **poprawy sytuacji w najsłabiej rozwiniętych rejonach**. Stanie się to możliwe nie tylko poprzez inwestycje w budowę i modernizację dróg wojewódzkich, ale również poprzez konsekwentne wspieranie rozbudowy tras lokalnych i rowerowych oraz powstawania nowych szybkich połączeń kolejowych. Do pełnego i zrównoważonego rozwoju Małopolski konieczne jest stworzenie komplementarnego drogowo-kolejowego układu komunikacyjnego regionu, umożliwiającego szybkie dotarcie (m.in. środkami transportu zbiorowego) zarówno do stolicy województwa i innych większych miast, jak i do obszarów o najniższej dostępności transportowej (niwelacja tzw. białych plam transportowych w województwie). Kluczowa będzie realizacja działań mających na celu wspieranie zrównoważonych i efektywnych działań w sektorze transportu.

- **Główne kierunki działań:**

- 4.1. Wsparcie obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją i miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze w celu zagwarantowania spójnego rozwoju całego województwa.
- 4.2. Inwestycje w istniejące budynki użyteczności publicznej, zasoby mieszkaniowe, przestrzeń, środki transportu, strony internetowe czy usługi o charakterze powszechnym, w celu zwiększenia ich dostępności dla wszystkich mieszkańców regionu, ze szczególnym uwzględnieniem grup wykluczonych społecznie.
- 4.3. Zmniejszenie dysproporcji pomiędzy poszczególnymi obszarami województwa poprzez zwiększanie jakości i dostępności do świadczonych usług publicznych:
 - 4.3.1. Inwestycje w infrastrukturę społeczną, w szczególności na obszarach wykazujących deficyty w tym zakresie.
 - 4.3.2. Inwestycje w infrastrukturę techniczną (np. sieci kanalizacyjne i wodociągowe), w szczególności na terenach górskich.
 - 4.3.3. Likwidacja barier architektonicznych i komunikacyjnych w budynkach użyteczności publicznej.
 - 4.3.4. Dbanie o komplementarne świadczenia usług w różnych obszarach województwa.
- 4.4. Stała poprawa dostępności komunikacyjnej Małopolski:
 - 4.4.1. Spójny i zrównoważony system transportowy.
 - 4.4.2. Dążenie do eliminacji tzw. wąskich gardeł i białych plam transportowych.
 - 4.4.3. Inwestycje z zakresu infrastruktury komunikacyjnej w celu stworzenia szybkich połączeń między głównymi miastami Małopolski: Krakowem, Tarnowem i Nowym Sączem.

Terytorialne ukierunkowanie Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”

Interwencja projektowana w wymiarze terytorialnym pokazała, że istnieje potrzeba wskazania konkretnych obszarów, które ze względu na swoją specyfikę i obserwowane tam problemy wymagają dodatkowego wsparcia, wykraczającego poza działania przewidziane dla całego województwa. Wyodrębnienie tych obszarów, określanych mianem **obszarów strategicznej interwencji (OSI)**, służyć ma nakierowaniu wsparcia przede wszystkim na te tereny województwa, które tego najbardziej potrzebują, bądź z uwagi na ich specyfikę i endogeniczne potencjały konieczne jest wzmocnienie czynników, które mogą spowodować trwały rozwój tych terenów.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że **działania Samorządu Województwa nie będą ukierunkowane wyłącznie na OSI**. Zaproponowane w *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* kierunki interwencji będą zmierzały do objęcia wsparciem wszystkich, nawet najmniejszych jednostek w regionie, jednak szczególna uwaga skupiona zostanie na terenach najbardziej potrzebujących i oddalonych, aby rozwój województwa był trwały i zrównoważony. Wymaga tego **dążenie do zachowania spójności wewnątrzregionalnej** oraz zmiana koncepcji i podejścia terytorialnego, gdzie odchodzi się od założenia, że rozwój promieniuje z ośrodka wzrostu na inne tereny. Wdrażany zatem będzie wskazany już wcześniej w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* **rozwój terytorialnie wrażliwy i odpowiedzialny**.

Obszary strategicznej interwencji – definicja

Zgodnie z definicją zawartą w *ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*, obszar strategicznej interwencji to obszar będący przedmiotem koncentracji działań polityki rozwoju ukierunkowanej terytorialnie. Podejmowanie przytoczonej *strategicznej interwencji* wiąże się z jednej strony z wyrównywaniem szans obszarów zmarginalizowanych w celu równoważenia poziomu życia mieszkańców i zapewnienia spójności w gospodarce, a z drugiej strony ze wspieraniem rozwiniętych już obszarów tak, aby były bardziej konkurencyjne i efektywne, co oznacza, że *de facto* jest to **urzeczywistnienie rozwoju zrównoważonego terytorialnie**.

Nowe podejście do polityki regionalnej zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów.

Takie podejście przekłada się na bardziej precyzyjne wyznaczenie OSI z punktu widzenia priorytetów polityki rozwoju, jak również na tworzenie instrumentów terytorialnych dopasowanych do ich specyficznych potrzeb rozwojowych. OSI wyznaczane i wspierane na poziomie regionalnym mają pełnić dodatkową funkcję wobec OSI wskazanych na poziomie krajowym.

Krajowe obszary strategicznej interwencji

Zgodnie z proponowanymi zapisami dotyczącymi obszarów strategicznej interwencji w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*, obszar strategicznej interwencji definiowany jest jako „**wskazany w strategii rozwoju obszar** o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje finansowane z różnych źródeł, w tym w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne i w zasoby ludzkie, lub rozwiązania regulacyjne”.

Na poziomie krajowym wyznaczono dwa główne typy terytoriów stanowiących obszary strategicznej interwencji państwa:

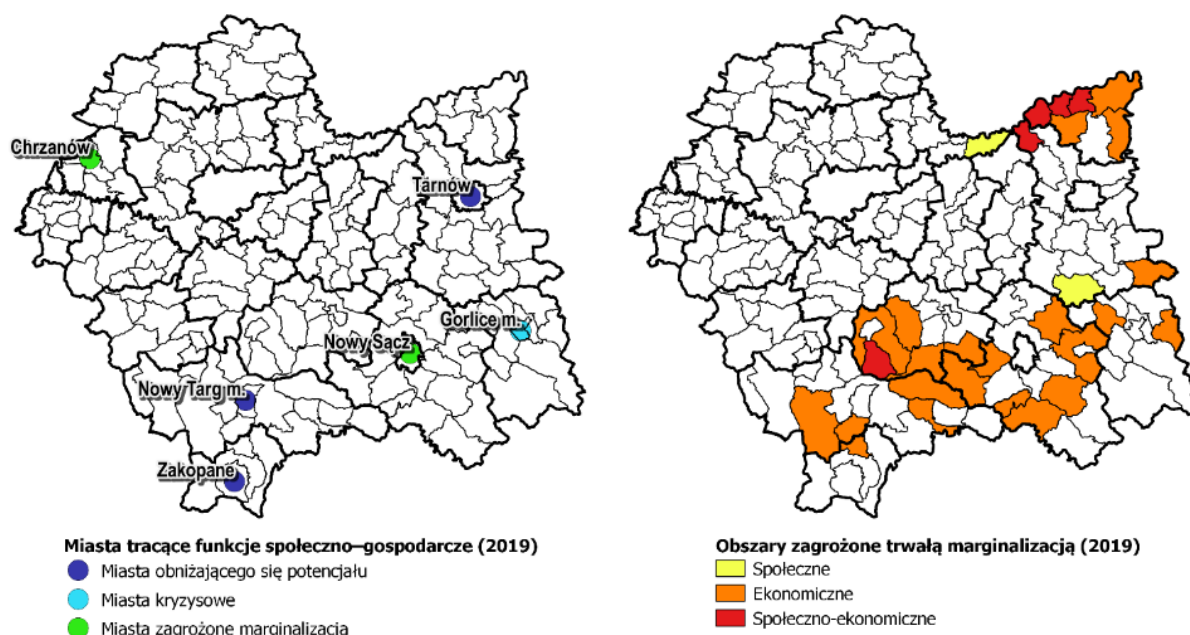
- ☒ **miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze,**
- ☒ **obszary zagrożone trwałą marginalizacją.**

Obszary te wspierane będą z poziomu kraju i regionu za pomocą specjalnie dedykowanych instrumentów. Z poziomu regionalnego przewiduje się objęcie wskazanych OSI krajowych dodatkową interwencją, np. w postaci specjalnych preferencji lub premiujących kryteriów wyboru projektów w RPO WM 2021–2027. Szczegółowy zakres wsparcia zaproponowany zostanie w tymże *Programie*.

Z SOR wynika, że w województwie małopolskim zidentyfikowano 6 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze: Chrzanów, Gorlice, Nowy Sącz, Nowy Targ, Tarnów, Zakopane. Z kolei do obszarów zmarginalizowanych zaliczono 29 gmin¹, z których większość wykazywała przewagę problemów ekonomicznych. Niewykluczone, że obszary te ulegną jeszcze zmianie, gdy strona rządowa podejmie decyzję o kolejnej aktualizacji delimitacji obszarów problemowych.

¹ W *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do roku 2030)* oraz w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030* w Małopolsce wyszczególniono 26 gmin zmarginalizowanych. Decyzją Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, na podstawie pisma z dnia 18 lutego 2020 r., w wyniku przeprowadzonej aktualizacji delimitacji obszarów problemowych, postanowiono rozszerzyć katalog gmin o nowe zdiagnozowane obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze z jednoczesnym zachowaniem dotychczas obowiązującej listy. W przypadku województwa małopolskiego katalog poszerzono o 3 gminy: Szczucin, Wietrzychowice oraz Piwniczna - Zdrój.

Mapa 2. Krajowe obszary strategicznej interwencji



Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów rządowych: „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)” (2017) i „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030” (2019) oraz opracowań na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej: „Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na rok 2018” (Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T. i in., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, 2019) oraz „Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (powiększających dystans rozwojowy)” (Śleszyński P., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, 2019).

Regionalne obszary strategicznej interwencji

Poza wcześniej wymienionymi OSI krajowymi (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze i obszary zagrożone trwałą marginalizacją), Samorząd Województwa Małopolskiego postanowił wskazać (lub w przypadku obszarów zmarginalizowanych – uzupełnić) **dodatkowy katalog OSI regionalnych**. Obszarami strategicznej interwencji na poziomie regionalnym będą zarówno obszary problemowe, jak i obszary wzrostu.

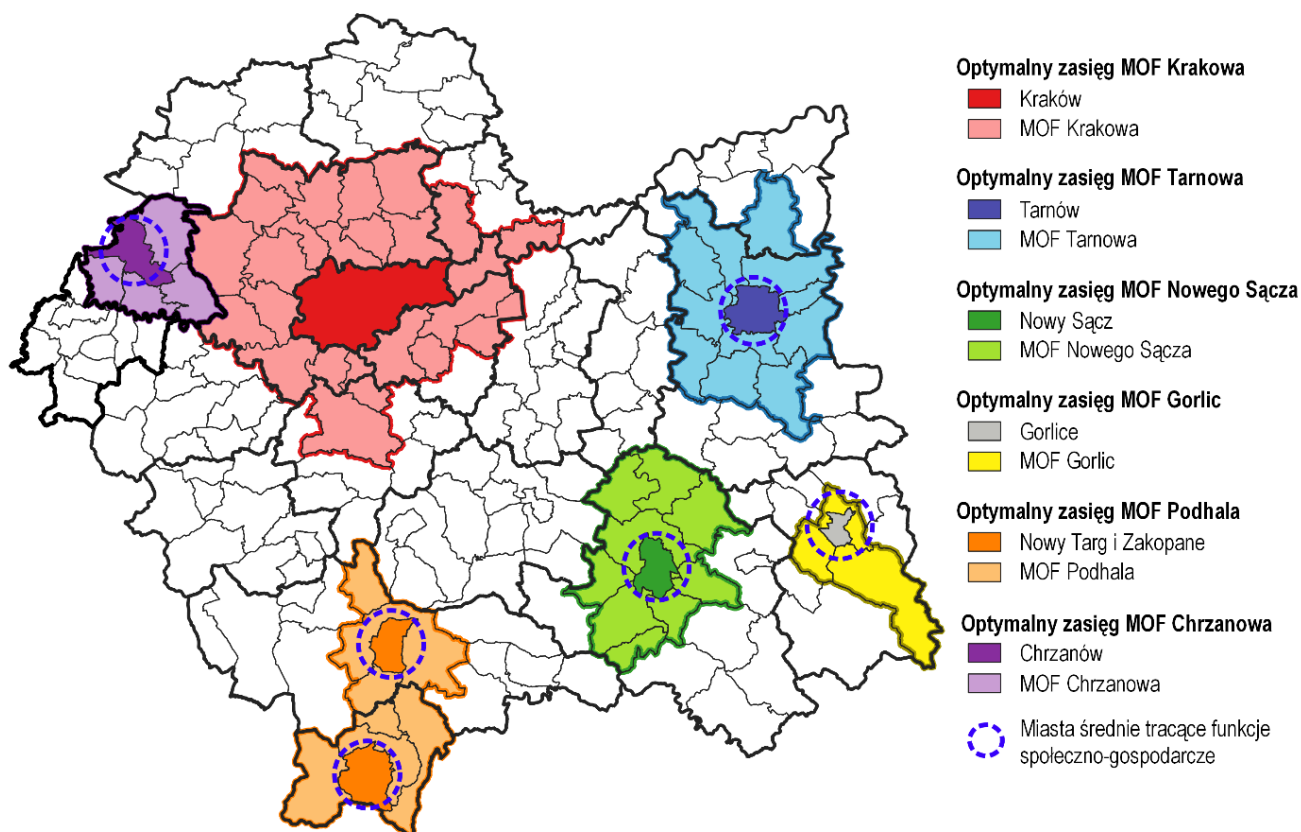
Miejskie obszary funkcjonalne (MOF)

Za **obszary wzrostu**, o wyjątkowych możliwościach rozwojowych, należy uznać **miasta i obszary funkcjonalne wokół nich**. Wobec obserwowanych ciąż do ośrodków miejskich, poziom oraz czynniki wpływające na ich rozwój należy rozpatrywać wspólnie z procesami zachodzącymi na otaczających je terenach. Współpraca w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych, która przekracza granice administracyjne, jest bardzo istotna z punktu widzenia poprawy skuteczności koordynacji procesów rozwojowych i efektywności systemu świadczenia usług publicznych. Dlatego właśnie ważne jest kierowanie szczególnego wsparcia do obszarów zawiązujących taką współpracę.

Mając na względzie konieczność wskazania w Strategii obszarów, na których taka współpraca byłaby rekomendowana, przeprowadzono analizę dotyczącą **delimitacji optymalnych zasięgów MOF w Małopolsce**, w kontekście realizacji zintegrowanych inwestycji terytorialnych na lata 2021-2027, **dla stolicy regionu oraz 6 miast średnich tracących funkcję społeczno-gospodarcze**. Analiza została oparta o 8 wskaźników bazowych, odnoszących się m.in. do zależności pokazujących ciążenia do miast – rdzeni MOF oraz potencjałów gmin z najbliższego otoczenia wybranych miast. W oparciu o przyjęte zasady wyznaczania optymalnych zasięgów

MOF, wskaźnik syntetyczny² oraz mając na względzie postulaty zgłoszone podczas konsultacji społecznych projektu Strategii, zdecydowano się wskazać 6 miejskich obszarów funkcjonalnych w Małopolsce (wobec pokrywających się obszarów oddziaływań Nowego Targu i Zakopanego, postanowiono ustanowić jeden wspólny MOF Podhala).

Mapa 3. Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w Małopolsce – proponowane optymalne zasięgi MOF



Wskaźniki przyjęte w delimitacji optymalnych zasięgów MOF w Małopolsce:

Rodzaj wskaźników	Wskaźniki bazowe
I. Wskaźniki funkcjonalne (3 pkt)	1. Liczba wyjeżdżających do pracy najmniej do rdzenia MOF na 1 tys. mieszkańców (2016) 2. Liczba zameldowań z miast na 1000 mieszkańców (2018) 3. Liczba uczniów dojeżdżających do szkół ponadpodstawowych (ponadgimnazjalnych) w roku szkolnym 2017/18 w odniesieniu do liczby mieszkańców w wieku 16-19 lat (2018)
II. Wskaźniki społeczno-gospodarcze (1 pkt)	1. Dochody własne gmin na 1 mieszkańca (2018) 2. Liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców (2018) 3. Udział podmiotów gospodarczych sklasyfikowanych w usługach wyższego rzędu (sekcje J–R) w stosunku do wszystkich podmiotów (2018)
III. Wskaźniki morfologiczne (2 pkt)	1. Gęstość zaludnienia – liczba osób na 1 km ² (2018) 2. Liczba mieszkań oddanych do użytku na 1 tys. mieszkańców (2010–2018)

Źródło: opracowanie własne

² Wskaźniki bazowe zostały zestandaryzowane w odniesieniu do średniej i odchylenia standardowego dla danego obszaru analizy, a następnie na podstawie średniej ważonej, otrzymano **wskaźnik syntetyczny**, świadczący o powiązaniu danej gminy z rdzeniem MOF. Założono, że w optymalnym zasięgu MOF znajdują się gminy z wartością wskaźnika powyżej 0,5.

Województwo Małopolskie będzie wspierać gminy współpracujące w ramach MOF. Z perspektywy kilku następnych lat ważne jest, aby oprócz istniejącego już Stowarzyszenia Metropolia Krakowska, zrzeszającego Kraków i okoliczne gminy, podobne związki, realizujące projekty w formule zintegrowanych inwestycji terytorialnych, powstały także dla Tarnowa i Nowego Sącza. Korzyści z utworzenia partnerstw można dopatrywać się także dla pozostałych wskazanych MOF. Należy jednak oczekiwać, że chęć realizacji wspólnych projektów **powinna narodzić się oddolnie**, a nie tylko z powodów zachęt i korzyści oferowanych z tytułu tworzenia partnerstwa. Działalność powinna mieć charakter prorozwojowy i stanowić przykład współpracy partnerskiej na rzecz zaspokajania wspólnych potrzeb. Charakter wsparcia MOF z poziomu województwa uzależniony zostanie od realnych potrzeb gmin na tych obszarach.

Wskazane w Strategii optymalne zasięgi MOF stanowią punkt wyjścia do rozmów dotyczących ewentualnej realizacji instrumentu ZIT na obszarze wybranych MOF. Nie należy więc traktować tych obszarów, jako katalogu zamkniętego, a wręcz przeciwnie – w przypadku podjęcia oddolnej inicjatywy przez gminy, które zechcą podjąć formalną współpracę (gminy te zobowiązane będą do zawiązania formalnej współpracy, np. w formie związku lub stowarzyszenia) i realizować projekty w ramach ZIT, takie rozmowy będą prowadzone, a ostateczna decyzja co do zakresu i zasięgu terytorialnego danego ZIT zostanie określona na poziomie RPO WM 2021–2027 i w dokumentach uszczegóławiających.

Instrument ZIT będą mogły realizować **wyłącznie wybrane MOF, wskazane w Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”**.

Obszar transformacji energetycznej – Małopolska Zachodnia

W następnych latach Małopolskę, jak i inne regiony w kraju, czekać będą nowe wyzwania społeczno-gospodarcze związane z procesem transformacji gospodarki w kierunku uzyskania neutralności klimatycznej. Jednym z warunków osiągnięcia celu jest transformacja regionów zależnych gospodarczo od węgla. Transformacja energetyczna będzie wymagać podjęcia dodatkowych wysiłków na rzecz wsparcia tych obszarów, które będą najsilniej dotknięte jej skutkami. W Małopolsce niewątpliwie takim obszarem są tereny w zachodniej części województwa.

Podregion oświęcimski jest zwartym obszarem, obejmującym swoim zasięgiem 4 powiaty: chrzanowski, olkuski, oświęcimski i wadowicki, który ze względu na specyficzne cechy i dużą koncentrację ludności jest najbardziej zurbanizowaną częścią województwa. Gospodarka na tym obszarze oparta jest w znacznej mierze na dużych zakładach związanych z przemysłem ciężkim, a także działalnością górniczą. Wyraźnie widoczne są powiązania gospodarcze z sąsiadującym województwem śląskim. Na terenie powiatu oświęcimskiego i chrzanowskiego funkcjonują kopalnie węgla kamiennego (w Brzeszczach i w Libiążu).

Obszar Małopolski Zachodniej rekomendowany jest do wsparcia w ramach Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (Just Transition Fund), dedykowanego dla regionów przemysłowych, węglowych i energochłonnych (na poziomie NUTS-3), które przechodzą znaczące przekształcenia. Korzystanie z tych środków w nowej perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027 będzie wymagało przygotowania Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji. Ma on pełnić rolę celowego planu zarządzania zmianą gospodarczą, społeczną i środowiskową na danym terytorium, polegającą na zmniejszeniu gospodarczego znaczenia paliw kopalnych, w tym szczególnie węgla, oraz wsparciu rozwoju gospodarki niskoemisyjnej. Dla Małopolski Zachodniej plan ten powinien stać się narzędziem koordynacji różnorodnych działań podejmowanych przez różnych partnerów: zarówno amortyzujących niekorzystne społeczne efekty odchodzenia od gospodarki węglowej, jak i przyspieszających tworzenie nowych miejsc pracy dzięki rozwijaniu niskoemisyjnych przedsięwzięć komercyjnych i komunalnych oraz zmniejszających zanieczyszczenie środowiska.

Mapa 4. Obszar transformacji energetycznej – Małopolska Zachodnia



Źródło: opracowanie własne

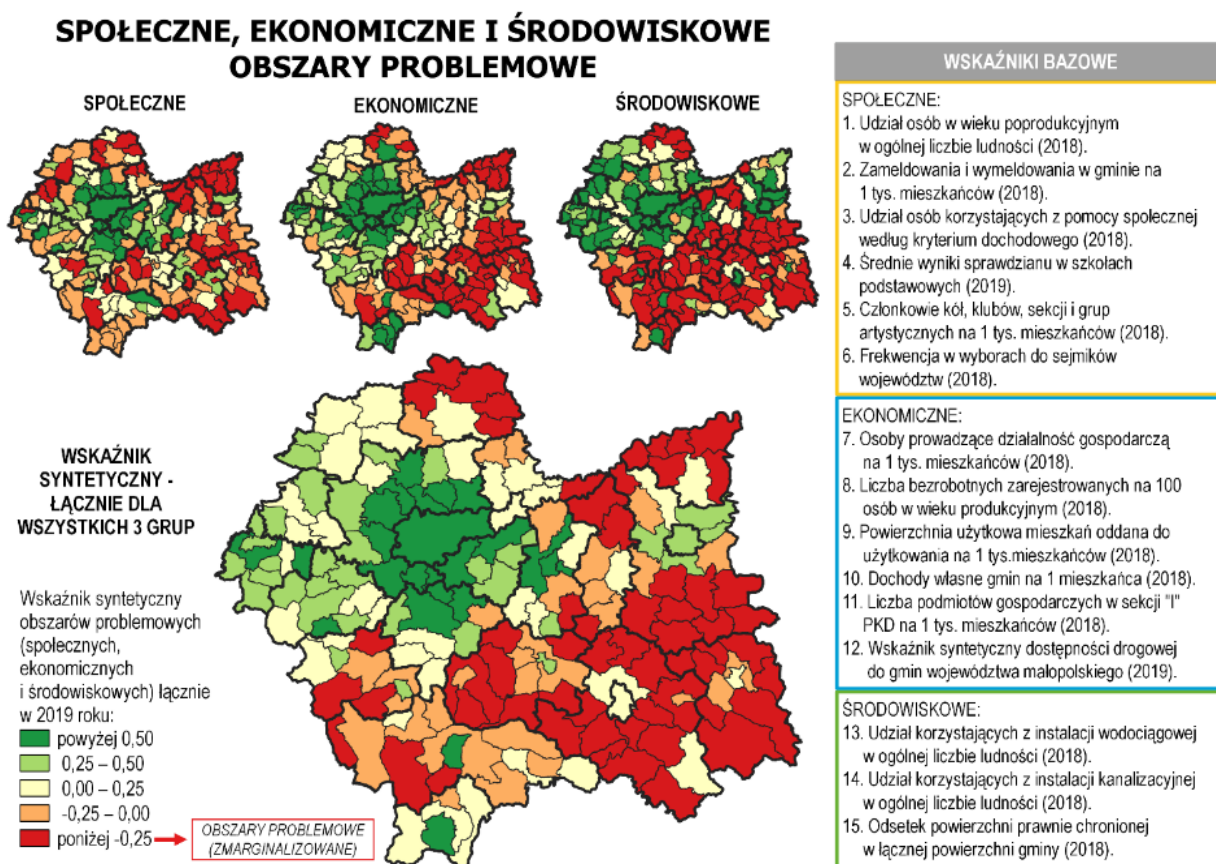
Gminy zmarginalizowane

Wskazanie potencjalnych **obszarów problemowych** zostało opracowane na podstawie wskaźnika syntetycznego, złożonego z wybranych mierników przedstawiających zagadnienia społeczne, ekonomiczne i środowiskowe³, przedstawionych na mapie poniżej. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwoliły na wskazanie jednostek, które wypadają najsłabiej w województwie (wartość wskaźnika syntetycznego poniżej -0,25), co **powoduje konieczność skierowania do nich szczególnego wsparcia w celu wyrównania ich szans rozwojowych**.

Analizując rozmieszczenie terytorialne obszarów problemowych w podziale na 3 grupy, należy zauważyć, że problemy społeczne nie są mocno skoncentrowane, jednak można zaobserwować ich niewielkie skupienie w południowo-wschodniej części regionu oraz na północy. W przypadku problemów ekonomicznych największa koncentracja najniższej wartości wskaźnika występuje w powiecie dąbrowskim oraz w pasie gmin na południu Małopolski. Szczególną koncentrację niskich wartości wskaźników środowiskowych zaobserwowano natomiast w południowej części województwa. Po zgłębieniu powyższych kwestii było możliwe wskazanie jednostek, w których **występują wszystkie typy obszarów problemowych**. W konsekwencji pozwoliło to na wyodrębnienie obszarów szczególnej koncentracji negatywnych zjawisk, czyli głównie południowo-wschodniej części Małopolski (powiaty: gorlicki, nowosądecki, tarnowski, limanowski) oraz północnej (powiat dąbrowski i miechowski).

³ **Metodologia:** Wartości poszczególnych wskaźników składowych dla gmin zostały ujęte w 3 grupach: wskaźniki społeczne, wskaźniki ekonomiczne i wskaźniki środowiskowe (razem 15 wskaźników). Poszczególne wartości wskaźników bazowych zostały zestandaryzowane w odniesieniu do średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego. Następnie zsumowano wartości w poszczególnych grupach (w przypadku wskaźników będących destymulantą – wartość odjęto) i uśredniono tak, aby możliwe było odwzorowanie średniej wartości dla poszczególnych grup wskaźników. Wskaźnik obrazujący obszary problemowe (społeczne, ekonomiczne i środowiskowe – łącznie) w województwie obliczono uśredniając poszczególne wskaźniki syntetyczne dla obszaru społecznego, ekonomicznego i środowiskowego. Wartości bazowe pochodzą głównie z BDL GUS, w odniesieniu do edukacji – z OKE Kraków, natomiast wskaźnik dostępności transportowej z publikacji: R. Guzik, A. Koloś, Ł. Fiedor, A. Kocaj, K. Wiedermann, *Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem. Komponent 3 Relacje przestrzenne i dostępność komunikacyjna. Województwo Małopolskie*, IGIPZ PAN, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2019.

Mapa 5. Społeczne, ekonomiczne i środowiskowe obszary problemowe w Małopolsce

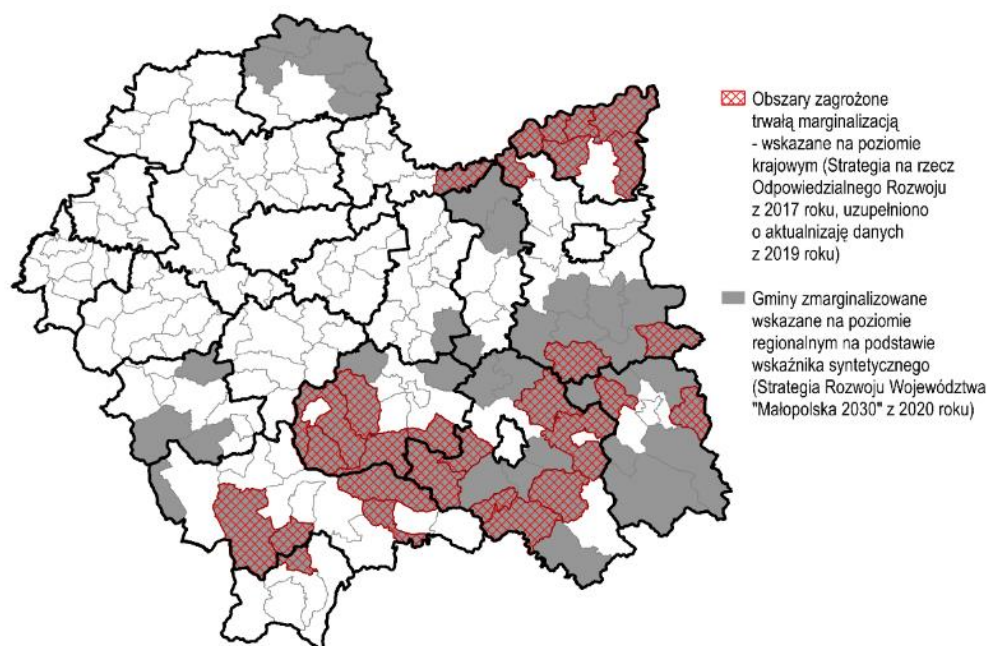


Źródło: opracowanie własne

Za **obszary zmarginalizowane**, zidentyfikowane na szczeblu regionalnym, należy więc uznać te społeczne, ekonomiczne i środowiskowe obszary problemowe, które wykazują najniższe wartości wskaźnika syntetycznego zobrazowanego łącznie dla wszystkich trzech grup. Ostatecznie, **jako obszary zmarginalizowane w Małopolsce wskazano 62 gminy⁴**, zlokalizowane głównie w południowej i wschodniej części regionu oraz częściowo na północy województwa.

⁴ Jako **gminy zmarginalizowane** wskazano te jednostki, w których wartość wskaźnika syntetycznego łącznie dla wszystkich trzech grup tematycznych była niższa niż -0,25 (62 gmin). Ponadto, w skład **obszarów zmarginalizowanych** wchodziły **gminy wskazane na poziomie krajowym w SOR** (po aktualizacji wskaźników z 2019 roku – 29 gmin), w całości pokrywające się z JST wskazanymi na poziomie regionalnym.

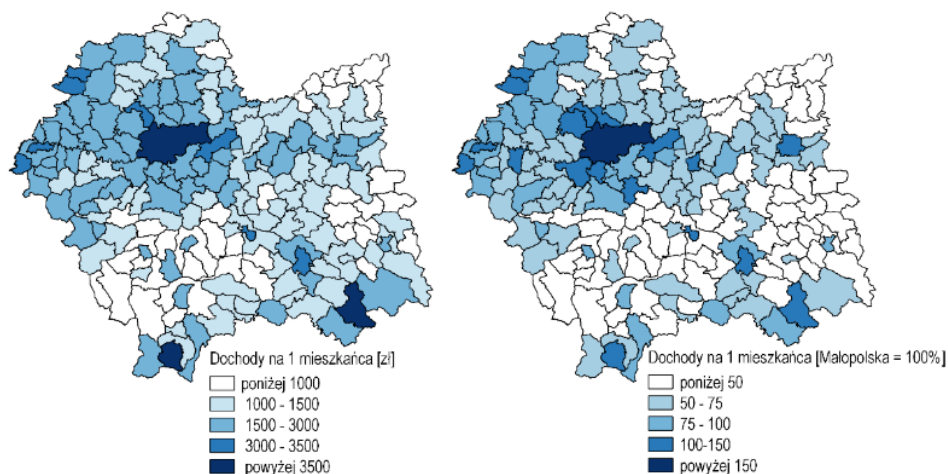
Mapa 6. Regionalne i krajowe obszary zmarginalizowane w Małopolsce



Źródło: opracowanie własne

Kryzysową sytuację powyższych obszarów dodatkowo umacnia fakt, że **są to tereny najuboższe** w odniesieniu do średniej wojewódzkiej. Większość ze wskazanych gmin uzyskała w 2018 roku dochody własne na 1 mieszkańca na poziomie niższym niż 1 tys. zł, co oznacza, że gminy te nie osiągały nawet 50% średniej dla Małopolski.

Mapa 7. Dochody własne na 1 mieszkańca według gmin w Małopolsce w 2018 roku



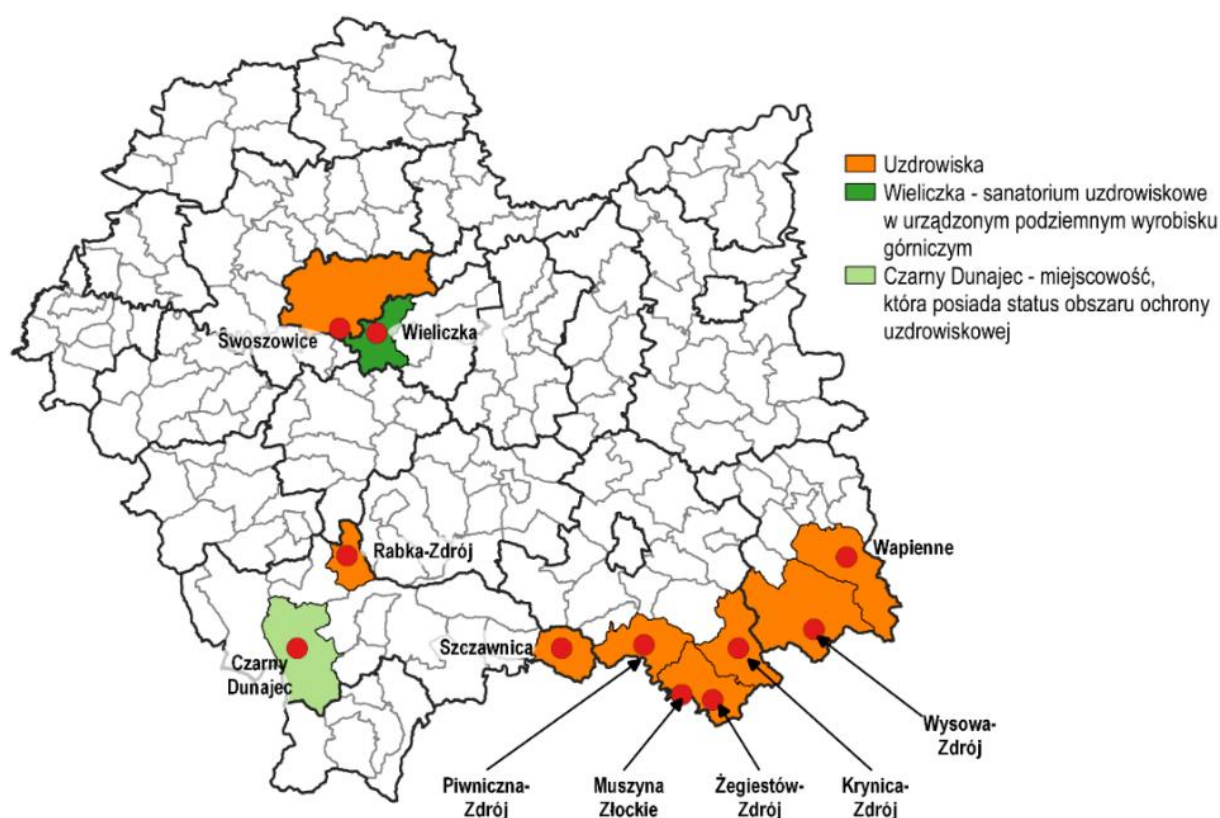
Źródło: opracowanie własne

Gminy te będą więc mogły liczyć na dodatkowe wsparcie ze środków publicznych na realizację zadań mających na celu wyprowadzenie ich z kryzysu. Dodatkowo interwencja skierowana na obszary zmarginalizowane wskazane na poziomie krajowym i regionalnym powinna polegać na zagwarantowaniu dodatkowych preferencji w pozyskiwaniu środków na inwestycje podnoszące potencjał rozwojowy gmin, szczególnie w zakresie społecznym, ekonomicznym i środowiskowym⁵.

⁵ Szczegółowy zakres i zasady wsparcia dla gmin zmarginalizowanych, wskazanych na poziomie krajowym i regionalnym oraz miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze zostanie określony w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Małopolskiego na lata 2021–2027 i w dokumentach uszczegóławiających.

Z uwagi na specyfikę województwa, bardzo ważne jest, aby interwencja kierowana była również na **obszary o szczególnych walorach i potencjale**, a za takie niewątpliwie należy uznać **miejscowości uzdrowiskowe**. Małopolska to, obok Dolnego Śląska, drugi wiodący region w Polsce z ofertą uzdrowiskową o uznanej tradycji i bogatej historii. Są to w większości historyczne kurorty, będące znakiem rozpoznawczym regionu, często o zabytkowej architekturze oraz doskonałym położeniu ze względu na walory klimatyczne, przyrodnicze i turystyczne. Miejscowości turystyczne są zlokalizowane głównie na obszarach górskich, które, jak wcześniej wskazywano, są obszarami o utrudnionym dostępie komunikacyjnym i ograniczonych możliwościach rozwoju przemysłu. Z uwagi na istotne znaczenie rozwoju branży uzdrowiskowej oraz dużą koncentrację na terenie województwa tej cenniejszej formy leczenia, należy w kolejnych latach utrzymać wsparcie dla obecnych, jak i przyszłych uzdrowisk i obszarów ochrony uzdrowiskowej.

Mapa 8. Miejscowości uzdrowiskowe w Małopolsce

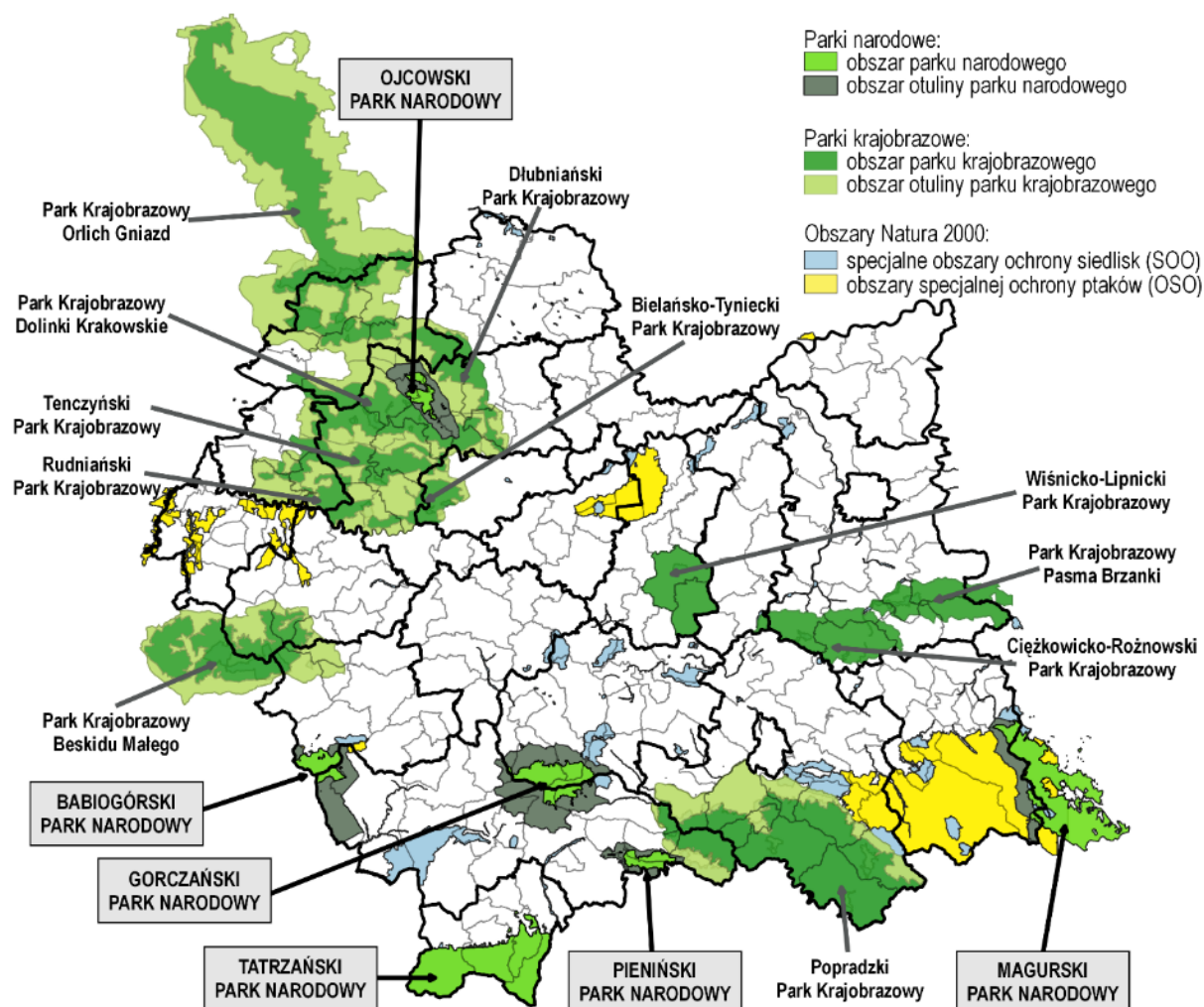


Źródło: opracowanie własne

Specjalnym wsparciem objęte powinny zostać również **obszary prawnie chronione**, takie jak np. parki narodowe, parki krajobrazowe czy obszary Natura 2000. Z jednej strony są to obszary szczególnie cenne pod względem przyrodniczym, co niewątpliwie powoduje konieczność objęcia ich dodatkową ochroną i wsparciem z poziomu województwa. Natomiast z drugiej strony, ich obecność na danym obszarze wprowadza pewne ograniczenia związane z użytkowaniem mieszkalnym, ekonomicznym, rolniczym oraz leśnym tych i okolicznych terenów. Dlatego właśnie, poza dotychczasowym wsparciem w zakresie ochrony środowiska, szczególna interwencja z poziomu Województwa powinna zostać skierowana do gmin, na terenie których zlokalizowane są obszary prawnie chronione, jako rekompensata dla barier wywoływanych przez obostrzenia środowiskowe.

Ponadto Województwo Małopolskie będzie wyróżniać gminy, które wykazują się aktywnością w zakresie działań środowiskowych. Będą one mogły uzyskać preferencje w programach konkursowych finansowanych ze środków budżetu Województwa oraz w ramach konkursów wspieranych ze RPO WM 2021-2027.

Mapa 9. Obszary cenne przyrodniczo



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych geoprzestrzennych udostępnianych przez GDOŚ, dostęp: 20 maja 2020 r.

Obszary strategicznej interwencji w Małopolsce

Ze względu na szczególną specyfikę województwa, które uznawane jest jako region o ogromnym potencjale kulturowym, turystycznym i przyrodniczym, bardzo trudne jest wskazanie konkretnych obszarów, do których powinna być adresowana specjalna interwencja. Wobec braku możliwości terytorialnego wskazania OSI, postanowiono, że przewidziany zostanie specjalny mechanizm wsparcia projektów realizowanych w tych dziedzinach z poziomu RPO WM 2021-2027. Mechanizm ten opierać się będzie na budowaniu partnerstw na rzecz realizacji wspólnych i kompleksowych projektów z zakresu m.in. **ochrony dziedzictwa kulturowego, podtrzymywania lokalnych tradycji, turystyki i promocji regionu, budowy ścieżek rowerowych czy rewitalizacji miast i odnowy wsi.**

Ponadto, w zakresie budowania potencjału regionu, opartego na jego endogenicznych i specyficznych cechach, przewiduje się iż wsparciem z poziomu regionalnego lub krajowego (np. w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2021-2027) może zostać objęta **aktywność jednostek samorządów terytorialnych lub podmiotów gospodarczych w zakresie działalności wzmacniających przewagi konkurencyjne regionu** (w szczególności współpraca w zakresie produkcji lub świadczenia usług odwołujących się do lokalnych tradycji i specyficznych uwarunkowań danego terenu).

Ostatecznie, jako OSI w rozumieniu zapisów *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*, w województwie małopolskim wyodrębniono 6 typów obszarów: 3 typy obszarów problemowych (kategoria ta obejmuje zarówno OSI krajowe, jak i OSI regionalne), 2 typy obszarów o wyjątkowym potencjale oraz 1 typ obszarów wzrostu. Wszystkie obszary rekomendowane do objęcia specjalnym wsparciem zostały przedstawione na mapie zbiorczej.

Należy uznać, że obszarami **objętymi strategiczną interwencją** w Małopolsce powinny być:

- ☒ **miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze** – 6 miast wskazanych w *SOR / KSRR 2030*;
- ☒ miasta i gminy współpracujące w ramach **miejskich obszarów funkcjonalnych** (warunkiem wsparcia będzie formalne zawiązanie współpracy);
- ☒ **obszar transformacji energetycznej – Małopolska Zachodnia**;
- ☒ **gminy zmarginalizowane** – wynikające z *SOR / KSRR 2030* lub z rozszerzonej analizy regionalnej (razem 62 gminy);
- ☒ **miejsowości uzdrowiskowe**;
- ☒ gminy, na terenie których zlokalizowany jest **obszar prawnie chroniony** (tj. park narodowy, park krajobrazowy lub obszar Natura 2000).

SYSTEM REALIZACJI I MONITORINGU

Jakość administracji publicznej decyduje o wynikach we wszystkich dziedzinach publicznej polityki, a poprawa jakości instytucji jest jednym ze stałych czynników leżących u podstaw zarówno wzrostu gospodarczego, rozwoju społecznego, jak i odporności na kryzysy. Z badań wynika, że im wyższy jest poziom rozwoju danego terytorium, tym skuteczność rządzenia jest ważniejsza dla konkurencyjności gospodarczej oraz zadowolenia z życia mieszkańców (istnieje między tymi czynnikami silna korelacja).

W Europie i w Polsce jakość rządzenia jest bardzo zróżnicowana, a zatem staje się kolejnym istotnym, nie-programowym, czynnikiem konkurencyjności regionu. Dobra jakość rządzenia jest warunkiem udanego wdrożenia i zrealizowania jakichkolwiek zaplanowanych działań, a więc i całej *Strategii*.

Z tego wynika kluczowe znaczenie właściwego ukształtowania systemu realizacyjnego *Strategii*. Dotyczy to jej przełożenia zarówno na działanie strategiczne, jak i codzienne w sposób z jednej strony zapewniający konsekwencję na każdym etapie cyklu zarządzania (programowanie – wdrożenie – realizacja – monitorowanie – ocena – korekta lub aktualizacja – wdrożenie itd.), zaś z drugiej strony umożliwiający wyzwolenie dodatkowych pozytywnych efektów w postaci synergii działań dzięki spójnej współpracy własnych jednostek.

System i narzędzia realizacji

Na system realizacji *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* składa się zestaw rozwiązań i narzędzi zarządczych i koordynacyjnych, programowych, finansowych i organizacyjnych oraz zasady horyzontalne, które będą miały zastosowanie przekrojowe na wszystkich płaszczyznach realizacji *Strategii*.

Katalog zasad horyzontalnych, które znajdują swoje odbicie bezpośrednio w systemie realizacji, monitorowania i ewaluacji *Strategii* obejmie zasady ustalone przez Sejmik Województwa Małopolskiego w odniesieniu do zasad i trybu prac nad aktualizacją *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*:

- ☑ **ZASADA ROZWOJU SPOŁECZNIE WRAŻLIWEGO**, zgodnie z którą głównymi beneficjentami rozwoju województwa będą wszyscy mieszkańcy Małopolski, zaś jego priorytetem będzie zagwarantowanie jak najlepszej jakości życia małopolskich rodzin. Interwencja publiczna opisana w *Strategii* nie może prowadzić do narastania dysproporcji społecznych, lecz powinna koncentrować się na ich wyrównywaniu.
- ☑ **ZASADA ROZWOJU TERYTORIALNIE ZRÓWNOWAŻONEGO**, zgodnie z którą punktem odniesienia dla polityki rozwoju prowadzonej przez samorząd regionalny będzie cały obszar Małopolski. Zrównoważona terytorialnie polityka zakłada harmonijny rozwój całej Małopolski, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych obszarów. Dzięki temu możliwe będzie zaplanowanie skutecznej interwencji publicznej, która uwzględniając wewnątrzregionalne zróżnicowania, przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego całej Małopolski.
- ☑ **ZASADA ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA**, zakładająca przygotowanie kompleksowej interwencji publicznej łączącej w sobie zróżnicowane typy działań (infrastrukturalnych i tzw. miękkich) oraz mobilizującej partnerów regionalnych Samorządu Województwa (jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, administrację rządową, uczelnie, organizacje pozarządowe) do podejmowania wspólnych działań na rzecz rozwoju Małopolski, przy jednoczesnym uwzględnieniu przestrzennego wymiaru interwencji opisanej w strategii rozwoju, co umożliwi skuteczniejsze wykorzystanie unikalnych potencjałów Małopolski oraz lepsze zaadresowanie problemów rozwojowych jej poszczególnych terytoriów.
- ☑ **ZASADA PARTNERSTWA**, rozumiana jako sposób definiowania i uzgadniania wizji oraz celów rozwoju regionalnego w ramach otwartej debaty publicznej, przy aktywnej współpracy władz Samorządu Województwa z równoprawnie traktowanymi podmiotami reprezentującymi różnorodne środowiska oraz instytucje zaangażowane w działania wspierające rozwój regionu, w różnych jego wymiarach. Przy formułowaniu strategii rozwoju województwa i realizacji polityki jego rozwoju, Samorząd Województwa,

zgodnie z zasadą wieloszczeblowego zarządzania, współpracuje w szczególności z jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego z obszaru województwa oraz z samorządem gospodarczym i zawodowym, administracją rządową, organizacjami pozarządowymi, szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi, a także z innymi województwami. Współpraca z partnerami Samorządu Województwa prowadzona będzie w oparciu o ustalone formy i mechanizmy postępowania, w szczególności poprzez zapewnienie możliwości formułowania postulatów, wniosków i opinii, m.in. w ramach konferencji, warsztatów oraz spotkań, organizowanych z udziałem przedstawicieli środowisk, o których mowa powyżej. Kluczową rolę w tym procesie będą ogrywać Radni Województwa Małopolskiego.

- ☑ **ZASADA SPÓJNOŚCI Z CELAMI EUROPEJSKIEJ I KRAJOWEJ POLITYKI ROZWOJU, W TYM POLITYKI REGIONALNEJ**, zgodnie z którą w polityce rozwoju uwzględnione zostaną cele rozwojowe zawarte w dokumentach strategicznych na poziomie krajowym i europejskim. W odniesieniu do poziomu krajowego, szczególna uwaga skoncentrowana zostanie na efektach prac dotyczących *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)* oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030*. Z kolei w przypadku poziomu europejskiego analizowane będą ustalenia dotyczące zasad oraz budżetu polityki spójności po 2020 roku⁶. Niniejsza zasada nie oznacza nadrzędności celów rozwojowych określonych na poziomie krajowym i europejskimi względem celów wynikających ze specyficznych potencjałów i potrzeb rozwojowych zidentyfikowanych na poziomie regionalnym, lecz ich wzajemną komplementarność i niesprzeczność.
- ☑ **ZASADA AUTONOMII PROGRAMOWEJ STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA**, rozumiana jako koncentracja na zdefiniowaniu kluczowych z punktu widzenia regionalnej społeczności celów rozwoju województwa oraz ich optymalnym powiązaniu ze specyficznymi potrzebami regionalnymi, wewnętrznym potencjałem i obszarami przewag konkurencyjnych regionu. Zasada ta oznacza, że strategia rozwoju województwa stanowi przede wszystkim wyraz aspiracji i dążeń regionalnej wspólnoty samorządowej do realizacji wynikających ze specyfiki Małopolski celów rozwojowych.
- ☑ **ZASADA DEFINIOWANIA DŁUGOFALOWYCH CELÓW POLITYKI ROZWOJU WOJEWÓDZTWA**, oznaczająca, że interwencja publiczna opisana w strategii rozwoju województwa ukierunkowana będzie na osiąganie celów rozwojowych w długoterminowej perspektywie, dzięki czemu zapewniony zostanie stabilny i trwały rozwój społeczno-gospodarczy Małopolski.
- ☑ **ZASADA PROGRAMOWANIA I PROWADZENIA POLITYKI ROZWOJU OPARTEJ NA DOWODACH**, przez co należy rozumieć podejście do planowania strategicznego, oparte na przeświadczeniu, że projektowanie działań w sferze publicznej powinno zostać poprzedzone oceną wpływu (skutków) tych działań na rozwój regionalny w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym i środowiskowym. Dlatego też podstawą decyzji dotyczących kształtu interwencji publicznej w ramach realizowanej polityki rozwoju województwa winny być przede wszystkim wnikliwe i obiektywne analizy.
- ☑ **ZASADA OPERACJONALIZACJI STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA**, zgodnie z którą pracom nad formułowaniem każdej polityki winna towarzyszyć refleksja nad instrumentarium jej wdrażania, dzięki czemu możliwe będzie płynne przechodzenie od fazy planowania polityki rozwoju do fazy jej wdrażania.

Koordynacja realizacji *Strategii* odbywać się będzie w oparciu o podstawowe dokumenty zarządczo-koordynacyjne: *Plan Zarządzania Strategią* z systemem monitorowania i ewaluacji oraz *Małopolski Plan Inwestycyjny*, tak aby docelowo objąć cały system realizacyjny *Strategii* i wszystkie jej instrumenty w sposób syntetyczny i zintegrowany, tym samym wspomagając i ułatwiając Zarządowi Województwa i pozostałym interesariuszom strategiczne spojrzenie i zarządzanie całością spraw.

Głównym wyzwaniem będzie ściślejsze niż dotychczas powiązanie Strategii Rozwoju Województwa z budżetem Województwa oraz planami finansowymi jednostek, funduszy oraz spółek kapitałowych, których Województwo jest uczestnikiem. Takie rozwiązanie, choć niewątpliwie trudne i bardzo wymagające na etapie planowania i wprowadzania, pozwoli na etapie realizacji na zintegrowaną bieżącą ocenę tego, czy i na ile priorytety ustalone w *Strategii* znajdują swoje odbicie w wydatkach budżetowych urzędu, jednostek oraz podmiotów powiązanych.

⁶ oraz innych polityk unijnych wprowadzonych po dniu podjęcia uchwały przez Sejmik Województwa Małopolskiego.

Wzmocnione zostaną funkcje analityczno-prognostyczne oraz strategiczne w urzędzie marszałkowskim, w tym wyprzedzająca koordynacja programowa planowanych i realizowanych działań.

W celu podniesienia zdolności struktur Samorządu Województwa do udziału w zarządzaniu strategicznym i sprawnej realizacji *Strategii* departamenty urzędu marszałkowskiego oraz jednostki będą wzmocniane jako centra wiedzy i kompetencji w przypisanych dziedzinach, m.in. poprzez planowe podnoszenie kompetencji, dowartościowanie zespołów ekspertów wewnętrznych i możliwie szerokie korzystanie z ich opinii.

Zarządzanie strategią

Architektura przewidywanych podstawowych rozwiązań i narzędzi służących skutecznej realizacji *Strategii* zostanie ustalona w **Planie Zarządzania Strategią** przyjętym przez Zarząd Województwa w 2021 roku – z zachowaniem uwarunkowań ustawowych, w oparciu o ustalenia zapisane w dokumencie *Strategii*, wnioski wynikające z dotychczasowych doświadczeń oraz rekomendacje ewaluatorów.

Podstawowe instrumenty realizacji *Strategii* to:

- ➔ **Programy i plany strategiczne** – określające wiązki działań planowane do realizacji bądź to poszczególnych celów szczegółowych *Strategii* w ramach odpowiednich kierunków polityki i/lub kierunków działań, bądź to o charakterze horyzontalnym, tj. integrujące działania w ramach różnych kierunków polityki i/lub kierunków działań, z ustalonym m.in. koordynatorem odpowiedzialnym, indykatywną mapą partnerów i planem finansowym oraz wskaźnikami i metodą monitorowania, oceny i korekty, a więc mające charakter operacyjny.
- ➔ **Dokumenty kierunkowe** – mające charakter **polityk**, a więc opisujące w większym przybliżeniu niż *Strategia* lub w sposób specjalistyczny podejście do danego zagadnienia, obszaru czy grupy społecznej, zasady i sposoby działania, bez komponentu dotyczącego operacjonalizacji. W tej grupie mogą mieścić się niektóre dokumenty obligatoryjne (ustawowe – krajowe), jak i programy przyjmowane z inicjatywy własnej Samorządu Województwa lub partnerów. Ustalenia kierunkowe zawarte w politykach powinny być zoperacjonalizowane w ramach programów strategicznych.
- ➔ **Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2021–2027** oraz Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji – jako źródło finansowania wybranych (kwalifikujących się) do wsparcia kierunków i działań *Strategii*.
- ➔ **Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa.**
- ➔ **Budżet Województwa.**
- ➔ **Plan Pozyskiwania Środków Zewnętrznych na Realizację *Strategii*.**

Koordynacja i monitorowanie wieloletnich projektów inwestycyjnych odbywać się będzie za pośrednictwem *Małopolskiego Planu Inwestycyjnego* jako dokumentu obejmującego przedsięwzięcia podejmowane przez Samorząd Województwa. Szczegółowe zasady przygotowania nowego MPI oraz jego ostateczny kształt zostaną określone w *Planie Zarządzania Strategią*.

Zakłada się, że w warstwie programowej jednym z najważniejszych instrumentów wdrażania celów *Strategii* będą **programy strategiczne**. W tej grupie będą mieścić się zarówno dokumenty obligatoryjne (czy to ze względu na uwarunkowania europejskie czy ustawowe – krajowe), jak i programy przyjmowane z inicjatywy własnej Samorządu Województwa lub partnerów. Przewiduje się, że zostaną przygotowane m.in. programy strategiczne w zakresie: innowacyjności, transportu, polityki senioralnej, wsparcia rodziny, gospodarki o obiegu zamkniętym.

System zarządzania polityką rozwoju województwa przedstawia poniższy schemat:



Finansowanie (źródła i ramy finansowe)

Szeroki zakres oraz kompleksowość działań opisanych w SRWM 2030 wymaga nie tylko mobilizacji znacznej puli środków przeznaczonych na jej wdrożenie, ale przede wszystkim dywersyfikacji ich źródeł. W grupie potencjalnych źródeł finansowania w szczególności należy wskazać na środki:

- budżetów JST, w tym Województwa Małopolskiego;
- budżetu państwa;
- Europejskiej Polityki Spójności oraz polityk, programów i instrumentów, w tym m.in. *Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności*, *Mechanizmu Sprawiedliwej Transformacji*;
- Wspólnej Polityki Rolnej UE;
- wycofane z instrumentów inżynierii finansowej w okresie 2007–2013 oraz instrumentów finansowych i pomocy zwrotnej w okresie 2014–2020, podlegające ponownemu wykorzystaniu;
- pochodzące z innych źródeł:
 - zagranicznych, w tym środków dystrybuowanych poprzez programy oraz instrumenty centralnie zarządzane przez Komisję Europejską oraz pochodzące z Norweskiego Mechanizmu Finansowego);
 - krajowych.
- prywatne (m.in. budżety przedsiębiorstw).

Na obecnym etapie prac nad SRWM 2030 nie jest możliwe wskazanie precyzyjnej kwoty środków, które do roku 2030 będą angażowane na rzecz realizacji celów opisanych w tym dokumencie. Stan ten wynika nie tylko z trwających prac nad kształtem krajowej polityki rozwoju, ale również z toczących się w dalszym ciągu negocjacji Wieloletnich Ram Finansowych Unii Europejskiej na lata 2021–2027, w tym budżetu oraz zasad wdrażania polityki spójności. Niemniej można się spodziewać, że 3 źródła będą kluczowe z punktu widzenia finansowania polityki rozwoju prowadzonej w oparciu o zapisy *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*:

- ☑ środki polityki spójności na lata 2021–2027 oraz instrumentu na rzecz odbudowy,

- ☑ środki z budżetu państwa,
- ☑ środki pochodzące z budżetów małopolskich jednostek samorządu terytorialnego. Wieloletnie Ramy Finansowe na lata 2021–2027

Zgodnie z opublikowanym projektem pakietu legislacyjnego Wieloletnich Ram Finansowych na lata 2021–2027, Polska ma pozostać dużym beneficjentem środków europejskich, zarówno w zakresie polityki spójności (na poziomie ok. 20%), jak i polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich oraz nowych instrumentów finansowych, niemniej na aktualnym etapie negocjacji budżetu oraz zasad wdrażania trudno w jednoznaczny i rozstrzygający sposób określić wielkość środków, które przypadną Polsce i Małopolsce w latach 2021–2027. Alokacja dla całej Polski w ramach Polityki Spójności ma wynieść około 66,4 mld euro, z tytułu wspólnej polityki rolnej – 21,6 mld na płatności bezpośrednie, 9,5 mld na rozwój obszarów wiejskich. Biorąc pod uwagę dane historyczne i zakładając podobną jak w okresie 2014–2020 krajową strukturę alokacji środków polityki spójności można wstępnie szacować wielkość środków europejskich, które mogłyby przypaść dla Województwa Małopolskiego w perspektywie finansowej UE na lata 2021–2027 na ok. 2 mld euro (ok. 4% alokacji środków polityki spójności dla Polski), a wielkość środków europejskich ogółem, które mogą zostać wydatkowane na realizację projektów na terenie Małopolski na ok. 4,9 mld euro (ok. 7,4% ogółu wydatków na projekty, w tym inwestycje centralne i projekty finansowane z programów krajowych).

Docelowo o możliwości i zakresie wsparcia zadań realizowanych na podstawie zapisów *Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”* ze środków polityki spójności przyznanych Województwu na lata 2021–2027 będzie decydowała nie tylko wielkość otrzymanej alokacji, a przede wszystkim spójność programowa regionalnej polityki rozwoju z 5 celami polityki spójności UE oraz generalnymi priorytetami polityki rozwoju UE (m.in. Europejski Zielony Ład, digitalizacja, nacisk na inteligentne specjalizacje), a także zasady, w oparciu o które będzie następowało ich wdrażanie.

Plan Odbudowy

Przewidując średnio i długoterminowe negatywne skutki kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 państwa członkowskie Unii Europejskiej uzgodniły *Plan Odbudowy dla Europy* – nowy, dodatkowy pakiet działań na rzecz odbudowy społeczno-gospodarczej i zwiększenia odporności krajów członkowskich na kryzysy. Centralnym elementem planu jest nowy Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (RRF - 672 mld euro, w tym 312,5 mld euro w formie dotacji i 360 mld euro w formie pożyczek) oraz aktualizacja Wieloletnich Ram Finansowych UE na lata 2021–27, których łączna wartość wynieść ma ponad 1 074 mld euro.

Przewiduje się, że z Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności dla Polski alokowane będzie ok. 23,1 mld euro w postaci środków bezzwrotnych (dotacje) oraz ok. 34,2 mld euro w postaci pożyczek, przy czym 70% środków bezzwrotnych powinno zostać zakontraktowane w latach 2021–22, a pozostałe 30% do końca roku 2023. Środki te planowane są do wykorzystania w ramach Krajowego Planu Odbudowy, w którym mają szansę zostać ujęte również przedsięwzięcia zgłaszane z poziomu regionalnego.

Poziom dofinansowania

Należy się liczyć z koniecznością większej elastyczności i prawdopodobnie większego niż dotychczas zaangażowania środków krajowych, w tym własnych. Poziom dofinansowania przedsięwzięć z udziałem środków UE zależny będzie od ostatecznych rozstrzygnięć na poziomie unijnym, z zachowaniem elastyczności w górę lub w dół zależnie od warunków i potrzeb regionalnych i krajowych.

Potencjał inwestycyjny budżetów małopolskich jednostek samorządu terytorialnego

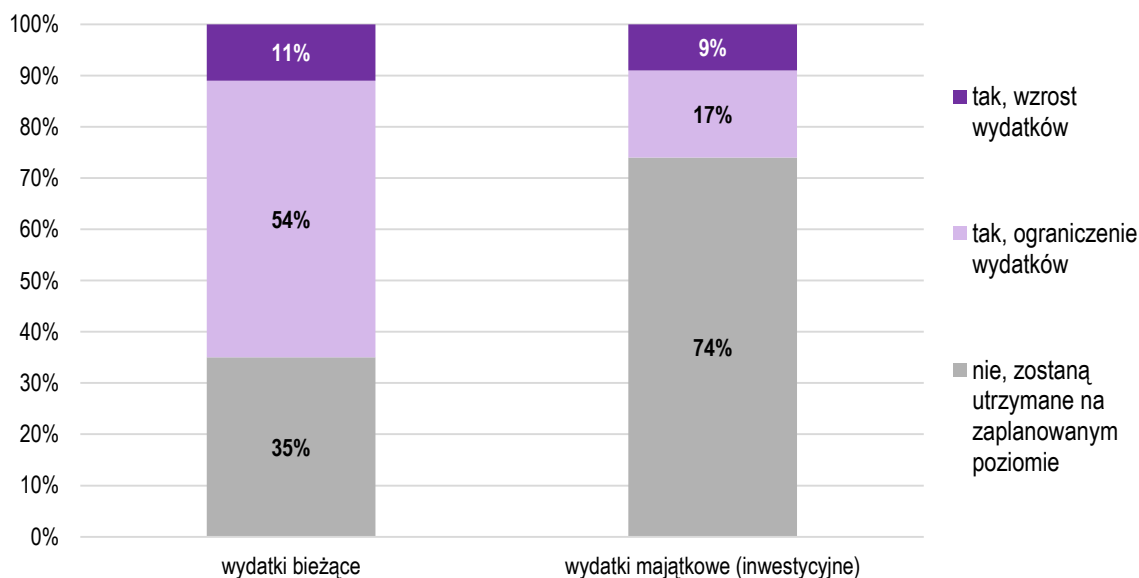
Kluczowym partnerem w regionalnej polityce rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Małopolskiego były dotychczas, są i najpewniej będą w przyszłości gminy. Powiaty w praktyce nie mają kompetencji do prowadzenia polityki rozwoju, nie mają też kompetencji w sferze polityki przestrzennej. Niemniej – w kontekście zarządzania strategicznego rozwojem województwa, a szczególnie w kontekście potrzeby budowania klimatu do

współpracy – powiaty powinny być platformą konsolidacji lokalnych środowisk samorządowych oraz potencjalnym polem organizowania niektórych inicjatyw oddolnych.

Z prognoz finansowych wynika, że to właśnie gminy dysponować będą w perspektywie do 2030 roku w sektorze publicznym największymi środkami finansowymi na cele rozwojowe w Małopolsce. Według prognoz sprzed pandemii 2020 roku szacuje się, że na sfinansowanie nowych zadań rozwojowych, w tym nowych programów i projektów współfinansowanych ze środków UE, małopolskie samorządy łącznie będą mogły wydać około 38 mld zł środków własnych (bez uwzględniania finansowania projektów rozpoczętych przed 1 stycznia 2018 roku oraz z pominięciem środków zagranicznych) oraz ok. 8 mld zł środków zewnętrznych pozyskanych w formie kredytów, pożyczek i obligacji. Łącznie potencjał inwestycyjny JST w województwie w latach 2018–2030 szacować można na ok. 46,8 mld zł. Największym potencjałem inwestycyjnym w perspektywie 2030 roku dysponować mają miasta na prawach powiatu Tarnów i Nowy Sącz – około 10,5 mld zł, miasto Kraków – 9,3 mld zł oraz gminy miejsko-wiejskie – 9,9 mld zł. Jest to wielkość przed korektą prognozy wynikającą ze średnio- i długoterminowych skutków zaistniałej w 2020 roku pandemii Covid-19 dla budżetów JST, która będzie możliwa po zaistnieniu wystarczających przesłanek prognostycznych.

W celu zidentyfikowania pierwszych skutków pandemii dla budżetów JST Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego przeprowadziło w III kwartale 2020 r. badanie opinii przedstawicieli małopolskich gmin. Z odpowiedzi, które uzyskano z ponad ¾ małopolskich gmin, wynika, że w roku 2020 w stosunku do roku poprzedniego 65% ankieterów spodziewa się spadku dochodów budżetowych ogółem, a aż 70% spadku dochodów własnych, przy czym największy ubytek spodziewany jest we wpływach z tytułu udziału w podatku dochodowym od osób fizycznych PIT. W 93% odpowiedzi spadki te związane są w całości lub w części z pandemią Covid-19. Podobnie pesymistyczne są przewidywania w stosunku do roku 2021: spadku dochodów własnych w tym roku obawia się 70% przedstawicieli gmin, 17% przewiduje ograniczenie wydatków inwestycyjnych, a aż 54% wydatków bieżących.

Wykres 1. Odsetek gmin deklarujących zmiany w wydatkach w związku z pandemią w 2020 roku



Źródło: opracowanie własne

Należy jeszcze podkreślić, że niezależnie od wielkości prognozowanych środków potencjału inwestycyjnego tylko część z nich będzie mogła być zaangażowana w projekty strategiczne (o większej skali, wieloletnie, partnerskie, wspierane środkami UE itd.). Dużą część pochłonią różne rutynowe wydatki majątkowe. Można przewidywać, że – biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia – na poziomie gminnym wydatki strategiczne wykorzystają najwyżej 50% całego potencjału inwestycyjnego, na poziomie powiatów wskaźnik ten będzie wyraźnie niższy.

Istotnym dopełnieniem środków publicznych w finansowaniu projektów realizujących cele SRWM 2030 będą nakłady inwestycyjne ponoszone przez przedsiębiorstwa. Historycznie w okresie 2010–2018 dorównywały one skali łącznych inwestycji dokonywanych przez sektor publiczny (poziom krajowy, regionalny, lokalny), a jednocześnie były około dwukrotnie wyższe od nakładów inwestycyjnych instytucji publicznych z regionu.

Według prognoz sprzed pandemii 2020 roku i przy optymistycznym założeniu utrzymania w dłuższym okresie tempa wzrostu gospodarczego, a tym samym poziomu inwestycji przedsiębiorstw, na poziomie zbliżonym do okresu 2015–2018 skala potencjalnych inwestycji przedsiębiorstw w perspektywie 2030 roku może wynieść ok. 8,2 mld zł rocznie.

Monitorowanie i ocena efektów realizacji

Podstawą skutecznego wdrożenia i realizacji każdej strategii, a w efekcie osiągnięcia postawionych w niej celów, jest dysponowanie aktualną i wiarygodną wiedzą na temat postępów realizowanych działań oraz ich efektów i oddziaływań. Towarzyszyć temu musi zdolność do wykorzystania posiadanej wiedzy i reagowania w odpowiedzi na pojawiające się odstępstwa od zaplanowanej ścieżki – czy to poprzez wprowadzanie korekt w realizowanych działaniach, czy to poprzez aktualizowanie założeń strategicznych (strategii, programów, polityk, projektów wieloletnich).

Podstawowymi narzędziami oceny realizacji SRWM 2030 będą: *Raport o stanie województwa* za dany rok, przedstawiany Sejmikowi przez Zarząd Województwa zgodnie z art. 34a ust. 4 i 9 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa oraz okresowa ewaluacja strategii rozwoju województwa. Monitorowanie przedsięwzięć strategicznych ujętych w SRWM 2030 będzie odbywać się w oparciu o coroczne sprawozdania z realizacji *Małopolskiego Planu Inwestycyjnego*.

Ewaluacja (ocena jakościowa) procesu wdrażania i realizacji oraz efektów i oddziaływań strategii rozwoju województwa będzie dokonywana w miarę potrzeb. Jej rolą będzie głębsza refleksja i ocena jakościowa na temat realizowanych działań i uzyskiwanych efektów, a także formułowanie odpowiedzi na pytanie, czy założenia przyjętej strategii są aktualne, zaplanowane działania realizowane i nadal potrzebne, czy zachodzi potrzeba ich aktualizacji w całości lub części.

Szczegółowe zasady monitorowania i oceny efektów realizacji *Strategii* zostaną określone w **Planie Zarządzania Strategią Rozwoju Województwa** przyjętym przez Zarząd Województwa Małopolskiego.

Udział partnerów i wzajemne uczenie się

W myśl ustaleń dotyczących obszaru Zarządzanie strategiczne rozwojem województwa współpraca i partnerstwo będą promowanym modelem działania na etapie realizacji *Strategii*.

Zgodnie z zasadą partnerstwa konkretny zakres, formy, metody współpracy i angażowania partnerów na etapie realizacyjnym *Strategii* będą wypracowywane w formie debaty publicznej i w procesie dialogu i konsultacji z potencjalnymi partnerami, w ramach dopuszczonych przepisami prawa oraz zasadami ustalonymi w krajowej i unijnej polityce rozwoju.

Istotnymi instrumentami wdrażania strategii rozwoju województwa we współpracy z partnerami spoza sfery bezpośredniego oddziaływania Samorządu Województwa będą przede wszystkim:

- Regionalne „miękkie” partnerstwa i sieci współpracy z udziałem przedstawicieli/jednostek Województwa Małopolskiego, jako nośnik transferu *know-how*, wzmacniania pozycji regionu w sieci wewnątrzregionalnych i międzyregionalnych powiązań oraz instrument mobilizowania partnerów do wspólnych projektów i generowania innowacji;
- Partnerskie projekty regionalne z udziałem Województwa i jego jednostek, jako projekty realizacyjne *Strategii* (zarówno inspirowane przez Samorząd Województwa, jak i partnerów);

- Partnerskie projekty międzyregionalne, w tym międzynarodowe, jako zyskujące na znaczeniu potencjalne źródło komplementarnego *know-how* i finansowania;
- Porozumienia terytorialne z lokalnymi partnerami samorządowymi, jako narzędzia zarządzania ponadlokalnymi programami rozwoju, szczególnie w obszarach strategicznej interwencji;
- Instrumenty typu zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT);
- Inne instrumenty typu wykorzystujące wielosektorowe partnerstwa lokalne), jako animatorzy rozwoju lokalnego, wypełniający funkcję lokalnych agencji rozwoju w obszarach tematycznych realizujących cele i kierunki strategii rozwoju województwa.

W celu maksymalnego skorzystania z potencjału naukowo-badawczego środowisk akademickich prowadzona będzie współpraca z uczelniami.

W celu zapewnienia odpowiedniej jakości kadr zaangażowanych w zadania związane z zarządzaniem strategicznym rozwojem w województwie wprowadzony zostanie regionalny system podnoszenia kompetencji rozwojowych wśród pracowników Samorządu Województwa oraz partnerów z różnych sektorów (m.in. szkolenia, staże, praktyki, stypendia, wymiany).

WSKAŹNIKI REALIZACJI CELU GŁÓWNEGO I CELÓW SZCZEGÓŁOWYCH

Poniżej przedstawiony został katalog wskaźników osiągnięć celu głównego Strategii oraz celów szczegółowych wraz z oczekiwanym trendem rozwojowym. Zakłada się, że trend ten zostanie osiągnięty w horyzoncie roku 2030. W związku z przewidywanym, silnym wpływem skutków pandemii COVID-19 na sytuację społeczno-gospodarczą w regionie w perspektywie krótkoterminowej (dwóch, trzech lat) część wskaźników może nie realizować zakładanych trendów.

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Wartość bazowa (rok bazowy)	Trend oczekiwany w perspektywie 2030 roku	Źródło danych
CEL GŁÓWNY					
1.	Produkt krajowy brutto ogółem	mln zł	148 103 (2016)		GUS
2.	Zróżnicowanie poziomu rozwoju gmin w Małopolsce na podstawie wskaźnika syntetycznego ¹	jedn.	2,18 (2019)		Opracowanie własne UMWM m.in. na podstawie danych GUS, OKE, PKW.
MAŁOPOLANIE					
3.	Zagrożenie ubóstwem relatywnym	%	22,2 (2018)		GUS
4.	Przeciętne trwanie życia	lata	79,0 (2019)		GUS
5.	Średnia liczba dni absencji chorobowej (z tytułu choroby własnej) na 1 pracującego	dni	13,1 (2019)		ZUS, GUS
6.	Zwiedzający muzea i oddziały na 10 tys. mieszkańców	osoby	30 931 (2018)		GUS
7.	Odsetek osób w wieku 25–64 lata uczących się i doszkalających się w ludności ogółem w tej samej grupie wiekowej (w okresie 4 tygodni przed badaniem)	%	5,4 (2019)		GUS
8.	Odsetek biernych zawodowo z powodu obowiązków rodzinnych i związanych z prowadzeniem domu	%	14,8 (2019)		GUS
9.	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20–64 lata	%	72,9 (2019)		GUS

¹ Wskaźnik syntetyczny został opracowany na podstawie 15 cech określających problemy w wymiarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym (szczegółowy katalog wskaźników został wskazany w części II: Strategia, Obszar V: Rozwój zrównoważony terytorialnie – Terytorialne uwarunkowanie Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” (mapa 5). Zróżnicowanie poziomu rozwoju gmin zostało przedstawione jako różnica pomiędzy najwyższą i najniższą wartością wskaźnika syntetycznego dla danej jednostki.

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Wartość bazowa (rok bazowy)	Trend oczekiwany w perspektywie 2030 roku	Źródło danych
GOSPODARKA					
10.	Miejsce w Regionalnej Tablicy Wyników Innowacji	pozycja	155. (2019)		<i>Regional Innovation Scoreboard – RIS</i> www.ec.europa.eu
11.	Nakłady na działalność innowacyjną	mld zł	3,77 (2018)		GUS
12.	Nakłady wewnętrzne na B+R (BERD)	mld zł	3,69 (2018)		GUS
13.	Wartość inwestycji w regionie w ramach Polskiej Strefy Inwestycji	mld zł	2,47 (2019)		KPT
14.	Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON: a) na 1 tys. mieszkańców, b) w tym na obszarach wiejskich.	szt. szt.	a) 115 (2018) b) 82 (2018)		GUS
15.	Ekologiczne gospodarstwa rolne z certyfikatem – udział powierzchni użytków rolnych w użytkach rolnych ogółem	%	1,34 (2018)		GUS
16.	Udzielone noclegi ogółem na 10 tys. ludności	nocleg	43 630 (2019)		GUS
17.	Liczba pasażerów przewiezionych kolejami regionalnymi	mln osób	11,3 (2018)		UMWM, POLREGIO
18.	Długość nowo wybudowanych odcinków autostrad i dróg ekspresowych	km	4,5 (2017)		GDDKiA
19.	Odsetek dróg w stanie dobrym: a) krajowych b) wojewódzkich	%	a) 51,6 b) 55 (2017)		GDDKiA, ZDW
20.	Odsetek mieszkańców wykorzystujących Internet w kontaktach z administracją publiczną	%	37,8 (2018)		GUS
21.	Odsetek firm w Małopolsce a) składających zamówienia przez Internet b) otrzymujących zamówienia przez Internet	%	a) 35,1 b) 15,6 (2017)		GUS
22.	Nakłady na recykling i wykorzystanie odpadów	mln zł	24,7 (średnia z lat 2015– 2017)		GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Wartość bazowa (rok bazowy)	Trend oczekiwany w perspektywie 2030 roku	Źródło danych
KLIMAT I ŚRODOWISKO					
23.	a) Średnioroczne stężenie pyłów zawieszonych PM 2,5: – Kraków – Nowy Sącz – Tarnów – Trzebinia b) emisja CO ₂ z zakładów szczególnie uciążliwych	a) µg/m ³ b) Mg/rok	a) PM 2,5: – Kraków: 29 – Nowy Sącz: 31 – Tarnów: 25 – Trzebinia: 24 (2018) b) 10 484 (2018)		1. WIOŚ 2. GUS
24.	Powierzchnia lasów	ha	435 tys. (2018)		GUS
25.	Powierzchnia terenów zieleni publicznej	ha	3 958 (2018)		GUS
26.	Odsetek selektywnie zebranych odpadów komunalnych w stosunku do ogółu zebranych	%	32,5 (2018)		GUS
27.	Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, w tym na terenach wiejskich	%	WODOCIĄGI:81,7 Wieś: 68,9 KANALIZACJA:63,3 Wieś: 39,8 (2018)		GUS
28.	Odsetek jednolitych części wód powierzchniowych w dobrym stanie	%	1,7 (2018)		WIOŚ
29.	Udział energii odnawialnej w całkowitej produkcji energii elektrycznej	%	7,0 (2018)		GUS
ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM					
29.	Wielkość dochodów własnych samorządów z Małopolski, średniorocznie w ostatnich 3 latach	mln zł	10 051,78 (2017–2019)		GUS-BDL
30.	Wydatki majątkowe inwestycyjne samorządów z Małopolski, średniorocznie w ostatnich 3 latach	mln zł	3 582,98 (2017–2019)		GUS-BDL
31.	Udział wydatków inwestycyjnych samorządów z Małopolski w wydatkach ogółem	%	16,6 (2019)		GUS-BDL
32.	Wielkość wpływów do małopolskich Organizacji Pożytku Publicznego z tytułu 1% podatku dochodowego od osób fizycznych, średniorocznie w ostatnich 3 latach	mln zł	43,9 (2016–2018)		Urząd Statystyczny w Krakowie
33.	Końcowa frekwencja wyborcza w ostatnich wyborach samorządowych (I tura)	%	52,2% (2018)		PKW

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Wartość bazowa (rok bazowy)	Trend oczekiwany w perspektywie 2030 roku	Źródło danych
ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE					
30.	Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	%	67,7 (2018)		GUS
31.	Wskaźnik urbanizacji (liczony jako udział ludności w miastach w ogóle ludności)	%	48,2 (2018)		GUS
32.	Nakłady inwestycyjne w miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze w ramach Polskiej Strefy Inwestycji	mln zł	187,9 (2018)		KPT
33.	Zróżnicowanie w dochodach własnych gmin na 1 mieszkańca (iloraz najwyższych i najniższych dochodów)	jedn.	7,15 (2018)		GUS

SPIS MAP I WYKRESÓW

SPIS MAP

Mapa 1. Schemat struktury ośrodków usługowych.....	58
Mapa 2. Krajowe obszary strategicznej interwencji	65
Mapa 3. Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w Małopolsce – proponowane optymalne zasięgi MOF	66
Mapa 4. Obszar transformacji energetycznej – Małopolska Zachodnia	68
Mapa 5. Społeczne, ekonomiczne i środowiskowe obszary problemowe w Małopolsce.....	69
Mapa 6. Regionalne i krajowe obszary zmarginalizowane w Małopolsce	70
Mapa 7. Dochody własne na 1 mieszkańca według gmin w Małopolsce w 2018 roku	70
Mapa 8. Miejscowości uzdrowiskowe w Małopolsce	71
Mapa 9. Obszary cenne przyrodniczo	72

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Odsetek gmin deklarujących zmiany w wydatkach w związku z pandemią w 2020 roku	79
--	----

ZAŁĄCZNIK 1 – WYKAZ PRZEDSIĘWZIĘĆ STRATEGICZNYCH

Wykaz przedsięwzięć strategicznych zawiera wybór projektów planowanych do realizacji przez samorząd województwa z partnerami, w tym także zadań, których wdrażanie wykracza poza granice Małopolski. Projekty są elementem rozwiązywania najważniejszych problemów rozwojowych regionu oraz formą zainspirowania i zaproszenia do dodatkowych komplementarnych działań dla wszystkich podmiotów funkcjonujących w Małopolsce.

MAŁOPOLANIE

Nazwa projektu	Opis projektu
RODZINA W CENTRUM	Zwiększenie dostępności do usług interwencji konkursowych wdrażanych lokalnie w sferze włączenia społecznego i usług społecznych w obszarach: wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży; wsparcia dla dzieci niepełnosprawnych, zagrożonych niepełnosprawnością i nieharmonijnym rozwojem; wsparcia osób o ograniczonej samodzielności ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność; aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, pomocy osobom/rodzinom w problemach i kryzysach. Inkubowanie innowacji społecznych.
MAŁOPOLSKI TELE- ANIÓŁ 2.0	Wsparcie osób o ograniczonej samodzielności ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność, poprzez rozwój usług opiekuńczych i sąsiedzkich w miejscu zamieszkania oraz rozwój usług wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne (teleopieka, telemedycyna); wsparcie rodzin w opiece nad osobami niesamodzielnymi.
CYFROWY ASYSTENT	Digitalizacja, informatyzacja i transformacja cyfrowa służb społecznych poprzez wsparcie kompetencyjne w zakresie korzystania z technologii cyfrowych dla pracowników i klientów służb społecznych, inwestycje w infrastrukturę cyfrową służb społecznych, wypracowywanie know-how.
ROZWÓJ SYSTEMU OPIEKI ZDROWOTNEJ ORAZ DZIAŁANIA PROFILAKTYCZNE	Rozwój usług zdrowotnych w regionie, w szczególności poprzez zakup sprzętu specjalistycznego dla podmiotów leczniczych oraz rozwiązania infrastrukturalne zwiększające zakres i jakość świadczonych usług (np. Rozwój Ośrodków Onkologicznych w Wojewódzkich Podmiotach Leczniczych, Centrum Chorób Rzadkich Układu Krążenia) oraz bezpieczeństwo sanitarno-epidemiologiczne. Ważnym elementem projektu jest rozwój usług środowiskowych świadczonych w oparciu o bazę infrastrukturalną i potencjał kadr podmiotów leczniczych (np. Małopolskie Centrum Leczenia Uzależnień oraz Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży), a także edukacja zdrowotna, działania profilaktyczne służące upowszechnianiu badań diagnostycznych oraz sieciowanie podmiotów leczniczych dla budowania wspólnej, kompleksowej oferty, szczególnie na terenach z deficytem dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych (np. Sieć Ośrodków Edukacji Prozdrowotnej w oparciu o ośrodki rehabilitacyjne w regionie).
BEZPIECZNA MAŁOPOLSKA	Wsparcie służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, porządek publiczny i ratownictwo poprzez ich doposażanie w specjalistyczny sprzęt ratunkowy i szkoleniowy, poprawę warunków lokalowych oraz ciągłą aktualizację wiedzy i umiejętności.
III IGRZYSKA EUROPEJSKIE	Organizacja wysokiej klasy wielonarodowej imprezy sportowej o globalnym zasięgu, dedykowanej najlepszym zawodnikom Europy i promującej najcenniejsze wartości sportu i ruchu olimpijskiego.
CENTRUM MUZYKI W KRAKOWIE	Budowa obiektu mającego zapewnić odpowiednie warunki pracy i perspektywy rozwoju dla małopolskich zespołów artystycznych, w tym przede wszystkim dla Filharmonii Krakowskiej. Centrum Muzyki będzie wykorzystywane także do realizacji „społecznej funkcji sztuki”. Z jednej strony będzie miejscem spektakularnych koncertów i festiwali, z drugiej – intensywnej działalności kulturalnej, edukacyjnej oraz miejscem odpoczynku.
MUZEA DOMOWE	Ochrona i opieka nad dziedzictwem narodowym w Małopolsce znajdującym się w muzeach domowych poprzez rozpoznanie zbiorów o ponadlokalnym znaczeniu, inwentaryzację kolekcji, upowszechnianie oraz wypracowanie form współpracy między posiadaczami kolekcji a profesjonalnymi muzeami.
MAŁOPOLSKIE DWORY, ZAMKI I GRODY – "ZIELONA" ODNOWA I ODBUDOWA	Ochrona i opieka nad dziedzictwem narodowym poprzez przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy: - obiektach i zespołach dworskich,

Nazwa projektu	Opis projektu
ZABYTEKÓW ORAZ ADAPTACJA DLA NOWYCH FUNKCJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH	- zamkach, - grodach wraz z otoczeniem, z zastosowaniem rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska naturalnego.
WIRTUALNE MUZEA MAŁOPOLSKI	Cyfryzacja zbiorów m.in. muzeów i instytucji, zwłaszcza zbiorów niedostępnych na co dzień dla zwiedzających oraz upowszechnianie zasobów już zdigitalizowanych na portalu internetowym.
MAŁOPOLSKIE CENTRUM NAUKI COGITEON	Wspieranie edukacji poprzez stworzenie kreatywnej przestrzeni, która będzie rozbudzać zainteresowanie nauką, budować postawę otwartości, aktywności i ciekawości świata oraz uczyć samodzielnego, twórczego i krytycznego myślenia. Ważnym zadaniem będzie wyzwalamie potencjału wynikającego ze współpracy przedstawicieli różnych dziedzin: nauki, sztuki, edukacji, przedsiębiorczości i działalności społecznej. Planuje się utworzenie interaktywnej ekspozycji stałej i przestrzeni wystaw czasowych, a także specjalistycznych laboratoriów i sal do pokazów naukowych.
MAŁOPOLSKIE LABORATORIUM WIEDZY	Wsparcie zdolności szkół i placówek oświatowych do kształtowania kompetencji uniwersalnych poprzez ułatwienie dostępu do nowoczesnych form edukacji (działania ukierunkowane na zbudowanie i wdrożenie nowatorskiej oferty edukacyjnej wpisującej się w programy nauczania w poszczególnych obszarach edukacji oraz działania informacyjne w celu jej standaryzacji i upowszechniania), a także doradztwo metodyczne (wsparcie rozwoju kompetencji nauczycieli, psychologów i pedagogów szkolnych w zakresie kształtowania kompetencji uniwersalnych).
ZAWODOWA MAŁOPOLSKA	Wsparcie kształcenia kadr dla regionalnej gospodarki, w szczególności poprzez: zwiększanie współpracy szkół ze środowiskiem pracodawców, wsparcie kształcenia w zawodach deficytowych, rozwój Regionalnych Rad Branżowych oraz Centrów Kompetencji Zawodowych, inwestycje w infrastrukturę oraz sprzęt techno-dydaktyczny, wzmacnianie kompetencji kadr, promocję: kształcenia zawodowego, doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz kształcenia ustawicznego.
MAŁOPOLSKI DOM TECHNOLOGII	Edukacja cyfrowa pracowników sektora publicznego (m.in. administracja, ochrona zdrowia, kultura) oraz przedsiębiorców i pracowników MŚP, w tym utworzenie regionalnego centrum rozwoju kompetencji cyfrowych koordynującego te działania merytorycznie i organizacyjnie w skali województwa (Małopolskiego Domu Technologii).
MAŁOPOLSKI POCIĄG DO KARIERY	Wsparcie procesów uczenia się przez całe życie poprzez rozwój doradztwa zawodowego, dofinansowanie szkoleń oraz budowanie wartości pracy wśród osób młodych (kontynuacja projektów „Kierunek Kariera” oraz „Kierunek Kariera Zawodowa”).
PRACUJĄCY – NAJLEPSZA INWESTYCJA DLA MAŁOPOLSKI	Kompleksowe wsparcie mieszkańców Małopolski, niezależnie od ich sytuacji zawodowej i życiowej czy możliwości finansowych, na rzecz wzrostu zatrudnienia i poprawy jego jakości, w tym poprzez wypracowanie i wdrożenie w małopolskich firmach rozwiązań z zakresu zarządzania wiedzą, zarządzania wiekiem, profilaktyki zdrowotnej, godzenia życia zawodowego z prywatnym.

GOSPODARKA

Nazwa projektu	Opis projektu
MAŁOPOLSKI MOST INNOWACJI	Systemowe wsparcie rozwoju innowacyjności firm i realizacji projektów B+R oraz komercjalizacji nowoczesnych technologii rozwijanych w obszarach inteligentnych specjalizacji.
SPIN – MAŁOPOLSKIE CENTRA TRANSFERU WIEDZY	Intensyfikacja współpracy i integracja środowiska związanego z transferem wiedzy z uczelni do biznesu w zakresie promocji regionalnej oferty naukowej i badawczo-rozwojowej.
CENTRUM BUSINESS IN MAŁOPOLSKA	Podjęcie szeroko zakrojonych działań z zaangażowaniem regionalnych instytucji otoczenia biznesu na rzecz skupu oraz scaleń gruntów pod inwestycje w Małopolsce, co pozytywnie wpłynie na zwiększenie poziomu inwestycji i poprawę konkurencyjności regionalnej gospodarki.
MAŁOPOLSKA PRZEDSIĘBIORCZA	Kreowanie postaw przedsiębiorczych wśród Małopolan oraz wsparcie firm z regionu na każdym etapie ich rozwoju, a także wzmocnienie potencjału przemysłowego

Nazwa projektu	Opis projektu
	w szczególności firm, klastrów a także jednostek naukowych, jednostek B+R, szczególnie działających w obszarach małopolskich inteligentnych specjalizacji.
MAŁOPOLSKA GIEŁDA ROLNA	Powstanie nowoczesnego obiektu umożliwiającego hurtowy handel płodami rolnymi, co przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności produkcji rolnej w regionie, zwiększenia znaczenia handlu płodami rolnymi, promocji rodzimych producentów oraz skrócenia łańcucha dostaw od rolnika na stół konsumentów.
BUDOWA ZINTEGROWANEJ SIECI TRAS ROWEROWYCH W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM	Budowa zintegrowanej sieci głównych tras rowerowych, która podniesie konkurencyjność oferty turystycznej Małopolski i spowoduje zwiększenie dostępności turystycznej regionu poprzez zapewnienie bezpiecznych, wygodnych i dostępnych dla wszystkich użytkowników tras rowerowych łączących największe atrakcje turystyczne Małopolski. Budowa Sieci VeloMałopolska przyczyni się do spopularyzowania roweru jako środka transportu i formy aktywnego spędzania czasu, a także zrównoważonego rozwoju województwa poprzez pozytywny wpływ na ochronę różnorodności biologicznej, dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
MAŁOPOLSKA ARENA CZASU WOLNEGO	Stworzenie i wdrożenie innowacyjnych produktów, systemów i programów służących do zarządzania sprzedażowego i obsługi turystyki przyjazdowej, połączonych ze zintegrowaną promocją na rynkach zagranicznych i transformacją w zakresie zarządzania jakościowego obiektami turystycznymi.
MAŁOPOLSKA – CENTRUM TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ	Rozwój nowoczesnych ośrodków turystyczno-rekreacyjnych i infrastruktury ułatwiającej dostępność miejsc turystycznych regionu (m. in. schroniska górskie i schrony turystyczne) w oparciu o strategiczne produkty turystyki górskiej, rowerowej, wodnej, agro, eko i enoturystyki.
DROGI WOJEWÓDZKIE DOSTOSOWANE DO WYMOGÓW UE	Rozbudowa i przebudowa (modernizacja) ciągów drogowych z dostosowaniem nośności do ruchu pojazdów o nacisku pojedynczej osi do 11,5 tony (uwzględnienie ciągów komunikacyjnych łączących ośrodki regionalne i subregionalne), budowa obwodnic dla miejscowości o dużym natężeniu ruchu i uciążliwości komunikacyjnej, budowa węzłów drogowych w celu poprawy bezpieczeństwa ruchu oraz zwiększenia przepustowości, przebudowa obiektów mostowych z dostosowaniem do obciążenia pojazdami samochodowymi wg klasy I (klasa A) dla obiektów usytuowanych w ciągu drogi klasy G lub GP.
BUDOWA SPÓJNEJ SIECI POŁĄCZEŃ KOLEJOWYCH – AGLOMERACYJNYCH I REGIONALNYCH „SKA I MKR”	Opracowanie standardu obsługi dla poszczególnych segmentów przewozów kolejowych (SKA, MKR, przewozy międzywojewódzkie), zakup taboru na potrzeby obsługi przewozów w tych segmentach.
INWESTYCJE DROGOWE PRZYJAZNE ŚRODOWISKU	Inwestycje drogowe przyjazne środowisku, m.in.: budowa nowych obwodnic przyczyniająca się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń, poprawa retencji wód dzięki budowie nowych i modernizacji istniejących systemów odwodnienia dróg wraz systemem oczyszczania, stabilizacja osuwisk, budowa i modernizacja dróg z zastosowaniem rozwiązań umożliwiających utrzymanie bioróżnorodności, rozwijanie zieleni przydrożnej w ciągu dróg poza centrum miejscowości.
ROZWÓJ MAŁOPOLSKIEGO SYSTEMU E-ZDROWIA	Rozwój i integracja regionalnego systemu e-zdrowia poprzez powołanie Regionalnego Centrum e-Zdrowia, elementem którego będzie rozwijany Małopolski System Informacji Medycznej oraz rozwój regionalnych usług e-zdrowia.
CYFRYZACJA W ADMINISTRACJI	Dostosowanie urzędów i jednostek administracyjnych do wymagań związanych z postępem technologicznym, a także pod kątem zmieniającej się sytuacji społecznej i zmian wynikających z nieprzewidzianych zdarzeń. Zapewnienie wyższego poziomu bezpieczeństwa teleinformatycznego, budowa systemu ujednoliconej komunikacji oraz modernizacja i rozbudowa infrastruktury sieciowej i serwerowej.
GOZ DLA PRZEDSIĘBIORCY	Wsparcie dla przedsiębiorców w przechodzeniu na gospodarkę o obiegu zamkniętym. Projekt obejmuje uruchomienie stanowisk ekodoradców dla biznesu, których zadania będą polegać m.in. na wsparciu małopolskich firm w wyszukiwaniu rozwiązań zmierzających do wdrażania GOZ, wskazywaniu źródeł finansowania przedsięwzięć GOZ, szkoleniach i warsztatach z zakresu GOZ. Elementem projektu jest uruchomienie portalu internetowego wraz z elektroniczną mapą potencjału istniejących zakładów działających w obszarze GOZ przy wykorzystaniu m.in. dobrych praktyk.

KLIMAT I ŚRODOWISKO

Nazwa projektu	Opis projektu
SZKOŁY NEUTRALNE KLIMATYCZNIE W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM	Obniżenie zużycia energii poprzez: poprawę efektywności energetycznej (głęboka termomodernizacja), wymianę źródła ogrzewania i montaż instalacji OZE, zagospodarowanie wody (w tym deszczowej), segregację i recykling odpadów, urządzenie terenów zielonych w 182 małopolskich szkołach. W ramach działania mieszczą się również programy edukacyjno-informacyjne oraz działania organizacyjne. Celem działania jest dążenie do osiągnięcia neutralności klimatycznej małopolskich szkół.
PRZYJAZNE KLIMATYCZNIE BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	Poprawa efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej prowadząca do zmniejszenia emisji CO ₂ oraz obniżenie kosztów środowiskowych i finansowych ich eksploatacji. Projekt obejmuje modernizację energetyczną różnego typu budynków użyteczności publicznej, polegającą m.in. na docieplaniu budynków, wymianie i montażu efektywnych źródeł ciepła, modernizacji instalacji centralnego ogrzewania oraz zastosowaniu nowych technologii i rozwiązań. W ramach przedsięwzięcia mieszczą się także działania związane m.in. ze zbieraniem wody deszczowej oraz rozwojem błękitno-zielonej infrastruktury.
EKOCENTRA – SIEĆ CENTRÓW EDUKACJI EKOLOGICZNEJ	Stworzenie sieci regionalnych centrów edukacji ekologicznej i przyrodniczej (EkoCentra), zapewniających dostęp do oferty programowej dla mieszkańców dotyczącej ochrony przyrody i krajobrazu, a także zakładającej edukację w zakresie innych obszarów ochrony środowiska. Zakres projektu obejmuje zmodernizowanie dotychczasowej bazy oraz budowę nowych obiektów wzmacniających sieć i realizację serii działań towarzyszących. Centra zostaną wyposażone w technologie przyjazne środowisku.
LIFE EKOMAŁOPOLSKA – DZIAŁANIA NA RZECZ KLIMATU	Wdrożenie Regionalnego Planu Działań dla Klimatu i Energii i dążenie do osiągnięcia unijnych celów w zakresie neutralności klimatycznej. Projekt zakłada współpracę w ramach Platformy Coal Regions in Transition w celu przygotowania działań i projektów, wspomagających transformację niskoemisyjną regionu. Projekty te mogą być finansowane z Funduszu Sprawiedliwej Transformacji. Przewidywane jest również wsparcie dla transformacji niskoemisyjnej rynku producentów i instalatorów urządzeń grzewczych, przygotowanie mapy potencjału OZE, utworzenie sieci doradców ds. klimatu i energii (w strukturach powiatów) oraz zakrojone na szeroką skalę działania informacyjno-edukacyjne.
EKODORADCA W KAŻDEJ GMINIE	Utworzenie sieci Ekodoradców w 182 gminach, którzy będą rzetelnie informować mieszkańców o dostępnych programach dotacyjnych, zapewnią doradztwo w wyborze odpowiedniego urządzenia grzewczego oraz wiedzę o nowoczesnych technologiach dostępnych na rynku (zwłaszcza w zakresie OZE). Dostępność wykwalifikowanych specjalistów w każdej gminie ma na celu szybsze wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego oraz przyspieszenie prowadzonych w gminach programów inwestycyjnych w dziedzinie efektywności energetycznej, odnawialnych źródeł energii i redukcji emisji CO ₂ .
MAŁOPOLSKA DESZCZÓWKA	Zbieranie wody deszczowej, w szczególności poprzez m.in. dostosowanie budynków do standardów neutralnych środowiskowo, modernizację systemów odprowadzających wody z parkingów, ulic bezpośrednio do odbiorników końcowych, budowę, rozbudowę lub remont zbiorników wód opadowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą oraz tworzenie „zielonej infrastruktury” i „błękitnej infrastruktury”, przyczyniających się do wzrostu wilgotności powietrza oraz poprawy retencji. Projekt ma na celu adaptację do zmian klimatycznych poprzez wdrażanie działań z zakresu dużej, małej oraz powszechnej mikroretencji. Jest jednym z elementów zrównoważonego funkcjonowania człowieka w ekosystemie.

ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM

Nazwa projektu	Opis projektu
MAŁOPOLSKIE OBSERWTORIUM ROZWOJU REGIONALNEGO	Przygotowywanie badań i analiz w zakresie tematyki związanej z rozwojem regionalnym oraz zagadnieniami społeczno-gospodarczymi (gospodarka, edukacja, kultura, polityka społeczna, rynek pracy, badania opinii społecznej). Prowadzenie działań informacyjno-

Nazwa projektu	Opis projektu
	upowszechniających wyniki badań, analiz, ekspertyz. Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego stanowi zaplecze analityczne dla władz regionu.
CENTRUM WSPÓŁPRACY REGIONALNEJ	Podniesienie potencjału rozwojowego samorządów w Małopolsce, w zakresie zarządzania strategicznego oraz przygotowania i realizacji kompleksowych przedsięwzięć na rzecz rozwoju lokalnego i ponadlokalnego, a także zmniejszanie nierówności w zakresie potencjału instytucjonalnego poszczególnych JST.
BUDŻET OBYWATELSKI WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO	Realizacja projektów w formule zadań wskazywanych przez mieszkańców regionu, co pozwala Małopolanom kształtować ich najbliższe otoczenie, umożliwia określenie potrzeb i ich realizację, daje możliwość wskazania, co jest dla nich szczególnie ważne.
PROGRAM WSPÓŁPRACY Z POLONIĄ I POLAKAMI ZA GRANICĄ	Przygotowanie i realizacja Programu Współpracy z Polonią i Polakami za granicą wspierającego obecność Małopolski w środowiskach polonijnych, aktywizującego kontakty z Polonią i Polakami za granicą.

ZAŁĄCZNIK 2 – WYKAZ PUBLICZNYCH PLACÓWEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI, BIBLIOTEK PEDAGOGICZNYCH ORAZ SZKÓŁ I PLACÓWEK

Wykaz publicznych placówek doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych oraz szkół i placówek, zgodnie z art. 8 ust. 25 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 910 ze zm.) – stan na 1 stycznia 2020 r.:

- 1) Krakowska Medyczna Szkoła Policealna im. Stanisławy Leszczyńskiej Nr 1 w Krakowie, ul. Zamojskiego 58, 30-523 Kraków,
- 2) Zespół Jednostek Edukacyjnych Województwa Małopolskiego w Krakowie, os. Teatralne 4a, 31-945 Kraków,
- 3) Małopolska Policealna Szkoła Masażu Nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi w Krakowie, ul. Królewska 86, 30-079 Kraków,
- 4) Zespół Szkół – Małopolska Szkoła Gościnności im. Tytusa Chałubińskiego w Myślenicach, ul. Zdrojowa 18, 32-400 Myślenice,
- 5) Szkoła Policealna Pracowników Służb Medycznych i Społecznych im. Jadwigi Wolskiej w Nowym Sączu, ul. Jagiellońska 45, 33-300 Nowy Sącz,
- 6) Zespół Jednostek Edukacyjnych Województwa Małopolskiego w Gorlicach, ul. Jagiełły 2, 38-300 Gorlice,
- 7) Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Myślenicach, ul. 3 maja 97B, 32-400 Myślenice,
- 8) Zespół Szkół Uzdrawiskowych w Rabce, ul. Słowackiego 10, 34-700 Rabka,
- 9) Zespół Szkół Specjalnych przy Uniwersyteckim Szpitalu Ortopedyczno-Rehabilitacyjnym w Zakopanem, ul. Balzera 15, 34-500 Zakopane,
- 10) Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, al. F. Focha 39, 31-119 Kraków,
- 11) Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Nowym Sączu, ul. Jagiellońska 61, 33-300 Nowy Sącz,
- 12) Biblioteka Pedagogiczna w Tarnowie, ul. Nowy Świat 30, 33-100 Tarnów,
- 13) Zespół Placówek Edukacyjno-Opiekuńczo-Wychowawczych w Wielkich Drogach, Wielkie Drogi 192, 32-050 Wielkie Drogi,
- 14) Zespół Placówek Oświatowych im. Ks. Prof. Józefa Tischnera przy Małopolskim Centrum Rehabilitacji Dzieci „Solidarność” w Radziszowie, ul. Podlesie 173, 32-052 Radziszów,
- 15) Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy im. Ks. Karola Wojtyły w Mszanie Dolnej, ul. Fabryczna 3, 34-730 Mszana Dolna,
- 16) Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, ul. Lubelska 23, 30-003 Kraków,
- 17) Zespół Szkół Mistrzostwa Sportowego im. Stanisława Marusarza w Zakopanem, ul. Droga do Olczy 26, 34-500 Zakopane.